

معني وارا فوت فوت

صحيح	غلط	فوت فوت نمبر	صحيح
نرمنا	صنائی	٦	٦
کوریترو	کوریترو	٣	٤٠
دج	دج	١	٤٦
پلال	پلال	١	٦٦
گور بکیترو	گور بکیترو	٢	٧٤
ودو درياه	ودو درياه	٥	٧٩
ريانترو	ريانترو	٢	٨٢
رمت جا گورزا	رمت جا گورزا	٣	٩٦
در	در	٢	١١٠
چتر	چتر	٢	١٣٦
گورئي	گورئي	٢	١٤٢
نورئي	نورئي	٣	١٨٦

صحيح	غلط	ست	سارک	صفحہ
گھڑ بو	گھڑ بو	۴	۲۸	۴۶
کیا	کیا	۱	۳۷	۴۹
سُر پ	سُر پ	۱	۳۹	۴۹
چڑھو	چڑھو	۲	۵۶	۵۵
وہر پک	وہر پک	۳	۲	۵۸
ماڑن	ماٹھن	۲	۲۱	۶۲
مورک	مورک	۲	۴	۶۶
نقصان	نقصان	۳	۲۰	۷۱
ان ملایا	ان ملایا	۴	۲۳	۷۲
مورہ	مورہ	۱	۲۶	۷۳
مٹھن	مٹھن	۱	۳۹	۷۷
مورہ	مورہ	۱	۴۴	۷۹
چڑھین	چڑھین	۳	۴۵	۷۹
مورک	مورک	۱	۴۹	۸۱
مورک	مورک	۱	۶۰	۸۴
چر	چر	۶۹		۸۷
مورک	مورک	۱	۲۱	۹۴
پری	پری	۴	۳۹	۱۱۷

صفحہ	ست	غلط - - - - -	صحیح
۶۸	۱۰	نہ لیون اچن . .	نہ تا اچن
۷۲	۱۷	جین ساڈ سنگت ہر	جین ساڈ سنگت ہر
		نٹن ساڈ سنگت	نٹن ساڈ سنگت
۷۶	۱۰	من :	من :
۷۶	۱۲	پہن جاٹ وجائی	پہن جی جاٹ وجائی
۷۶	۲۱	سچٹ	سچٹ
۹۱	۹۱	وکی	وکی
۹۵	۱۳	ممتا جو سورج	ممتا جو سورج
۹۹	۲۲	سدیو سچیت	سدیو سچیت
۱۰۲	۱۳	گٹ ۽ مہانتا	گٹ ۽ مہانتا گائٹ
۱۰۴	۲۳	ساہرا ؟	ساہرا
۱۰۸	۸	سپ سر ہر ہر	سپ سر ہر ہر
۱۰۸	۲۵	انہد لارڈ	انہد لارڈ
۱۱۰	۴	استول :	استول :
۱۱۰	۵	گھری ٹی	گھری ٹی
۱۱۱	۵	ہیانچو چکر کری	ہیانچو چکر کری
		کونین ٹا	کونین ٹا
۱۱۶	۱۹	ہر کر ٹی	ہر کر ٹی
۱۱۷	۵	اپان	اپان
۱۱۷	۲۱	all residnal	all residual.
۱۲۱	۱۴	لڈھن ٹی	لڈھن ٹی
۱۲۸	۱۵	کری	کری
۱۳۲	۲۳	وچیتو	وچیتو
۱۳۴	۵	آہی	آہی
۱۳۷	۲۴	سہنی	سہنی
۱۳۸	۸	و بچو بیو	و بچو بیو
۱۳۸	۱۴	لٹی	لٹی
۱۳۹	۹	ہر ٹک	ہر ٹک
۱۳۹	۱۶	ہٹیو	ہٹیو

پلنامو

دهاڳه

صفحہ	ست	غلط	صحیح
۱	۵	گذرندڙ	گذرندڙ
۱	۵	هڪمان حڪم	هڪمان حڪم
۳	۸	چولین جا اچ	چولین جي اچ
۴	۴	دوتیو	دئیہ
۵	۱۵	نہ میں آب، نہ میں آب	نہ میں آب، نہ میں آب
۹	۴	بھئی	بمعنی

سامیءَ جو جیون چریتر

۱	۲۳	پروسی جو	پروسی جوڳو
۱۰	۱۴	بازار	بازار
۱۲	۱۵	چپتن	چپتن
۱۴	۷	ڌنڌو	ڌنڌا
۲۹	۵	نفیء	نفی
۲۹	۵	آٽل کان ٻاهر ئي	آٽل کان ئي ٻاهر آهي
		آهي وغيره	وغيره،
۳۵	۱۹-۲۲	چپتتا	چپتتا
۴۱	۶	نظم	نظم
۴۳	۲۵	فيلسوفيءَ	فيلسوفيءَ
۴۵	۱۷	ٽاپ	ٽاپ
۴۸	۴	مٿان	مٿان
۴۹	۱۴	پٺ	پٺ
۶۱	۸	ري پوئڊو	ري پوئڊو
۶۴	۴	وسياسي	وسياسي
۶۴	۱۳	سادن ڪريءَ	سادن ڪريءَ
۶۷	۲	گيان موجب آهي	گيان موجب رکڻي آهي
۶۸	۸	نسوسيءَ	نسوسيءَ

(۶)

يائا-كِيان، دِيان، يانئا مۇرۇك مۇخرو،
 يانئا بابى، ياكىدى، يانئا، دان، سان،
 سۇجىي دىس سامىي جىي، چىي سىب ايمان،
 يانئا كون پىگوان، بىاك پىراھون دى لىي.

(۷)

يانئا پىوانى، جوراسى لىك حۇن،
 يانئا مَن نىچىل ۲ كرى، لىو سىي لىي،
 سۇجىي دىس سامىي جىي، مۇيىن مۇھىي، بالى،
 يانئا لىكاي، بىرلىك بۇدۇن آلىما.

(۸)

يانئا پىوانى، جوراسى لىك حۇن،
 يانئا كولا كىب جا، كىي نىت كايى،
 يانئا ملى سادۇۋ مان سادۇن كىمانى،
 بۇد بىر پىچىتاي، شۇ يانئا سامىي جىي.

(۳)

يائنا كرى يېگىت، ملانې مەجبۇب سەن،
يائنا رەجەي پۇر، نېت رۇئارې رەت،
سەجەيى دىس سامې چىچى، چىدى مەدە مەت،
گەرەستى. انۇن وركەت، يائنا بىر پاسى رەھىو.

(۴)

كرى كرم كرۇر، ياونى يوپىن دىد دىسا،
ياونا بىر ئەسەر تەسې، ياونى مەنچە مەزۇر،
سامې ياونى ساد سەنگ، مېتې سەسو سەور،
ياونا دىسې يىرئۇر، اندىر باهر آتەما.

(۵)

يائنا يىرم كرى، يائنا كىتې يىرم سې،
يائنا سىيو سىكۇر، يائنا سىيۇر يىرې،
سەجەيى دىس سامې چىچى، نىرمەل دىيان دىرې،
يائنا بىيغ يىرې، يائنا اكىن اوڭۇر.

ياونا (ب)

(۱)

ياونا كَرِي يُونَسَ، رَاكُسَ، مَانُكُ، دِ بُولَا،
ياونا يَكُكُ كِيَانِي، اَچَسَارُجُ اُ اُوْدُونُ،
ياونا يُونَا ۲ اِسْتَرِي، كُرُو جِيلُو، يُونَسَ ۳ كُونُكُ،
سامي سِي جُو سُونُ ۵، يَاوُونُ ۶ ياونا جِي.

(۲)

ياونا دُي يَاوُو، سِي كُونُكُ كِي يَانِهِي،
سَهِي دُس سامي جِي، جَدِي دُونُ رَاوُو،
سَاهُو كَر سَانِي دِي، لِسُو سِي لَاوُو،
اَهُو دُهاوُو، موني ايندُ كِينَكِي.

پاونا (الف)

(۱)

سڀ کي ڏئي ڦل، سامي پنهنجي پاونا ۱،
چون وڌ پُراڻ ٿا، اها ڳالهه اصل،
ڏٺائون ڪري نرمل، حاضر شيشو هت ۲.

(۲)

پاونا ڏئي پاڙو، سڀ ڪنهن کي پانهجي،
سهجي ڏس سامي چئي، ڪڍي ڪپاڙو ۳،
ساجهر سڀڙين ڏي، ڪر لنو سڄيءَ لاڙو،
اهڙو ڏهاڙو، موني ايندءَ ڪينڪي.

۱. نيت ۲. ڪوت.

۱. نياڻ ڪري نرمل حاضر شيشو هت تي (ڪو) ۲. پانهجي (گيا)

۳. تون ڪڍي ڪپاڙو (ڪو).

وېاسي (ب)

(۳۱)

مايا مَواسي، موهي کَمو ماژَن کَي،

يُلي پُقرن باطِين، چَمَ مِ چوراسي،

سامي نِچو کو ساڏَ سَمک، ورلي وېاسي،

اَلک اِنَساي، چاڳي ڏَسو جِهَن چوب مِ.

(۲۸)

مستي دانائسي، پېښي پياښي، بډ ږ،
 سهجهې ڪو سامي چڻي، واصل وېسايي،
 ڏنو جنهن اکڻ سان، اچرج لاهي،
 ڦرلې جي ڦاهي، ڪٽي چڙهيو ڦه ڦه ٽي.

(۲۹)

داوا اکڻ ۳ داهي ۴، خلق سڀ خيال سان،
 رهې ڀر داوا ٽپ جان، ڪو وڙلو وېسايي،
 جو لنگهه پڙهيو لڱ ٽي، ڦرنې جي ڦاهي،
 عدل لاهي، سامي ڪري سر ٽي.

(۳۰)

رکيو جنهنين صدق، ثابت پنهنجي پير ٽي،
 سو چڙهيو چپتن چمت ٽي، لٽو سان ڪڍي لڳ،
 ڏسي نيمارو ٽپ جان، مٿي ڀر مالڳ،
 جڳن پاڻي هڳ، سامي لهر ٽرنگ ڀر.

۱. ميلاب وارو: ۲. خوشي: مستي، ۳. پن جي آڱ جا تمار نڪي
 ٿيندي آهي: طلب جي آڱ: ۴. جلائي.

(۲۵)

قُرْنِي مَدَحْهُ. اَقْرُ، وِرْلُو وېساي دِهې،
 پَتِدو خِيُون يَوْم دِي، كِيَان بَرَكاسي كُر،
 لَانِي لَال كُلال رِسو، اَلِيي عَطُر،
 نَكْرِر لاکُر، سَتَّ دَسِي سامي چُئي.

(۲۶)

قُرْنِي مَدَحْهُ قاسي، بِا سَب حِي ۽ جِهَان حَا،
 سَدَا يُون سامي چُئي، مَوْرَك مَواسي،
 دِهې اَلِب اَكاس جان، كَو وِرْلُو وېساي،
 اَلِك اَباسي، سَر دِنو جِيُون سَاذ سَنگ.

(۲۷۰)

دَكِي حَسِن دُجا، بَرُچي بِيهيجي سَر لَسِي،
 سِي قُرْنِي كُون فَاوَعُ لِيما، جَدِي لوك لُكا،
 كِيهيجي كَاتِن كِيهيجي، سامي چُئي سَجا،
 مِلِي كَسِن مَجا، بَرُچَتَا دِي بِي ۽ سان.

و یسایسی (ب)

(۲۲)

وېساسىي ۋىستى، ستا لډى سېج
چتر شي جنهنجي چتر، مڻمڻ جي
سؤڪر ٿيو سامي پڇي، هاري من شست
دڻيٺ بنا دستي، سؤدو ڪري سرؤپ

(۲۳)

وېساسسي، ووستي، ستد، دني، سنج،
جندېنکې، ازغېبي، چوڅي، عجب، جي، وستی،
سوکر، تيو سامي، چئي، ماري، من، شستي،
لياڅي، انون، گروستي، لنگه، چوڅيو، لک، ټي.

(NYC)

پندا سڀ پڙهي، پورا ڪيا تنهن ڏاڪو،
اڪر ٿو جنهن عيسن جو، وپاسي ۽ وري،
سامي پڙهيو سچو، لنگهي عيسيت مڙهي،
لائي ڌيان ڌري، ٿو ٿو لال ڪلال ٿي-و.

(۱۹)

وېبساڼې وړت، سامي رځو سر جو،
 اشارو انځر جو، سمجيو جنهن ثابت،
 ډسې پنهني ډل پر، نارائين کي ناست،
 چرن کول کون چمت، پاسې کړي ډ ډک ډل.

(۲۰)

وېبساڼې وکيل، بگ سان گډو سندا کي،
 کټيوتن کړنا سان، ډل جو سب ډل ډل،
 بهجا يالن ډر، ډي سندا سندا،
 ډسې پنهجو ډل، سامي ناغ ډار لسيو.

(۲۱)

وېبساڼې وستی، ستا ډلي ستع پر،
 خپلکي ازغبي چو هي، محنتا هي مستي،
 سوکر ليو سامي چي، مساري من هستي،
 ډرسن جو ډسې، سوډو کړي سروپ سان.

(۱۶)

وُښن لې وېسائ، سامي رُکيو چينين سؤر مې،
 د نو لدوين آيېد لسي، اګس ساګ ا لاد؟
 کښېنکې سې کښېدکي، اُنېر سګ اتاد،
 سدا بېر واد، رُهي بازيچي حال بر.

(۱۷)

وُښن لې وېسائ، رُکيو چينين رُهي سان،
 سو اُنې اُنر مې نيو، د رد و لډ داناد،
 بروجي لدانين بد جو، دؤر دؤر ۲ مون راد،
 اُنېر سګ اتاد، سامي بانې سر تيو.

(۱۸)

وېساي، وړوټ. سامي رُکيو سچ جو،
 چينېنکې د نې ستر وؤ، سګ سؤجه تابست،
 د سې بازيچي د بل بر، نارانس کي نېست،
 برون کنول کون چټ، باسې کړي د هګ بل.

(۱۳)

وېسايي وستار، كړن نه كتر جېترو،
جنگې ډاو ټنگرو، وډ سچي وېچار،
برجي لډانون ټوري، بار پانهتو بار،
سامي سې ستار، آهي جېهې آري.

(۱۴)

وېسايي وستار، كړي نه كتر جېترو،
مېو جېهې من مون، اړ هوندو اهدكار،
بركې پورن آلا، ډسي ډسټوار،
نځي نې غېور، سدا رعي سامي خي.

(۱۵)

وېسايي كې وډ ټنگر ډسي سر جسي،
برجي كائن پانهتو، سامي كارو سډ،
يوې كې پلن حان، *اندو ئي اړد اړد،
پاني ټوري ډد، سويو كسي سېج نې.

۱. هېناهي، ۲. معامې، ۳. خزانو.

۱۰. ډانون اړد-هن قېري سان گرمكي وري تون سلوك ۹۳۶ ډنو آهي.

(۱۰)

سايي سُنْت سَدَو، وُچِن چَوَن وېسَاه جَو،
 كَوژِن پَر كَنهَن هَكَژي، پَك پَرېمِي ۽ پُرْدَو،
 سَك دَك جَنهَن سَنسار جَو، سَنِي سِي وُډَو،
 مَرِي مُلَه ځَوَدَو، پَره پَسَر كِي پَر رِيَت سَان.

(۱۱)

ډَر سَكِي ۽ جِي كِت، سَهجِي جَنهَن سايي چُڼِي،
 سَهجِي تَهجِي ۽ ن سَوَن، مَتِي مَتَا مَت،
 لَم ډَلان لَك پَر، سَتَا شَو شَكِت،
 نَكِيو كَرِي نِت، وېډو وُډ وېسَاه سَان.

(۱۲)

وېسايي وَڼِي، كِيو سَنگ سادَو جَو،
 پَل پَل پِيَت رَاږ دَس، چَنډِي ۽ اَن ۽ مَڼِي،
 سايي لَدانَو سَر تِي، گُهر مَوَن گُهر ډَل سِي،
 تان پِي پِياس گُهر تِي، دَكَن بِيالِي پاك جِي.

(۷)

بِسا وِوِڳ وِپا، ڀڏ ڀراڻِ نَ ٿِي،
 اڻن ڇوڻ سڀ اٺِي، دَر دَوَندَ داناه،
 مَڻي جِهي مَن مون، سامي جِتا جِها،
 جاڏي ڪن لڪاه، ساڏي سڄو سامون.

(۸)

لڏي ڀا ٿام، ڪنهنڪي مڻي ڪسڪي،
 لوڙي ٿي، ٻيڙت ڪري، ٿي ٽالڪو لڳام،
 اڻن ڇوڻ ٿا اٺِي، ڪري اٺن آرام،
 سڄي ڇن سلام، سامي ڪبو سڀ ڪي.

(۹)

وڀاڻن وڻي، وڻي ڳاڻ ڳروءَ ڪون،
 جڳي ٻيءَ ٻڙ جي، سامي ڪَ ڪوٽي،
 مَڻي وڏائون ٻرلون، ڪلڪل سڀ ڪٽي،
 ٻين ٻڙ ڪٽي، ٿي راجا رانول دٻس ها.

(۴)

وېسابي ولوا، دې کونډه اکن سان
سامي کيو جنهن سات سنگ، تر ټمبر ټسلاو
جاږي د نائين جگ چې، لپکې انې لډو،
دکي پاء پلو، ورې وډ وېچار سان.

(۵)

بنا وډه وېساه، کڼهن پد پاتو کينکي،
پچي دس پر ټيټ سان، سامي سپ دانه،
گهري لدې جن گهر مون، دام نگر جي راه،
مچي چنټا چاه، استټ ٿيا اکاس جان.

(۶)

بنا وډ وېساه، پد پراپټ نه ٿئي،
پچي دس پر ټيټ سان، دودوند دانه،
مچي جنجي من مون، سامي چنټا چاه،
سدا پېرواه، دکن بدېهي ۶ ديه ۶.

ويساسي (۱)

(۱)

صَافِي سَاڏَن، سَمْعَ چَوَن سِڪَافَ اَ جَو،
سَمَڻِي ڪو سامي سَوو، وِيسَاسِي وَجَن،
حِساڻِي ڏسي جَوِي ۾، پَرَمِيسَر ڏُون،
مَڇِي سَبُ مَن، ماڻِي مَوَحَ مَڪَتِ حَي.

(۲)

سَتَ سِڌَ سَاسِي، واري وِيسَاسِي حَي،
حَنِ سِڪَ سَمَڻِي، پَرَمِيسَر پُڄَائي،
سَڪِي، لَسا سامي جَڇِي، اَمَرَتُ ڦَلُ ڪَاشِي،
سَبُ ۾ سَمَڻِي، حَوِي ڏَسَن جَڳدِيش حَي.

(۳)

ڪَڇِي ڪَڇِي ڪَڇِي، مَڻِي، مَڻِي، پُڄَالو ۾ پَر چَو،
پَر چِي پَتو سَاڏَ سَنڪ، ڪَڇِي وِيسَاسِي ۽ وِڙلي،
سامي وِڙي چَنهن سَر ٿون، اَوڊ يا پِڊ اَڇلي،
نورِي خَلَقَ ڪَلي، نَ پِي مَسَ رَهي مَهران ۾.

(۴)

وېسايي ولوا، دېسي ګونډ اګون سان،
 سامي کيو جنهن ساد سټګ، تر ټيمر ټسارو،
 جايي د ټانين جګ جې، لېکې اټې لټو،
 رکسي ياء ټلو، ور ټې وډ وېچار سان.

(۵)

بنا وډه وېساي، کونهن پډ پالو کينکي،
 پچي دس پر ټيټ سان، سامي سپ داناه،
 ډيري لډي جن گهر مون، رام نگر جي راد،
 مچتي چنټا چاه، استټ ٿيما اکاس جان.

(۶)

بنا وډ وېساي، پډ پراپټ نه ٽسي،
 پچي دس پر ټيټ سان، د رډونډ داناه،
 مٽي جنجي من مون، سامي چنټا چاه،
 سدا پچرواه، رهن پډي ټي ټي.

ويساسي (۱)

(۱)

صُئَانِي سَاڏُن، سُنْعَ جَوْنُ سِڪَاڻَا جَو،
سَهڻِي ڪو سامي سَڄو، وِيسَاسِي وَجَسُن،
هَآڻِي ڏِي هَوِي م، پَر مَپَر اُڏُون،
مَپِي سَبُ مَن، مَآڻِي مَوجُ مَڪِي هِي.

(۲)

سُئَا سَڏ سَآڻِي، واري وِيسَاسِن حِي،
جِن سِڪَ سَهڻِي سَان، پَر ڳَ پَڇَالِي،
سُڪِي لَڄا سامي چَڻِي، اَمَرُتُ قُلُ ڪَالِي،
سَبُ م سَآڻِي، حَوِي ڏَسَن هَڪڊِش جِي.

(۳)

ڪَپَهي ڪَپَن مَلي، مَئُفَ پِيسَالو پَر پَر جَو،
پَر چِي پِيتو سَاڏ سَنگ، ڪَڻِي وِيسَاسِيءَ وِڙلي،
سامي وڏي جَنِي سِر ڪُون، اُڏ يا پَنڊُ اُڇلي،
نورِي خَلَقَ ڪَلي، تَ پِي مَسَ رَهي مَڙاڻ م.

(۳۷)

ويساسي^۴ جو واس، سدائين گُرگياٽ ۾،
جڏهن رهي من ۾، اُن لکو آڪاس،
مايا ڪا يا گل ۾، سامي رهي نراس،
پاڻائين پرڪاس، پرچي پرماتمر جو.

(۳۸)

عجب اِناسي، پڌ ڏاوسِي پاڻ ۾،
سمجھي ڪو سامي چئي، ورتو ويساسي،
پاڻ ڪڍي جو پاڻ ۾، ٿيو آتم اِناسي،
وڃي ٿيو واسي، اُنل^۲ جان آڪاس ۾.

(۳۹)

ويساسي واصل، وڃي ٿيو وحدت ۾،
چئي تون مان ناه ڪا، نڪو هيبت هل،
روپ رنگ پن پاڙي، کليو غيبي گل،
ڪرانت^۳ جنهن ۾ گل، سورج چندر چراغ جي^۴.

۱. ناس نه ٿين وارو. ۲. لالو آڪاسي پکي. ۳. تيسج، چوت.

۴. عامل (ڪو) ۲ ۾ (گر).

(۳۴)

وياسي ۽ ۱، سَتَا لَدِي سَح مَوْن،
جَوَّعِي جَبْهِي جَبْهِي لِي، مَتَبَعَا جَبْ مَتَبِي،
مَارِي مِّنْ هَسْتِي ۱، زُكْرُ ثَبْر مَاهِي جَبِي.

(۳۵)

وياسي ۽ ۱، لَدُو سَارِي ۽ رِس جَو،
بِرْجِي دَنَائِيَن پَارَا ۲، جَذِي اَوَلَكْه ۲ اَلِس،
دَهِي مَاهَا مَوَه كَسُون، خُلَاصو حَالِص،
سَامِي لِي نَالِص ۳، زُرْنِي وَدِ وَبِجَارُ سَنَان.

(۳۶)

وياسي ۽ ۱، وَاسَو، كَمُو اَلْبِي ۲ بَد ۲،
نَائِي جَبَاتِ كُرُو ۳، لِير لِرْمَل لِرَا-و ۴،
سَامِي دَكِي لَد مِّن ۲، مَمَتَا حَو عَسَو،
دَسِي كَمَاشَو، مَآكِي ثِي سَسَاو جَو.

۱. عالي ۲. نند ۳. بي واسطيدار ۴. آس بناج رجا رهبر.

۱. چنپي (گيا) ۲. بر (کو) ۳. کان (گو) ۴. بر (گيا).

(۳۱)

يُرَدُّ رِي يَانُو، مَنِيو جَن مَحْبُوبُ جَو،
 نَسْنُ جَو مَن مَوچُ بَر، سَيجِي سَمَانُو،
 ذَبِيي وَهَانُو، هَو سَامِي سَمِيَا سِيچُ تِي.

(۳۲)

مَن مَنُو، دِل دُوارِكا، كَا يَا مَنچِه كَاسِي،
 چِچَتَن وَسِي چَتُ بَر، اَلْكُ اَبَاسِي،
 بِيئي ذِي يَانُ بَر، كَو وِر لَو وِياسِي،
 وُجِي تِي وَاَسِي، بِيحَدُ بِيگَر بَوِرا جَو.

(۳۳)

جَنكِي جَانِي يَاد، اَن يَادِ كُريَان نِتُ نِكِي،
 سَامِي مِلِيا سِيرِي، يَرُچِي نَسْنُ پَرَسَادُ،
 نَسْنُ مَن اَرِبيانِ پَسَاو سان، چُدِي وَاڏُ وِرَاد،
 اَبِيَا آدِ جُگَادُ، وَاتُ بَطِي وِپَسَاہُ جِي.

اهو شهر جنهن ۾ خودي ۴ جي چاڻ نه هجي: ۲. ڪرپا:
 اوائل کان.

جنهن (ڪو): ۲. تنهن (ڪو): ۳. سدا (ڪو): ۴. سمهيو (ڪو):
 ۵. ڇڄ (ڪو): ۶. تنهن (ڪو): ۷. باد بباد (ڪو).

(۲۸)

بوڙيون ۽ بنا، وباسين وڙهي رکبا،
 سونهاتون سامي ڇڻي، ساري لاءِ ڪنا،
 ڇڙها اٽڪل آڇ ٿي، پلي پڇڙ ٿي،
 وڏا ڇڻ بسا، اڳيون آڻڻ راءِ ڇي.

(۲۹)

سامي جنهن ٻڏي، مڙي من وڙهڻ ڇي،
 سرب ٿيڻ ساڙس ڇي، رڙي ٿيڻ رڙي،
 ڏکڻي ٻڏو ٿڌي، وڇهي وڻگ^۲ وڙهه جو.

(۳۰)

ٽائي ٻڏو، ٽوڪل ٽرهي ساڙي،
 سڄي سڀرين ٿي، لوڙي ٿيڻ لڏو،
 ڪوسو ۽ لڏو، ٻڏندڙ ٽڪي ٻا.

۱. اعرابون؛ زردون (زردون)؛ ۲. حدون؛ ۳. توري عيون سان ڏهڻ
 وقت ٿانءِ جو پير ٻڏو آهي.

وِٻاسِيءَ وَرَتُ، سامِي رُڪيو سَچُ جو،
 ڏسي پڇد پُرو ڏي، نارائڻ کي نٿ،
 چَرَنُ ڪَنوَلُ ڪون چٽ، پاسي ڪري نه هڪ پل.

وِٻاسِي وِڊمان، ستَ ڏسي سِرِيس،
 جَنهنڪي ڏنو سَتَگَرُو، اَنِيءَ آئمرُ گِيسان،
 سامي چڻي سَڀني جو، چاڻي سڀ جَهان،
 پاڻي پڏ نرِ پاڻ، مَشڪي ڪَشڪي ڪينڪي.

وِٻاسِي وِيري، چاڻي ڪوڏ چڱت پر،
 کاڌي جَنهن گُرُگِيات سان، ڦُرني ڪون ڦيري،
 ماري ڪيائين مَن کي، يَسرُ جي ڀيري،
 مڻي مَن مَڙي، سامي وِڙو سَرُ ٿي.

۱. حاضر.

۱. پل هڪ.

* پرچي ڏسي اڀر سان نارائڻ کي نٿ. اهڙو شلوڪ جنهن ۾ فقط
 اهو ڦيرو آهي، گيانِي ۽ گرمڪي جدا شلوڪ ڪري ڇاڻايو آهي.

(۲۲)

ويساسي ۱ وچن، سامي منيو سُنٺ حو،
جيتبائين چڱي سان، پُر جي مَن بُون،
گهٽ رُڌ وڻي ۱ وڃا ڪي، ڪلبي ڏي ڏي ڪن،
بنا پند ۱ چن، ڪري ڪر ڪر ڪر ڪر.

(۲۳)

ويساسين وڻي، سودو ڪو سُنٺن سان،
سٺ سڌ سُر وڻي، جنڪي سڳ ڏهڻي،
سامي سٺاڻون سُر تون، ڪل ڪل سڀ ڪڍي،
توڙي پٺن پٺ ڪڍي، ڏي ڏي راجا رانڌل ڏي ڏي جا.

(۲۴)

ويساسين هي وان، لاري وڻي وڻي ڪون،
جيت وڻي چڱي، چڱي ڏي ڏي ڏي ڏي،
سامي وڻي سُر ڏي، لڏو سان منجهه، لڏو،
ڪولي ڏي ڏي، سڱ ڏي ڏي سڱ ڏي.

۱. پڙهڻي ۲. ڏکڻي ۳. تمام سخت ڏرواڙا.

(۱۹)

جَنهنڪي سَم وِيساهُ سامي ڏنو سَتگر وُءُ،
سو لَڪڙي منجهه لنگهي پيو، اٽڪ جو دُرياهُ،
پانائين پُرچي ڪري، اَلسر سَڪ اَسگاهُ،
سدا پيپرواهُ، رهي پنهنجي حال ۾.

(۲۰)

وڌيا ائون وِيساهُ جَنهنڪي ڏنو سَتگر وُءُ،
نهن پُرچي پر پُر نگر جو، لڏو اِنهي راهُ،
پُونڊ ملي پاڻي سان، سامي ٿي اَسگاهُ،
سدا پيپرواهُ، رهي پنهنجي حال ۾.

(۲۱)

ويساسي ڪي وڌي سَت ڏني سَتگر وُءُ،
پُرچي لڏائين پانهجي، آڏي نروهل ڏنڊ،
ڪري ڪارج سڌ، سِيتل ٿيو سامي چئي.

(۱۶)

جڳڻن سان جوڙي، سُنڌ لڪائين سارُ ٿا،
 وڍو وياسي ڏسي، سامي مڏهن — وڙي،
 ڪڍي سڀ وڃن مون، مڪڻا وڙي،
 اُڍ يا ڳڍ جوڙي، مڪتوا ٿئي مهراڻ ۾.

(۱۷)

سُنڌن سُنڌ ڏسي، سوکڙ سارُ سرُڻ جي،
 ڪڏهن وڙي وياسي جي، وڃي سُرڻ ڏسي،
 ڇڏهن ڏنڊين جي اٿي ڪري، سامي مڪڻا ڪسي،
 پاڻهجو پاڻ ٿسي، مڪڻا ٿيو مهراڻ ۾.

(۱۸)

سوکڙ سُنڌ سڀي، ڪڍي گروڻ ڪوڏ ڏسي،
 وڙي سڀ ويهه ۾، اُڍ يا مڇل وهسي،
 اٿر لعل ٿئي، سامي ڇڙهجو سِر ٿي.

(۱۳)

ٻالهيون سڀئي، اتي ڪوڙيون ڪر وڃن ڇو،
وڌيڪ ڀرڻ سڌ سان ڄڻ، وڃي پڇ پڇي،
من منسا ڏيئي، تون سمجهي ڏس سامي چئي.

(۱۴)

جنهنڪي ڏسڻ ڏان، سامي ڏنڻو سڻڻو،
سو ڏسي ڏيڻو اڳ ڪي، ويساسي وڌيڪ،
پڇي ٿيڻو پڇي سان، ڏاڏا کي ڏيڻو،
ڄاڻي سڀ جهان، سڌ ٿيڻو سڌ جي.

(۱۵)

سامي سڀئي، لڳا ڏيڻو ڏيڻو،
ڪنهن ڏيڻو ويساسي ڪي، ڏيڻو سڌ پڇي،
جو ڏيڻو ڏيڻو، مڃي وڃي ڏيڻو.

۱. حاضر ۲. ايشور جي ڄاڻ ۳. هيٺاهين مٿاهين.

۴. ڏيئي سهجهي (ڏيا).

(۱۰)

وړاو وېسايې، ګو ستل وېي سيا،
 جنهن سامي ساد سګيچي، رجا مسګ لائي،
 مېتي وړنو من مون، پجو پرائي،
 هوډي سدائي، ډرېم هندوري پي سان.

(۱۱)

وچن ټي وېساي، وکېن بګ سچي سان،
 پرجي ګرېځي پانهجو، سامي مړد ملاح،
 لڅلي منجه لکهي په پېن، انک جو درياه،
 هېزو داسو داي، موني اېدئ ګيکي.

(۱۲)

مها سوکړ راه، آلي ټد اکړ حسي،
 بهتو ګوټ ټد ګري، پسا بګ وېساي،
 چډي چنډ چاه، اوڼ سامي ډهر سېي ګرېن.

۱. ډوډ.

۱. پي ۲ (ګ) ۳. ګرېن (ګو) ۴. ګېن (ګو) ۵. چاه سامي (ګا).

(۷)

سڀ ڪيئن رنگ رڃن، وڙڙا جي وپساهَ کون؟
 ڇڏي دَر دوسرا جو، ڪڇي ڪٽي ڪڇن،
 سڄُ سڃاڻس ڪينڪي، ڪپت منجه پڇن،
 پُر ۲ نه لهن پسن، سامي سڃا سڪطان.

(۸)

ڪوڙو بکڙو، اٿي مايا موه جو،
 سمجهي ڪڍ سامي چڻي، جهڳي مون جهڳڙو،
 ڪر ڪر ڪر سان هڪڙو، وپاسي ۳ وڙو،
 نه لڀڙي کون ٺيڙو، سَنَمُڪ ڏسين سُڙ پسن.

(۹)

سداني سڀيل، ڇايا ٻوڏ ۱ پُر ۴ جي،
 وڙنا جي وپساهَ سان، سڀ نر ٿيا نرمل،
 ٽپت مٽي ٽن مَن جي، کائين اٿم ٿل،
 پاڻي ڀڏ اڇل، پُرچا دهن بساط پر.

۱. مڙهون؛ ۲. پاڻل؛ ۳. ويساهي؛ ۴. وڙ.

۱. ٽن جي (گرا)؛ ۲. پاڻن (کو).

*هيءَ ست گرمي چاڻي پر ڪانهي.

(۴)

خيهين راجهايو، سامي وڙ وپساه سان،
 ٺهينڪي خاوند خوش ٿي، ٻُل ڳڻي ٿا،
 چاڙهي سڪيت سڄ ٿي، سسو مٽا،
 اعزورس آيو، عومسڪي ڪسڪي ڪينڪي.

(۵)

جڳي ٺاه وپساه، ٺيڪي ملڻ مٿا ٿيو،
 سي ٻلي پٽا جهنگ ۾، ٻڌي وڙڪ راه،
 بنا ٺڪن شاه، ڪوڙ ٻڌوسي ڪاٿين.

(۶)

سي ڪڇين ٻرين ٻين، ڇي گڏا موزه وپساه ڪون؟
 سامي ساڻس ڇو، مرڻ ٿو ڪن من،
 ڇو ٻئي ٻئي ڏور ۾، ڪڏي ڪين ڏسڻ،
 ڇي ڏڪا ٻاڻ وٺڻ، ٺيڪي ملڻ مٿا ٿيو.

۱. سڌ ٻرڻ.

۱. وٺي (ڪو) ۲. ساه (ڪو) ۳. ٻرين ڪڇين (گر) ۴. من (ڪو) ۵.

ڪڏهن (ڪو) ۶. ڇي ڏڪا ڌار (ڪو) ۷. ڏڪا ٻاڻ (گر، ٺا).

(۷)

سې کيئن ډنگ ډډن، وټا چې وېساده کون؟
 چډې ډر ډوسا جو، کهي کهي کون،
 سچ سچاټن کينکي، کپت منجه پځن،
 پځ ۲ نه لهن پځن، سامي سچا سځطان.

(۸)

کوږو بکټرو، آلي ما يا موه جو،
 سمجهي کډ سامي چټي، جهگي مون جهږو،
 کر کرنا سان موکرو، وېسايي ۳ وټرو،
 نه نېږي کون نېږو، سځمک ډسين سپر پځن.

(۹)

سدائي سټل، چايا بود پځ ۴ جي،
 وېنا چې وېساده سان، سې ټر ټيا ټرمل،
 ټپت مټي ټن من جي، کائن آلم ټل،
 يائي ټډ اچل، پځا رهن پاڻ ۵.

۱. مډوان؛ ۲. پائل؛ ۳. وېسايي؛ ۴. وځ.

۵. ټن جي (گر)؛ ۶. پائن (کو).

*هيء ست گرمي چاڼي ۾ کانهي.

(۴)

جُهْمَن دِيهَيَاو، سَامِي وَرُ وِپَاةُ سَان،
 كُنْهَنَكِي خَاوَنْدُ خُوش تِي، بِلِ كُچِيءَ لَابُو،
 چَاژ هِي سَكْبِيءَ سَبْج تِي، مَنُو مَتَاو،
 اَهْزُورُسُ آو، عَوْمُسْكَي كُسْكَي كَبْكَي.

(۵)

جُنْكِ نَانِ وِپَاةُ، تِنْكِ مِلْأُ مَکَالِ لَبُو،
 سِي بِلِي بَژَا جُهْنَكِ بَر، جُذِي مَوْرُکِ رَاهُ،
 بِنَا تُکَن شَاهُ، کَوْنَه بَدُو سِي کَالُو بِن.

(۶)

سِي کَمْنِ بَر بِن بَسَن، هِي کُتَا مَوْرَه وِپَاةُ کُون؟
 سَامِي سَابَرَسِن ا جَو، مَرْمُ لُ دُکْن مَن،
 چَهَالِي پَانِي کُور بَر، کُذِي کِينِ دَسَن،
 چِي دُکْبَا بَانِ وَتِن، تِنْكِ مِلْأُ مَکَالِ لَبُو.

۱. سَمَه بَرشَن.

۱. وَلِي (کُو)؛ ۲. سَاه (کُو)؛ ۳. بَر بِن کَمْن (کَر)؛ ۴. مَن (کُو)؛
 ۵. کُذَمْن (کَبَا، کُو)؛ ۶. چِي دُکْبَا دَار (کُو)؛ دُکْبَا بَانِ (کَر، کَبَا).

وېسانسي (الف)

(۱)

وډو چاڼ وېساده، سامي سېكښون كسون،
وېسده پړاوا مټې كړي، كډيو اهو راء،
انتر مېك اېچې كړي، سټېچې كړ سماء،
پډ وډانسي واء، له سټېچې ملني سپرېن.

(۲)

وسې منجه وېساده، وياړك ساريء وس جو،
سټېچې سپرېن چې، لئون سامي كړ صلاح،
چري جوړ سړوب سان، كړي چټ اچاه،
آسي اها راء، سنټن سا پړسېن چې.

(۳)

وسې منجه وېساده، وياړك ساريء وس جو،
سټېچې ډس سامي چټې، لئون اها نرمل راء،
سټېچې ټلې سلاه، انك تي پهر عجيب چې.

۱. پنهجي اندر: ۲، پرونش كندډ: ۳، واكلا.

۱. راء (گيا، گر): ۲، چي (كو): ۳، سمېي (كو).

(۱۵۷)

* لاسان لک هُکُن، پندم جالپي پارک کي،
 پالهيون ويدن جون ندي، مرم نه رکين من،
 ماگر وسې کور ۾، سو انڌا کين ڏين،
 لکا پا لورن، سامي سپرپرين کي.

(۱۵۸)

ڦالپي مڇه مري، من ا پياسي پالهيون،
 ۱. مڇه پلي کري، ده دس کون کري،
 ۲. پسا پسرپري، سامي جالپي سپر کسي.

۱. مڇي ۲. پتکي ۳. چکر ڌڻي.

• ڪوڙ ٻيل ۾ ڪولهي. ڦڪوڙ ٻيل ۾ ڪولهي.

(۱۵۴)

وڌا وڃانئ، ٿولن اٿڻ آئما،
 اڏي ٺيڃي جڏينهر، سڄڻ سمانسي،
 سامي سڄاڻن ڏٺو، مٿن مڙهيءَ ٻانئ،
 ٺڌو سڄي آئي، سڌا ماڻهن سانئ سڱ.

(۱۵۵)

* آڏا ۱ وڌا ۲ آباد ۳ ٺيڻي ۴ لڳاڻ جيءَ ڪي،
 وڏي ٺيڃي وڏي ۵، سوچڻ وڃانئ باد،
 جاڳي ڪري نه باد، سامي سڀڻو ٻين ڪسي.

(۱۵۶)

هٿسپڻ سناسي، ٿورو ڪوسائين، ڳيائون،
 ڪوڙين ٿڌن ڪپٽرا، ٿانگا ٺهڪامي،
 سڳي سڀ سامي، پاڻ ڪڍيو جن پاڻ مون.

۱. هن جا ڊڪ: ۲. سرپر جا ڊڪ: ۳. ٻاهران جهڙوڪ جانورن،
 عناصرون وغيره جا: ۴. ڊڪ.

* نه ڪو نه ڳيالي. ۵. ڪوڙيل ۶. ڪونهي.

(۱۵۱)

وسا پنا وپچاؤ، یسون یسو ساگر ہر،
 کوتا کائین کبب جا، رتس زارون زار،
 ماٹن سک سرؤپ جا، کپی لپی لراڈار،
 سدا رعن هک لار، سامی سر سباء ہر۔

(۱۵۲)

وسا وساری پاٹ، یسون یو ساگر ہر،
 سمب چاٹي سسار کپی، چاٹن چاٹو چاٹ،
 ماٹي سک سرؤپ جو، کو ساڈوھن سجاٹ،
 سدائن لروپاٹ، سامی رھی سباء ہر۔

(۱۵۳)

وسا وچاٹي، وپنا اٹیہ اٹما،
 رتس رت اکس مون، پچن پچنائی،
 بابی سجاکن ڈلو، منھن مڑھی پالپ،
 ممتا متائی، سدا ماٹن سپج سک۔

(۱۴۸)

وِسَرِن وِسارې، دَلَو اَلْبَرُ اَلْمَا،
 دُر دُر دِهوانسِ جان، پُچِن بُكارې،
 بَرُكُك دِسِن دُ باطُ كې، سامي سِياري،
 دَلَو دِهكارې، دُ اِسْتِ اِلِين رارُ بر.

(۱۴۹)

وِسَرِن وِچايو، بَرُكُك بُوَرُن اَلْمَا،
 جِيَمَسان سِيكي سَدِ تَښې، بِنِچِدو بَرايو،
 وِرلې كُچِن كُرْمُك كې، اَلْبَرُ بر آيو،
 دُبي دَنگ لايو، سامي سَنَسې يُوَر دې.

(۱۵۰)

وِسَرِن وِچايو، بَرُكُك بُوَرُن اَلْمَا،
 دِښي چاڼي باطُ كې، قاضي قاسايو،
 وِرلې كُچِن كُرْمُك كې، اَلْبَرُ بر آيو،
 سامي سَمايو، جَل بُوَلَو جَل بر.

(۱۴۵)

وَسَنَ رِسَارِي، ذَنو اَنِّيَرُ اَلْمَا،
 لَوَّهِي لَهَرَارَا لِيَا، هِرُو حَمَرُ بَانِي،
 اَلْتِي كُنِينِ عَاشِقُ ذَنو، سَامِي سِيَارِي،
 جَوَّهِي جَوَارِي، سَبَلُ كَرِي سَسَاوُ حَا.

(۱۴۶)

وَسَنَ رِجَانُو، كَهَرُ جَوو ذَلِي كَهَرُ مِ،
 اَلْتِي ذَنِنِ كِنَكِي، جِينِ جَهْگُ اَبَايُو،
 سَامِي سَحَاكِنِ كِي، اَنِّيَرُ مِ آيُو،
 بَهِيَتُو بَرَايُو، خِيَالُ سَتِي، خَاموشُ لِسَا.

(۱۴۷)

وَسَنَ رِسَارِي، جَذُو اَنِّيَرُ اَلْمَا،
 يُونِ يَزُ سَاكُرُ مِ، نَاثَا رُوْمَهْ ذَارِي،
 وِرَلِي كُنِينِ كُرْمَكُ لَذُو، وِرْدَانِ وِجَارِي،
 نَانُفُ لَوَارِي، سَامِي مَاتِي سَانِي سَكُ.

(۱۴۲)

وېد پڙهي وادي، مورك ٿيا سرم ري،
 جاڳي ڇاڇن ڪينڪي، موزي مرادي،
 لڏي لڪ لڪ جي، ڪنهن عاشق آلا دي،
 سدا سَمادي، سامي دهن سِپاءِ مر.

(۱۴۳)

وېدن بگاڙي، ڪوڙين ڇڏيا ڪپٽرا،
 پھتو چاهين ۲ پڌر، ڪري گڏه پاڙي،
 ڪو عاشق آيو گھر مر، لسو سان من لاڙي،
 اڪيون اگھاڙي، پرنڪ ڏسي پيء ڪي.

(۱۴۴)

پڙهي پڙجهائي، سيناڻو بڻي سڀ ڪي،
 مايا ڪارڻ من ڪي، ده دس دوزائي،
 ٻيهي ڏسي نه ٻاڙ ڪي، منهن مڙهي پائي،
 جاڳيو جاڳائي، نه سڪي ٿئي سامي چئي.

(۱۳۹)

قُرلې مَدَهه قاسې، پسا سې عِي ۽ جَهانُ حَا،
 پُلې پُتُون پاتُون، جَرِيَا چوراسي،
 سامي پچيو ڪو ساڏ سڳ، وِڙلو وِباسي،
 اَلڳ اِبناسي، گُڙي لُڏو جُهڻ ڏُڙ ۾.

(۱۴۰)

قُرلې قاسائي، وِڙا حِي ۽ زُحُ ۾،
 ڪو لا ڪائڻ ڪِي، ڪوٽ جُڻ پالِي،
 سامي پچيو ڪو سُوڙمو، عِڙ سان لِدو لائي،
 وِڙو وِچائي، لُڪارو اِمرُناڻُ حو.

(۱۴۱)

قُرلې قاسائي، چُڙيا جِي ۽ حُوانُ جَا،
 پُتُون پُڙ سائو ۾، ڪوٽ جُڻ پائي،
 لُڏو لپڪو ڪون ڪو، عِدھڪي چُتو ڏائي،
 وِڙي وِچائي، لُڪارو اِمرُناڻُ جو.

(۱۳۰)

بنا گپ گپي، پيا سڀ جيءَ جيان ڄا،
 ۽ رن مٽ ۽ رم ري، ڪيٽ منجهه ڪپي،
 ڪنهن سڄاڪي سورني، ڪلپت ڳنڍ ڪپي،
 جنهنڪي ڳالهه چپي، سامي ٻڌائي سگر وءِ.

(۱۳۱)

پوڙا ڪين ٻڌن، دانچان ڏرڏو ڏنڊن جون،
 مرڱهه ترشنا جيءَ جيءَ جل ڀر، وهيا لٽ وڃن،
 سمجهي ڪي سامي چئي، پر پمي پار پون،
 چاڳي ڏنو ڇن، اندر ٻاهر آتما.

(۱۳۲)

قاهيءَ ري ٿاڻي، خلقت خام خيال ڀر،
 سامي ماري سڀ ڪي، سڄن جنو هاڻي،
 چاڳي ڪنهن جتن ري، لو ٿينوا لاڻي،
 سدا سنگ ساڻي، ڏسي اٿي آتما.

ڪان ٿيندڙ تب جنهور گينوارپ يا غشي ٿيندي آهي.

(۱۲۷)

بَجْدُ بَكْ بَكِي، بَدُو حِيءِ بَسَانِيءِ مِ،
 بَامِي جِي بَرِي حَان، طَمَعُ نَسْ اَكِي،
 اَلِيءِ كُوْرُ اَلْمِ مِ، يَالُو نَانِءِ اَكِي،
 جِيهِيءِ بُوْرُ بَكِي، يَارِ لِنْگَهَابُو بَالِطِيءِ.

(۱۲۸)

بَا دُرُ دُرِي، جَكْتُ سِيوَلِي حِيءِ مِ،
 بُوْرُوْنِ جَالِي يَانْ كِي، جِيءِ لِسْ مَرِي،
 بُوْرُوْنِ دَسِي بِيءِ كِي، كُو لِيهِي لِيْنِ بَرِي،
 جِيهِيءِ هُتْ دُرِي، سَامِي بُوْرُو سِتْگَرُو.

(۱۲۹)

بَا جَبْ كِي، بِيَا بَبْ جِيءِ جِهَانِ جَا،
 بَرْنِ مَبْ مَرْمَرِي، كَبْتُ مَنَحْ كِيءِ بِي،
 كَبْتُنْ سَحَاكِي. تُوْرُمِي، سَامِي كَلْبَتْ كِي،
 جِيهِيءِ جِيءِ چِي، لَكْ لِكَاكِي اَلِيءِ.

(۱۲۴)

يوڳن ڀلائي، وڏا جيءَ وَهڻا ڀر،
 گوٺا کائڻ گيب جا، ڪوٽ جنم ڀائڻي،
 سامي ٻيو ڪو سُرُومو، سادوءَ جي ساڀي،
 مٿا مٿائي، پُورن جاڳي پيءَ کي.

(۱۲۵)

يوڳن ڀلائي، وڏا جيءَ جُهان جا،
 پاڻ پنهنجو پاڻ ۾، وپنا وڃائي،
 سامي سمجھڻ ڪينڪي، ڪوٽ جنم پائي،
 چٽو چڏائي، تہ اچن اٿي پڌ ۾.

(۱۲۶)

بنا وِساهَ وِساهَ، ڀلي پيا ڀرم ۾،
 پُٺي تہ پي پاڻ کي، ڪوڙا ڪن قنصا،
 ڪو عاشق چڙهيو آڇ تي، مڃي مَن مُشا،
 سامي سُرُومو، پُورن ڏسي پيءَ کي.

(۱۲۱)

پند پوم پاسي، جهنگي جيءَ برهر مر،
 تنهنڪي ڪال ڪلبه جو، ڪرهي ڪراسي،
 ساڪ ڏي سامي چئي، ٻهيءَ ٻراسي،
 جهنگو پت پاسي، ستهائي ڪو سگرؤءَ.

(۱۲۲)

پوس لڳو پاري، اٿ هوندو آندڻ ڪسي،
 ٻهي ڄاڻي پاڻ کي، ٽيئي ٿر ٺاري،
 رهي اٻس اکاس جان، ڪو ورو وڻاري،
 سڀي پند ساري، سامي ملو سروب سان.

(۱۲۳)

پوس لڳو پاري، سڀ کي پند پوم ڪسو،
 ٻائي پٿرن پاڻهن، ڳچيءَ ۾ ٻاروٽ،
 سامي رهي ڪو سورو، اٻ جان ٻمارو،
 ڄاڻي چڱ سارو، لٽ ڏنو هيئن لڪ مر.

(۱۱۸)

پُرم منجه پڙڪي، هُورُڪ مئا ڪپٽرا،
سٺ جاڻي سنسار ڪي، اُنڌا پيا اڙڪي،
پڙڪي اڳي ڪنهن پاڳوان، ممتا جي مُٽڪي،
لڙڪي منجه لڙڪي، سامي رهيو سُرُوپ جي .

(۱۱۹)

پُرم منجه ڀلي، پيا سڀ جيءَ جُهان جا،
پڙچي ڏسَن نه پانهنجو، اُنڀڙ گهرُ اصلي،
ڪو عاشق چڙهيو آڇ ٽي، مپتي ڪلپ ڪلي،
جنهنجو ڪنول ڪلي، سامي ٻيو سنگ ساڌ جي .

(۱۲۰)

پُرم منجه ڀلي، پيا سڀئي سنسار ۾،
جنهن مرن مِت ڏي، ڏسَن ڪاڙ ڏلي،
سامي لڌو ڪنهن سُرُمي، اُنڀڙ گهرُ اصلي،
مپتي ڪلپ ڪلي، استٿ ٿيو اکاس جان .

(۱۱۵)

ملي پڇتو، پون پو ساگر،
 ڪيون پڻ ڪيس جو سامي ساڻ ٿو،
 ڪپ ڪتي ڪو آيو، ڪو پري پڻ ڪو،
 اڳي، شال، پٽو، ڪاڻي اڻڇر ان جي.

(۱۱۶)

پري لڳي پڻ، اوڍا هي اڏن ڪي،
 پني ڏيئي پاڻ ڪي، ڪرن ڪو ڪو،
 سامي ڪاڻي جي، ڪيس ڪو ڪو،
 ڪن اڳي پڻ، ماڻن دور ڏوڏ جي.

(۱۱۷)

پڻ پڻ پري، ڪڍائي جو ڪو،
 ڪن پڻ جي، پڻ ڪو ڪو،
 سامي پڻ پڻ سان، ڪو اڻ ڪو،
 ڪو پڻ پڻ، ڪو پڻ ڪو.

(۱۱۲)

ڪوڙي بوشا بوشا، عورڪ ڪن عمر دي،
 دهن مابا مڌ بر، سدائي پيشوش،
 سامي ماڻن سائت سگ، ڪي ٺپي ٺر دوش،
 لنگي ٻنڄي ڪوش، چڙهيا چپتن چت ٺي.

(۱۱۳)

ڪوڙن جو ڪلياڻ، ٺٽي نه سوتا سچ دي،
 توڙي سڀ ساڌن ڪري، مارن ٻنڄو پاڻ،
 سدا سڃارن جي، سچڻ دهي ساڻ،
 پاڻي پڌ ٺر پاڻ، سامي ماڻن سچ سگ.

(۱۱۴)

پولو پيو ڀاري، جڏائيءَ جو جڳ بر،
 ٺٽي ٺنڀجي ٺاڙ سان، ٺڄن ٺر ٺاري،
 سامي وٺو سر ٺي، ڪو وڙلو ورياري،
 پٽڌ جي ڀاري، پٽي ڏنو جنهن پاڻ ڪي.

(۱۰۹)

ڪڙڙن ڪي ٿڌڙ، ڪونهي مانگ ڏيڻ جو،
پٿرن پٿر ساگر ۾، ٿي آڏين آڏي،
سڃاڻن سوڌي لڌو، لڪر مون لاکر،
عمن اڀيڻ آڏي، سامي رهن سڀاء ۾.

(۱۱۰)

ڪڙڙن جو ڪلياڻ، لڳي نه سمع سچ ڏي،
لوڙي سڀ ساڌن ڪڙڙن، مارڻ پنهجو پاڻ،
سامي سڃاڻن سان، سڌا ساڃڻ ساڻ،
بساڻي پڌ لڙباڻ، ماڻهن دور ڌڙس جي.

(۱۱۱)

ڪڙڙن ڪي ڪڙڙو، وڃڻ جو وڌ سان،
سامي سڃاڻن جو، سڌا پاڻ ڀڏو،
ڀڏڙن ڏيڻ پي ڪي، مڃي پولو پو،
سوناڙڪو سڻو، لوهر هو ڏک ڇڪڙو.

(۱۰۶)

ڪوڙا ڪٽي ڪٽ، ٻڌائين ٻين ڪٽي،
 وڻن پاڻ وٺ ۾، هاري سڀ همت،
 پورن چاڻن پي ڪٽي، سڙما سمرت،
 جنڪي ڏيئي هٿ، سامي رڳيو ستگر وٺ.

(۱۰۷)

ڪوڙو ڪمينو، سچ سچاڻي ڪينڪي،
 کائي نٿ خوري سان، رلي روزينوا،
 سامي مليو سڙوڻ سان، ڪو پريمي پريمينوا،
 ڪٽي ڪٽر ڪينو، ماڻي موج مڪت جي.

(۱۰۸)

ڪوڙن ڳالهه ڪڍي، منين ڪوڙ ڪلپ جي،
 مرن مايا موٽ ۾، پنهنجو پاڻ بچي،
 سڃارن سامي چئي، سمجهي ڳالهه سچي،
 رهيا رنگ رچي، سٺ سڌ سڙوڻ جي.

(۱۰۳)

كۇزا كۇز كرى، قاسىي قاسن بائىھىن،
 يۈن يۈ ساكرى، لانا رۇب دۇرى،
 سامى سىجارتون، بىي نە رەھى بىرى،
 پىن باك پىرى، پىيالو پىر پىر اكر چىرو.

(۱۰۴)

كۇزا كۇزى لار، لىكا مايا مۇە جىسى،
 كوهى مائىك دىپ كسى، رۇن زارۇن زار،
 مائىن سىك سىرۇب چو، سامى سىف سىپار،
 چىپ چىف نە ھار، سىف كىپاۋون تەكىر.

(۱۰۵)

كۇزا كرى كرىپا، دىكار نە سىپ دىپە كى،
 اچىون عىچىن ھىي، جىپى كىن كىپا،
 سامى سىجارتون كى، كولىھى لالىچ لىپا،
 رانۇن دىپان رۇب، دىن بائىھى دىل پىر.

(۱۰۰)

ڪوڙا ڪوڙائي، ڇڏن ڪن چن ٻئي،
 پاڻي ٻوڙن پائين، ڇڄ ڀري چائي،
 سامي سڄارن ڪي، سڄي صفائي،
 سر ٿي سڌائي، مائڻ سڱ سر ٻوڙ جو.

(۱۰۱)

ڪوڙا ڪار ڪڍي، ڪوڙي ڪن ڪلپ جي،
 ٻوڙن مٿ ٻوڙي، ٻاڻهڻو ٻاڻ ٻڌي،
 سامي سڄارن جي، سڌا مٿ سڄي،
 رهيا رنگ رڄي، سڌ سڌ سر ٻوڙ جي.

(۱۰۲)

ڪوڙا ڪهاڻي، ڪوڙي ڪن ڪلپ جي،
 سٺ جاڻي سنسار ڪي، وڏوڙن ٻاڻي،
 سامي سڄارن جي، سڄي ٻڌ ٻاڻي،
 سڀ گهٽ سڄي، چوٽ ڏسڻ جڳد بس جي.

(۹۷)

ڪوٽ عمر ڪٽي، ٻائي ملڻ ڏسيءَ سان،
 سامي سڃاڻڻ هي، سڄي مٿي مٿي،
 پٺي پٺي اڳي پٺي، ڏٺائون اتي،
 ڪري قول ڪري، اچي ليا اڪاسَ جان.

(۹۸)

ڪوڙا ڪوڙ سڀ، ڪري ڪلڻ پائين،
 مري پائڻ مٿي وي، ڏساري ڏوڪي،
 سڄي سڃاڻڻ هي، سڄي سڄي سڄي،
 ڏٺون ڏٺيان وي، سامي وڃن سر وٺ سان.

(۹۹)

ڪوڙا ڪوڙائي، سوکي وڃن ساه ڪسون،
 ٻائي پٺي پٺي، چل وڃي چاني،
 سامي سڃاڻڻ ڪي، سڄي ڪمائي،
 پاڇي پرائي، ٿاڻ مٿي ڏوڪي ليا.

(۹۴)

كُنْبُ قَبِيلُو، موھي مَسَائِي سَپ كِي،
 كُنْهِنچو چَلِي كِينَكِي، هُنْ هَمَتْ حِيَلُو،
 سامي بچيو ڪو سُوڙهو، رَنگ ۾ رَنگيلو،
 والسُ وَسِيلُو، پُرچي جُنْهِنچو پَساڻُ ٿِيو.

(۹۵)

ڪوٽ جَنر ڪُوڙو، پاڻي مِلِي نَه ٿِيءَ سان،
 سدا رَهِي سامي چڻِي، مايا ۾ هُوڙهو،
 چڙهيو چپڻن چَت ٿِي، ڪو گوهر ڳُوڙهو،
 ٻڏي جَنهن بُوڙوا، مَن مَنايو پاڻهِنچو.

(۹۶)

لوڪن ليڪ اُجا، ڪوڙا چڏن ڪِينَكِي،
 سِيپ مايا موه ۾، سَهَن نِت سَجا،
 عاشق چڙهيا اُچ ٿِي، مَنِي رُب رَجا،
 ڪِرَن نِت هَجا، سامي صَفائيءَ جا.

(۹۱)

اودیا دُلی اوت، اَلدَرَن کِی اَسمانِ حَی،
 بااسی یَتون پاتھیں، کَلَبَت جَم کُوت،
 سامی سَجاکن نی، کَہنچی چلی نہ چوت،
 سَنی پَرچن بوت، ماٹن مَوج مَکب جی۔

(۹۲)

اُھکاری اُھل، سَچ سَچائیں کَہنکی،
 ہڈی راک وِبدائے جا، دَر دَر لَکھ لَکھ،
 اِسب رَہن اکاسِ جان، کِی پَریمی پَر لَکھ،
 لُڑ لُڑ سا لُڑ لُکھ، سامی لالہ لال لَکھ۔

(۹۳)

وہی باغ وِبو، اَلدو اودیا سَند بر،
 کاٹو کَرم تَڑھی، سامی سَوار لَبو،
 سَجاکو سَنو سَٹی، لُکھی بار پَرو،
 ذی کَہن پَرو، سَورج سَار سَکيات دی۔

(۸۲)

اَنْدَنَ كِي اَنڪَل، ڪانهِي تارِ تَرُٻَ چَسي،
 سَتَ چاٿِي سَنسارَ كِي، يَوَنَ مَنجِهَ يُوَ جَل،
 اُڇَٽِي مَنجِهَ لُڳهِي ٻيا، ڪِي سَڄاڪا سَڀَل،
 سامي سَٻَ مَٺَل، حاضِرَ ڏَسَن حُضُورَ ۾.

(۸۳)

اَنْدَنَ كِي اولاءِ، مايا ڏِ لوِوَه چو،
 ٻانِي يَوَنَ ٻانُڀين، چنٽا چو چولو،
 سامي سَڄاڪَن كِي، ڪونهِي يُوِ يولو،
 ڪِما ڪُٽولو، ٻانِي سُمهيا ٻُڌ ۾.

(۸۴)

اَنْدَنَ کون اِيلاڪ^۲، مَٽِي ڏَ مايا عوه چي،
 يَوَنَ يُوَ ساڱرَ ۾، ڪُٽِي طَمَعُ چا اِيلاڪ^۳،
 ماڻِڻ سَڪَ سَروپَ چو، ڪِي سادوڻِڻ سَڄاڪَ،
 سامي سَڄِي ساڪَ، وِڀڏَن ڏَني وِڌ سان.

(۷۹)

اَنڌَن کي آئي، اڳيون اوڻ اڳيان هي،
 جڏا جانيءَ پاڻ کي، دولي وڌائي،
 سامي سڃاڻن ڪي، سَتا صڌائي،
 سَ کُوت لاڻي، پُرکڻ ڏسڻ پيءَ جي.

(۸۰)

اَنڌَن کي آئي، اڳيون اوڻ اڳيان هي،
 پُرچڻ چاڻي پاڻ کي، چاڻن لڻ چاڻي،
 سامي سڃاڻن ڪي، سَتا سڌائي،
 سَڌو سڌو لاڻي، پُرکڻ ڏسڻ پيءَ جي.

(۸۱)

اَنڌا اوڻ ڏيئي، ڏُر ڏُر ڦولن ڏوس کي،
 ڪري بنا ڪلڻ سان، ساڌن سڀيئي،
 سڄي سڃاڻن ڪي، سامي سڌ ٻيئي،
 سَڌو سڪي، پڄي، ڏسڻ پڙهڻي ڏيل ڀر.

(۷۶)

اَنڌو پيو آڻي، ٻڌي ٻارا سُڪي ۾،
 تارِ ڄاڻي تَر هو ٻڌو، ڪرمن جو ڪاڻي،
 سامي آيا ۲ سؤرج جي، ڪو سڄو سڃاڻي،
 عوج مَلي ماڻي، پاڻ ورائي پاڻ سان.

(۷۷)

اَنڌو پيو آڻي، ڀلي ڀو ساگر ۾،
 ٻي ٻڌي ٻڌو تَر هو، ڪرمن جو ڪاڻي،
 سڃاڻو سامي چڱي، صاف سڪو ڄاڻي،
 عوج مَلي ماڻي، پاڻ ورائي پاڻ ۾.

(۷۸)

اَنڌا پيا آڻي، ڀو ساگر جي ڀير ۾،
 تارِ ٻڌي تَر هو ٻڌو، ڪرمن جو ڪاڻي،
 سامي آيا سؤرج جي، ڪو سڄو سڃاڻي،
 عوج مَلي ماڻي، پر تڪ پورن پانهجي.

(۷۳)

اَنَذَا جِیءَ اُچانُ، سَعُ سَیَّاطُنْ کِبْکِی،
 کَرِی کَرْمَ یَلا نِرا، یَوْنِ یَوْنِ یَلا،
 سَجا کا سُرُومَ جِی، دَکُنِ یَریبِ یَیچانُ،
 سَدالی یَرا بانُ، سامِی دَهَنِ سِیاءِ مَ .

(۷۴)

اَنَذَا جِیءَ اُڑی، یَیسا سَپِ مایا مَ،
 مَرْنِ مَسَ مَرْمَ دَی، رَالِیوُنْ دَیئَهَنِ دَوی،
 کَیئَهَنِ سَناکِی سُرُومَ، یَکِی یَومَ دَوی،
 چَیئَهَنِ چَکْ دَوی، سَلْ کَرِی سامِی چَی .

(۷۵)

اَنَذَا لَی اَنَهَ، سَعُ سَیَّاطُنْ کِبْکِی،
 دَیئَهَنِ مَالِکِ دَیئَهَ، کَرِی کُرُورْ کُستِ،
 سَناکِی کَسی سَاذْ سَنکِ، یَاکُورْ یَیچانُ،
 مَیئَهَ مَکْ مَسَ، سامِی چَویا. سُرُومَ سَنا .

(۷۰)

اَنڌن کي رِبارُ، اچي نِ آئِر رارِ نِي،
 آهي جُهڻجي آري، سامي سڀ سَوارُ،
 ڪنڀن سڃاڻي سُرَمِي، دِل ۾ ڪيو دِدارُ،
 جُهڻڪي سَم سَچارُ، اچي مليو اَنڀِي.

(۷۱)

اَنڌن کي رِبارُ، اچي نِ آئِر رارِ نِي،
 بَنِي نِ پَئي پاڻ کي، کڻي تَمِن حُوارُ،
 سدا سڃاڻن ڪي، دِل اَنڌر دِدارُ،
 سامي ڪري قرارُ، سَمييا سَڪِيت سَچِ نِي.

(۷۲)

اَنڌا جيءَ اچارُ، سچُ سڃاڻن ڪينڪي،
 مَيا موهَ اَسارِ ۾، سدا رُغن غُلطانِ،
 ماڻن سَڪَ سُرُوبِ جو، ڀڄي نِرا پَمانِ،
 سِر سَيتل ساوڌانِ، سامي رُغن سَياءِ ۾.

(۶۷)

اَنڌا ڪن اڀاءُ، پَسُ ڪارڻِ پَرِجِي،
 آدي اَنڌِي ڪُورَ جو، رُڪُنِ دُ سِدِ سَما،
 سامي سَڃاڪن ڪي، ڀِو لُئن لُئن مَنجھ لُڪاءُ،
 مَڇي دُليا ڀاءُ، لُستِ لُبا اُڇلَ جَمان.

(۶۸)

اَنڌا ڪن لُبار، ڪاڀا ماڀا ڪُلَ لَڀي،
 سِدِ جَڙي سَوار ڪي، ڪَڇي لُڀن حُوار،
 رَهي اَڀي اُڪاسَ جان، ڪو سادو ڏِجن سَچار،
 ماڻي مَوجِ اُڀار، سامي مَلي سَروڀَ سان.

(۶۹)

اَنڌا ڪن لُبار، ڪاڀا ماڀا ڪُلَ لَڀي،
 سِدِ جَڙي سَوار ڪي، ڪَڇي لُڀن حُوار،
 رَهي اَڀي اُڪاسَ جان، ڪو سَڃاڪو سَچار،
 جَڇن آدي اَڀي ڀار، پَر لُڪِ ڏِلو پاڻهيجو.

(۶۴)

اَنڊا ڪن اَنمان، ۱ شتہ سِرُوپُ جو،
 ڏسَن ڪين اڪن رڍ، ۲ اڳيون اَنِيءَ پاڻ،
 سامي سڃاڻن ڪي، ۳ استاملا آسان،
 ڄاڳي سڀ جهان، ۴ لُئس ڏٺاؤن لک ۾.

(۶۵)

اَنڌو اڀاڳو، ۱ سڄ سڃاڻي ڪينڪي،
 ڀلي ڀري سڀ جو، ۲ لويي ٿي لاڳو،
 ماڻي سڄ سِرُوپُ جو، ۳ ڪو ساڌو سڃاڻو،
 سڌا اَنراڳو، ۴ سامي رهي سڀاءَ ۾.

(۶۶)

اَنڌا اَناري، ۱ سڄ سڃاڻن ڪينڪي،
 لائي وهن لوڪ ۾، ۲ طمع جي ٿاري،
 سامي سڃاڻن جي، ۳ سڀ سڃاڻ واري،
 سر ٿي سڀاڙي، ۴ ڪٽي ڇڏيائون ڪلپنا.

۱. پوريءَ ريت ڄاڻڻ؛ ۲. ڏنڊ ۾ لاڳت؛ ۳. پيار ۽ محبت ۾ ڀريو؛
 ۴. بي تميز؛ مورڪ؛ ۵. طلب؛ ٽاف؛ ۶. وقت؛ ۷. پاڙ سوڌي.

(۶۱)

اندا - اباڏي، سچ سچاڻن ڪينڪي،
 کڻن پاڻي جي پاڻهن، روئي پئي راندي،
 سچاڻن سهي ڪري، سڄا مٽ سادي،
 سدا سادي، سامي رهن سڀاء ۾.

(۶۲)

اندا اباڏي، سچ سچاڻن ڪينڪي،
 ديهي چاڻي پاڻ ڪي، روئي کڻن راندي،
 سچاڻا رهن سامي جڻي، سدا سادي،
 اولهيو اڳاڏي، ڏين اڳي اڳاڏي.

(۶۳)

اندا اڳاڏي، سچ سچاڻن ڪينڪي،
 ٻاڳيڙن ڪن کڻن ڇوڻ، ڇوڙي ڏاڏي،
 سامي سچاڻن ڏنو، دل ۾ دل جاني،
 سدا سڀاڻي، رهن رهن سچي سان.

(۵۸)

اَرُ هُوندي اڳيان، وڌا جيءَ وهن ۾،
 گونا کائن گيب جا، ڪوٽ ڪري انمان،
 لنگهي چڙهيا لڪ تي، سادو جن سڃان،
 سدا ساوڌان، ساءِ سي رهن سڀاء ۾.

(۵۹)

انڌا اڳيان، سچ سڃاڻ ڪين ڪي،
 ڪوهي ماڻڪ دٻي ڪي، پون ويران،
 ساءِ سڃاڻ ڏنو، دل ۾ دل جاني،
 مشڪل آساني، سهڻائي ڪن سک جي.

(۶۰)

انڌا اڳيان، سچ سڃاڻ ڪين ڪي،
 جنهن هنن مٽ ري، بڻي اڳيان،
 ساءِ سڃاڻ ڏنو، دل ۾ دل جاني،
 هر دم حقاني، ماڻن موج مڪت جي.

(۵۵)

اُنڌا آڏيءَ رات، ڏسڻ مٿي مشعل وي،
 بٺي ڏيئي پاڻ کي، ڪن پراڻي تات،
 سامي سڃاڻن ڪي، سڏائي پري تات،
 پاڻي آئو ڪيائ، استع رهن آڪاس جان،

(۵۶)

اُنڌا ڪن اڀيمان، ڪاٺا، ماٺا، ڪُل جو،
 ڪاڻ لُ ڏسڻ ڪنڌ تي، ڪميو پيو ڪاڻ،
 وڍلو ڪو ڳرمڪ رهي، سامي ساوڏان،
 ڪهڙي آئو ڪيائ، ست ڏنو سڪروءَ.

(۵۷)

اُنڌا اڀمائي، سڄ سڃاڻن ڪيڻڪي،
 ڪميون وٺڻ پاڻ سان، پُرم جي پانسي،
 استع رهي آڪاس جان، ڪو وڍلو وڳيائي،
 ڍل ڍل ڇائي، سامي ڏنو جڀن سر تي.

(۵۲)

پُرَنڪ پُرميسر، اَنڌا ڏسَن ڪيڻڪي،
 هُڻن ڪَرم ڏورم ۾، ڪَلپي نَت اُڪر،
 سَڃاڻن سَڀي ڪيو، پُرجي پَنهنجو ڪُهر،
 مِڙي ڏک ڏمر، سِيتل ٿيا سامي چُڙي.

(۵۳)

پُون پَنهنجو پاڻ، اَنڌا جيءَ اڳيان ۾،
 ڪُوتا کائين ڪُپ جا، ڪَري ڪَنڇاڻاڻ،
 ماڻن سَگ سَروپ چو، سَڃاڪا سَڄاڻ،
 سَڌائي نَر پاڻ، سامي زهن سَڌاء ۾.

(۵۴)

اَنڌا اَنڌ غبار، ڏسَن مَت مَشعالا ري،
 پُون پَو ساگر ۾، ڪُون ڪين قرار،
 سامي سَڃاڻن چو، سَڃاڪو وُهنوار،
 اَنڌر ٻاهر يار، پُون چاڻ پَنهنجو.

(۴۹)

ڪي جاتائين ٻانڱ، ٻرين جاتائين ڪي ٻيو،
 سامي ٽيهڪي سٺ ڄڻ، ڄاڻن اٻا اڃاڻ،
 ٻرڇي ڪري نه ٻانڱ ڪي، ٺاٺ ڪون ٺر ٻانڱ،
 سدا سٺي سان، پوي پو ساڱر ۾.

(۵۰)

لنگهي لوڪ لڄا، ڪوڙا سگهن ڪيٽڪي،
 جڏي مري جر جي، سون ٽي سڄا،
 سڄا رهن سامي چئي، راضي منجهه رڄا،
 ٻلي ڪن مها، سٽا سڌ سڙو پ سان.

(۵۱)

انڌن ڪسي آهي، انڌري اکين ۾،
 پئون پاهيڄو پاڻهن، ڪنڊن ۾ ڪاهي،
 سامي سڃاڻن ڪي، ڦرتو نه ڦاهي،
 بت ٻڌو لاهي، ٻڌن ٻڌن پسي ڪي.

(۴۶)

سُوکُرَا نِي اَسْتُوْلُ۲، يُوِي يُو سَاگُرُ۱،
 بِنَمِي۳ رُوِي رُوِي عَسِي۴، کَرِي سِي۵ مَسْکُوْلُ۳،
 دِنَانِي۶ اُداسُ تِي، رُوِي۷ بِنَمِنَجُو۸ مُوْلُ،
 چَدِي۹ طَمَعُ۱۰ نُن نُوْلُ، سَامَانُو۱۱ سَامِي۱۲ چِي۱۳.

(۴۷)

سِي۱۴ مَنَجِي۱۵ غَلَامُ، سِي۱۶ شَاهُ۱۷ اَمِيْرُ۱۸ لِيو،
 سِي۱۹ بَر مَوِي۲۰ مَان کَرِي، سِي۲۱ بَر مَوْتَامُ۲۲،
 سِي۲۳ نَانَا کَامِنَاه، سِي۲۴ بَر نَوکَامُ،
 اَب۲۵ کَلِي۲۶ اَرَامُ، سَت۲۷ دَانُو۲۸ سَامِي۲۹ چِي۳۰.

(۴۸)

اِي۱۱ کِي۱۲ اَدَبِنُ۱۳، سَامِي۱۴ چِي۱۵ جِهَانُ۱۶ جَا،
 يُو۱۷ رُون يُو۱۸ سَاگُرُ۱۹، سَدَا۲۰ مَت۲۱ عَلِي۲۲،
 بُو۲۳ چَا۲۴ دَعْن۲۵ بِي۲۶ سَان، کِي۲۷ بَر۲۸ يَمِي۲۹ بَر۳۰ يِي۳۱،
 جِي۳۲ نَ۳۳ جَل۳۴ کُون۳۵ مِي۳۶، بَاک۳۷ پَرَاهُون۳۸ نَه۳۹ نِي۴۰.

۱. سوکیر-آتما؛ ۲. جر-بدن؛ ۳. مشغول؛ ۴. ماتام؛ دک؛ ۵. اچا؛
 ۶. بروس؛ بی تي پاژیندژ، ۷. پلیت؛ ۸. هوشیار؛ ۹. مچی.

(۴۳)

بیا دُر دُر دُر، جَکُتُ مَچُونِی جِیءَ بر،
 نالِکُ جاپی لوڑیءَ کِی، سَکھِی دُر دُر دُر دُر،
 وَهِنو وَجِی وِچار دُر، کُوڑی کَلَبُ کَرِی،
 جِیمِی اَلون مَرِی، سُرِی بر سامِی جِیءَ.

(۴۴)

پوڑن پِلانی، وِڈو جِیءَ وَهِنُ بر،
 پُنی دُپَی پاٹ کِی، کُولا لِب کانی،
 اَلنی دُسی کُندِکی، مَنُہن مَڑھیءَ پانی،
 جاپو جاپانی، دُر سَکِی لُئی سامِی جِیءَ.

(۴۵)

پوڑن پِلانی، جَڈیا جِیءَ حَوانُ جا،
 پُرن پُہنچو باٹھن، قاهی کِل پانی،
 کال دُر دُسن کُندِکی، وُری وِجھانی،
 وِسا سِب وِجانی، طِرو جُڑ هُتَن مَون.

(۴۰)

پيتَ ڪيو پاڇي، سامي سڀ جهان کي،
 وڍلَ ڪنهن گُرمُڪَ جي، مٽي هونَڇي،
 سَهي ڪَئي جنهن سر تي، سڀني جي پاڇي،
 رضا ۾ راجي، رهي سڌائين راءِ جي.

(۴۱)

پاڇي آئون پئي، پوڄين پوڄ ڪر جا،
 ڪيون وڻن سر تي، سامي ڪلپ ڪئي،
 دهن اُليپ اڪاسَ جان، ڳيائون گئي،
 گاڻ وڍ ڏني، مهاواڪَ ماهر ٿي.

(۴۲)

پاڇي ڪري پاڇ، ڦاهي ۽ ڦاس پاڻهن،
 پوڄين پوڄ ٺرڪ جا، سر تي کڻي سراپ،
 سامي سڃارن کي، ڪونهي دُک ستاپ ه،
 من ۾ رکي ملاپ، وڍن وڌ وڃن سان.

(۳۷)

اَنڊَرُ ڪُنڊُ نَ ڪُنڊُ، ٻَاهِرُونِ اُچِرَ اُچِرُو،
 بِسِرُ سَڌاڻِي ٻاڻُ ڪِي، ڪِرِي ڦاڙُ اُڻُڊُ،
 سامِي ڏِسِي نَ سِرُ ٿِي، خُودِيءَ ڪُونِ خَاوُڏُ،
 جَلِي رِي ٻُوڏو وُڏُڏُ، ٿَڏِي رُڏو وُڏُ اُڪِنَ مونَ.

(۳۸)

ٻُوڏِيَلُ ٻِلاڻِي، ڇُڳَ ۾ ڳُوڻَ ڪِٻَٽِرا،
 ڪُڏا رُڻن اُڳَٽا، ڊِڙَڙا ڪُونِ خَالِي،
 ٿَڏِي لُڪَ اَلُڪَ جِي، نَٻَٻَڻَ ٻِراڻِي،
 سَڌا سائِبَ سَالِيءَ، سامِي وُڏَن سَڀاءَ ۾.

(۳۹)

ٻُوڏِي ٻِسا لادانَ، وِڀَڏُ ٻُوڏِي وادي ٻِسا،
 ٻاڻُ ٻِڄاڻن ڪِڀاڪِي، سَڀَ جِي ڪُنِ ڪَلانَ،
 ٻِيڻن ٻِيادِن ٻِرُ ٻِرُ ڏَسَ، ڪِي ساڏوڄن سَڄانَ،
 سَڌا نِراڻيانَ، سامِي وُڏَن سَڀاءَ ۾.

(۳۴)

قصا ڪري ڪوڙا، ٻڌائين پين ڪي،
 پاڻ پڇائين ڪينڪي، منڊون اُمت موزا،
 ماڻن سڪ سُرُوپ چو، سادو سچوڙا،
 سدا ڳورا ڳوڙا، ساءِ سي رهن سِماءِ ٻر.

(۳۵)

ڪري جيءَ ڪرءُ، قاضيءَ قاتا پاڻيڻ،
 سدا رهن سنسار جيءَ، وسا منجهه وهر،
 گو عاشق چڙهيو اچ ٿي، ڇڏي ڪوڙا ڪر،
 سامي ڏسي سر، اندر ٻاهر آتما.

(۳۶)

ڪپتي ڪپت ڪري، قاضيءَ قاتا پاڻيڻ،
 پون پو ساگر ۾، نانا روپ ڌري،
 پاپ پن ڏک سڪ کون، ڪو ٻريمي رهي ٻري،
 ساءِ ڏسي ٿري، اندر ٻاهر آتما.

(۳۱)

پرشنا جيءَ اَلپڪَ، وڌا واڄ وَهڻ ۾،
 تَبڙون ڪاٺن نروڪَ جُون، بنا وَنراڪَ ووڀڪَ،
 سامي سَڄيُو سُرُو، ڪَري اَنڙ ۾ وِڙوڪَ،
 هردي رکي ٺِڪَ، ماڻي مَوحَ مَڪِڇَ جي.

(۳۲)

جَنڊَلُ چورُ چَنڊَلُ، سَڄُ سَڄاڻن ڪِڻڪِي،
 ڪوهرن ڪامُ عيال سان، مانگَ جنمُ اَمَلُ،
 سَڄارن سردي لڌو، اَنڙ ڪُهرُ اَمَلُ،
 ڪَٽي ڪَلِڪَ ڪُلُ، سامي ماڻن سالو سَڪُ.

(۳۳)

ڪَرمَ ڪَرمَ ڪَڙڙا، پاڻي سَڪَڻن نَڀي ڪي،
 پُلي پُون پالوڻ، مَٽا ۾ مَڙا،
 ماڻن دورُ دَوسَ جي، سَمَ لي سَڄوڙا،
 سڌا جُورا جَڙڙا، سامي رَهڻ سَڀاءَ ۾.

(۲۸)

جاڳڻي ٻنسا چئن، ٻيلي ڪين ٻنسا چئن،
 ساهي لڳو سڀ ڪي، ٻڌي وڃا وڃهن،
 ڪو ٻيئي نر ٻاٺ ليو، ٻڌي جات ورن،
 ڏنو جنهن ايس، اندر ٻاهر آهه.

(۲۹)

ڪري چاه چري، ٻڌي خلق خداه جي،
 هر گه نرسنا جي وڏو، وڏن وڏي وڏي،
 سامي لنگهيو ڪو سورو، ٺوڪل ساڻ لري،
 جنهنڪي ڏر ڏيڙي، سرڪي ڏني سج جي.

(۳۰)

ڇڏي ڇهاري، چاه ڇڏي ڇڏي،
 سامي ڪسي سوتا سڱ، ڏيئي ڏيڪاري،
 رهي اٺيپ اڪاس ڇان، ڪو وڏو وڏياري،
 ستي پند ساري، ٻليو سار سارو سان.

(۲۵)

طمعُ برِ پُرڪي، ٻا سڀ هيءَ جُهانُ چسا،
 ڏوٽا کائي کُٻُ چسا، ساهُ کڻن سڏڪي،
 لنگهي چڙعو لُڪَ ٿي، ڪو پڙهي ٻُلڪي،
 مَمَتا جي مُٽڪي، جُهڻ سَڌي وڌي ساڏسُڪ.

(۲۶)

طمعُ پُرڪائي، وڌا هيءَ وَهڻُ بر،
 ڏوٽا کائين کُٻُ جا، ڪوٽُ جَمُ پائسي،
 سامي مِلو سُرُوبُ سان، ڪو ٺهي لڌُ لائي،
 جُهڻڪي ھاڻائي، سَتَڪُڙ ساوڏانُ ڪَـيـو.

(۲۷)

دُٻُٻُ سڀ ڏڪي، ڪيا هيءَ جُهانُ چسا،
 شاهُ وَڙي، اُٻُ، پيرُ، مِٺاڇن مُڪي،
 سڏا رُهڻ سامي چئي، سَمَتاوانَ هُڪي،
 ٻا رَسُ وڳي، ٻالو نه ڪَڙن ڳجهه جسي.

(۲۲)

پُرچنٽا پُلِيٽ، ڪيا جيءَ جُهانُ جا،
 ڪوڙن ۾ ڪو هڪڙو، رهي اَلپُ اُچيٽ،
 پُرچي لڌو جنهن پانهنجو، آڌي اَنڙِيءَ مِيٽ،
 سڌائي سُرچِيٽ، سامي رهي سُپاءُ ۾.

(۲۳)

جَمِي مَري جيءَ، پُرچن جاڻي پاڻ ڪي،
 سامي ڏسِي نه سُر ٿي، پُرلڪ پُورن پيءَ،
 وڙلي ڪنهن ڏُرْمُڪ جو، مٽيو سُنسو سيءَ،
 مَنمُڪ رهي سڌِيءَ، گهٽ آڪاس ۵ مه آڪاس ۶ جان.

(۲۴)

طمع پُرڪائي، ڇڏيا جيءَ جُهانُ جا،
 يُون يُو ساگر ۾، ڪوٽ جنر پائي،
 سامي بچيو ڪو سُوَرَمو، ساڌوءَ جي سايي،
 لڌو سڄي لائي، چڙهيو چپتن چٽ لسي.

(۱۹)

مُنْ کَارو، مِچارو، اَندرْ کَارِ آدَمِء کون،
سُجھِ سُدانْ کو سُرُو، اهو اشارو،
جُرھِ وُجائِ چِت لَی، لَی رُتو نَگارو،
لَپ جانِ لَیمارو، سامی رُھِ سُرُو مر.

(۲۰)

مَن جی ماکِ، جُتِ جیء جُر یا لَیما،
کابا، مابا، کُل مر، کَلین لَی کالکی،
کَپن سادوۂ پالہ سَھِ کُتِ، سامی لَی ساکی،
چَڈِ ہلاکی، جُر بو رُھِ حَکدِ سَ سان.

(۲۱)

اِسا رُڈِ اُنِی، بَرَن نائسا دُون مر،
بُرچن جالِ باؤ کِ، سدا دُھن پَی پَی،
سامی سادوۂ کِ، ہان سَچِ وِس رَی،
بُردن کُری بُرَی، رُھِ رَی مَلا رام سان.

(۱۶)

سِڪو ڏنڊُ پُري، جنمِ مَري جِراءِ جو،
 جِوڙا جِوڙا جِڳ ۾، ڪَلِڇا ڪَڙ ڪَري،
 سامي دَهي ڪو سورَ هو، ڀرِ ڀمي ڀاڱَ ڀري،
 نِرمَل ڏيان ڏري، ڏُون ڏنو جِڻن پي ۽ ڪي.

(۱۷)

هَني هارائي، ڇيرو جِئرو وِيا هَڻن مَون،
 ساهي موڙ مَمَت جي، ڦاهي ڀُل ڀائِي،
 ڀڄي ڀارائڻا سان، ڀليا ڀَن لائي،
 ڀڄنا وڃائي، ڦارو ڦِڙ ڦِڙا ڇو.

(۱۸)

هاري جِئرو هَني، سِڪا وِيا سَنسارَ مَون،
 ڪَئي ڪوڙ ڪَمِٽ سان، ڪوڏي ڇن ڪَني،
 وِڙ ڀي ڪَڻن ڪُرمَڪ جي، ڦاڻِ ڦِڙ ڦِڙي،
 ڇو وِڙ سان وات وُڻي، سامي ڦِڙو ڦِڙي.

(۱۳)

پُرم منجه پلي، پيا سڀ جيءَ جيان ڄا،
 جنهن مرن مٿي ري، رڳن ڪاڙ رلي،
 سامي ڪڍو ڪنهن ڪورمي، اٽپي ٿور اصلي،
 مٽي ڪل ڪلي، ماڻي مڙج مڪي جي.

(۱۴)

سڀ لي آڻو، پٽن ڪاڙ پٽ هي،
 بالي پڙن پاڻهن، پُرم ڪي پاڪر،
 سامي سڪاڻ ڏلو، هر حاضر ناظر،
 ڪري من آڻو، ماڻن مڙج مڪي جي.

(۱۵)

پنهنجو پاڻ پڙن، پلي ڪسو پُرم ۾،
 سڀ ڄاڻي سڪاڻ ڪي، جنهن ٿف مرن،
 ساڙجن سڄي سڄي، سامي ساڳ ڏيڻ،
 ڄاڻي ڏلو هن، هڪ هيڪو آڻا.

(۱۰)

سڀ ۾ ٺڳن ٺڳ، ٻنڄ ٻانڀڄا پريتر ٻڙي،
 سامي سڙجڻ ڪينڪي، انڌا جيءُ الڳ،
 دهن آڻپ آڪاس جان، ڪي سادو سڙڳ،
 جن ۾ توبى ٻڳ، ٺٺار نه اچي تار دي.

(۱۱)

وٻا سڀ وڪامي، وڀرون ڏٺ وڀار دي،
 ڪوڙن ۾ ڪو ڪڙو، سنڌ ٻڙيو سامي،
 جنهنڪي ڪيو سڱروءُ، اٿن آرامي،
 نرمل ٺڪامي، دهي وڌيئي اڌ ٻڌ ۾.

(۱۲)

وڃي بنا وڀار، خلق عام خيال ۾،
 پڙجن ڄاڻي پاڻ ڪي، روئي زارون زار،
 دهن آڻپ آڪاس جان، ٺپي نراڌار،
 لائي جنهن لئو تار، سامي سڀڙين سان.

(۷)

سڀي سڀي ڏٺي، موٽو ڪو ماڙن تي،
 اٽ ٿي پهر آندڙ، سڳو پيو سڳي،
 ڪو عاشق چڙهيو آج تي، لوڪان لپڪ لنگهي،
 جڻهي ٿي لڳ ڙنگي، سامي ڇڏو سڱر وڌو.

(۸)

ڦر ٿي ڦري ڦري، ڪيا سڀ جيءَ جهاڻ جا،
 پڙن پڙ ساڱو، ڏري سڳهن لڏ ڏير،
 ڪو سڱاڪو سڱو، سامي چڙهيو سڱو،
 جڻهي ٿي پڙ پڙ، لڳ لڪائي اڳي.

(۹)

جڳ ۾ وڻن لڳ، ٻاري پنج پڙم جا،
 موٽي ماري مٽي، سڀي ڪن ڏک مڳ،
 ڪي سڱاڪا سڱا، رهن عيڻ الڳ،
 سامي ٿي سڙ لڳ، ماڻن موج مڪي جي.

(۱۰)

سڀ کي لڳڻ نٿو، پنڃ پاڻهنجا ڀر پيش ٿئي،
 سامي سڄڻن کي ڪي، انڌا جيءَ الڳ،
 رهن الڳ اکاسُ جان، ڪي ساڌو سرُ ٻڳ،
 جن کي توبه ٻڳ، نظر نه اچي ٿاڻ رڀ.

(۱۱)

وڃا سڀ وڪامي، وڃڻ هٿ وڃڻ رڀ،
 ڪوڙن ۾ ڪو ڪڙو، سنڌ ڇڏو سامي،
 جهنگي ڪيو سڱرُو، اٿن آرامي،
 نرمل نه ڪامي، رهڻ وڃڻ بهي اڌ بهي.

(۱۲)

وهي بنا وڃڻ، خلق خام خيال ۾،
 بڻجن ڄاڻي پاڻ ڪي، روئي ڏاڍن ڏاڍ،
 رهن الڳ اکاسُ جان، ٺهي نراڌار،
 لائي جنهن لٽو ٿاڻ، سامي سڄڻن سان.

(۷)

سَسِي سَرَبَ، دَنگِي، موڳو ڪو ماڙن کي،
 اُنڌي ٿي پُورُ اُنڌو ۾، سَڪو پيو سَنگي،
 ڪو عاشقُ چڙهيو اُحَ ٿي، لوڪان لڳَ لنگهي،
 جُهڻڪي رُنگِ رانگي، سامي چڏو سَڪرُوءَ.

(۸)

قُرلِي قُرِي قُئِرَ، ڪها سَپَ جيءَ جُهانُ جا،
 پُورن پُو ساڳو ۾، ڏري سَگهن تہ ڏيڙ،
 ڪو سَڪو سُوڙو، سامي چڙهيو سِرَ،
 جُهڻڪي پُوري پِرَ، لَکَ لَڪاڻي اَلِيئي.

(۹)

جَڳ ۾ وِسَن لَڳَ، پاڙي پَنجَ پُورَ جا،
 موڳي مارِي مَن ڪسي، سَڪي ڪن ڏکَ مَڳو،
 ڪي سَڄاڪا سُوڙا، رَهَن عَمِنُ اَلِڳَ،
 سامي ٿي سَرُڳَ، ماڻِينَ مَوجَ مَڪِيعَ جي.

(۴)

واڻي وڌائي، ڪوڙا پيلي ڪن ڪپترا،
 ڏکڻ نه ڏنيءَ جيپٽري، سڄي مٿاڻي،
 وڍل ڪنهن گُرمڪ کي، سامي سائت آئي،
 سر تي سدائي، ماڻي موج مڪت جي.

(۵)

سنسي سڀ سنسار، لوڙهي لٽوارو ڪيو،
 لٽي سڳون نه لک ري، پُرچيتا جو پار،
 ساک ڏني سامي چئي، سادو ڄڻ سڄار،
 ڪري جنهن قرار، پُورن ڏنو پسيءَ ڪي.

(۶)

سنسي سرپ ڏنگي، سارو ڏپو ڏکي ڪيو،
 سامي ويو ڪو سورمو، پُرپڪ پار لنگهي،
 جنهنکي ڇڏيو ستگرؤءَ، آتم رنگ رنگي،
 ڪنهنڪون ڪين سنگي، ماڻي موج مڪت جي.

اڳيائي (ب)

(۱)

لکين بکاري، لکي منجه لڙهي ويا،
 لنگهي ڇڙهو لک تي، ڪو اٿم اڌ ڪاري،
 جنهنکي ڏٺو سگرڙو، ڀرڙو ڀاري،
 سامي سڃاري، مڪ رڪي موحن ڪري.

(۲)

لکين بکاري، لکي منجه لڙهي ويا،
 غولا کائين غب جا، ڀرم ڪري ڀاري،
 ڇڙهو چٽن چٽ تي، ڪو وڍو وڃاري،
 سامي وس ڀاري، جاڳي ڏلي جنهن چوپا.

(۳)

لکين بکاري، لکي منجه لڙهي ويا،
 چٽن پسون ڏهن ڪهاڙي، ٻائي ٻاڙاري،
 سامي ماڻي ساڙ مڪ، ڪو وڍو وڃاري،
 پڙ ساگر ڀاري، لنگهي ڇڙهو لک تي.

(۵۵)

اُٿر پات ڪيو، ڦرنو نانا روپ جو،
 اُٿ هوندو ڪلپت ڪري، ساهي سد ٿيو،
 جنم مرڻ لڳ مڱ مني، سنسي منجهه پيو،
 پلي ٻوڙ ويو، جڏي جاڳي جڙيو پات ٻو.

(۵۲)

سنا تيند تيان، ڪوڙا ڪٽي ڪچيرا،
 پريڻيون ويندڙن جون بندي، ڪي اٿندڙ رانهاڻ،
 ڏس ڪي اڳي وڃي، اٿسنا اڻڀر ڀاڻ،
 سنا وڃي غلڻ، سامي ساڀا موه ڀر.

(۵۳)

ويندڙ پراڻ پڙهي، بندت ٿيڙا ڪچيرا،
 ٻيا تيان ٿروءَ هي ڀر آڻند، منجهه اڙي،
 ڀڄي ڪنهن گهٽ ڏنو، وڃي منجهه وڙي،
 ٿيندي هٿ ڇڏي سامي لک سڙوب جي.

(۵۴)

لکي هزارين، وڌ ڪرين ويٺائڻ جي،
 ڀڄندو ڪو ويٺو سان، وڃي وڃي ڀاري،
 سامي سارڻي ڪري، ڇڏي منجهه ڌاري،
 ٿيڻ لڙاري، سڀ ٿيڻ ڏسي سڀري.

مع: ۲. ناول لي.

(۴۹)

لکين لپکا کُن، پڇاڻو ڪو هڪڙو
 لپڪو ڇڏي اڳيڪ ۾، ڪي گرمڪ غرق رهن،
 پيا سڀ باد بکن، سڀني ۾ سامي چئي.

(۵۰)

سامي کُن صلاح، ڪوڙا مڙي ڪپتارا،
 لهن نه عشق اڀد ري، رام نگر جي راه،
 وڃي پيئي پاڻ تي، ڪنهن ٺهڻي جي نگاه،
 مڃتي چننا چاه، سو چڙهي وينو چوڏول ۾.

(۵۱)

منا سڀ منن، گيائي، بندت، بستڪي،
 بنا سهڻه سر وپ جي، ڪن اُٿر اُٿون پرشن،
 پائي وينا ڪچ ۾، نرشنا ڏائڻ دن،
 ورلي ڪنهن هر جن، سامي سار سهي ڪيو.

۱. اڃا يو بکن.

۱. تي (گر) ۽ ۲. سک (گيا، گر) ۽ ۳. اُٿر پرشن (ڪو) ۽ اُٿر ۽ پرشن (گر).

(۴۶)

بندم ۱ پڪاري، سارُ بڙائي سب ڪي،
سامي ۲ پانهجي مڻ جي، مٿا ۳ سا ماري،
رڪي ۴ دٻندا، آندڙ ۵ ۾، سٺا ۶ ڏيڪاري،
هليو سو هاري، ماڻڪ ۷ دٻا، آمول ڪي.

(۴۷)

ٻائي ۱ بند ٿيائي، ۲ ڪوڙا ڪوٺڻ ڪيٽرا،
ٻالهيون ڪن زمان سان، ابي ۳ آسالي،
رهن رس ڪس ۴ لوڻ ۵ ۾، اڇيا ۶ اڇمالي،
جائن ۷ د نائي، پتلو ۸ پڇڻ ۹ ٿي ۱۰ هو.

(۴۸)

لکڻ ۱ لڙائي، ۲ ٻالهيون ڪن اکر ۳ هوڻ،
سامي ۴ ڪوڙائي ساڏ ۵ لڙيا، ۶ معو ۷ ڏاڙهي،
ڪڪائيند ڪٽ جي، ڪاڻي ۸ ڪياري،
پاڙ ۹ ڪاڻي پاڙي ۱۰ ۷، وڃيا وڃڻ وه ۱۱ ۾.

۱. ٻائي، ۲. ٺاڻل يا ٻڌل ٿيائي، ۳. خوشي ۽ ڏک، ۴. مڇيا،
۵. لکي ڪن، ۶. حرام جو پٿو، ۷. حرام ٿي گذران ڪندڙ.

۱. پنهجي (ڪو)، ۲. د (ڪو، ٿيا)، ۳. وڃي (ڪو).

(۴۳)

چړ يا سې چچن، چې مرم نه رکن من بر،
 ځالهيون وېدن جون بډي، در در بک بکن،
 نانا چچن سان گزي، دب درشتا اډين،
 ساهي کين دسن، چاچي چوب سروپ کي.

(۴۴)

کلجک جا کوڙا، مير مهدي^۲ چوډري،
 رايون دينهان لوپ جا، گور بندن اوڙا^۳،
 وېسايي ويساه سان، دوهن^۴ وسوڙا،
 سامي مټ موڙها، مرن نه چاڼ من بر.

(۴۵)

چړ يا سې چچن، چې پارټ پچاڼ کينکي،
 ځالهيون يلن جون بډي، مرم نه رکن من،
 يانهدچي ځچي^۲ پاڅين، جوږي سپله وچه،
 ساهي کين دسن، جهاني بانې گور بر.

۱. مثال؛ ۲. حاجي؛ ۳. گاه جا لب؛ ۴. ټگن؛ ۵. رسي.

۱. بک بک کن (گر)؛ ۲. متصدي (کو)؛ ۳. سچان (گيا)؛

۴. وېدن؛ ۵. رسي.

ڪوڙي کون پاسو، سامي سڄي جن ڪيون
 هنڪي سڪ سال، ڪيا، هنڪي محبت نه ماسو،
 * هو پرچو زهي پڌر، هنجو وڪيا ۲ منجهه واسو،
 تنهنڪي دلاسو، ڏيئي پاڻ ڪڍي ويو.

ناحق غي ۽ رلي، تو ڪرمن جي ڪلپت،
 بنا پڳت پڳوان جي، ڀرم ڪين ڀلي،
 ٺڌي ڳنڍ ڪلي، جڏي سامي ملي سرور سان.

ڀلي هن بسدي، خاص خزانو ڪيو،
 ڪٿي وڌائين پاڻ کي، ڌڪي منجهه ڏنڌي،
 ڏو ٻاري گيان چو، ڏاڍو ڪين اٿسدي،
 ڀري پاڻ ڪند ٻن، ڪا سھائتا سامي چئي.

۱. ٺنگ ۲. زهر.

۱. ستي جن (گيا، گر) * گيا ۽ گر بر سنت ڪا اهي ۲. ٺڪي (ڪو، گر، گيا)؛
 ۳. منجهه (ڪو)؛ ۴. ٺڌهين (ڪو، گيا)؛ ۵. جڏهين (ڪو، گيا).

(۳۴)

پُرم جي ڀاري، چوٽ لڳي هن جيءَ کي،
 پناهَ رکيائين ڇت ۾، ڇيٽي ڇماري،
 کيس ٽنهن کليل سان، سامي دل ڪاري،
 پڄد جي ڀاري، ڀوري وٺو ٻاٽين

(۳۵)

عقابِ اسرار، عسي ڏلو گيت سان،
 اُڏيا ٽي عاشق ٿيو، سامي سندا جو ٻار،
 خنده ورڻ ٿي رنگ ڪو، اڪو رنگ اڪار،
 سڀي م سنار، وڃي مڃي ٿي ڏين ۳ ۾

(۳۶)

سڀي منجهه ڪنگال، راجا ٿيو هڪ ديس جو،
 هالي، ڪڍڙا، ٻاڪيون، مڙيائين سڀ مال،
 ڏر ٿي ٻيٽا ڪيترن سامي ڪن سوال،
 عاڳي اڳو حوال، پندو وٺي ٻاٽين

۱. اما زال جا ٻار نه ڇڏي سگهي ۽ ۲. روٺن صورت ۽ ۳. رات.

۱. رڳي دمي لعل ون سان (گبا) ۽ ۲. راجو حوال پندرو وٺي ٻاٽي (ڪو).

(卅一)

اَلْءَوْنَدِي يُولِي، وَتَو جِيءُ يَوْمُ
بُنِي دَبِّي يَاطُكِي، دَه دِسَان قُولِي،
قُنُهْنَكِي دَسِي كِينَكِي، جَو بُدِّي ء يُولِي،
سُتْغَرُّ جُبْدِ كُولِي، تَه سَكِي تَتِّي سَامِي چُي.

(31)

ڪَلِيمَتُ مَنُو جِيءُ، وَجِي پَنِيو وستارِ،
 ٻَرَمَ مَنجھ ٻُلي ڪَري، دَه دِس ڦولِ پِيءُ،
 تپ، تيرَت، ساڌن ڪَري، سڀي ڪَري سِيءُ،
 گُهورِ وِڻڊجي اويءُ، سوسامي ڏسي ڪينڪي،

(۳۳)

ٻڌم ڀينگ ۽ ڀاري، هلي چلي ڪينگي،
ڏنگي جنهن ڏندن دي، سامي وس ڀاري،
وڙلو ويڙاري، ڪو بهي گُرگيٽ ۴ سان.

۱. وزااجی: ۲. نفوع: ۳. سکتون: ۴. بوجہ:

۱. اُٺون (گيا)؛ ۲. ڳولي (گيا)؛ ۳. گروءَ جي گيات سان (ڪو)۔

(۲۸)

سُهڻي ۾ سامي چئي، ٻُڌوڌو ۱ پڙهڪن ۲ ڏي،
 سچ سچائڻ ڪيڪي، اوندو منجهه آندو،
 ڪي گُرمڪ سٺ سٺ، لست ٿيا آرام ۾.

(۲۹)

نگو ۳ وڻس ڪري، هٿين ۴ ساڻ ڄاڻ ڏي،
 هو ٻوڙل، کون ٻري، هو ڪٽ ڏيان ڏري،
 هو مولي کائي مائو، هو مچي ڪاڙ مري،
 سامي ساک ٻري، مرم وڃاڙي مٿن ۵.

(۳۰)

ٻيا سڃهه ڪڪي، ٿو ڪٽو ڪڇ ٻُڌو ۶،
 ٻاڪ ٻُڌو ڏرائي، ٻلي ٻڌو ڏڪي،
 ٻيائي ٻاڙ لڪي، ڏسڪي لي سامي چئي.

۱. مڙڪ ۲. ڏلڻ ۳. ٻگهه ٻڪي جو طاهري اکيون ٻڌي سمورو وقت مچي ۴. جي چٽا ۾ هوندو آهي ۵. هنج ٻڪي جو فط مولي چڱي.

۱. يواڪن (گيا، ڪو) ۲. هو لومل کون بري (ڪو) ۳. ڪهڻي (ٿيا) ۴. مون (ڪو).

(۲۵)

پُر جھن ڪين پڙهيا، سَتَ سَڪَ سَرو پَ جو،
 دَهن وِڊيا جي وِڊ ۾، اُنَ ئي پَهرَ اَڙيا،
 مَمَتَ مَنائِي مَن جي، ڪَپَ عاشقُ اُچَ چَڙهيا،
 سامي اُڻا گُهوڙيا، گُهوڙن گهاٽَ اُنڌر ۾.

(۲۶)

پَڌو سَڀ جُهان، مايا قاسي ۽ قنڌ ري،
 پُر چيا دَهن پَڌا سان، پُلائي پُگوان،
 جاڳي ڪَڍن ڪينڪي، اُنڌر مون اُپَمان،
 ڪو سامي پُرڪ سَڄاڻ، سَهجِي چَڙهيو سِرَ تي.

(۲۷)

پَڌو سَڀ سَنسار، دَپهي مَنِي پاڻا ڪَپَ،
 جَنمَ ۾ رِي دُڪ سَهي، چَڏي تَه اُهڪار،
 وِڙلي ڪَنهن گُرمڪ ڪيو، واستو ۲ جو وِڙجار،
 ڏسي ساڪي سار، سَنمڪ ٿيو سامي چَڻِي.

۱. بدن، سر ۽ ۲. سڄي، حق.

۱. وڃ (ڪو)، ۲. وڃائي (ڪو)، ۳. جي عاشق (ڪو)، ۴. پرچي (ڪو).

۵. ڀلي (ڪو).

(۲۲)

ڪوڙين ڪو وڌي، سرُ مٽائي ۱ ساڌ ٿيڻا،
 سڀڻل رهي سڀاءِ ۾، يانين ڪو ٻوڏي،
 جڏهن ملي ساڌ سڻگي مان، سرُ ٻڌي ۲ سوئي ۳،
 وڌي وڌي، ڪهڙو لڳي ڪيڪي.

(۲۳)

ڏاڍا سڀ مڱون، پاڻو وڌي ۴ حال ۾،
 مٿي وڌا ۵ من ۾، نانا پاءِ مٿن،
 ڪوڙين ۾ ڪو وڌي، رهي آڻي ۶ اُن،
 جڏهن چيتو ۷ من، سامي سڻن سان، ملي.

(۲۴)

غربت مندو غرق، رهن جيءَ جهان جا،
 اڻڄڻ پير ۲ ڦٽو ۳، رهي ڦير ۴ لوق،
 عاشق ڇڙها آڇ ٿي، لٽو سان ٻڏي ۵ لڪ،
 آندو ٻاهر هڪ، سامي ڏسڻ سڀين.

۱. ڪوڙائي ۲. نظر ۳. درشتي ۴. انتظام ۵. آندڙي ۶. پنهنجي روءِ سڙي

۵. بيانيءَ سا ۶. ڪمر ڪشي.

۱. رهن (ڪو) ۲. ڪي (ڪو) ۳. ڦٽو رهي (ڪو) ۴. ٻڏي لڪ (ڪو).

(۱۹)

اُندو ٻيو آڻي، ڀلي ڀٽو ساڻس ۾،
 ٻانهڻ ٻڌو ٿر هو، ڪرمن جو ڪاٺي،
 سٿ سٿ سڙو ڪي، ڪو سڄو سڃاڻي،
 مٿا زي ماڻي، مڙجان ٺٽ ماڻ ٺي.

(۲۰)

ڪوڙين ٿيا ڪيٽي، بيڪ ڳرستي جڳت ۾،
 جوڙي وڌائون پاڻ ٽي، سامي چاه چٽي،
 پانهجي هٿين پانهجي، انڌن پاڙ ٻٽي،
 وڍل ڪنهن ڪٽي، ڪرڪ ڪاس ڳچي ۽ مون.

(۲۱)

وساري والڻا، مٺا جي ۽ منن ۾،
 ڇاڇي ڏسن نه پاڻ ڪي، انڌا ڪري آڻس،
 ڪو عاشق چڙهيو آڇ ٽي، خلاصو خالص،
 سامي ٽي ٽالڻا، وڍل وڌ وڃار سان.

۱. وارث؛ ۲. ٺر پڪش؛ وچولو.

۱. هاڻي (ڪو)؛ ۲. جڳ (ڪو)؛ ۳. پاڻڪي (ڪو).

(۱۶)

ڪانٽر ڏهون ڪوٽ، ڪري لاه لڳي جا،
 رکن لڏي ۽ جيتري، عاشق سورا اوٽ،
 سڻڪ هٿن چوٽ، سامي سڀڙين هي.

(۱۷)

پروٽڪا پرميسر، انڌا ڏسن ڪنڪي،
 ساڌن ڪن سڄهه، ڊي، من پر ڏکي ڪر،
 ڪنهن سڃاڻي سهي ڪيو، پر جي پنهنجو ڏهو،
 کولي ڏسون ڏر، ٿريا پر ڏڍ روپ ٿيو.

(۱۸)

انڌا ڪن ڏسن، پروٽڪا پرميسر ڪي،
 پرم منجهه، ٻلي ڪوي، ڀولڻءَ ۳ جان پڙڪن،
 سٺا پڻ سهي ڪيو، سامي سڃاڻين،
 رڳا رڳا رهن، ڏيٺ ڏرائي دل ۳.

۱. ظاهر ۲. ڏهون ڏر- ۳. اکئون ۴. ٿاڻون ۵. ڪن ۶. هڪ واس
 گداه ۷. ڀلڙي ۸. ڏهون ڏر آهي ٿاڻون ۹. وٽ ۱۰. مورڪ.

۱. سڃاڻي (ڪو، ڪيا) ۲. وڃائي (ڪو) ۳. مون (ڪو).

(۱۳)

جنين اٿاري، نگاه ساد سڳت تون،
سامي لڳي تڻ کي، خودي عواري،
جيئندي چلڻ جڳ ۾، انڌا اوڀاري،
موٽي اڌڪاري، ٿيڻا ڪٽي، ٺرڪ جا.

(۱۴)

انڌا ٻيا ارجي، ڪايا ميا ڪل ۾،
سٺ چاڻي سنار کي، ٺرڪ ۾ ويا ٺرجي،
سامي ڏٺو سڙو کي، ڪٽين سڄاڻي سڙجي،
پيتاڻن ٻرجي، ٻيالو ٻر ٻر اُگر جو.

(۱۵)

انڌا ڪن اٿمان، ڪلپي ڪرنا ٻرڪ جو،
جنينجي اک ٺرڪه ۾، ٺٽي اٿي، ٺي ۽ جيان،
من ٻڌ ٻڌي ڪيڪي، ڪيان ڌيان غلطان،
ٺاٺ ڪون ٺر پار، ڪو سامي سڄاڻو ڏسي.

-
۱. ٺالو ٺرڪ جو جنينجي چيو وڃي ٿو ٻارين کي ڪنيار جي ٺاٺون
وانگر پڇا ٿيندا آهن ۽ ۲. منجتي ۽ ۳. مٺ ۽ اڃايد ۴. سرجي ۽
۵. اک چنپ ۶. پيدا ۷. سميتي.
-

۱. ٺان (ٺر) ۲. مڙي (ڪو، ڳيا) ۳. ٺيا (ڪو) ۴. ٺر (ٺرڪ) ۵.
کان (ٺر) ۶. سڄاڻو (ڳيا، ڪو).

(۱۰)

سامي سڀئي، ٿيلا جيءَ ڀرم ۾،
وڻن ڪڇ ڇوڻيءَ سان، اٿم ڏن ڏيئي،
ڏيو ٻاري ٿوهر ۾، ڏسڻ نه ٻڌي،
وڍ لاڄن ڪٽي، سرڇڙا ۱. رهن سڀاءِ ۾.

(۱۱)

اٿل ٿي ٻوهر وڃڻ، ٿا ٻلي جيءَ ڀرم ۾،
ٻلي ڏيئي پاڻ ڪي، نالا ڏک سون،
ماڻڪ ڊٻو ٺهڻ ڇو، مرم نه رکڻ من،
ڪي لکايا آهن، سامي سڳ سرور ڇو.

(۱۲)

اڻ هوندي ٻگ ٻگي، ڪوڙين ڏا ڪيترن،
جڻين ٻڃائون ۲ ٻانهڙو، ٿي ڀاري ڀوڻ ٻگي،
ٿاڙي ٿن سان، ڪي عاشق لنگها آڳي،
اٿي ڇوڻ ڇڳي، سامي ڇنڇي ٿوهر ۾.

۱. سڀئي، آزاد ۲. پاڇو.

۱. سان ٿا (اڳا، ٿوهر) ۲. ڪيئي (اڳا، ٿوهر) ۳. جهڙو (ڪو).

(۷)

سارو جڳ ٺيڻي، ٿو من جي مڪلات ۾،
 اٿ ٿي پهر اندر ۾، ٿو بنا باه پڇي،
 ڪوڙن ۾ ڪو هڪڙو، بلا ڪون بچي،
 جنهنڪي درشتا آچي، سامي سورج سر ٿي.

(۸)

اڻ هوندي ڀولي، وڏو جي ۽ ڀرم ۾،
 جڳين ڪستوري لاپ ۾، مرڱهه ٻاهر ٿولي،
 اوديا پٽ ٿولي، سامي ڏسي ڪينڪي.

(۹)

جنمي ۽ مري، ٿو ڀلي جي ۽ ڀرم ۾،
 جڳين ٻاڇو پانهنجو، ڏسي ٻار ڌري،
 سڀني ۾ سامي چڱي، نانا روپ ڌري،
 وڻو سڌ ڪري، مرڱ برشنا جي جل ڪي.

۱۰. نظر ۽ ۲. دن.

۱۰. پڇاڻو (ڪو)؛ پڇاڻ ۽ (اڱيا)؛ ۲. پانهنجو ٿو (گر)؛ ۳. چڱي ٿو (گر).

(۴)

وڃايو رسي، پاڻ پانهجو پاڻ ۾،
 دٻائڻ جان دٻس ۾، ٽولي ۽ ٽسي،
 ڏبو ياري ٿور ۾، سامي ڪن ڏسي،
 اڃن سمنڊ حصي، ڏ ٿيس مٽي مڻ جي.

(۵)

سارو جڳ پُرسن، رهي ڳرپ ۲ گمان ۾،
 وڙن ۳ سرائين ۴ سمجهه ڏي، مڻ ۾ ڪري مڻ،
 ڪوڙن ۾ ڪو هڪڙو، سامي ڄاڻو ڄڻ،
 سو ڄاڻي هڪڙو پڻ، هلي ڪن ڪم ڏي.

(۶)

نڌن کي پوڙي، ٿي سامي ٿور سمنڊ جي،
 ٺن کي چوي ڪٽڪي، ڇي سمنڊ ڇڏا چوڙي،
 وٺنا مڻهن موڙي، جڳت ڏون جڳديش ڏي.

۱. پلڻ ۲. اهدڪار ۳. دعا ڪر ۴. پارانو ڏيڻ.

۱. پنهنجو (ڪو) ۲. اچي (ڪو) ۳. مٿاني (ڪو) ۴. هيءَ (ڪا).

آگيانِي (الف)

(۱)

اُچرُ ڪَ آهي، ساميَ ڪي هِنَ جيءَ جو،
گيانِي بُدبُتُ ٿِي ڪري، ٿو سَپَ ڪي سُمجھائي،
هيروا، ماڻڪَ، موٽِي، پُرڪي ملهَ پائي،
ويندو وڃائي، پاڻُ پنهنجو پاڻُ ٻر.

(۲)

وَسَن ۱ کون وِسري، ويو آدي گهرُ پانهنجو،
سامي پيا سُمجھ رِي، ڪَلپَت منجھ ڪري،
ڪنهن گُرمڪ لڏو گيات سان، اُنِيءَ گهاٽُ گهڙي،
سو اچي ڪين ڦري، جنم مرڻُ جي ڏک ٻر.

(۳)

وَسَن ڪون وِسري، ويو آدي گهرُ پانهنجو،
سامي پيا سَنسارَ جي، ڪَلپَت منجھ ڪري،
وڍي ڪنهن ويساه سان، لڏو گهاٽُ گهڙي،
اچي ڪين ڦري، سو جنم مرڻُ جي ڏک ٻر.

(୧୭)

ہر ہر ہفت ہفتن، وُرک مَن کبھون کھی،
اولادی ا اولیا حبی، یزق منہم یون،
سُمعی کھی حن سورما، سامی سیک سون،
جاکھی دلو جن، بھنچي اکھن پان کھی۔

(8.)

بِحَدِّكَ بُحِّي، مَا يَا مُرْكَنَ كَسِي،
 سَامِي سَكُونِ كَمَكِي، يَرْيَ بَيْتَ بُحِّي،
 كَانِي سَمْسُوكَ أَحِي، كَو سَاوُ سَمَ رَحِي،
 أَنَّهُ لَكَ أَحِي، جَنِيكِي ذَنَسِي سِتْكَرُؤْ.

(০১)

ۋاد ۋادە بېكى، ۋۆڭ مۆن مۆم دې،
خۇدې سۆڭ سۈرۈپ چو، پېن ۷۵ چىكى،
كوۋىن مون كېن چىكى، لىدو ۷۴ لىكى،
جېنكى پېرىپ بېكى، سامې ۷۵ سىنگىرۇ.

۱. خوشنماڪ سپنج ۲. پيچو ڪنڌڙ ۳. پٺ ۴. ٽنڊڙ ۵. ستوش
۶. ۷. اڇا ۸. اڇا ۹. اڇا ۱۰. آرام جو ٿيڻ.

مورڪ (ب)

(۱۴۶)

مورڪ چڱي چڱي، قاضيءَ قاسم پانڻهن،
 پوڙن پوڙن سان ملي، نانا پير نرڪ،
 ڏنو اٿي آتما، اٿي ڪنهن عاشق،
 مهر ڪئي مالڪ، سامي جنهن تي ساد سنگ.

(۱۴۷)

مورڪ ڪري مٺي پون پو ساگر،
 پر چن ڄاڻي پاڻ ڪي، رندا وٽن رت،
 اٿي ڪنهن عاشق ڏنو، تن ڀر ڀاڻا اٿن،
 واري کائو ڪت، سامي مٽي سان ڪت.

(۱۴۸)

هر هر هٿ هٿي، مورڪ من ڪينهنون ڪي،
 پلي اوڪ پر لوڪ جون، ڄاڻهنون نٿ ڄڻي،
 ڏانور ڄڻ پاڻ ڪي، ٿاڻي منجهه ٿي،
 ڄاڻي هٿ ڪٿي، نه سڪي ٿي سامي چڱي.

(۴۳)

وېسند پُرژهي وادي، مـؤرک لبا مـرم دي،
سامي سنيارډن کښکي، مـؤرځي مـرادي،
پـرجيو رهي کويي سان؛ مـاهل ۲ مـتادي،
اښه آبادي، سـنـه ډي جـنـهـن سـخ مـ.

(۴۴)

واني وځاني، مـؤرک کـن مـرم دي،
سـب حـاڼي سـنـسـار کي، جـاڼن لـف چـاني،
سـاڼن سـچي سـامي چـي، هـو سـان لـدو لـاي،
کـلـبـا ۴ کـاڼي، دـکـن نه دـلـي جـيـتـري.

(۴۵)

جـرـف اـنـون هـاسـي، اچي هـک اچـرچ لـي،
سـامي دـهن سـرير مـ، مـؤرک مـواسي،
کـال نه دـسـن کـند لـي، جـو کـنـون قـري قـاسي،
کـڻ مـ خلاصـي، مـاري کي جـنـهـن مـلـک جـي.

(۴۰)

قاهي ۽ بنا ڦٽو، سڀڪو مايا موه ۾
 سنڌ جاڻي سنسار ڪي، هڙڪ هڻن مٿو،
 وڍل ڪنهن گڙمڪ جو، سامي پرم لٿو،
 لڙي شال، ڪٿو، ڇاڻي آليہ ان جو.

(۴۱)

بنا ڏر ڏري، هڙڪ مرن ممت ۾،
 هرگهه ارشنا جي جل جي، سگهن نه سنڌ ٿري،
 سياڻن ڪي سامي چڱي، پيئي خبر ڪري،
 سڀي پرم ڀري، ماڻن سڱ سرڻ جو.

(۴۲)

ڀڳوت ڀلاي، هڙڪ مٺا ڪيٺرا،
 پون ڀڙ ساگر ۾، ڪوٽ جنم پائي،
 سامي ٻيو ڪو سڙو، ساڙو ۽ جي سايي،
 مٺا مٺائي، استت ٿيو اکاس جان.

(۳۷)

بُرچِنا پَتانِي، مَارِي مَوژُگَن کِي،
 پاڻُ پَنِيچُو پاڻُ مَر، وِہنا وِجانِي،
 سَتَّ سِدَّ سَيائِنِ ذَلو، اِلِي لِنو لَانِي،
 بُوڙَن بُڏَ پالِي، سامِي ماڻِن سَالِ سَکُ.

(۳۸)

بِنَا جِبابِ عِلَام، مَوژُگَ مايا جا لِمَا،
 هُوڏَمُ هُڪَ هُنِي کَرِي، سامِي کِنِ سَلَام،
 رَحَن اَلَسُ اَکاسُ جان، کِي پَهِي لِرَهاڻُ،
 جِن کِي رُهتا رَام، پاڻُ لَکايو پاڻُ مَر.

(۳۹)

راڻِيُون دِپَهِنِ راکِي، مَوژُگَ کِنِ مايا جِي،
 کَالُ نَه دَسِنِ کِنڌَ لِي، کِرڙو کُتاکِي ۱،
 سُمجِي سَتِي سِرُ لَوَن، کُپَهِنِ هِرَجَن هَلاکِي ۲،
 سامِي لِي ساکِي، وِرلِي وِڌِي ۳ وِپَچارُ سان.

(۳۴)

وادی ا آنون وکئی ۱، سچ سیاطن کینکئی،
یون یو ساگر بر، بانجیو بارا بکئی،
الن ویا ایمان دی، سامی منک بکئی،
الیز انا منکئی، غئی جن جی خو بر.

(۳۵)

سوپن سیاطب، کرپی جی ۲ جذا لیا،
وینا کین وات سان، کین، دیان، جب، لب،
جائی بنجی جی ۳ مون، کدین کین کلب،
سامی چین سب ۴، وک ویرعی ویا کُل کیا.

(۳۶)

چپکو اناری، اچپی اودیا یووت کی،
موعی ندین مورک کی، منجیانی ماری،
سامی اچپو کو سورمون، متگر سناری،
ناتس ۵، داری ۵، سمیو سکیت سچ ۶.

۱. کیشو پالیا نیندو، ۲. کندر، ۳. وشی، عیشی، ۴. نانگ،

۵. بانی، ۶. دنع کوی.

(۳۱)

يٰلَي دَارِن پڻڪ، مورڪ بڻڪ اُصل لڏي،
 اَلتِي دِين ڪڀڪي، اَنَدَر بَرڪ اَلپڪ،
 چو پڻ ڪر پڻ سڀ ڪي، سَتا ساڪي مڻڪ،
 چالڻ مڻ ڏه مڻڪ، سڀڪ سان سامي چڻي.

(۳۲)

بُهين سودائي، بڻڪ پري بڻڪا ليا،
 نالڻ ڏسي اوڙي، پڻ پڻ ڪاڻي،
 سامي سڻڪن ڪڀڪي، سَتا صاڻي،
 چالڻ پڻ چاڻي، پڻ پڻ پڻ چي.

(۳۳)

ڪڀڪي طمع لڻڪ، لوڙي لڙارا ڪيا،
 سي ڪڏي وڃن ڪڻڪي، ماڻ ڪري مورڪ،
 اڻن چڙن لڻا اَلپڪي، بڻاڪا ڪا،
 سامي چڻ چا، لڻڪ لڻو سان، لعل ڪلال ليا.

مۆرك جَد مَنُول، كۆزَا مایا موه چا،
 مَلِي وَك مَحْبُوب سان، كَرِي بُكْرَا قُولُش،
 مَتَان اُچِي اوچِي، هُطْبِي كَال كُولُش،
 تَيْمِد بِن دَانوان دُول، سَج لُتِي سايي چُتِي.

مۆرك مَدَه مَهْرِي، مَنِي چائِن مَن بَر،
 بَر بَت كَن بَر بَت سان، بَر چِي بُكْرِي،
 كَال لُ دَن كَن دُتِي، وَچِي لَدُو بَرِي،
 يَسُر چِي دِي بَرِي، سامي كِيو چَمِن سِي كِي.

مۆرك سۇر كَانِي، كَرِي بِيَا كَلِيَت بَر،
 كَنُونا كَان غُتَب چا، سامي سَدَانِي،
 سار لَدُو كَمِن سۇر مَنِي، سَمَتَا صُئَانِي،
 وَايِي وَدَانِي، سَتِي مَالِي مَانَت سَك.

(۲۵)

مورک گري ممت، کوہ نہ مانگ ديه کي،
 ملي وٽ مٽوٻ سان، چڙهي هٿ حرڪت،
 مٿان اچي اوچتي، ڪال هڻي لت،
 پوءِ پوپن پوند، پسون تي سامي جتي.

(۲۵)

مورک گپڙي ڪهاٽ، کوہ نہ مانگ ديه کي،
 ملي وٽ مٽوٻ سان، لائي لڌو لڌاٽ،
 مٿان اچي اوچتي، هڻي ڪال چماٽ،
 پوءِ نہ لهندن وات، سامي جتي سر ديس جي.

(۲۱)

گري لاه، لکي، مورک ڪسوہ نہ ٿن وٺن،
 ملي وٽ مٽوٻ سان، سادو سڱ لکي،
 اڳڪل اچي اوچتي، وٺند ڪال وڙهي،
 وٺند پوءِ وٺي، سڱ لٽي سامي جتي.

(۱۹)

مورک، بسو بائي، ياگور بائي، يورم کي،
 اود يا سولدي سیر، گولما نم کائي،
 بسا نم، نر نيمه ري، وپندر واپائي،
 حدي جتو جڏائي، کي کي کي سامي جتي.

(۲۰)

مورک، ملي تڏو، بلي بولم يورم حو،
 هنر مورک حبي گک، ندي بائي وڏو،
 رحو اشارو انجي، کين پر نيمه، نرڏوا،
 سماء، سجد، سڏو، سوکمر تي سامي حتي.

(۲۱)

مورک، پوي پوي، وڃن نڌي، جيترو،
 لڙي پائين کي، سامي نانا روي،
 رڃن الپي، آکاس حن، کي اڏوڻ اڏوڻ،
 ص، کي، سڏن، سوک، سڏي، حن سڏ کياد.

(۱۶)

کَلِمَتَ بر کاهي، مَوْرُکَ پِما مَرَمَ رِي،
 چَڙُهَن چوراسِيءَ چِي، قِرِي قِرِي قاهِي،
 سامِي سَتِي کَنهن سَوْرَمِي، پُرچَن پِنْدَ لاهِي،
 اُکِي کِي چاهِي، اُکِي کُڙِي خَوَارُ تِي.

(۱۷)

پِما سَپ مَوْرُکَ چُڙِي، چُڙَڙ وارو نَ چُڙِي،
 چُڙِي، چُڙِي، سَدَ کَرِي، هَر هَر هَت کُڙِي،
 ڏانور چَنان پاڻ کِي، تِباڻِي مَنجِهَ چُڙِي،
 چاڻايو چُڙِي، تَڏِي سِيَتَلُ تِيو سامِي چُڙِي.

(۱۸)

کَن مَوْرُکَ مَلا چَو، کايا مايا کُلَ چَو،
 وِرَڙو کورَ مَڙَمَگَ رَهي، اُکَ کون آچو،
 سارِيو جَنهن سامِي چُڙِي، ڏانڻ چَو ڏاچو،
 رَمِي ۲ تِيو راجو، پِيڪَن پِيڪَر پُر چَو.

(۱۳)

چېن بېرى، جو بۇر، لېن سىگ سىاۋ چى،
 لېن بىر مېن مې دې، مۇرك تىي مۇرۇ،
 وىر لى كېن سېي كىي، مۇتېي مۇ كۇر،
 چىنكې نېرمل اۆر، سامىي دىو سىگىرۇ.

(۱۴)

كۆرى مې مېلى، مۇرك مۇنا كېچىرا،
 سامىي بىا سىار چې، قايي مۇچى قېلى،
 دې لىاۋ لىب، جان كو سادۇچى سىلى،
 چېن مۇن لىلى، لىو سان لال كۇل لىو.

(۱۵)

كۆرى كىل كرى، مۇرك مۇنا مې دې،
 بۇن بۇ ساگرى، نانا رۇپ دىرى،
 بىرچىتاه بايى كىن، كو بىر بىي دې بىرى،
 سامىي دىسى لىرى، بائىتىي اكېن پان كى.

(۱۰)

سامي سڀ ڏکي، مٺو رک رهڻ مٺ ري،
 چال چلڻ اڳيان جي، بنا ڏس رکي،
 ملي ٿيو محبوب سان، ڪو ساڌو جن سڳي،
 گهري گرمي، مڪ رکي موان ڪري.

(۱۱)

پير ميسر پري، مٺو رک چاڻ مٺ ري،
 قهنگي ڏسڻ ڪين ڪي، جو سڀ ڪي سڌ ڪري،
 ڪوڙن پر ڪو هڪڙو، سهنجي اجڙا چري،
 جنهن تي هٿ ڌري، سامي ٻوڙو ستگر و.

(۱۲)

پير ڪي ٻوڙو، مٺو رک چاڻ مٺ ري،
 وينا پير فقير ٿي، ڪري ڪوڙ ڪسب،
 سهنجي ڪو سامي چي، محبت مٺي مطلب،
 ديول مارا جو ڏي، جنهن ڪي ڏسيو ستگر و.

(v)

ماہا مہیہ مغرور، مورتک دین مہیہ،
کال نہ دین کھڈی، کھڈو چکنا چوڑ،
سامی خان خلیفہ سی، پاجوان پیر پور،
نرکی ۲ لاری، اوروں کوڑا چاٹن کلب جا۔

(A)

خېگ ر عى جگى، بۇرگ مۇن مېڭ دې،
چال چان اگان چى، بىنا دس دىگى،
بىلى ئىپوتۇب سان، كوسامى سىت شى،
ئۇرى ئۇرۇمكى، مېڭ دىگى مۇھان كىرى.

(९)

بسا دُک دُکسی، وُزُک رُحِن مِب رِی،
 بَرِچِن چائی پان کِی، حِنَمِن مَرِن جُکِی،
 مِلِی لِبِو تَدُوب سانی، کَو سامِی سَنَس کِی،
 نُبِری دُرُمکی، مِب رُکِی مَوجان کُری۔

۱. نماڻا، ۲. لکي کپورڙي جي، ۳. ويس، نهوان، ۵. ٿرڙ
جي، ۶. ماح اڪتل واک، ۷. شاک.

(۴)

مايا منجه بېرسن، مۇرك رهن مېت رې،
 يوپى يوپى يورم بېلا، كورهن مائىك نى،
 مائى سىك سۇپ بېو، كو بېاڭيو سادۇچىن،
 عۆچى سې مەن، سېتىل ئىيو سامىي پېچى.

(۵)

مايا منجه مېستان، مۇرك رهن مېت رې،
 كال نە ئىس كەند ئې، كىيىوا يىنو كان،
 ئوردىن وېد وچار سان، نېچى نىراپىمان،
 پېگىت ئىي پېگوان، جىنەنكى بىرچى بائەنچى.

(۶)

مايا منجه مۇرۇر، مۇرك رهن مېت رې،
 سې بىئى سىسار كې، سىبى سېن سۇر،
 كال نە ئىس كەند ئې، ئو كرى ئىت كاور،
 داڭا راۋ مۇرۇ، ماري جىنەن مېي كىا.

هۆرك (ب)

(۱)

مايا مېچە مېگن، هۆرك دېھن مې رې،
جدا چاڭي يان كې، دارېن ئانا ئى،
سامي سىك وارېن كې، مېلو آئر دىن،
آلېر آئر ان، صا كياتون سېرې سان.

(۲)

مايا مېچە مېگن، هۆرك دېھن مې رې،
جدا چاڭي يان كې، دارېن لالا ئى،
سامي ماڭي مېچ سىك، كو بېرېمې دۇرېن،
آلېر آئر دىن، كېرې لىدو جېھن كۇر مون.

(۳)

مايا مېچە مېگن، هۆرك دېھن مې رې،
بېرې يېرې بېرې جا، كوھن ماڭك ئى،
چاڭي سىك سىرۇپ جو، چاڭو ساڭو جېن،
مېنى سې مېن، سېتىل لىسو سامي چېي.

(۶۷)

مورک من اچاڻ، تون پاڻ نه پسين پاڻ ۾،
 ٻائي منهن مڙهي ۽ ۱، ڇپين تان نه اچاڻ،
 پنهنجي هٿين پاڻ، توهن ڪهاڙو ڪند ٿي.

(۶۸)

وٽڙا سڀ لڏي، مورک سمهيو ايندڙ ۾،
 سامي مرک ۱ مٿن کون، رائيون ڏينهن سڏي،
 انڌي اڻ سهي ۲ کي، ڪڏي ڪين ڇڏي،
 جي ڀرين پاڻ ڳڏي، نه ڇاڳي ملي ساڌ سان.

(۶۹)

ڇڏي ويو ٿي ۱، لڏي مڇ موٽين ڪينڪي،
 ڇر ۳ ڇيٽ ۴ ڇاڳي ڪرين، پوءِ موٽڻ جو ٿي،
 هاڻي سر مٿي تون سهي، مهميزان ۵ ملاح جون.

۱. موت ۽ ۲. سنست ۽ ۳. پاڻي ۽ ۴. جو چاڙهه ۽ ۵. لقي ۽ ۵. چولنگون، سختيون.

۱. تون مورک سمهين نڍ ۾ (ڪو) ۽ ۲. انڌي ۽ اڻ سهي ۽ کي (ڪو) ۽
 انڌو آڻاسي ۽ کي (گيا) ۽ گرمڪي ۽ ۳. ڪولهي ۽ ۳. تان (ڪو) ۰

(۶۴)

مورک چڙ ڳمان، ڪاٺا، ماٺا، ڪُل ڪو،
جهي وٺڻ جاڳي ڪري، پڌر سا ڀڳوان،
اهي هٿڏو اوڀرو، ڪال ٺهاري ڪان،
سامي سڀ جهان، ماري جهن مٽي ڪو.

(۶۵)

مورک ڪوڙ ٻڻي، لو سڻا ڪوڙا جيءَ،
اها پڌر ڪُل جي، سامي ڪهن ڪٿي؟
ڇوڙا ري ڇڪڻ ڀڄي، ٿي سڀ ٻاڙو وٺي،
ڪٿي نه پڙهه هڻي، مٽي ميل ممب ڪي؟

(۶۶)

لاڳو ڇاڳين، لو مورک ماڻڪ دٻي ڪي،
سامي ستن سان ملي، ٻڪي نه لاپن،
چاٽي سڀ سسار ڪي، روئين ڪاڳين،
اڪ ٻري لاپن، لو مٽي ٻاڙهجي مٽن ڪي.

۱. ملڻ ۲. زمين.

۱. اوچتي (ڪا، ڪو) ۲. ستان (ڪا) ۳. چڙهي (ڪا)، ۴. ڪي (ڪا)
۵. ٻي ٻاڙه ڪال وٺي (ڪا)، ٺٽ ڪاٺيءَ ۶. ٻهڻجي (ڪو)
۷. ڀڄي (ڪو).

تو در آن روز که من به تو می‌گویم
 در آن روز که من به تو می‌گویم
 در آن روز که من به تو می‌گویم

(۵۹)

در آن روز که من به تو می‌گویم
 در آن روز که من به تو می‌گویم
 در آن روز که من به تو می‌گویم

(۶۰)

در آن روز که من به تو می‌گویم
 در آن روز که من به تو می‌گویم
 در آن روز که من به تو می‌گویم

۱. الکتاب ۲. شمس شمس

۱. ذرات (۱/۲) ۲. اوزار (۳/۴) ۳. (۴/۵) ۴. (۵/۶) ۵. (۶/۷) ۶. (۷/۸) ۷. (۸/۹) ۸. (۹/۱۰) ۹. (۱۰/۱۱) ۱۰. (۱۱/۱۲)

مۇزۇك كۈمۈ مېن، تۈلگىي كۇزى لۈپ سان،
 ساق كۈندىن كېيىكى، ختون باز يىرى،
 سەجھىي دىش سامىي چىي، شۇ^۲ وپچار كرى،
 لاھى چو نە دىزىن، اۋدىنا پىد مېي^۳ نون.

مۇزۇك كىر مۈمۈ، كايا مايا گۈل سان،
 چىي وپىدە چىن^۴ م، دوهي كرى دۈمۈ،
 التۇ دىدە دۈمۈ، سامىي چىي^۵ سىر تى.

نام نە دىھازىن، پائىي مېن مۇرھىي^۶ م،
 جىم پائىي جىگ م، سو جىف كىۋن ھازىن،
 مۇزۇك تۈ مارىن، تون پىمىچى ھىپىن يار كى.

۱. ھىتان (گىر) ۲. سىك (گىيا) ۳. تان (گر) ۴. جو (گر) ۵. دروهى (گىيا) ۶. دروه (گىيا) ۷. مارىن پىمىچى (گىيا) ۸. گۈ.

(۵۹)

مورک تار تہ پک، خیر غی پک اعلیٰ تی،
تہین و رونی بناؤ تو، یزدان بزرگ الیک،
آئی میں تہ پک، سچیی دس سامی چھی.

(۵۹)

مورک کور و نیی وائیون ذہینان لوہ کی؟
و ذی آئر بد جی، انبیء راہ لسی،
جی کائنات پیء کی، مستیء ساڑ مٹی،
جہی جو تہ کتہی، سامی کلبت بانجھی؟

(۶۰)

عزت کندم و جی، مورک مہڑی کپور ہر،
جمن جی جنجال جو، اخو پانی آلی بیج،
سچھی کر سامی چھی، تون نورنگ کون ذہرج،
نہ پر پی ساکی سچ، پر کپت لپٹی باٹھیں.

۱۱. السلام ۲۰ شک شہر.

۱۱. لار (تہا تر) ۲. اخرو (کو) ۳. ہر (کو) ۴. کورت (کو)،
۱۱. لار (تہا تر) ۱۲. جمن جنجال (کر).

(۵۵)

مَجَلْ مَنجِهين آهين، سامي سۇدا سېرىن،
هېڭي هـوڭي هـوڭا، مۇرك تبا پائين،
پاڭ يىلائي يانھجو، دُر دُر لىلائين،
سَمجھي سَمائين، وِولا كِي وسار مـ.

(۵۶)

مۇرك لېگىن نە مَلْ، پُرچي مَنجھ پىرىن چي،
سَمجھي دُس سامي چئي، چڭي هېيت ھل،
دكي سَك اندر مـ، پىرىم ھندوري جھل،
قَاحق پىرم نە پِل، بۇني دُئي پاڭ كـي.

(۵۷)

ساكي سِرچىھار، رَهي سُدائني گھر مـ،
مۇرك قُولي دَہ دساہ، كُري نە دُم قَرار،
پانھجو پاڭ خوار، تيو سامي چئي سَمجھ ري.

۱. سھڭا ۲. سَمائين ۳. ويجهو: ساڭا ۴. خۇف ۵. دَہ طرف ۶. چار طرف، چار انھجا وچ، جئىن اُتر اوير ۷. پ هيت مئي.

۱. مَنجھ (گر) ۲. آھن (گر) ۳. سدا تورا (گيا) ۴. سۇدا تېھجا (كو) ۵. پائين (گر) ۶. لىلائين (گر) ۷. سَمجھائين (كو) ۸. كِي وِولا (كو) ۹. لېگي (كو، گيا، گر) ۱۰. پِل (كو) ۱۱. سُدائين (كو) ۱۲. قَرلھي (كو) ۱۳. تَو (كو، گر) ۱۴. كُري (كو).

(۵۲)

خودیء منجه خراب، مورك لوک ايارا تبا،
مني وينا سب سبي، جگه جو اسباب،
اچون کال تھار هي، سامي ھلن نه تاب،
ھر ھر ڏين حساب، سڄھ ورائي سڳا .

(۵۳)

خودیء منجه خوار، ليا بک ترهستي لوک سب،
مني وينا من ۱، وڌ لکيد ۲ وھندار،
جاڳي ڏسن ڪنڪي، ساڪي سرھڻھار،
سامي ٻاڻن چار ۳، ٿا سڄھ ورائي سڳا .

(۵۴)

ڪڙو جن ڪڻڪ، ساڌ سنگ ڪو پير سان،
ٿي ڏاڍ ٻاڻ ڪسي، اچون اڀر ٻا ٻڌ،
ڇڙهي ٿن جي چم ٿي، سامي ڪلڪ ڪڻڪ،
ڳچي ۲ ٻاڻي ڳم ۴، هو پون پوندو ۳ جان سدا .

۱. بيحد ۲. ڀانئو ڪريو ۳. چالي ۴. گھالگھون ٿاھي .

۱. مڇي (ڪو) ۲. جو (ڪو) ۳. جھلن تاب (ڪو) ۴. خراب (ڪو) .
۵. ڏور (ڪو) .

(۴۹)

مورک بنا مت، پلي پيا پرم،
 ست چاڻي سنسار کسي، کين منجهه کيت،
 عاشق چڙهيا آھ ٿي، ڪري سڏ ستبت ۱،
 نندا ائون استبت ۲، سامي چاڻن سر ۳ سڀ.

(۵۰)

مورکن مپڙي، ڪاگر ڪوٽ ڪنا ڪيا،
 سامي لوپ لهر نيا، رهت بنا وپڙهي،
 عاشق چڙهيا آھ ٿي، وڌق سڀ وپڙهي،
 شہ رڳ ۴ ڪون پيڙي ۵، ستہ ۶ ڏسن سپر ۷ سن.

(۵۱)

مورک جي ۱ خراب، ڪيا ڪليٽ پانهجي ۲،
 جنهي مري ڄم کي، هر هر ڏين حساب،
 ڪوڙن ۳ ڪو هڪڙو، ڪري خوشي ۴ سان خواب ۵،
 جنهنکي شوق شراب، سامي ڏنو ستڙو ۶.

۱. تياري ۲. ساراھ ۳. هڪجهڙي ۴. ڪنڊ واري وڏي رڳ ۵. ويجهي ۶. سپاويڪ ۷. آرام.

۱. نندا يا (گيا)، نندا (ڪو) ۲. ۰ ۳. (ڪو، گر) ۴. ست (گيا) ۵. ۴. ڪاغذ (گر) ۵. سرڳ (ڪو) ۶. ساڻ (ڪو).

(۴۶)

بُلي دَرِن بېگ، مۇرگ بېگ اَصْل لې،
جاڭي دِسِن كېڭي، اَندِر بۇرگ اَلْبُگ،
جېڭېر مېن لۇ مېگ ۲، سامي آد چىگاد ۳ جو.

(۴۷)

بېر۴ اولې يېگوان، مۇرگ قولې دۇ دسا،
سۇجۇ لۇ دېڭي ھي ۵، جېڭېن ھاڭ لادان،
سامي سُر لى پان ۵، اَندو دېڭي كېڭي.

(۴۸)

جېڭېن سىڭ كۇي، دالھن لىسۇ دۇ دۇي،
سامي سۇڭ ساڭر كون، چاڭسې پان بۇي،
لېڭېن مۇرگ مېس رې، مۇتا مۇنچە مۇي،
دېڭي لۇ دېر۶ دۇي، سۇتې سۇرۇپ كې.

۱. الك ۲. بنا شك ۳. شىو ۴. اصل ۵. جېڭېن كان ۶. كك

۵. سورج ۶. دېرچ

۱. يورن (كو) ۲. بولي (كو) ۳. سد (كو).

(۱۴۷)

١٠٠
١٠١
١٠٢
١٠٣
١٠٤
١٠٥
١٠٦
١٠٧
١٠٨
١٠٩
١١٠
١١١
١١٢
١١٣
١١٤
١١٥
١١٦
١١٧
١١٨
١١٩
١٢٠
١٢١
١٢٢
١٢٣
١٢٤
١٢٥
١٢٦
١٢٧
١٢٨
١٢٩
١٣٠
١٣١
١٣٢
١٣٣
١٣٤
١٣٥
١٣٦
١٣٧
١٣٨
١٣٩
١٤٠
١٤١
١٤٢
١٤٣
١٤٤
١٤٥
١٤٦
١٤٧
١٤٨
١٤٩
١٥٠
١٥١
١٥٢
١٥٣
١٥٤
١٥٥
١٥٦
١٥٧
١٥٨
١٥٩
١٦٠
١٦١
١٦٢
١٦٣
١٦٤
١٦٥
١٦٦
١٦٧
١٦٨
١٦٩
١٧٠
١٧١
١٧٢
١٧٣
١٧٤
١٧٥
١٧٦
١٧٧
١٧٨
١٧٩
١٨٠
١٨١
١٨٢
١٨٣
١٨٤
١٨٥
١٨٦
١٨٧
١٨٨
١٨٩
١٩٠
١٩١
١٩٢
١٩٣
١٩٤
١٩٥
١٩٦
١٩٧
١٩٨
١٩٩
٢٠٠

(FF)

۱۰۰۰ دُئس آدُرَس، پانچنچي اُچيون پاڻيڻ،
 اَل ۴ راج چڙهي ڪري، پڪ ڪرڻ دَر دَر،
 ملي ساد سَنگَت سان، تُون ساعِي سَهي ڪر،
 بنا پڇڻ هَر، مَٺا جِسيءَ مَن ۾.

(୧୦)

١٢٠
١٢١
١٢٢
١٢٣
١٢٤
١٢٥
١٢٦
١٢٧
١٢٨
١٢٩
١٣٠
١٣١
١٣٢
١٣٣
١٣٤
١٣٥
١٣٦
١٣٧
١٣٨
١٣٩
١٤٠
١٤١
١٤٢
١٤٣
١٤٤
١٤٥
١٤٦
١٤٧
١٤٨
١٤٩
١٥٠
١٥١
١٥٢
١٥٣
١٥٤
١٥٥
١٥٦
١٥٧
١٥٨
١٥٩
١٦٠
١٦١
١٦٢
١٦٣
١٦٤
١٦٥
١٦٦
١٦٧
١٦٨
١٦٩
١٧٠
١٧١
١٧٢
١٧٣
١٧٤
١٧٥
١٧٦
١٧٧
١٧٨
١٧٩
١٨٠
١٨١
١٨٢
١٨٣
١٨٤
١٨٥
١٨٦
١٨٧
١٨٨
١٨٩
١٩٠
١٩١
١٩٢
١٩٣
١٩٤
١٩٥
١٩٦
١٩٧
١٩٨
١٩٩
٢٠٠
٢٠١
٢٠٢
٢٠٣
٢٠٤
٢٠٥
٢٠٦
٢٠٧
٢٠٨
٢٠٩
٢١٠
٢١١
٢١٢
٢١٣
٢١٤
٢١٥
٢١٦
٢١٧
٢١٨
٢١٩
٢٢٠
٢٢١
٢٢٢
٢٢٣
٢٢٤
٢٢٥
٢٢٦
٢٢٧
٢٢٨
٢٢٩
٢٣٠
٢٣١
٢٣٢
٢٣٣
٢٣٤
٢٣٥
٢٣٦
٢٣٧
٢٣٨
٢٣٩
٢٤٠
٢٤١
٢٤٢
٢٤٣
٢٤٤
٢٤٥
٢٤٦
٢٤٧
٢٤٨
٢٤٩
٢٥٠
٢٥١
٢٥٢
٢٥٣
٢٥٤
٢٥٥
٢٥٦
٢٥٧
٢٥٨
٢٥٩
٢٦٠
٢٦١
٢٦٢
٢٦٣
٢٦٤
٢٦٥
٢٦٦
٢٦٧
٢٦٨
٢٦٩
٢٧٠
٢٧١
٢٧٢
٢٧٣
٢٧٤
٢٧٥
٢٧٦
٢٧٧
٢٧٨
٢٧٩
٢٨٠
٢٨١
٢٨٢
٢٨٣
٢٨٤
٢٨٥
٢٨٦
٢٨٧
٢٨٨
٢٨٩
٢٩٠
٢٩١
٢٩٢
٢٩٣
٢٩٤
٢٩٥
٢٩٦
٢٩٧
٢٩٨
٢٩٩
٣٠٠
٣٠١
٣٠٢
٣٠٣
٣٠٤
٣٠٥
٣٠٦
٣٠٧
٣٠٨
٣٠٩
٣١٠
٣١١
٣١٢
٣١٣
٣١٤
٣١٥
٣١٦
٣١٧
٣١٨
٣١٩
٣٢٠
٣٢١
٣٢٢
٣٢٣
٣٢٤
٣٢٥
٣٢٦
٣٢٧
٣٢٨
٣٢٩
٣٣٠
٣٣١
٣٣٢
٣٣٣
٣٣٤
٣٣٥
٣٣٦
٣٣٧
٣٣٨
٣٣٩
٣٤٠
٣٤١
٣٤٢
٣٤٣
٣٤٤
٣٤٥
٣٤٦
٣٤٧
٣٤٨
٣٤٩
٣٥٠
٣٥١
٣٥٢
٣٥٣
٣٥٤
٣٥٥
٣٥٦
٣٥٧
٣٥٨
٣٥٩
٣٦٠
٣٦١
٣٦٢
٣٦٣
٣٦٤
٣٦٥
٣٦٦
٣٦٧
٣٦٨
٣٦٩
٣٧٠
٣٧١
٣٧٢
٣٧٣
٣٧٤
٣٧٥
٣٧٦
٣٧٧
٣٧٨
٣٧٩
٣٨٠
٣٨١
٣٨٢
٣٨٣
٣٨٤
٣٨٥
٣٨٦
٣٨٧
٣٨٨
٣٨٩
٣٩٠
٣٩١
٣٩٢
٣٩٣
٣٩٤
٣٩٥
٣٩٦
٣٩٧
٣٩٨
٣٩٩
٤٠٠
٤٠١
٤٠٢
٤٠٣
٤٠٤
٤٠٥
٤٠٦
٤٠٧
٤٠٨
٤٠٩
٤١٠
٤١١
٤١٢
٤١٣
٤١٤
٤١٥
٤١٦
٤١٧
٤١٨
٤١٩
٤٢٠
٤٢١
٤٢٢
٤٢٣
٤٢٤
٤٢٥
٤٢٦
٤٢٧
٤٢٨
٤٢٩
٤٣٠
٤٣١
٤٣٢
٤٣٣
٤٣٤
٤٣٥
٤٣٦
٤٣٧
٤٣٨
٤٣٩
٤٤٠
٤٤١
٤٤٢
٤٤٣
٤٤٤
٤٤٥
٤٤٦
٤٤٧
٤٤٨
٤٤٩
٤٥٠
٤٥١
٤٥٢
٤٥٣
٤٥٤
٤٥٥
٤٥٦
٤٥٧
٤٥٨
٤٥٩
٤٦٠
٤٦١
٤٦٢
٤٦٣
٤٦٤
٤٦٥
٤٦٦
٤٦٧
٤٦٨
٤٦٩
٤٧٠
٤٧١
٤٧٢
٤٧٣
٤٧٤
٤٧٥
٤٧٦
٤٧٧
٤٧٨
٤٧٩
٤٨٠
٤٨١
٤٨٢
٤٨٣
٤٨٤
٤٨٥
٤٨٦
٤٨٧
٤٨٨
٤٨٩
٤٩٠
٤٩١
٤٩٢
٤٩٣
٤٩٤
٤٩٥
٤٩٦
٤٩٧
٤٩٨
٤٩٩
٥٠٠
٥٠١
٥٠٢
٥٠٣
٥٠٤
٥٠٥
٥٠٦
٥٠٧
٥٠٨
٥٠٩
٥١٠
٥١١
٥١٢
٥١٣
٥١٤
٥١٥
٥١٦
٥١٧
٥١٨
٥١٩
٥٢٠
٥٢١
٥٢٢
٥٢٣
٥٢٤
٥٢٥
٥٢٦
٥٢٧
٥٢٨
٥٢٩
٥٣٠
٥٣١
٥٣٢
٥٣٣
٥٣٤
٥٣٥
٥٣٦
٥٣٧
٥٣٨
٥٣٩
٥٤٠
٥٤١
٥٤٢
٥٤٣
٥٤٤
٥٤٥
٥٤٦
٥٤٧
٥٤٨
٥٤٩
٥٥٠
٥٥١
٥٥٢
٥٥٣
٥٥٤
٥٥٥
٥٥٦
٥٥٧
٥٥٨
٥٥٩
٥٦٠
٥٦١
٥٦٢
٥٦٣
٥٦٤
٥٦٥
٥٦٦
٥٦٧
٥٦٨
٥٦٩
٥٧٠
٥٧١
٥٧٢
٥٧٣
٥٧٤
٥٧٥
٥٧٦
٥٧٧
٥٧٨
٥٧٩
٥٨٠
٥٨١
٥٨٢
٥٨٣
٥٨٤
٥٨٥
٥٨٦
٥٨٧
٥٨٨
٥٨٩
٥٩٠
٥٩١
٥٩٢
٥٩٣
٥٩٤
٥٩٥
٥٩٦
٥٩٧
٥٩٨
٥٩٩
٦٠٠
٦٠١
٦٠٢
٦٠٣
٦٠٤
٦٠٥
٦٠٦
٦٠٧
٦٠٨
٦٠٩
٦١٠
٦١١
٦١٢
٦١٣
٦١٤
٦١٥
٦١٦
٦١٧
٦١٨
٦١٩
٦٢٠
٦٢١
٦٢٢
٦٢٣
٦٢٤
٦٢٥
٦٢٦
٦٢٧
٦٢٨
٦٢٩
٦٣٠
٦٣١

(۴۰)

وېنو پاڅ مېڼې، مـؤرک مـايسـا مـن ېر،
 ئې ېرمت سادق كړې، پـولـو كـين ېځې،
 سامي كين وځې، بـنا سـجـو، سـرـوې ځې.

(۴۱)

وډو وچوړو، مـؤرک پاڅ پـرېـن كـون،
 ذېڼي وېنو كړ كې، اړدـسا چـراوړـا،
 سامي رڼې كـينـكـي، مـصـب ذې موړو،
 نـښـې نـوړو، دالـبان دـردـوـلـدن حـون.

(۴۲)

پاڼـښـو پاڅ بـڼـې، ئو مـؤرک اړدـسا قـاس ېر،
 كـڼې پـښـه مـن ځـي، نـسـاحـق دك سـڼې،
 پـرک پـرـشـا ځې حـل مـون، اـج بـك كـين لـڼې،
 گـرگـر دـهـمـد ځې، نـه سـكـي لـڼې سـامـي چـڼې.

۱. لړزه ۲. لاړو، مېڼو ۳. پري ۴. دښلي.

۱. ك ۲. مـتـسـعـ (كـر، گـيا) ۳. مېړو (كو) ۴. پـښـن (جـو).

(۳۷)

کُور بر کین اچی، ءورک ساد سَنگت ری،
 اود یا نورڙ چچی، بائی نِت نچی،
 سَهسَن اءون سامی چچی، کوور لو رَنگ رچی،
 جَنهنکی گور سچی، پَند بو باط عطی کَری.

(۳۸)

رائیون ڈ بھن پتی، نو مورک چچی ءور ری،
 ملی چاه چمار سان، پانینجو باط پتی،
 بنا ساد سَنگت چچی، ممتا کین مٹی،
 سامی نڈی چتی، جڈی جاگی جڑی باط بر.

(۳۹)

پانینجو باط ملی، نو ءورک مٹی مَنهن کی،
 چڈی ساد سَنگت کی، کسنگ ساط رلی،
 ڈ بھنی لعل انا ملها، بسندی کچ پلسی،
 کڈی کوٹ هلی، نو سمجھه ورائی سَکطو.

۱. هزارن: ۲. ویو: ۳. ملی: ۴. پلو.

۱. اچی (کو): ۲. ری (گر، گیا): ۳. ممت (گیا): ۴. تڈهین
 (کو، گیا): ۵. جڈهین (کو، گیا): ۶. سان (کو): ۷. هلی سمجھه (کو).

(۳۴)

مورگ وان کئی، بندہ چاٹی ہانڈ کئی،
 ہڈا پائین سب کئی، چارٹی وید چٹی،
 سامی سار سروب کئی، کیاٹن گین سہی،
 ویزو پان وھی، ڈیہی ہٹ ہٹن کسے۔

(۳۵)

مورگ چوراسی، پُلی بوی لسو پائون،
 اودھا جی اھنگار جی، پانی کِل قاسی،
 سامی سدائی وھی، مدد ہر مواسی،
 اِلنی اہماسی، ڈیوڈ ڈی ڈیہ ہر۔

(۳۶)

مورگ چوراسی، پُلی بوی لسو پائون،
 نکو جہ کٹا ڈرم کٹا، نکو قند قاسی،
 ڈی لانہی پالہ کئی، اچھ من ہاسی،
 سامی اہماسی، ناس منی لسو لند ہر۔

 ۱. لشکر ۲. کل۔

 ۱. ۱۱۰ (گر) ۲. سبی (گبا) ۳. پوین (کو) ۴. مچی (گر)۔

(۳۱)

مورک هيء هيء ڪن، ماڀا ڪارڙ من ۾،
سٺ جياڻي سنسار ڪي، نانا ڏک سهن،
ڪال پنهنجي ڪند تي، انڌا ڪين ڏسن،
سامي عليا وڃن، ڏسندا رت اکن مون.

(۳۲)

مورک ڪرن وادا، بنا سمجهه سڙوڀ جي،
ڳالهيون ويدن جون ٻڌي، سامي رکن نه ياد،
پرچي لهن ڪينڪي، آتم ڀڏ اڳاڏ،
بنا سک سڌاڻ، پنڊت جاڻن پاڻ ڪي.

(۳۳)

پنڊت ٻڪاري، ويڊ ٻڌائي وڌ سان،
ساڪان ڏيئي سر جون، ني جو من ٿاري،
رکي چاهه اندر ۾، پاڻ نه سنڀاري،
ويندو سو هاري، هيرو جنم هٿن مون.

۱. بھت؛ ۲. بيحد؛ ۳. سڌاڻي؛ ۴. نيت، جڳتي.

۱. مان (ڳر)؛ ۲. رکن ياد (گيا)؛ ۳. سمجهه (ڪو)؛ ۴. وڌ سان (ڪو)؛
۵. مون (ڪو).

(۲۸)

سَمَجَنِي كِين سَرِيو، لَ كَوَاآ بِاللَبَرُو بَدَجُو،
 دَالِدُون دَ بِيهَان كَمَدَ لِي، رَعِبَسِ كَال جَرُورِ،
 بَالِه لَ مَنِي كَهِنَجِي، اَوَدِيسَا مَنَجِه اَرَاو،
 سَامِي اَنَا كَهَرُو، كَهَرِي كَهَاتَا اَلَدَرُ،
 (۲۹)

مُورَك كِين خَتِي، كَرُو كَمَت بَر بَسَح ۲ كُون،
 مَالَك دَبِيه اَمُول كِي، لَو سَاكُو مَنَجِه سَتِي،
 لَو هَر ۳ لَالِي كَهَرُ، سَامِي اَلَس بَتِي،
 مَوِين سَان مَنِي، لَو وَلِي كَجُ كَرُو ۲ جَو،
 (۳۰)

دُولَت بِنَا دَم، كَرُو اَخْتَن كَبِتَرَا،
 بَالِدُون بَدَا اَكْرَه حُون، سَامِي كِن سَكْرَا،
 رَكِن لَ رَنِيء جَبِتَرُو، مُورَك مَن مَرُ،
 جَدِي بَر بِن كَرُ، لَدِي رُونِي رَهِن رَاه لِي.

۱. بناوٹ، رت ۳. گرو پکڑو ۴. اوتا جھنجا جدا جدا قسم
 ۵. اعدا آھن، جیڑوک، لوعر کندور، نانگ قٹی لوعر وغیرہ ۴. پیا نکے
 ۵. جھنجی حواسن سان گر نہ بوی ۶ چگئی ۷ جال سان

۱. کر (کر)، ۲. مچی (کو، گیا)، ۳. مورک (کو)، ۴. مٹی ولی (کو)،
 ۵. مڈھین (کا، کو)، ۶. لڈھین (کو، گیا).

(۲۵)

سِينِي جو سنسار، مورك جاڻن سَت سِي،
ڪايا مايا ڪُل سان، پُرچي ڪن پيار،
سامي ڏسن نه سرتي، ساڪي سرجن هار،
ناحق ٿين خوار، ٿا ڀلي ڀاڻا پرم ۾.

(۲۶)

وڻو موڙهه ڪري، مايا ڪايا پاڻهجي،
پڙهي ٿين نه ڪهنجو، ناحق جي ۽ جري،
ڪري ڏسي ڪينڪي، اوديا پت پري،
وڏي ورق وري، جڏي سامي ملي سگرؤ.

(۲۷)

د پوي ائون ڏيول، مورك پوڄن مِت ري،
لائن پوڄ پرائت ۳ جو، ڪير ڪند مڇوا،
ورلو ڪو سادو ڪري، سامي سڏ ۴ مڇوا،
الڪ اپڙوا، پورن ڏسي پريمر سان.

۱. مورڪ ۽ ۲. جلائي ۽ ۳. سنسي ۽ ۴. پوتر ۽ ۵. جهنجو ڏول يا
دوب رنگ نه ڄاڻي سگهجي.

۱. ڪايا مايا (ڪو) ۽ ۲. پڇي (ڪو) ۽ ۳. تڏهين (ڪوگيا) ۽ ۴. جڏهين
(ڪوگيا) ۽ ۵. ۽ (ڪوگر) ۽ ۶. ڪندون (ڪوگيا) ۽ ۷. ساد (ڪو).

(۲۲)

مورڪَ لو مارِي، بيهجي هٿين پاڻ کي،
لکي مايا موه جي، ڪوڙي لسو لاري،
ڏسي ڏاڍو سُرُوبَ کي، سامي سيارِي،
ڏيڻ مڃهه ڪاري، ٿو هيرا لعل اڻ ملڻا.

(۲۳)

بيهجي پاڻ بتي، ٿو مورڪ پاڙ مرم ري،
ساڪان ۳ ستن حون ٻڌي، هٿ کون ڪين هتي،
ماڻڪ دٻا ٻول ٿي، ٿو ساگر مڃهه ستي،
ولسي ڪڇ مٽي، ٿو ڏيئي لال اڻ ملڻا.

(۲۴)

انساني ٻيڙ مري، ٿو مورڪ جيءَ من ر،
ڄاڻي سب سٺاڙ کي، ٿو لانا آس ڌري،
ڪاڍا مايا ڪل جنو، ڪريءَ ٿمان ڪري،
سامي ڏسي لري، مرڪ ٻيڙينا جي جل کي.

۱. لڳلڳدار شيء جون ٿارون يا ٿنڀون جئين ماڪيءَ جسي لاري
۲. اٽڪائي ۳. ساراهه، وڃڻون ۴. اهدڪارو.

۱. مارين (ڪو) ۳۴۲. پاڻهجي (ڪا) ۴. پاڙ (ڪو) ۵۰. جيءَ (ڪو)،
با (ڪر) ۶. ويٺو (ڪو) ۷. ڏيئي (ڪو) ۸. من (ڪيا) ۹. کي لانا (ڪو) ۱۰.

(۱۹)

صاحب و ساري، چڙيو جيءَ جڳت سان ؛
 هيرا لعل اُن ملها، جڙت ڪيو هاري،
 اُتي ڏسي ڪينڪي، سامي سناري،
 مڙگ تو ماري، پنهنجي هٿين پاڻ ڪي .

(۲۰)

پانهنجو پاڻ هڻي، تو مڙگ جهڳوا مت ري،
 هيرا لعل ڦٽا ڪري، تو ڪنڪر ڪڇ ڪڍي،
 سامي ڏسي ڪينڪي، نشو نقصان ڳڻي،
 ٽاڻي ۳ منجهه ٽڻي ۷، تو ڏانور ۵ جيان پاڻ ڪي .

(۲۱)

مڙگ وڃائي، تو هيرو جنم هٿن مون،
 ملي ساد سنگت سان، لپڪي نه لائي،
 ڏانور جيان پاڻ ڪي، تو ڦنڊري قاسائي،
 منهن مڙهي ۶ پائي، سامي ڏسي ڪينڪي .

۱. گهر ۲. ٻاهڻي، خسيس شيءَ ۳. تار ۴. چڪي، ويڙهي ۵. ڪورائڙو .

۱. ڪيون (گر، گيا) ۲. پانهنجي (گيا) ۳. پنهنجو (گر) ۴. مورک (گيا) ۵. ٻانهڻ (گر) ۶. نشع (ڪو) ۷. ڏانور (ڪو) ۸. جان (ڪو) ۹. وڃائين (ڪو) ۱۰. لائين (ڪو) ۱۱. جيئن (ڪو) ۱۲. قاسائين (ڪو) .

(۱۶)

نامي ڪَلِمَتَ ڪَالْ ۱، مَوْرُڪَ مَبُو پَالِئِس،
 ۱. ڪُنْهِن مَرِ مَبُڪَ ڪَتِي، ۲. ڪُنْهِن جَوْرُ جَوْرَالْ ۲،
 ۳. پِي سارَ سَرُومَ ڪُون، ۴. دِرَ دِرَ ڪَرِي سَوَالْ،
 ۵. سدا رَهِي يِ ڪَالْ، ۶. ڪَاجِي ڏِسِي ۷. ڏاڏا ڪِي.

(۱۷)

۱. لالا ٻهاري، ۲. مَوْرُڪَ مَنَ ڪِي ۳. پاءِ ۴. لَو،
 ۵. ڪَچِي هِڪُ زَمانَ سان، ۶. سَپَ ڪِي ڏِڪاري،
 ۷. گهرُ پالِئِجُو ۸. ڏِسِي، ۹. سامي سُنِياري،
 ۱۰. جِرَ لَتَ ڪِي هاري، ۱۱. جِرو جِترَ هَتِنَ مَون.

(۱۸)

۱. مَوْرُڪَ وِڪَ ڪَاجِي، ۲. او آلمَ اَمَرَتَ ڪِي ڪِڏِي،
 ۳. هِرا لعلَ اَنامُ لَها، ۴. لَو رولي وِجائِي،
 ۵. سامي ڏِسِي ڪِئڪِي، ۶. مَنهنَ مَرُهيءَ ٻانِي،
 ۷. هُنَ ڪِي هاري، ۸. توما لُڪَ ڏِپِهه اَمولَ ڪِي.

۱. مونس ۲. زور ڌر دستي ۳. ويڪ ۴. يي ٿيا.

۱. ڪُنْهِن (ڪو) ۲. ڪِي (ڪو) ۳. پِچوال (ڪو) ۴. لَعال (ڪيا) ۵. ٺاهين (ڪو) ۶. ڏِڪارين (ڪو) ۷. پَنهندو (گر) ۸. ڏِسِين (ڪو) ۹. ڪِيون (گر) ۱۰. ملا (ڪيا) ۱۱. ڪِيون (گر) ۱۲. هارائي (ڪو).

(۱۳)

ٻيائيءَ ۱ منجه ٻڌي، مَورُڪ مَٺا ڪپترا،
 ڪو سامي ساڌ لنگهي پيو، ڪرپا ساڻ ڪڏي ۲،
 ڇاڙهي جنهن ڏر گيات سان، ڳڻن ۳ منجه ڪڏي،
 توڙي ڪري لاڏ لڏي، نان پي سيتل رهي سيا وڻ.

(۱۴)

منن منجه مَٺا، ڳيائي ڌيانِي ڳرستي،
 سوڌي راه ڇڏي ڪري، پائين پير پُٺا،
 وارون وار سجهي ري، ڪلپت ڪال ڪُٺا،
 مَورُڪ رهن رُٺا، سامي سڌ سرُوپ ڪون.

(۱۵)

لکين جيءَ لڙدن، ٿا اڻ هوندي ڏرياه ۳،
 ڇڱو ڇاڻي ڇٽ ۴، مَورُڪ ڪين مَڙن،
 سامي ڪئن مَڙن جي ٻڌا ڪلپت ۵ ٺهجيءَ؟

۱. گهڻائيءَ جو خيال؛ ۲. کيلي، ٽپو ڏيئي؛ ۳. آڪاس؛ ۴. پويان.

۱. ويا (ڪو)؛ ۲. ته پي (گيا)؛ ۳. درياه (ڪو)؛ ۴. ڪين (گر).

(۱۰)

پلي ٻاڻ پئي، لو مڙگ ڇوڙي ۽ چاه سان،
گهٽ وڌ جاتي ٻاڻ کي، راليون ڏينهن پئي،
لڏي ڇري پئي، جڏي سامي ملي سرڻ سان.

(۱۱)

پنهنجو ٻاڻ مري، لو مڙگ ڇوڙي ۽ منڻا ۾،
ڇهن ڀولو پڙم ۾، ڦاٽو مٺ پري،
جائي اود يا لند مون، ڪري نه پٽ پري،
سڪڙ پڙ ڪري، نه سامي چئي دنگ کون.

(۱۲)

ڇي ڪري لوجم، پلي ٻانهڙو ٻاڻ سان،
ڇهن ڦاهي ۾ ڦسي، پڙلو پري مٺ،
ڏيئي وڌو پٺ، سامي چئي سرڻ کسي.

۱. منهنجائي ۽ جي ڪلهيا ۽ خودي ۽ دليلن دواران انومان ڪڍڻ.

۱. لڏين (ڪو-گيا) ۲. جڏهن (ڪو، گيا) ۳. ٻانڌو (ڪر) ۴. پنهنجو (ڪر) ۵. پري ڀولو (ڪو).

(٧)

اَنُ هُونْدو يُولُ ا يَوْمَ، مَوْرُكُ مَنِيو مَبِ رِي،
 نَهْ كَنُهِن زورُ ظَلِيمُ كِيو، نَهْ كَنُهِن لَجْ شَرَمُ،
 نَبْ كَلَا كَانِي سَرُ نِي، رُكِي نَهْ مَن مَرَمُ،
 جِي كَرِتا كَرِي كَرَمُ، نَهْ سامِي كاسِ پُوي.

(٨)

گَهَرُ رِ زانَرُ وَسِي، باهَرُ دُونِدي نَهْ جِي نَبْ،
 پائي مَنُهِن مَهَرانِ ٣، سامِي كِنِ پَسِي ٤،
 پانِهِنجو پاڻُ قَسِي، تُو مَوْرُكُ اُوڊِيا قاسُ ٥.

(٩)

گَهَرُ رِ زانَرُ رَهِي، مَوْرُكُ قُولِهِي دَهْ دَسِيا،
 جَبْ کَبْ سادَنِ چوڳُ ٥، سامِي دِ پَهْ دَهِي ٥،
 ناهِئُ دُکُ سَهِي، تُو پُئي دِ پُئي پاڻُ کِي.

١. يوانو، ٢. ڳولي، ٣. وڏو درياءَ-هتي اندر ٻر، ٤. ڏسي،
 ٥. ڏکي ڪري، آڙاري.

(F)

اُوڊيا ٻُڌائي، جوڙي ڪُڙوجيءَ ڪئي،
وڻو پڙ ڦٽيڙي، مڙڪ مڙي،
آبو ڇڏيائين ڪوٽڪن آسائو ڇائي،
سامي سوالي، پٺاڻ ڏهڻي لو پيٽو.
(٥)

وَجِيءَ مِنْ خَلٍّ قَاهِيءٍ قَالُوا يَا لَيْتَنَّا
سَمِعْنَا سَمْعَهُ كَسَدَكِي، وَوَرَّكُمَا مَا بَا جَلٍّ،
سَابِقَ لَهٗ بَانِي مِرْكُ جَان، ذِي مِرْكُهُ جَلٍّ،
لَذِي نَعِي أَجَلٍّ جَلِي بُرْجِي ذِي بَارَكِي.
(٦)

اُن ڏوندي ماما، اُوڏيا ڪري سڏي،
مٺي ويٺو پاتهن، پانهڻا پُراڻا،
سامي خالي جيءُ سٺي، ڪلهه جي ڪاٺا،
دُرُخت جي ڇاٻا، جاڳي ڏسي ڪهڙي.

۱. بلال کتب داروں میں جانور
۲. جلدان (کر، غیا) ۳. پیرچی (کو) ۴. تہ لکھن (کھا، کڑا)
۵. جڈھن (کیا، کوا) ۶. مچی (کر) ۷. پیہچی (کر)

مؤرخ

(1)

اَمُولُڪا آهِي، مانگ ديتي ديب روئن،
 ڪنئون ڪوڙ ڪلڙ، تو ٻيوڙڪ مٺائي،
 اَمُڪَ چڏي هُڪ مون، وريسي آڙڪ ڪاڻي،
 مَٽِي مَرُهي پائي، سامي ڏسي ڪيڪي.

(2)

اَلْهٰؤُلَآءِ يَرْاٰنَ رَجٰى، نَارًا لَّهَا ثَلَاثُۃٌ جِي،
ثَلَاثُۃٌ بِرَمَّا كَبِيْرًا، مَوْرُكٌ لِّوَكٌ بُوِي،
يَا نَدَّ كَلِي بَدْرِي كَلِي، كَبِيْرٌ اَوْدُوْدَهٗ اُجِي،
جَمِيْنِكِي سَمِيْجِي سَمِي، سَمِي دَنِي سِتْگَرُو.

(7)

اُڀريا جي اولي، ۱، مَرُڪ پاڻ وِڃائين،
 چُرئي جان چيتو ڇڏي، ۲، دَ ۱۲، ۳، ۴، ۵،
 ساڳي سَمَڙ، ۶، سار ٿو، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲،
 ساڳي پَت ڪولي، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲

۱. نى بياڭ ۵. چەڭگىندۆڭ، سوردېڭى؛ كىتائىن بىر اھو سىڭجى چو ھىرو چو
پائىندۆڭ جا سىپ مىنودىت بىرۋا كىرى؛ ۳. يىلى؛ ۴. يىتايى؛
۵. وىراڭى پۇش، سىنتى؛ ۶. پۇدىي؛ ۷. غۇرغى؛ ۸. پىلوان.

(۲۵)

بباه اوديا آء، ساڙي سڀ سسار ڪسي،
 ٺٽيڪي وديا جل سان، وارووارا ٻڌي،
 صاف ڪري سامي چئي، من جي موم مٽاءِ،
 ٺڪي ڪٽي، نه پاءِ، آدي اٺي ٻڌ ۾.

(۲۲)

اود يا چو اوكڏا، ستگر ڏسيو سڪ ڪي،
پيتائين پريت سان، سامي محبت مد،
گهري لذائين گهر مون، آدي آليہ پڌ،
مپتي ڏک ڏرڏ، اسٿت رهې اکاس جان.

(۲۳)

اود يا چو اوكڏا، ستگر ڏسيو سڪ ڪي،
سامي سر سبتل ٿيو، مپتي ڏک ڏرڏ،
بذائين بيانئي ري، حد پري انهد،
پائي پورن پڌ، مشڪي ڪشڪي ڪينڪي.

(۲۴)

اود يا انڌاري، مپي نه سورج سر ري،
توڙي سڀ سياڻا مڙي، ڪن جتن ۳ جاري،
سهجهي ڪو سامي چئي، پاڳوان ۴ ياري،
پهد جي ڀاري، پتي ڏنو جنهن ۵ پي ڪي.

(۱۹)

ڏاڏي ڏيڙالي، آود يا ڏاڏي ڏاڏي،
 جنهن ٿري سڀ ٿيڙ ڪيا، کليل سان عالي،
 سامي ڪو ٿاڀو رهڻي، عاشق اڪالي،
 پوري ٿيڙ بالي، ڏيا جنهنجي ڏرس جي.

(۲۰)

آود يا چانڊيو، عئل، بل، آندڻ جو،
 ڏسڻ ڪيئن اڪڻ سان، پڌر لال پيو،
 ڪنهن سڃاڻي سڙمي، ڪارج بند ڪو،
 ساڙو سڻگ ٿيو، سامي جنهنجي سڙو ٿيو.

(۲۱)

پاري پڙم پيو، حنائيءَ جو جڳ ٻو،
 ماري ٿي ماڻهن جو، عئل ٿي ڪو،
 سامي اچي ساڏسڻگ، ڪو وڏي ٿي وڏو،
 بنا ٻوڏ پيو، ڏسي ڪيئن اڪڻ سان.

(۱۶)

ڪَلِيتَ ڪُتي ڇَتي، ڏاڙي ڏاڙي ڏنڊري
 سامي ڇڏيائين ڇن بر، خلق ڪري خُنتي،
 ثابت رهي سڀاؤ بر، ڪو ڇوڳيسر جڳتي،
 ڳڙ جي ڳڙتي، ڦٽي ڪُتي جنهن ڦهر سان.

(۱۷)

ڪَلِيتَ ڪُتي ڇَتي، ڪنهنڪي ڇڏي ڪينڪي،
 سامي ڪيائين سڀ ڪي، ڪيائي خُنتي،
 اسٿت رهي اکاس جان، ڪو ڇوڳيسر جڳتي،
 ڳڙ جي ڳڙتي، سڻي وڌي جنهن ساد سنگ.

(۱۸)

اود يا سنڌ جو اُنٽ، ڪنهن پاتو ڪينڪي،
 لڙهيا لوپ لهر بر، پير، امير، بهنت،
 لنگهي ڇڙهيو لڪ تي، ڪو سڄاڪو سنت،
 پيد بنا يڳو نٽ، سامي ڏنو جنهن سرب گت ۱.

(۱۳)

اودبا سب عالم، مڻيائي موڳو ڪيو،
 بائي پتون پاڻهي، نانا چوڻ جنم،
 سامي بچو ڪو ساڌسنگ، ٻيئي ٻر ڪرم،
 پوربا آئون پڇم، ڏسي ڪوڏ اڪاس ٻر.

(۱۴)

اودبا سب عالم، مڻيائي موڳو ڪيو،
 بائي پتون پاڻهي، نانا چوڻ جنم،
 سامي ماڻي سانب سڱ، ڪو ٻيئي ٻر ڪرم،
 سدا ساڻ ڪسرم، پورن ڏسي ٻر ماڻا.

(۱۵)

اودبا اُچمئي، موڳي ڇڏي ساڙن ڪي،
 حنن مرن باڻهي، بنا ڏر ڏڪي،
 سامي ستي ڪنهن سورمي، ٻرڇن ٻنڌ لڪي،
 لائي ٻر ٻيٽ بڪي، ماڻي سڱ سورن ڇو.

(۱۰)

آود يا سَبَّ عَالَم، مُنْجِهائِي مَوْدُو كِيو،
 مَرِي كائِن مِت رِي، نانا جَوُوط جَنِم،
 كُڏِي اَتَر جَانِ اِن كِي، كُڏِي مَها مَدَم،
 جاجِي ڏَسَن نَه جَم، سُنِي جَو سامي چُئي.

(۱۱)

آود يا سَبَّ عَالَم، مُنْجِهائِي مَوْدُو كِيو،
 پائي يُون پاڻهي، نانا جَوُوط جَنِم،
 وِرلِي ڪَنهن ڪَرَمڪ جَو، مَتِيو پِيڊ پَرَم،
 جَنهنڪي رَاه رَسَر، سامي ڏَنسي سَتِگَرُو.

(۱۲)

آود يا سَبَّ عَالَم، مُنْجِهائِي مَوْدُو كِيو،
 ڪَنهن وِرلِي وِساڻِي جَو، مَتِيو غِيَرَت غَم،
 جَنهنڪي ڏَسِيو سَتِگَرُو، سامي سار سَنجَم،
 دَوِست ٻاجهون دَم، خالي ڪُڏِي ڪوَنه ڪو.

(۷)

اوديا منجه اڙي، ٻيا سڀ جيءَ جهان جا،
مرن مٽ مرم ري، راليون ڏينهن اڙي،
ڪنهن سڃاڻي سورمي، ٻيگي ٻرم گهڙي،
چپتن چٽا چڙهي، سڀ سڀيو سامي پئي.

(۸)

اوديا منجه اٽڪي، ٻيا جيءَ چيان هئا،
مرن مٽ مرم ري، پوندڙءَ هان پٽڪي،
سامي ٻيگي ڪنهن سورمي، مٽا هي مٽڪي،
لٽڪي ۲ منجه لٽڪي، سوچي رهو سرڻ ٻي.

(۹)

ڪري اڙي اڙي ۴، اوديا مٽ اٽڪي،
ميرڻو پيرڻا جي چل ۾، ٻيڙي جي ٻوڙي،
سامي ڏلي ڪنهن ساڌ سڳ، ٽانگ ٽانه، اڙي،
مٽي جڏهن جرڙي ۵، لست ۾ رهي اکاس جان.

۱. آڪاس، آستان ۲. شروع ۳. اٽڪي ۴. ٻيا ٻيا ۵.

۶. ناهي.

(۴)

اود يا جيءَ اُٻارَ، مُڃهائِي ۽ ۱. ڪيا،
 ڄاڻي ڄڏا پاڻ ڪي، ۲. ڪٿي ڪاٿن مارَ،
 ماڻن سڪُ سُرُوبَ جو، ساڌو ڄڻ سڄارَ،
 ٻڌي ۽ ۱. ٽي هسوارَ، سڌا رهن سامي ڇڏي.

(۵)

اود يا سڀ عاجي، ڪيا جيءَ جهان جا،
 ڪي خام خيال سان، دانا هي ڌيرج،
 ڪوڙن ۾ ڪنهن هڪڙي، ٻڌي ۽ ساريس ٻچ،
 سامي سَمِتا سڄي، ڏنو جنهن اُڀڻ ٿي.

(۶)

اود يا ڪري آندڙ، اڇاڏي ۲. آتم ڪلا،
 لڌو لڌو سڄي ۽ سان، ڪنهن پيرالڌو ۳. ۴. پير،
 جنهنڪي ڏيئي سَتَگروءَ، سامي سَمَجهه سوڀر،
 ٽي نريٽه نروڀر، ماڻي دور ۴. درس جي.

اوديا (ب)

(۱)

اوديا پلايو، سامي سُب جِئَن ڪِي،
لالچ جي لڏونءَ تي، ائم پلايو،
سهي ڪري ڪو سڙو، هو گهمي گهر آيو،
بنيو پرايو، حال ستي خاموش ٿيو.

(۲)

اوديا جيءَ اٺڪ، وڏا وڃ وڃن ۾،
ڳوٺا ڪاٺن ڪٽب جا، سن وٽراڳ وڳو،
سامي ڇاڻي سُب ۾، ڪري آڻڻ وٽر ڪو،
ڀردي رڳي اڪڪو، موهان ڪري مڪڻون.

(۳)

اوديا جيءَ اٺار، لوڙهي گهوارا ڪيا،
لانا حوٽ جئ ۾، مڪتي ڪاٺن مار،
لنگهي چڙڙيا لڪ تي، ساڙو جن سڙا،
سدا باغ بهار، سامي رهن سيار ۾.

(۵۵)

هَمَت سان هر جن، دَرَس دَ پَكارِ يو دوس^۱ ا جو،
 دَسِي مَنهن مَكُونَب جو، كُليا سَي بَنَدَن،
 پَلَك مَنجِه پَورَا تِيا، سَپِي سَاَدَن،
 اودِ يا رُچي مَن، سا مَن مَنجِهاؤَن لِين^۲ تِي.

(۵۶)

اودِ يا مَنجِه اَرِ يو، سو وِدِ يا لا يو وات سان،
 كَسَنگَت وِدو يَوِر، سَتَسَنگَت كَرِي چَرِ هِيو،
 مَن^۳ اَلِيو مَن كُون، سو مَنجِهي مَن وَرِ يو،
 سامي اَنگَهَرِ يو، اَهَرِو گَهات عَجِيب جو.

(۵۷)

اودِ يا گُپ گَتو، سو وِدِ يا لا يو دُپ سان،
 كَسَنگَت پَوَرِ يو كوه يَر، سَتَسَنگَت سان اَكَتو،
 دُوبَنگ ويو مَن مَوَن، تِيو مَن اُچَتو،
 سامي رَاين رَو، جَپَن لوئي رُچي رَنگ يَر.

۱. دوست ۲. مهر، مليل ۳. منهنجائيء جي ڪلپنا.

۱. در (گيا، ڪو) ۲. مون (گياڻي) ۳. سو (ڪو چونه آندل).

(۵۲)

اود يا سان آلي، بڙي ڪڙ مڻهن ۾،
اچي مرد ملاح ٿيو، سامي سڀائي،
نڀن ڏيئي وڻجهه وڻاهه جا، ٿڙ مون لنگهائي،
ڇٽا چڪائي، سڀائي آڏو رهي.

(۵۳)

هڻون ٿڙ ڇڏو، ڀڳو پوٽ پرم جو،
رهيو ڏيئي جهڙو، سامي ڪاپ ڪڍو،
پائي مڪ سرور جو، ٿڙو من مڏو،
کائي ٿڙ ڇڏو، مڪي ڪي ڪي ڪي.

(۵۴)

سڀني ۾ هڪ سوٽ ۲، ٿڙو لڪا بو ڪيا سان،
ڏيو ٻار بو گهو ۾، ڀڳو اود يا پوٽ،
پرچي ۾ پرچي رهيو، مڪي مڪي،
سڙ ڏلي ٿاڻوٽ، سڀني ڏي سامي چئي.

۱. خبر ڪئي ۲. آڻا.

۳. ٻاري (ڪو).

(۴۹)

اود يا جو اڀاءُ ڪونهي آئڻ گيان ڀي،
 ٻڌي ڪر پُر نيت سان، سامي سڌ سماءُ،
 ڄاڻي ايشرا^۱ جي^۲ جو، ڪڍ دل مون دتيا^۳ ڀاءُ،
 اهڙو دلبر^۴ ڏاءُ، موٽي ايندءُ ڪين ڪي.

(۵۰)

وڌيا وڃائي، اود يا دڳ اُنڌر جو،
 جڇڻ پاڻي باه ڪي، ٻانڀڻ^۱ ٻجھائي،
 سورج لڪائي، سڀ پڌارت^۲ ٻڌرا.

(۵۱)

وڌيا وڃائي، اود يا سڀ اُنڌر جي،
 سورج آيو سر تي، ٿي ست^۱ صڻائي،
 ڄاڻي جڳ سڀني جو، رهيون^۲ ڏاڻي^۳ ۴،
 سامي سمائي، بوند وڃي سره^۵ سيرا^۶ ۷.

۱. ايشور ۲. سهڙو ۳. پاڻمرادو ۴. ذرو ۵. تلا ۶. اونهو وهڪرو.

۱. اسير (ڪو) ۲. جيو (گيا) ۳. رهي (ڪو).

(۴۶)

بازينجو پاڻ رڻي، لو چوراسي ۽ ۴ جي ۽ هي،
 ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰
 ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰
 ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰
 ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

(۴۷)

سامي ڪن ڇٽي، اود يا قاس ڪرم سان،
 ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰
 ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰
 ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰
 ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

(۴۸)

سامي ڪن ڇٽي، اود يا قاس ڪرم سان،
 ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰
 ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰
 ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰
 ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

۱. ۱. ۲. ۳. ۴. ۵. ۶. ۷. ۸. ۹. ۱۰. ۱۱. ۱۲. ۱۳. ۱۴. ۱۵. ۱۶. ۱۷. ۱۸. ۱۹. ۲۰. ۲۱. ۲۲. ۲۳. ۲۴. ۲۵. ۲۶. ۲۷. ۲۸. ۲۹. ۳۰. ۳۱. ۳۲. ۳۳. ۳۴. ۳۵. ۳۶. ۳۷. ۳۸. ۳۹. ۴۰. ۴۱. ۴۲. ۴۳. ۴۴. ۴۵. ۴۶. ۴۷. ۴۸. ۴۹. ۵۰. ۵۱. ۵۲. ۵۳. ۵۴. ۵۵. ۵۶. ۵۷. ۵۸. ۵۹. ۶۰. ۶۱. ۶۲. ۶۳. ۶۴. ۶۵. ۶۶. ۶۷. ۶۸. ۶۹. ۷۰. ۷۱. ۷۲. ۷۳. ۷۴. ۷۵. ۷۶. ۷۷. ۷۸. ۷۹. ۸۰. ۸۱. ۸۲. ۸۳. ۸۴. ۸۵. ۸۶. ۸۷. ۸۸. ۸۹. ۹۰. ۹۱. ۹۲. ۹۳. ۹۴. ۹۵. ۹۶. ۹۷. ۹۸. ۹۹. ۱۰۰.

(۴۳)

ڪَلِيتَ ڪيا خُوارُ، سِيءَ جِيءَ جِهَانُ جا،
 ويهي پانهجي گهر ۾، ڪِرَن ڪين ويچارُ،
 ڪوڙن ۾ ڪو هڪڙو، هرڃن رهِي هوشيارُ،
 ڪيو جنهن ديدارُ، سامي سڀيرين جو.

(۴۴)

ڪَلِيتَ ڪروڙي، ڪيا جِيءَ جِهَانُ جا،
 سِيٽل رهِي سِيءَ ۾، ٻاڻيٽ ڪو ٻوڏي،
 گُرگرم ۲ جنهن سوڌي ۳، ڪا يا ۴ پرڇي پانهجي.

(۴۵)

اود يا جو اُتارل^۱، ياري پيڙو جِيءَ ڪي،
 ڀِلو پانهجي گهر کون، ڪري خام^۲ خيال،
 مٺي وينو پاڻ ۾، اڻ هوندو ڪَلِيتَ ڪال،
 مٺي سنٽ دِيال، ڏ سامي چٽي^۳ ڏک کون.

۱. سمجه وارو ۲. گروءَ جي ڏنل سمجه ۳. انتظام ۾ آندي ۴. بدن ۵. ٻر د و ۶. ڪچو، اڃايو.

۱. ٻيو (ڪو) ۲. ڀلي پانهجي پاڻ کون (ڪو) ۳. سامي (گُر، ڪو) ۴. چٽو (گُر).

(۴۰)

هنيانء وبيئي كائي، اوديا ذائلي سب جو،
وړلي كيون كرمك كون، لي پاسي برالي،
سمه منه آلي، سامي جنهكي سارگي.

(۴۱)

كيون كون كين لهي، اوديا كلف اندر جو،
لوړي بيرت لب كړي، دك بك سب سهي،
لباب كړي كور بار جو، غشا منه رهي،
سادو سرن بتي، نه سكي نتي سامي چي.

(۴۲)

كروزي كلب كړي، نووهي چي وړهه،
چين سمه سيني، نانا روم دري،
حايبي بنا نه نسي، اوديا بست بري،
سامي لذي لري، جذي بريجي دسي باطكي.

۱. سك (كر) ۲. بار غشا (كر) ۳. ساكي (كر) ۴. لذهن (كو، گبا) ۵. جذهن (كو، گبا).

(۳۷)

اود يا بند ڪيا، جيءَ سڀيئي ڦاس ۾،
 ٿلي نچ سڙو پ ڪون، سنسې منجهه ٻيا،
 ترشنا جي درياه ۾، سامي وڙهي ويا،
 اهڙا انڌا ٿيا، جو جاڳي ڏس ڪين ڪي.

(۳۸)

سنسې سڀيئي، ڏنگي جيءَ ڏکي ڪيا،
 اڻ هوندي اود يا جي، زهر ڇڙهي ويئي،
 سامي سڌ پئي، اها جاڳي جن ڪي.

(۳۹)

سنسې سڙپا ڏنگي، سامي وڌا جيءَ سڀ،
 چنٽا چاه رسيءَ سان، وٺا پاڻ ونگي،
 سگهي ڪونه لنگهي، مرگ ترشنا جيءَ جل ڪون.

۱. نانگ؛ ۲. ٻڏي؛ ۳. (ڇ)؛

۱. واچ (ڪو)؛ ۲. وه ۾ (ڪو)؛ ۳. سي (ڪو)؛ ۴. جڏي (ڪو)؛

(۳۴)

اوديا اِلتائي، وِذا جيءَ جِجال بر،
 كايا مايا كل سان، وِپنا لِمو لائي،
 سامي دسي كونه كو، مَنهن رُهيءَ پائي،
 سَتگرُ حاڳائي، سو حاڳي دسي باڳ كي.

(۳۵)

اوديا جيءَ تَهتي، ٻڌا سڀ ٻنڌن بر،
 مَوتِدا جي مَڪن سان، رالوُن ڏيئون ڪَتي،
 اَڪِن ڪون اَنڌو ڪري، اَمر ڏن لَتي،
 سامي سو چَتي، جِهنڪي ملي سَتگرُو.

(۳۶)

اوديا رن لَتي، لي خاص خزانو سڀ جو،
 حوڙي جِمن ڪي لَڏي، گهٻرت ۲ ساڻا گهٽي،
 ٻيادا ٻنڄ اچي ڪري، رالوُن ڏيئون ڪَتي،
 ڪو سامي سَنڌ جَتي، ڪري حمايت ۳ خر جي.

۱. منهنجائي سمجهڻ. ۲. گهرو ڪرڻ. ۳. سڃاڻڻا.

۱. ڏسن (ڪ) ۲. من آف (ڪر) ۳. اکين (ڪو) ۴. ڪي (ڪر)
 ۵. سان (ڪو).

(۳۱)

اوديا ڀلائي، وڌو جيءَ ڀرم ۾
 پاڻ پنهنجو پاڻ ۾ ويٺو وڃائي،
 سامي ڀڄي سڀ کون، ڪو آڻي ملائي،
 سهجهي سهجهائي، وٺي ڏنو هٿ ۾.

(۳۲)

اوديا ڀلائي، وڌو جيءَ ڀرم ۾
 نانگ ڏسي نوزييءَ ۾ ڏنگ زي ڏهڪائي،
 اڻ هوندي درياءَ ۾ غوطا ٽٽ ڪائي،
 منهن مڙهي پائي، سامي ڏسي ڪينڪي.

(۳۳)

اوديا رلائي، ٽي جنمن ۾ هن جيءَ کي،
 چين بازگر باندر کي، ڏر ڏر پٺائي،
 مڙگ ڏسي ڪينڪي، منهن مڙهي پائي،
 ستگر جاڳائي، تہ سامي چٽي ڏک کون.

(۲۸)

پادي کيٺا جڙهيون، اوديا جو هن جيءَ کي،
 بل بر شاه کڏا ٿيو، بل بر پير پڙهيون،
 رهي پنهنجي حال ۾، اٽ ٿي پور اڙيو،
 سامي اٺ کڙيو، نم گهاٽ ۲ گهڙي آکاس ۵.

(۲۹)

ٺاءِ ٺڪو آهي، اٺ ڏونديءَ اوديا سنڌ جو،
 سامي سڀ سار کي، ٿي وه بر وهائي،
 ڪنهنجي چلي ڪانڌ ڪا، رهيا هلي بل لائي،
 سترگر لنگهائي سو لنگهي ٻار بلڪ ۶.

(۳۰)

اوديا ٿاسائي، جيءَ وڌا سڀ ٿاس ۶،
 ٻڌي ۲ ٻڌي کون پري، هر هر ڇڪ پائي،
 رانڊون ڏينهان لاڙڏي، چين ڪاليءَ گهٽ ٽڪائي،
 سترگر ڇڏائي، نه سامي چٽي ڏک کون.

۱. ۲. ۳. ۴. ۵. ۶. ۷. ۸. ۹. ۱۰. ۱۱. ۱۲. ۱۳. ۱۴. ۱۵. ۱۶. ۱۷. ۱۸. ۱۹. ۲۰. ۲۱. ۲۲. ۲۳. ۲۴. ۲۵. ۲۶. ۲۷. ۲۸. ۲۹. ۳۰. ۳۱. ۳۲. ۳۳. ۳۴. ۳۵. ۳۶. ۳۷. ۳۸. ۳۹. ۴۰. ۴۱. ۴۲. ۴۳. ۴۴. ۴۵. ۴۶. ۴۷. ۴۸. ۴۹. ۵۰. ۵۱. ۵۲. ۵۳. ۵۴. ۵۵. ۵۶. ۵۷. ۵۸. ۵۹. ۶۰. ۶۱. ۶۲. ۶۳. ۶۴. ۶۵. ۶۶. ۶۷. ۶۸. ۶۹. ۷۰. ۷۱. ۷۲. ۷۳. ۷۴. ۷۵. ۷۶. ۷۷. ۷۸. ۷۹. ۸۰. ۸۱. ۸۲. ۸۳. ۸۴. ۸۵. ۸۶. ۸۷. ۸۸. ۸۹. ۹۰. ۹۱. ۹۲. ۹۳. ۹۴. ۹۵. ۹۶. ۹۷. ۹۸. ۹۹. ۱۰۰.

۱. ۲. ۳. ۴. ۵. ۶. ۷. ۸. ۹. ۱۰. ۱۱. ۱۲. ۱۳. ۱۴. ۱۵. ۱۶. ۱۷. ۱۸. ۱۹. ۲۰. ۲۱. ۲۲. ۲۳. ۲۴. ۲۵. ۲۶. ۲۷. ۲۸. ۲۹. ۳۰. ۳۱. ۳۲. ۳۳. ۳۴. ۳۵. ۳۶. ۳۷. ۳۸. ۳۹. ۴۰. ۴۱. ۴۲. ۴۳. ۴۴. ۴۵. ۴۶. ۴۷. ۴۸. ۴۹. ۵۰. ۵۱. ۵۲. ۵۳. ۵۴. ۵۵. ۵۶. ۵۷. ۵۸. ۵۹. ۶۰. ۶۱. ۶۲. ۶۳. ۶۴. ۶۵. ۶۶. ۶۷. ۶۸. ۶۹. ۷۰. ۷۱. ۷۲. ۷۳. ۷۴. ۷۵. ۷۶. ۷۷. ۷۸. ۷۹. ۸۰. ۸۱. ۸۲. ۸۳. ۸۴. ۸۵. ۸۶. ۸۷. ۸۸. ۸۹. ۹۰. ۹۱. ۹۲. ۹۳. ۹۴. ۹۵. ۹۶. ۹۷. ۹۸. ۹۹. ۱۰۰.

(۲۵)

چين چين گرم ڪيو، اود يا جي اهنڪار سان،
سو اٿس ڇاڻي پاڻ کي، ڦاهي ۽ منجهه پيو،
ديا نه پالي جي ۽ ٽي، ڪيتو گرم ويو،
اٿس اٿس ٿيو، سهجهه ري سامي چئي.

(۲۶)

پوٽ لڳو آهي، اود يا جو هن جي ۽ ڪي،
پاڻ پنهجو پاڻ پر، ويٺو وڃائي،
اڻ ڏولدي سنسار پر، ٿو عدل ڇڏائي،
منهن مڙهي ۽ پائي، ناهي ڏسي ڪينڪي.

(۲۷)

سڀ کي اچائي ٿو، اود يا پوٽ ڀرم جو،
بنا ڦاهي ۽ ڦند جي، ٿو پل پل پڻائي،
منتر نه مني ڪنهن جو، رهيا پلي پل لائي،
ستگر ڇڏائي، نه سامي چئي ڏک کون.

(۲۲)

اُود يا چو اعدڪار، ياري لڳو جيءَ ڪي،
مٺي ويندو بائهن، اٺا هوندو سسار،
مٺي ناند سڱت سان، ڪري نه سڏا وڃار،
سائي سرجو هار، سامي ڏسني ڪينڪي.

(۲۳)

اُود يا حر ايمان، مٺي نه ڪرڪم ڪرم سان،
نوڙي سڀ ساڏن ڪري، ڪٽي ڪڇول ڳبان،
نڌي ٺٽي ٺوٺاڻ، حدي سامي جڙي سرُوب سان.

(۲۴)

سڏا هيءَ جلي، ٿو اُود يا عبي ايمان ۾،
آئو ڏن ڇڏي ڪري، ٿو ٻنڌي ڪڇ ۴ پلي،
سڀاڻو جاڻي پاڻ ڪي، ڪنهنڪي ڪمن سلي،
سامي پاڻ ملي، ٿو مٽي ٻانهجي مڏهن ٽي.

۱. سڏ، سامع ۽ ۲. ڪرم، ڏنڌو ۽ ۳. رڳو، ۴. ٽاڪين شيء،

۵. ٺٽو،

۶. ٺٽو، ۷. ٺٽو (ڪو)، ۸. ٺٽو (ڪو)، ۹. ٺٽو (ڪو)، ۱۰. ٺٽو (ڪو).

(۱۶)

اوديا جو جهولو، ياري لڳو جيءَ ڪي،
تنهن ڪلاس ڪڍي ڪري، سامي ڪيو ٻولو،
اچي ويس اڪن تي، اڻ هوندو اولو،
پر جو ٻولو، مٺي ويندو پاڻ ۾.

(۲۰)

اوديا اناڙي ۱، ڪوڙين ڪيا ڪپترا،
مٺائي ۲ مستان ٿيا، سامي سر ڏاڙهي،
لائي وٺا لوڪ ۾، طمع جي ناڙي ۳،
ڪلپت ڪهاڙي، هٿن پانهجي پاڻ ڪي.

(۲۱)

اوديا جيءَ مٺي، سامي ڪيو سُرُپ کون،
ويندو پانهجو بنا ٿين، اٽل ڪيٽان ٿئي،
سڀني ۾ رهندو رهي، وڏو چور ٿئي،
ڪلپت ڪپر ڪٽي، بنان جاڳي پانهجي.

۱. اڻ سڌريل؛ ۲. ڪوڙائي؛ ۳. تات، اڻ تڻ.

۱. اڪن (ڪو)؛ ۲. مڇي (ڪو)؛ ۳. پنهجي (ڪو)؛ ۴. ڪي (گر)؛

۵. پانهجي (گر، ڳيا)؛ ۶. ڳيات (گر، ڳيا).

(۱۶)

ڪَلِيئَ سِيڊ ڪيو، اُن هوندو سنسار سڀ،
سڀني ۾ سامي ڄڻي، ڄڻين نالا روپ ٿيو،
بان پلائي پانهنجو سڀي مڃيو، ٻيو،
نڌي ٻيو ٻيو، ڄڻي ڄڻي ڄڻي ڄڻي سان.

(۱۷)

اُن هوندو سنسار، ڪَلِيئَ ڪري سڌ ٿيو،
ڄڻ سڀني ۾ سڌ ٿيو، نالا روپ وهندڙ،
سڄي ڏس سامي ڄڻي، ڪري سڌ وڃار،
ن اوديا هو اهدڪار، مٽي وڃي ٿي من مون.

(۱۸)

ڪَلِيئَ هي ڪوڙي، چيو ا لڳي هن جيءَ کي،
ڄاه رکيائين ڄم ۾، ڄماري ڄمڙي،
ٺهين وڃائين گهر هي، ٺج ٺهڻ ٺوڙي،
ڪڍي اڏوڙي ت، ن سڳي ٺي سامي ڄڻي.

۱. ٻيٽ، ٻليئي، ۲. صاف، ۳. سگر.

۱. لڏهن (ڪو، گها)، ۲. جڏهن (ڪو، گها)، ۳. ڇو (ڪو، گها)، ۴. ڪو (ڪو، گها).

۴. ڪو (ڪو، گها)، ۵. مان (ڪو، گها).

(۱۳)

اوديا چنڊالي ۱، ويڙهي ويڙهي جيءَ ڪي،
 جوڙي وڌائين واڌ ۲ جي، اڻ هوندي جالي ۳،
 نريءَ راج ڪسي ڪري، ڪيائين ڪنگالي،
 ولايت والي ۴، ڪو سامي ۵ تي ساڻو ڪري.

(۱۴)

اوديا منجه آيو، مورڪ مني پاڻ ڪي،
 سني جو سامي چئي، پوت پنيءَ لايو،
 جڳين يولي پاڻ ڪي، قنڌري ڦاسايو،
 ڏورون ڏهڪايو، نانگ ڏسي نوڙي ۶.

(۱۵)

تڙو جيءَ آندو، اوديا منجه اچي ڪري،
 ڏيئي وينو پاڻهين، اڳيون سڪ سهندو،
 رانيون ڏينهن ڏندو، سامي رچي سڪڻو.

۱. شيطان، بليت؛ ۲. پڙهي، تقرير؛ ۳. چاري؛ ۴. آتمڪ دنيا
 جو حاڪم - سترگر.

۱. ولايتي والي؛ ۲. پرچي (ڪو).

(۱۰)

اود يا من دجي، سا وڙهي ويئي من ڪي،
 ڇهن ڏانڊا ٺاڙي، مري پاڻ بچي،
 ڪو پرهي ڀيو پر نيس سان، نلا ڪون بچي،
 جنهنڪي سمجهه سجي، سامي ڏلي متگروء.

(۱۱)

اود يا دجي من، ڀلي سڏ سڙو ڪون،
 سا گهري ويئي من ڪي، اڏي ڏاڍو دن،
 سهي ڏس ڏرجن، ٿون ڏيئي سڙو ڪي.

(۱۲)

ناري هڪ ٻلا، وڙهي ويئي سب ڪي،
 جوڙي جيئن ڪي هڻي، لي والئون ڏيئون ڪلا،
 موڙي مهن مئيءَ ڪون، وينا ڪسي وڍال،
 جنهنڪي گبان ڪلا، سامي ڏلي متگروء.

۱. ڪوڙ پٿرو ۲. ٿرو.

۱. جيءَ (گر).

(۷)

دکي سڀ سنسار، ڦاٽو اوديا ڦاس ۱ ۾،
سکي وڍلو ساڻس ۲، ڪڍيو جنهن اهنڪار،
سامي ۳ ۾ جڻ ڦار ۴، ٻائي پڙچو پاڻ ۵ ۾.

(۸)

بنا ڌر ڌري، ٿو چڱت سيوئي چي ۱ ۾،
اڻ ڏوڏي اوديا ڀوت ڪي، سڀي ڪونه ڪري،
وڍي ڪنهن گهمڪ ڪيون، ٻر چي پت پري،
سامي ڏسي ٿري، سڀ چمتگار چيئن ۴ ۾ جو.

(۹)

سڀ چي ڳڻي آهي، پر ٻن ٻڌارڻه راءِ ڏن،
اوديا چي ۱ انڌا ڪيا، وٺنا وڃائي،
چئن راجا ٺنڊ ۾، بيڪ ۲ ڪري کائي،
ستگر جاڳائي، نه سکي ٿي سامي چي.

۱. ڦاهي، ڦاسي؛ ۲. ست پرش؛ ۳. پيدا ڪندڙ؛ ۴. پرمانيا؛

۵. چيز؛ ۶. پن.

(۴)

هسي هسي منجه مرين، مورك من جي پاء لو،
 بوري بولده كينكي، لوزي بار برين،
 سني منجه سامي جي، لائق كره مرين،
 سنجي سر كورين، اكبا عجين جي.

(۵)

ويا سب لوگ لري، اود يا جي آراهه،
 جهنمون لي نه كزي، تولدي جل لزي،
 ايا باله سبي كني، كين جو كسر حزي،
 جهنمي كند حزي، ست سده سامي جي.

(۶)

سارو جگ بچي، لو اود يا جي اهنكار،
 حين باندو نازيگر جي، هت بر نس لچي،
 وولي كين گرمك كي، ويئي سانب اچي،
 جهنمي سنب سچي، سامي لاو لك بر.

۲. محبوبن ۳. وهندو درياه بر كند ۴. پالمراڊو از خود.

پان (كو) ۲. جهنمير (كو) ۳. جهنمان (گر) ۴. باز بگر
 ۵. نه نچي (كو).

(۶۷)

سُپَنِي سَوْدائِي، سُپَنِي ۾ دانءَ ٿيو،
 سُپَنِي ۾ سَمِيرَ ٿِي، سُپَنِي ۾ رائِي،
 سُپَنِي جي سامي چَئي، سَڀ رُچنا رُچائي،
 جاڳي جَدائِي، سُپَنِي سُوڌِي نَ رَهي.

(۶۸)

حیرت ائون ھاسول اچي ھڪ اچرج ٿي،
 سائي ٻولي آئيا، ڪنڊ ڪي پتاشو،
 ڳڻو ڀونڊي سون ڪي، مٽيءَ ڪي ڪاسو،
 باڻي پياسو سامي رهي نٿو نيرءَ جو.

(۶۴)

مايا موه مئي، ڪنهنڪي ڇڏي ڪيڪي،
وڌي جاڙ پٿر جو، سڀ وس وس ڪئي،
سامي بچو ڪو سڙو، ساڙو سڙن پئي،
لوڪ پٿر لکي، لکي ڇڏيو لک تي.

(۶۵)

جيء ڪيا سڀ زار، مايا موهي مٿي سان،
لڇائي ناڙو جان، ٻائي پٿر چٻرا،
ڪوڙن ۾ ڪو ڪڙو، ساڙو ڇڏيو سڀر،
بنا دفت دٻر، سامي ڏسي سڙو ڪسي.

(۶۶)

ڏيئي ڏيکاري، موي موهي مٿي ڪسي،
مٿي ڪسي سامي ڇڏي، ڪري دل ڪاري،
رهي آليپ آڪاس جان، ڪو پاڙو ڀاري،
ڪنهنڪي ٻياري، سڱر سڱر ساڙجي.

(۶۱)

ساري وس چلي، مايا موه ممٽ سان،
 ڪوڙن ۾ ڪو هڪڙو، ٻائين ٻچيو ٻلي،
 جنهنڪي سنگر سمجه جي، ڳجهي ڳالهه سلي،
 سو رهي رامڪلي، گادي پيچند باغ ۾.

(۶۲)

رنگ اپار رچيو، مايا موه ممٽ جو،
 تنهن ۾ چڱ ٿڌروپ ٿي، نانا پاء ٺڃيو،
 ڪو سادو جن سورمو، بلا ڪون ٻچيو،
 آتم سڱ سڄو، سامي ماڻي سرب گٽ.

(۶۳)

مايا رنگ رچيو، پاري پيد ڀرم جو،
 موهي ماري سڀ کي، ڪري قول ڪچو،
 ڪو سڄاڪو سورمو، بلا ڪون ٻچيو،
 سامي سڱ سڄو، ڳولي لڌائين ساد سڱ.

ساري وسِ اُتِي، مايا موه ممت سان،
 ڪنهنڪي چڙهي ڪسڪي، با دُٻَ ڏني،
 ڪو لڳي وٺس اڪري، ڪپري ڪلڪي،
 ڇهن هي ڳنڍ چئي، سامي ٻيئي ساڌسڪ.

ساري وسِ نڪي، مايا موه ممت سان،
 ڪنهنڪي چڙهي ڪسڪي، وٺي ساڻ لڳي،
 سامي ڪنهن سهي ڪئي، ڪوئسِرُ هڳي،
 ٺهڪون اُلي پڳي، مٿي ڪري غرقِ ڪبابِ بر.

ساري وسِ چلي، مايا موه ممت سان،
 ڪو وڍو ويساڻي ٺهيو، بالينُ چئي ٻلي،
 ڇنهنڪي ڏني سِنگرُو، سَڌَ مٿِ ٻلي،
 رُسيءَ ۾ اُڪلي، ٿاڻندو ۽ وٺي ڳوٺِ بر.

۱. ڇان. ۲. ٺاهي، ڦاس ۳. ڪٺيا ۴. ڳوٺي ڦري ۵.
 ۶. ڳاٺندو.

(۵۵)

يولې يَلانې، سَپْ كَپْ مايا موځطي،
مَت كَسې موځو كُري، وُه ېر وُځائې،
سامي بچيو كو سُوږو، سادوُء جې سانې،
وېنډ وُځائې، نِگارو نِرُباطُ جو.

(۵۶)

ډاډي ډېوالي، مايا ډانډُ ډنډري،
سامي هكيو جنهن سَپْ كَپْ، سَمَجِه كَسې سوالي،
كو گُرمگ گيانې رُحې، كِلِكِل كون خالي،
لُنن لُنن ېر والي، پُر تِك ا ډنډي جنهن پي ۽ جې.

(۵۷)

پيائي ۽ منجه ېوږې، مايا چډيو ماژن كې،
مَزَن مَت مَر مَرې، سدا سِر كورې،
كو پريبي لنگهي پارينو، سامي منهن ېوږې،
وېنو وُنجه كورې، آډي اَنِيَه گُمر ېر.

مايا مَد پُري، موھي مُنجهائي مُسب كُسي،
 سامي موھي سَب كِي، كَبَت كُري قُھري،
 لُھڙي ڪُنھن گُرمُڪ كِي، پِيئي خُھر ڪُري،
 طمع لُڙ لُري، چُڙھو چِٽن ا چِت ۲ لَپي.

مايا سَب مُنداڻي اُڻ ھڙدو اُپو ڪو،
 مَورُڪ لُھن ۾ مَس رِي، ھڻن پانھنجو پاڻ،
 رُھي اَلِپُ اڪاسُ خان، ڪو لُھي نِراڻ،
 سامي سَڄڻ ساڻ، مَلي نِمسَ مَوجان ڪُري.

مايا مَدجھو، مَدجھي، پسا سَب جيءَ جُھان جا،
 مَرِن مَس مَرَم رِي، رالِيُون ڏِي پُون ڏجھي،
 سامي ڪُنھن ساڙو جي، اُڀر دا اک ٻجھي،
 حُسيڪي ٻالو ٻجھي، سَتگر ڏسي سوڀ جي.

(۴۹)

سپ جي مٽ کسي، مايا، وٽي موه سان،
 سامي رمتا رام جو، دٻو دٻو ڏسڻ،
 ڪيئن سوکيو ست سان، ڪنهن داناه ڏسڻ،
 هر دم ڏسي هسڻ، پاڻ ورائي پاڻ کسي.

(۵۰)

مايا مٽ موڙي، موهي ڪئي ماڙن جي،
 پرچن ڇا ڇاڻي پاڻ کسي، سدا ڦرن سوڙي،
 ماڻي سڱ سڙوڻ جو، ڪو جاڳيو جوڻي،
 ائين ۳ اڙوڙي، سامي رهڻي سڀاؤ ۴.

(۵۱)

مايا مٽ موڙي، موهي ڪئي ماڙن جي،
 ڀلي ڀو ساڙو ۵، ڀون ٿي ڀوڙي،
 سامي مليو سڙوڻ سان، ڪو جاڳيو جوڻي،
 ائين ۶ اڙوڙي، گهري لڏو جنهن گهر ۷.

(۴۶)

مايا موحي ميه، موڳو ڪيو ماڙن ڪسي،
پلي پٿرن پاڻي، ڪٽي سان ڪٽي،
پامي رهي سر سدا، ڪو عاشق لست،
چاچي پڙا ڪٽي، ڏسو سان ڪهان به.

(۴۷)

مايا ميه ماري، لوڻي لوڪن جي،
ڪنڊون وٺن خوش ٿي، سواريءَ جي ڪاري،
سدا ڪٽي سمجهه ڏي، جتن اٿون ڪاري،
سامي پئي ماري، ويسا وڃائي اوچاڙي.

(۴۸)

مايا ميه ڪسي، سڀ جي وٺي وٺ ڪاري،
سماجي اٿي آکا، ڏهون ڏور ڏسي،
ڪنو ڪاٺ ڪسي، ڪنهن ڏرڻ ڏسي،
ڏوڏم ڏسي ڪسي، پاڻ وڙائي پاڻ ڪسي.

(۴۳)

دې لښت مايا مار، كړې زېر جېغښ كې،
 يـقـرن پـښ ساگر پر رښ زارون زار،
 كېس گمگياست سان، كښن هر جن هوشيار،
 بېدهكي سړت سنپار، سامي ډني سترگو.

(۴۴)

كډې كېچو، مايا ډانډ سې چو،
 كډېدون كړي كېدكي، باړې پوښچو،
 سامي هډيس سچ چو، كښن نهېي كړنچو،
 وړي جډن وچو، ډلو اړي آڼما.

(۴۵)

مايا كسې مې، هوډو كيو ماژن كې،
 پوښ پوښ پوښ چا، سامي چاڼي سې،
 كو سجاكو سوزمو، آلتې لېو اړوست،
 ښو كيانين كې، چې آ۴ نه نازده كا.

۱. پاسو، برهيز، ۲. هك چو نيزو، ۳. لياگي، ۴. هستي،

سَبَ يَ رُتارِی، موچی مايا موچی،
 پَوائی پُو سندا بر، نالسا رُوپَ دارِی،
 سامی بچو کو سوو، سَتگرُ سَیادِی،
 پَتدَ دِنو نارِی، پُوون دِنو چَپن نیء کی.

قُری نِکلَ ساو، سَبَ سَپَ مايا موچی،
 لَدُون کارائی لومبَ جا، کُری مَحسَ مارو،
 دُهی اَلِیبَ اکاسَ خان، کَر سائوَن صَکارو،
 بَلِی دُکیانِینِ ساو، سامی یَدَ پُرم کسون.

مايا کُیا پُرکَت، موچی حیء چَپان جا،
 پُتون پُو ساگرُ بر، پُچیء پانی کُتہ،
 کُتی سَبَ کُلینا، سوچی کُپن سیتہ،
 پانی کُیا کُت، سامی سوو سَرا بر.

(۳۷)

مايا ڪري ڪو، موهي ماري سڀ ڪي،
 رهي الپ اکاس جان، ڪو نراس نڌرا،
 پري لڌو جنهن پانهجو، اٿي آدي ڪير،
 سامي جري ۽ اٿي مائي موه مڪت جي.

(۳۸)

مايا ڪر ڪري، موهي ماري سڀ ڪي،
 سامي رهي ڪو سوڙهو، پاپي ڪون پري،
 ڀيتو جنهن پوڻي سان، نبالو پاڪ پري،
 سڀ پر ڏسي نري، پانهجي اٿي پاڻ ڪي.

(۳۹)

سڀ ڪي داسي، لائي مائي موهي،
 ڏي ڏاڏي ۽ پر وڃي، ناک نه ٿي پاسي،
 ڪيس ڏي گات سان، ڪنهن ڀيئي نراسي،
 سامي سر پاسي، جنهن ڪي اٿي آتيا.

۱. پي ڏاڏو ۽ ڏاڏو نه چل يا ناس ٿيڻ واري وسٽو کي پڇائي
 يا ڏاڏي ۽ ڏاڏو ويسا.

(۲۴)

مايا كَرِي مَكُر، موهي ماري سَب كِي،
 بنائي بولوا كَرِي، گهماني گهر گهر،
 ايسيت رهي اَكاس جان، كو ساڌو عن سِر،
 بۇرۇن بزمپسُر، سامي ڏلو جهن سُر نسي.

(۲۵)

مايا كَرِي مَكُر، مۇرك موهيا موه سان،
 بني ڏيئي سان كِي، بۇرۇن پو ساگر،
 سامي ترپو ساڌسنگ، ڪو دانا ڏگر،
 بۇرۇن بزمپسُر، ڏلو جهن اَكاس چان.

(۲۶)

مايا كَرِي مَكُر، موهي ماري، سَب كِي،
 رَکِي ل، رَکِي جيترو، ڏائڻ ڪهڇو ڏر،
 سامي ٻڃو ڪو سۇرمو، مڃاڪو، سِر،
 بۇرۇن بزمپسُر، ڏلو جهن اَكاس چان.

(۳۱)

ڏکي ڪري ڏوٽي، مايا موهي سڀ ڪي،
ڪنهنڪي ڇڏي ڪينڪي، کليل ۲ ري ڪوٺي،
سامي هٿيس سر جي، ڪنهن ساڌو ڇن سوٺي،
منهن موڙي موٽي، ٽڪي نه ٿنهن ٿڌو پ ڏي.

(۳۲)

ڏاڍي ڏاڍي، مايا ڏاڍي ڏاڍي،
سامي ڪيو جنهن سڀ ڪي، ڪر پڻ ۴ ڪنگائي،
وڙ لو ڪو ڪو ڪو، ڪل ڪل ڪو خالي،
ٿنهن ٿنهن ۾ لائي، پوئڪ ڏي جنهن پي ۶ جي.

(۳۳)

ڏاڍي ڏاڍي، مايا ڏاڍي موهي،
ٿي ڪيائين اوک جو، خزانو خالي،
سامي ڪو سور بچيو، عاشق ابدال ۳،
پوري ڪر پالي، ديا جنهن ڏس جي.

۱. مست، متاري، طاقت واري؛ ۲. گهٽ ڀاڱي؛ ۳. وڏن ڏندن
واري، ڇيريندڙ، ڦاڙيندڙ؛ ۴. ڪنجوس؛ ۵. سنت.

(۲۸)

مايا تری نلاء، کپھکی چڙي کيکي،
 - مي لتي سب کي، ذبتي حرص عواء،
 کپچو لیکو نانہ کو، جھپکي سچ سباء،
 صورتہ سب تي جاء، ذسي گل عالم بر،

(۲۹)

ذورون هتي ذنگ، ناري، کاري، نانگي،
 موزک منا کيترا، سامي کري سنگ،
 نيارد وهي لب جان، کو محتي ملنگ،
 جل بر جل لرنگ، لہ ذلو جين لک سان،

(۳۰)

ذورون هتي ذنگ، ناري، کاري، نانگي،
 من رکہ منا کيترا، سامي کري سنگ،
 وړلو کو گرمک بچيو، لراذار نهنگ،
 بي رنگي جو رنگ، ذلو جين اڀد لي،

(۳۱)

ڏکي ڪري ڏوٺي، مايا موهي سڀ ڪي،
ڪنهنڪي ڇڏي ڪينڪي، کليل ۲ ري ڪوٺي،
سامي هنيس سر جي، ڪنهن سادو ڇن سوٺي،
منهن موڙي موٽي، ٽڪي نه تنهن تڏروپ ڏي.

(۳۲)

ڏاڍي ڏڀوالي، مايا ڏانڍ ڏنڊ ري ۳،
سامي ڪيو جنهن سڀ ڪي، ڪر ۱۴ ڪنگاڻي،
وڙ لو ڪو ڪرمڪ رهي، کليل ڪون خالي،
لنهن لنهن ۱۵ لالي، پرتڪ ڏئي جنهن بي ۶ جي.

(۳۳)

ڏاڍي ڏڀوالي، مايا ڏئي موهڻي،
لٽي ڪيائين لوڪ جو، خزانو خالي،
سامي ڪو سور بچيو، عاشق ابدالي ۳،
پوري ڏڀوالي، ڏيا جنهن تي ڏرس جي.

۱. مست، متاري، طاقت واري؛ ۲. گهٻراهت؛ ۳. وڏن ڏندن واري، چيريندڙ؛ ۴. ڪنجوس؛ ۵. سنت.

(۲۸)

مايا ٻري نلاء، ڪنهنڪي ڇڏي ڪينڪي،
- هي ٿئي سڀ ڪي، ڏيئي حرص هواء،
ٿيندو ليڪو تانه ڪو، جهڻڪي سج سها،
صورت سڀ ٿي جاء، ڏسي ڪل عالم ٻر.

(۲۹)

ڏورون هڻي ڏنگ، ٺاري، ڪاري، نانگي،
مڙڪ مٺا ڪيتر، سامي ڪري سنگ،
ٺٻارو رهي ٺٻ جان، ڪو محبتي ملنگ،
ڄل ٻر ڄل ٺرنگ، ٿي ڏلو جهڻ لک سان.

(۳۰)

ڏورون هڻي ڏنگ، ٺاري، ڪاري، نانگي،
من ۴ رک ه مٺا ڪيتر، سامي ڪري سنگ،
ڀرلو ڪو ڪرمڪ ٻڇيو، ٺراڌار ٺهنگ،
بي رنگي ۽ جو رنگ، ڏلو جهڻ اڀر ٿي.

(۲۵)

مايا هٔتاري ۱، موټي ماري سٺ ڪي،
 ڪنهنڪي ڇڏي ڪينڪي، دٻي جنهن ڌاري،
 رهي ۲ آڪاس جان، ڪو وڙو ويڙي،
 سامي سنڀاري، جنهن آڏي انهي پانهجي.

(۲۶)

مايا موٽي ماري، سڀني ڪي سامي ڇڏي،
 پون پٺو ساڙي، ٻلي بل ڌاري،
 ڪو ڀري لنگهي پارو، ڌيڙ ۳ سڄي ڌاري،
 بيحد ڏٺو ڀاري، ڏيڙ ڏٺائين ڏيه ڀر.

(۲۷)

مايا منهن ڪارو، موٽي ڪيو ماڙن جنو،
 ٻائي پون پاڻهي، ڳچي ۴ ڀڳارو،
 سامي رهي ڪو سڙو، ۵ ٻي جان نيارو،
 چاڻي ڳڻ سارو، لٽ ڏٺو جنهن لک ڀر.

۱. مالا ۲. سڀ کان نيارو جنهن تي اثر نه ٿئي ۳. ڌيڙج ۴. ٿاهي ۵. آڪاس.

ماينا مائي، کائي جيءَ خوارِ نا،
 يونِ پَو ساگرِ بر، سامي سُدائي،
 وولي کيھن گرومک کي، ائيءَ بر آئي،
 پانهجي پرائي، تات مئي کد رُوپ گرو.

مايا مئرِ بڻي، موهي ماري سب کي،
 وولي پانهجي راج بر، سدا ساڻ کڻي،
 سامي نچيو ڪو سؤرم، ماڏوءَ عي سِرڻي،
 ڏيڙ بر ڏيڙ ڏڻي، اچل ڏلو جيون آڊ ميو.

مايا ماءِ بڻي، موهي مائي ا سب کي،
 سامي کي ماري ڏن، کوءَ بر رحوي کڻي،
 کيس ٿر گيات سان، کيھن هر جن هڪ ڏڻي،
 ڏيڙ بر ڏيڙ ڏڻي، ڏلو جيون ايدڻ لسي.

(۱۹)

مايا مُنجهائي، وڌا جيءَ وُھڻ ۾،
 سامي سڀ کي غيب جا، ڳوٺا ڪارائي،
 ڪو ڀريمي لنگهي پار ڀيون، مَن کي مٺائي،
 ڏٺو جاڳائي، ڏٺو جنهن اُٺي.

(۲۰)

مايا مُنجهائي، موڳو ڪيو ماڙن ڪي،
 پاڻ ٻانهنجو پاڻ ۾، ويٺا وڃائي،
 سامي لڏو ڪنهن سُرُمي، ساڌوءَ جي سايي،
 وٺوسو پائي، جو اصل هو آڏا جو.

(۲۱)

مايا مُنجهائي، موڳو ڪيو ماڙن ڪي،
 پاڻ ٻانهنجو پاڻ ۾، ويٺا وڃائي،
 سامي لڏو ڪنهن سُرُمي، ساڌوءَ جي سايي،
 اُٺڙ اڇلائي، ماڻي سَڪ سُرُوپ جو.

چوڏهن لوڪ جيئي، مايا ڪاڏا موٽي سان،
 زور ڪنهن تي چيو جو، ڦاٽي ڪن ٿي،
 ماربو ڪنهن مٿوس ڪي، ڪنهن ڏرڻ ڏند ڏي،
 سامي سڄي ڪي، پورن ڏسي پيءُ ڪي.

مايا موٽي من، موڙو ڪيو ماڙن ۲ ڪي،
 سڌا ڪن سامي جيئي، بنا ڳاٺ ڳوٺ ۳،
 پرڇي ڪڍو پانهن جو، ڪنهن ويسا ۴ وطن،
 مڙهي جنم مڙي، ايسٽ ٿيو آڪاس ۵ سان.

مايا سڀ موٽي، خلق پانهن جي جبال سان،
 ٻلائي پڳوٺ ڪون، ڏوھ ڪري ڏوھي،
 سامي بچو ڪو ساڌ سنگ، عاشق اڏوھي ۶،
 ٻڌ ۷ زوٽ ٺوھي ۸، ڪپي جڻهن خاموش مون.

۱. پڙهڻ ۲. ماڻهن ۳. ڦرڻ ۴. وٽس واري ۵. ٺپ (ther)
 ۶. ڏوھ بنا، صاف ۷. ڳاٺ ۸. ٻوڪي، پيئي.

(۱۳)

مايا مَواسِي، ڪيا سڀ جيءَ جِهَانِ جا،
 پاڻي پُون پاڻهي، ڦِرَئي جي ڦاسِي،
 وڍ لوڪو گُرمُڪُ بچيون، اُٿمُ اڀاسِي،
 اَلڪُ اڀاسِي، سامي ڏنو جنهن سَرُ ٿي.

(۱۴)

مايا منجهه مَستانُ، مَورُڪُ رَهَن ڪَٽَرا،
 ڪالُ نه ڏسَن ڪَٽَ ٿي، ڪُشيُو پِينو ڪانُ،
 وڍ ٿن وڍ وِچارُ بيان، ٺِهي ٿي ايمان،
 پِڳَتَ ڏني پِگوان، چَنڪِي پُرچي پانهنجي.

(۱۵)

مايا سڀ غلامُ، ڪيا جيءَ جِهَانِ جا،
 پَن ڪارِڻ پيٽ جي، وڏا وڍ وڍ ڀامُ،
 سامي بچيا ڪي سَورما، نرو ڪَلپُ ٽهڪامُ،
 چَنڪِي رَمَتا رامُ، ڏنو ڏرسَن ڏيهرُ.

۱. هلن ۽ ۲. سياڻا ۽ ۳. سنسي ۽ ۴. پولي کان رهت ۽ ۵. خواهش کان چٽل.

(۱۰)

مايا مڇايو ڪوڙو ڪپل ڪلب ڪو،
 انهي ڪن ٿڌو ٿي، مڙڪ من ڀايو،
 وڍي ڪنهن ڪرمڪ ڪي، اٺي ۾ آيو،
 سامي سامو، جل پيونو ڪل ۾.

(۱۱)

مايا مڇائي، ڪوڙي ڍانڍ ڪلب ڪي،
 سڄي ڄاڻي سڀ ڪو، ڄاڻي لڻ ڄاڻي،
 وڍي ڪنهن ڪرمڪ ڪي، اٺي ۾ آئي،
 سامي سڌائي، اسٽي ۳ رهي آڪاس ڄان.

(۱۲)

مايا مڇاسي ۴، ڪا ڪي ڄهان ڄا،
 پلي پون پاڻهي، ڇم ۾ چوراسي ۵،
 سامي ڪتي ڪنهن سڙمي، ٿوري ڪي ٿاسي،
 الڳ اساسي ۶، ڄاڻي ڏلو ڪنهن ڪو ۾.

۱. ساڳيو روپ؛ هڪ روپ، ۲. ٿوڻيندو؛ ۳. مڇڪ
 ۴. آهڪاري؛ نڪتي؛ ۵. چوراسي لک چوڻيون؛ انيڪ ڇ
 ۶. ٿاس نه ٿيڻ وارو.

(۷)

مايا مَنهن ڪاري، ڪنهن سان نڀهه ڪين ڪي،
 سڀ کي ماري موچڙا، ڏيئي ڏيکاري،
 سامي ٻيو بلا ڪون، ڪو ڀاڳوان ڀاري،
 جنهن کي پياري، ستگر سرڪي سچا جي.

(۸)

انڌن ڏي آئي، مايا ٻڌي موهڻي،
 ڦري ڪيائين ڦوڪ^۲ سڀ، ڏيئي وڌائي،
 سامي سڃاڻن ڪون، ڀڳي ڀڳي ڪائي،
 ڪن شادي سدائي، مائماي^۳ گرگيات سان.

(۹)

سڀ سان ساڻ لڳي، رهڻي مايا موهڻي،
 سامي سدائي ڪري، ٻڌي ناهه لڳي،
 سوئي هنيس سر جي، ڪنهن جو ڳيسر جڳي^۴،
 ڀڳي ڪون آئي ڀڳي، ڪان کان ڪندي ڪتي^۵ جان.

۱. چڪي؛ ۲. سڪڙو؛ ۳. ڏکي؛ ۴. مهتابي شادي ڪن

گرگيات سان (گر)؛ ۵. جاڳي.

(۴)

كُئي اُنْ دُولسي چَرَكَم، مايا خُراب خيالِ جي،
جَنينِ برِ مَنا كَيترا، مَورُك كَرِي مَمَ،
جَمينِ مَونِ مَمَ رِي، پَونِ لَپي کون اَسا،
سامي سُونِ دَمَم، حاڻي دَسَن لَ صوبِ کي.

(۵)

دولو وِڌو وَن، حُداڻيءَ حَرو حَکِ رِ،
مارِي مَڇهائي سَپِ کي، ڌاري نانا وَن،
سوئو هَنيَس سَرِ حو، کَينِ حاڻي ساڌو هَن،
سَڌي وِڌ وَن، سامي چَڙهو چَٽ لَپي.

(۶)

مايا مَڙهي رَچا، ساه لَگيءَ جِسا،
مارِي مَورُکِن کي، ڏانڊِ ڏُک ڏَبي،
وِڊلِ کَينِ کُرمَکِ کي، سامي مَڏِ پَڇي،
لوکَ پَڙوڪَ پَڇي، لَگي چَڙهو لَکَ لَپي.

مايا (ب)

(۱)

پُري کون پُري، مايا مَٽوُڙن جي،
 ڪنهن پاتو ڪين ڪي، اُنٽ اُٿان ڪري،
 ڪيس ڪم ڪيات سان، ڪنهن ڪيانوان گهري،
 سامي ڏسي ٿري، پانهنجي اکين پاڻ ڪي.

(۲)

چل پربل آهي، مايا مَٽوُڙن جي،
 سامي ڇڏيو جنهن سڀ ڪي، ڦاهي مَنجه ڦاهي،
 ڪو عاشق ڇڙهيو اڇ ٿي، ڏيا ۳ گُٺائي،
 اُڪي ڪي ٺاهي، اُڪي ڀڄي پيد پرم سان.

(۳)

ياري پو ساگر، لهرُون ماري لوڻ جون،
 لوڙي ٻوڙي لوڪن ڪي، وڃي ڪن ڪڙ ۴،
 ڪو ٻري لنگهي پار ٻيو، ڇڏي مو مگر،
 ٻُڙن پرم پسر، سامي ڏسي سيتل ٿيو.

(۳۴)

مايا كرى غلام، سامي وڌو سب كسي،
 ڪونهي ويس نڪري، نروڪلپا نهڪام،
 لتوحنهن گرجايد سان، آليہ ۳ آدي ۴ ڌارہ،
 جنهن ۾ رمتا رام، سورج حان ساڪي رهسي.

(۳۵)

ڪل سان مت كسي، مايا ورتي جيءَ عسي،
 دوزي پنهنجو پاڻي، قاضيءَ منجهه، نسي،
 تهنڪي ڏسي ڪيڪي، حو حاضر ڌر وسي،
 جي سنگر راه ڏسي، نه سڪي نئي سامي عسي.

(۳۶)

مايا جڳت لڳي، سامي سارو وس ڪيو،
 خنتي ساڻو سنڌ جو، نڪي ڪين لڳي،
 هو لنگهي وڙ سراب کون، پها ٻار اُڳسي،
 ختي چوٽ جڳي، اٽ نسي پهر آليهي.

۱. سسي ۽ ٻولي کان آيو. ۲. ڪامنا يا شواغش کان ڇٽل
 ۳. آلهڪ ۴. اصلي ۵. ماڳ، هنڌ.

۱. آدي انيہ نام (ڪو) ۲. ودي (ٿا) وڌي (ڪو)
 ۳. پاڻي (ٿا) پاڻي (ڪو) ۴. پاڻي (ڪو).

(۲۸)

وڌا چي ۽ ٺٽي، مايا سڀ مرڻا ري،
 بدائين پيائي ۽ چي، نورڙي ساڻ ڪٽي،
 سڀي چي سون سان، واليون ڏيڻ ڪٽي،
 ڪو وڌو ڄڻ ڇٽي، ڪڏهنڪي سامي ملي سترڙو.

(۲۹)

وڌا سڀ ڏيکي، مايا جي ممت سان،
 ڏاڍي ڏاڍا ڏنڊ ري، ڪڏهن ڪون ڪي سڳي،
 ڪو ٺٻي وٺس اڪري، اٽڪل ساڻ آڻي،
 ٺٽي لوڪ لنگهي، سامي وڌو سترڙي.

(۳۰)

پاڻي، ويراڳي، مايا سڀ مٽان ڪا،
 سامي ڪو وڌو ڇڏي، ڪرڻڪم وڌ ڀاڻي،
 ڏلو ڇڏي، ٺٽي اٽڪي پاڻ ڪي.

۱. پيد ۽ مٽي، پاڻ، ۲. ٺٽي، ۳. ٺٽي، ۴. ڪرو، چي وڃن ٿي هلدڙ.

۵. نرم (ڪرا)، ۶. نرم (ڪرا)، ۷. سونن (ڪرا)، ۸. سونن (ڪرا)،
 ۹. سونن (ڪرا)، ۱۰. سونن (ڪرا)، ۱۱. وڌا چي ۽ ڏيکي مايا سڀ ممت سان (ڪو)،
 (د) ڪا، (ڪو).

(۲۵)

مايا ڪيا موڳا، سامي جيءَ جُهانُ جا،
هُنَ واسَ ويچارَ ڏي، اُننِ جانِ اوڳيا،
جَنينِ نه جوڳيا، تَرڪَ چلائين ۲ کين تي.

(۲۶)

مايا موهي جڳي، وڌو سڀ وَهڪا،
ڪوڙن ۳ ۾ ڪو هڪڙو، بچو پُرڪِ اَلڳ،
جَنهن اُتي پڌِ اولج ۴ جو، لِنو سان لڌو دُڳ،
سامي ٿيو سڀ بڱ ۵، چاهَ مٽائي چٽ جي.

(۲۷)

وڌا سڀ ڪپري، مايا جيءَ مَحلِ مون،
چڏِ يائين چلَ ڏُل سان، حِرصَ منجه هيري،
وڀنا مَنهن ٿهري، سامي چڻي سُرُوپَ کون.

۱. بيوقوف؛ ۲. بهت ڪرڻ؛ ۳. ڪروڙن؛ ۴. اهو ڏرڻ جو
قوت ۾ نه اچي؛ ۵. سڀ ڄاڻندڙ.

۱. مان (گر)؛ ۲. ول چل (ڪو)؛ چل ول (گيا، گر).

(੨੨)

ساري خلقِ خوار، رهي ماسا موه،
 اُگدي رهندي، نند، ڪري ڪين ڪراد،
 وِڙو ڪو ڪو مڪ، ٻڃيو، سامي چئي سڃار،
 ڏسو جنهن ڏسدار پانهنجي اکين پانهتو.

(୨୩)

مايا سڀ موهي، جيءَ ڪيا وڃن ٻانهجي،
وڌائين وڻ چڙ سان، انڌا ٻنڌي اونهي ۲،
ٻئي ڌيئي ٻاڻا ڪي، ڪنهن هوندي هوندي،
آئڻ ڏن ڪوهي ۳، وڙڪ وٺا مس وي.

(MF)

ما با سڀ موٽي، جيءَ ڪيا وڃن ٿا،
 سامي سنڌ آڃاءُ ۴ ڪي، سڳي ڪوڏ جوئي،
 وڏا جڙهن کوهي، پنڃي پُر پڪيءَ جا.

۱. آرام، ۲. کڈ، ۳. وچائی، ۴. چاہا بنا، ۵. کیرائی،
نقصان پہنچائی۔

(۱۹)

سارو چڱ ڳهري ۱، تو مايا ڪارڻ من ۾،
جنهنڪي ڏانڻ ڏينهن ۾، ڦٽڪل ۲ سان ڦري،
ڪو ٺهڻي نارائڻ ڪون، ڏرسن ڏان ڳهري،
پر جي پرپر ڀري ۳ سامي وٺو سر ۴ ٿي،
(۲۰)

ساري وس ٿي، مايا موه ممت سان،
ڪنهنڪي ڇڏي ڪينڪي، بنا ڍنگه ڏيئي ۵،
ڪو ٺهڻي وس ڏڪري ڪري ڪل ڪئي ۶،
سامي ٻيو ڇڏي جنم موڻ ڇي ڏک ڪون،
(۲۱)

ڪئي خلق انڌي مايا موه ممت سان،
مرگ ڏرشنا جي چل ڀر وڃي سڀ وهندي،
وڌي ڪنهن گرمڪ لڏي ڪر با ساڻ ڪندي،
ٻانڀڻ جنهن ٻنڌي پنڃ ۸ ٿي ڪيا وس ٻانهنجي.

۱. ڏکي ٿي، ۲. قند، شريب، ۳. هلي، ۴. هڪجهڙو، ۵. ٺهڻو،
۶. تربڪ، چور وانگي، ۷. ڪٽيا، ۸. پنڃ ويري، ڪار، ڪروڙ،
لوپ، موه، اهدڪار.

(١٦)

سُيُونِي سُنَسَارُ، مَايَا كَبُو وَسِ يَاهِنَجِي
 حَالِي جَذِ يَالِينِ كَوْنَهْ كُو جَوَانِ پَرْدَا ٤ بَارُ
 رِجَوِي جَارُ پَرْمَرِ جُو، كِبَالِينِ خُلَقِ خَوَارُ،
 كُو سامِي بُرُكْ ٢ سَچَارُ، جَاڳِي چُتِي چِنِ كُونِ .

(١٧)

سَبُ سُنَسَارُ چَلِي ٣، مَايَا كَبُو وَسِ يَاهِنَجِي،
 سامِي سُبِيرِينِ جِي، ١ پَنِي رَاهِ مَلِي ٤،
 بَلِي بَلُ هَارِي رَهِيَا، كُنَهِنَجِي كَاهِ چَلِي،
 جُهِنَكِي سَمِ بَلِي، لَهِنَكِي دُورُونِ دُنْدُونِ كَرِي .

(١٨)

سارو جُڳ اَنَدُو لَبُو، مَايَا جِي مَوْدِ ١،
 رِجَوِي وِينَا يَارُ كِي، ٢ سَا سَمُجُو سَنَدُو،
 كِرِ عَاشِقُ چَرَدِيو آڳِ ٦ لِي، جَاڳِي دُورُ دُنْدُو،
 واري كُنَهِنِ كُنْدُو، سامِي مَلُو سِرُوبِ سَانِ .

١. پَدُو، ٢. پَرش، ٣. موهي، ٤. ولي، ٥. حد، ٦. صثاني،
 ٧. بَکَرِ بَل، ٨. آلاه شي، ٩. هتي وحدت.

١. وِرْد (کو)، ٢. چتو (کو، گيا)، چتي (کر)، ٣. وڌا بلي
 (کر، گيا)، ٤. دُنْدُونِ دُورُونِ کَرِي (کر، گيا).

(۱۳)

مَهان پَرِ بِلَ مايا، تَري سَگهي ڪوَنه ڪوَن،
 جَنهن سَدا، ساڌڪَ ۲ جوڳي، جَتي ۳، پُوم پُلايا،
 مَني وِٺا پاڻ ڪي، ڪَلِيتَ جي ڪايا ۴،
 سَنگَرُ چَڏايا، سَپ سامي چُٽا ڏک ڪوَن.

(۱۴)

مَهان پَرِ بِلَ چاڻ، مايا مَڪوُ بِنَ جي،
 سامي سَڪَنهين جو، جَنهن پُلايو پاڻ،
 ساڳي ه رهي ساڻ، سو نَظَرُ آچي ڪين ڪي.

(۱۵)

چَل پَرِ بِلَ آهي، مايا مَڪوُ بِنَ جي،
 ڏنا ٻڌا ڪين ڪي، سَپ وَهڻا ۶ وَهائي،
 وِجهي چارُ پُرمَ جو، ڪلا ۷ پُلائي،
 پاڻهجا ڪيُون کائي ڪَنهجي چَلِي ڪانَ ڪا.

۱. پورن ساڌنا ڪيل، اٺن سڌين کي حاصل ڪندڙ، ۲. سڌ، پوڳي،

۳. ڪارجيت، ۴. صورت، جوڙ، ۵. ڏسندڙ - پاڻ ڪي، ۶. درياھ، سمنڊ،

(۱۰)

مايا ميان پُرنل، جيتي وڃي تہ جيءَ کون،
وڌو جنهن جهان ۾، اڳ هوندو خوفِ خلل،
اندي وھندي نند ۾، سامي چڏي تہ چل،
ڪو ڪرڻ ۾ رهي آڇل، جنهن جاڳي ڏاڍا پاڻ کي.

(۱۱)

ميان چل پُرنل، مايا مڙسڻ جي،
وڌو جنهن جهان ۾، نانا پاءِ ۳ خلل،
سامي چڙهيو سڀ کي، اڳ هوندو عمل،
پاڻ ۾ پاڻ پتل، ڏيئي ويٺا پاڻ کي.

(۱۲)

اهي چل پُرنل، مايا مڙسڻ جي،
جنهن اڳ هوندو چوڙي، وڌو نانا پاءِ خلل،
سامي چڙهيو سڀ کي، اوڍيا جو عمل ۵،
ڪو وڌو جن آڇل، چورهي ڪر ڪيائين ۶ سان.

۱. گھڻي بل واري، ۲. مڪرم، ۳. ريت، ۴. ڀردو، ۵. لٽو،
۶. سڀڻهه ۽ اوجھه.

۱. من (ڪو)، ۲. کي (ڪو)، ۳. هوندي (ڪو)، ۴. کي (ڪو)،
ڪوڙمل واري جاڳي ۾ ڪونهي.

(۷)

مايا ۱ پُلائي، وڌا جيءَ جُهان جا،
 ۲ تانا ۱ دُڀ رچي ڪري، ويٺا ۳ ٿڌ ۲ ٺاهي،
 ۴ پاڻو واپسو ۳ مٺ ڪي، سِڪو وڌائي،
 ۵ منهن مڙهيءَ پائي، سامي ڏسي ڪوڏ ڪو.

(۸)

مايا ۱ پُلايو، سامي جوڙي جيءَ ڪي،
 ۲ نازڪ ڏسي نوڙي ۳ ۴، ڏورون ۴ ڏهڪايو،
 ۵ ڳڻي ۲ ليکي ڏک جي، سنسي منجهه آيو،
 ۶ ستگر سمجهايو ٿڌي، سمجهي سرجهيوه پاڻ ۴.

(۹)

مايا ۱ پُلايو، سامي جيءَ سرُوني ۲ ڪون،
 ۳ د ٻهي ۵ مٺي پاڻ ڪي، سنسي منجهه آيو،
 ۴ جڳين ناريءَ ۳ ۴، ٻنڌ ۴، بالڪ وڃايو،
 ۵ جاڳي ۷ جاڳايو، ٿڌي ۶ ڪڍو ڪلهي ۴ نه رهيو.

۱. طرحين طرحين، ۲. ٻاهريون ڏيکاءُ، ۳. پنهنجي روءِ سوء،
 ۴. ٻريون، ۵. سمجهيو، ۶. آتما، ۷. بيدار ٿيل - ڪرو.

۱. آئون (ڪو)، ۲. ڳڻي ليکي دل ۴ (ڪو)، ۳. ٿڌهن (گيا، ڪو)، ٿڌي (گر)،
 ۴. سان (ڪو)، ۵. ويهي (ڪو)، ۶. ٿڌهين (ڪو، گيا)، ۷. رهي (گر).

مايا (الف)

(۴)

مايا پُلائي، وڌو چي ۽ پُرم ۾،
 ساڻ پُسهڻجو پاڻ ۾، وينو وڃائي،
 تڻي ۾ سامي جڻي، ڪوٽا جڻم پائي،
 وڌسا پُت لاهي، چاڻي ڏسي ڪيڪي.

(۵)

مايا پُلائي، وڌو چي ۽ پُرم ۾،
 پاڻ پانهڻجو پاڻ ۾، ويسو وڃائي،
 اڻ هوندي ڏرپاه ۾، غوطا نٽ کائي،
 مڻهن مڙهي ۽ پائي، سامي ڏسي ڪيڪي.

(۶)

مايا پُلائي، وڌا چي ۽ پُرم ۾،
 سامي ڏسي ڪونڪو، مڻهن مڙهي ۽ پائي،
 جڻهنڪي اوڏسا نند مون، سڀ گرو چاڻائي،
 سو ويهي وڃائي نڪارو نيرپاڻ ۽ حرو.

ڪروڙ، ۲. اها حالت جڏهن ۾ سيني لڳائڻ کان آڇو ٿي
 لڏمڻ لڳي.

سامي (گر)، پائي (ڪو)، ۲. ڏريا (ڪو)، تڻ مان (گر)،

مايا (الف)

(۱)

اڻ هوندي بازي، تنهنجي ڪري سڌ ٿي،
ڪاپٽ^۱ جي ڪڏڪ سان، سامي تو ساڃي^۲،
ڪيڊ پڻ پانهنجي پاڻهي، ٿو منٽ موتاڃي،
ڊڙهي تڙپڻ راضي، پٽ^۳ ڏيئي تون پاڻ ڪي.

(۲)

ڌرپڻ ڪو پيار، سامي مايا موه سان؟
اٿي سڀ اوڍيا سڏو، اڻ هوندو اسرار،
جڏپڻ نانگ ٺوڙي^۴ ۾، سڀني ۾ سنسار،
ڪر نه جيءَ خوار، مرگ ه ٿرشنا^۵ جي جل ۾.

(۳)

مايا ڀلائي، وڌو جيءَ ڀرم ۾،
اڻ هوندي ڌريشاهه ۾، غوطا نٽ کائي،
سامي ڏسي ڪينڪي، منهن هڙهي پائي،
ست گرجاڻائي، نه جاڳي جڙي پاڻ سان.

۱. ڪيل، ۲. ڦرڻو، ۳. ٺاهي، ۴. ٻرڻو، ۵. هرڻ، ۶. اُڃ، ۶۴۵ رڃ.

۱. ڪلپ (ڪو)، ۲. ڪڍي (گريگيا، ڪو)، ۳. رام ٿئي (ڪو)،

۴. ڇو (گيا، ڪو)، ۵. ڌريا (ڪو)، ۶. گرو (گريگيا)

چوٽين نشانين جي سمجهاڻي

ڪو = ڪوڙو مل ڇاڀو

ڪيا = مولچند ڪيائيءَ وارو گرمي ڇاڀو

ڪر = ملڪ هيرا وارو گرمي ڇاڀو

نوٽ: اڪرن جي مٿان انگ، لفظن جي جدا جدا پڙهڻين لاءِ
بمنل آهن.

اڪرن جي پاسي وارا انگ معنيٰ ڄاڻائين ٿا.

پاسي وارن انگن جون معنائون صفحي جي هيٺان پهرين خالي ۾،
۽ پڙهڻون پوئين خالي ۾ ڄاڻايل آهن.

سامیہ جا سلوک

ويئون آهن، جڏهنڪري سدس ڪوٽا جون جدا جدا وڻون ۽
 ڪڻ ٻڻ طاهر ٿي سگهن.

ٿي سگهي ٿو ته ڪي رس جا ڪوڏيا، ساڳئي مضمون تي ابترا
 سلوڪ پڙهي، ورججي اٿڪي ڇڏي ڏين، پر مونکي اميد آهي ته
 من رس جي ڪانڪن کي، اهو امرت جو جسمو لڳندو.

انسان خطائن سان پُريل آهي، ڪن ڪن پوڻهار آهي. ٿي سگهي
 ٿو ته هيتري مهمس ۽ هٿاڪسيءَ هوندي ته ڪي چوڪون ٿيون
 هجن. پڙهندڙ جيڪڏهن اهڙين چوڪن کان مونکي آگاه ڪندا ته
 ٻئي ڇاپي پر اهي سڌار يون وينديون.

مختلف پڙهين مٿان هر هڪ سلوڪ ۾ ايندڙ اوڪن لفظن جي معنيٰ ۽ ٻڌڻاڻي وٺي آهي، جنهنڪري سلوڪن سمجهڻ ۾ سهنجائي معلوم ٿئي.

سلوڪن جي ترتيب اهڙيءَ طرح بيهاري وٺي آهي جو دلڪش ٿئي ۽ چيتري قدر ٿي سگهي، اوتري قدر گروه ۽ شش جي وچ ۾ روح رهاڻ جو روپ وٺي.

رواجي طرح جيڪڏهن ڪنهن به ڪويءَ جي چيل ڪوتاه وقت انوسار معلوم ٿي سگهندي آهي ته صحيح طريقو آهي ته ان ڪوتاه کي اهڙين تاريخن ۽ مهينن انوسار رٿي ڇپائجي. هن وقت رابندر نات ٽيگور جون ڪي ڪوتاهون ائين ڇپايل آهن. هن مان فائدو اهو ٿو ٿئي جو ڪويءَ جي خيال جي ترقي ۽ انجي من ۾ وقت به وقت لاهه ڇاڙها ڇاپي سگهجن ٿا ۽ اهو اڀياس ٿرڻ ڪري ٿو ته ڪيئن جدا جدا وقت جي حالتن لکندڙ جي من ۾ ڦيرو آندو.

جتي اهي تفصيل نه ملي سگهن، اتي بهتر آهي ته مضمون وار وڃ ڪجي. هن مهل ٽئين جيڪي ڇاپا گر مڪيءَ جا، سواءِ مولچند گيانيءَ جي، يا سنڌيءَ جا سواءِ اهي جيڪي مضمون وار هئا، تن سڀني ۾ ڳاڏر ساڌر معاملو آهي. ڪي سلوڪ گروه جا، ته ڪي مالا جا، ته ڪي مهبت جا ڏنا ويا آهن. هڪ هنڌ وحدت جي ڳالهه ڪري گرمک کي ستين آسمان ڇاڙهي ويو آهي، ته وري ٻي سلوڪ ۾ انڌو ايمان آهي. مونکي لڳو ته هن طرح سان سلوڪ پيش ڪرڻ ۾ من تي ڪوبه اثر نٿو وهي ۽ ساميءَ جي جدا جدا مسئلن جي ويچارن جو، ته ڇٽڪ پٽوئي ٿي پوي. البت ڪن رس ڪٽي هجي پر من رس نه آهي ڪونه. انڪري مٿين اصولن کي ويچاري سلوڪ مضمون انوسار رٿيا اٿم ۽ اهي اڳيان ۽ پويان ڪري بيهاريا اٿم، انهيءَ لاءِ ته اڀياسيءَ کي گهڻي ۾ گهڻو فائدو رسي سگهي. سلوڪن رٿڻ ۾ شاعر جي ڪوتاه جون خوبيون ۽ خيال ۾ رکيون

سامي صاحب سنڌ ۾ چبا. مضمون جيڪي وڌل آهن، سي تمام گهڻا ۽ اهي آئوڻا جي اوت لي رکيل آهن. هن ۾ سامي صاحب جا پويان ۱۴۰۰ سلوڪ جي هن امرتس ۾ چبا ۽ جي سندس آخرين ائيڙ جو نتيجو آهن، سي ڄاڻايل ڪونهن. مضمون وري آلهڪ ترقيءَ جي خيال کان نه بھاريا ويا آهن ۽ انڪري اهي اٽورا ۽ نئصار آهن. پهرين ڀاڱي ۾ ئي اٽڪل ۷۳ مضمون ڏنل آهن ۽ هي ٻئي ڀاڱي جا مضمون نه شمار ڪجن ته سندن تعداد ۲۱۱ ٿيندو.

مولڪي انڪري ڏسڻ ۾ آيو ته جهڪڙهن ڪو سند وارو ڇاپو عام اڳيان رکڻو آهي ته جدا جدا ڇاپن جي ڀيٽ ڪرڻي پوندي، نه ته نه خود ساڻس. پڙهڻن ۽ انهنجي معنيٰ جو شڪار ٿيو. انڪري سڀني سلوڪن کي الڻ، ٻي وار وجهي، ٻين سلوڪن جا نمبر ساڻهن ڪري، پوءِ هر هڪ سلوڪ ڀيٽيو ويو آهي. جتي جتي پڙهڻن جا ٿورا آهن، اهي هٻان ڄاڻايا ويا آهن، انهيءَ خيال سان ته جيڪي صاحب مونسان شاملراءِ نه ٿين، سي ٻلي پنهنجو لُٺ ڇوڏي پڙهن. ڪيترين حالتن ۾ هٻان لُٺ غلط آهن، پر ڪن ۾ معنيٰ جي غير سبب پڻ ڄاڻايا ويا آهن. پنجنه سؤ سلوڪن کي ئي مضمون وار بھاريو ويو آهي ۽ اهي مضمون اعڙيءَ طرح رڳيا ويا آهن، جو ساميءَ جي فيلسوفيءَ جو پتو ڏيارڻ ۾ ڀڄي سگهي. سلوڪ آلهڪ جي آئينيءَ جي وڇيار کان موروڊيا جي اصولن کي خيال ۾ رکي رڳيا ويا آهن. ڪن هنڌ ته ساميءَ جي مضمون جي خيال کان پڻ انهنڪي وٺيو ويو آهي:

جڏهن ته: سڪ، ٻرير، محسن، عشق، فخر، دردوند وغيره.

مون هر هڪ مضمون جا اهي سلوڪ ٻن دفعا ۾ وراها آهن. هڪڙا سنڌ ۾ ڇپيل ۽ ٻيا امرتس وارا. مراد اها آهي ته اڻاسي سلوڪن ۾ چندڙ جي شروعاتي خيالن ۽ آخرين اٽورا مان واقف ٿي پنهنجو رابو ٺاهي.

سند جي ٻين ڪتب فروشن ۽ ڪن ٻارن پڻ ڪي سلوڪ چونڊي
يا آهڻ، جي ذڪر ڪرڻ جهڙا نه آهن.

۳۵۰۰ سڀني ڪتابن ۾ پنهنجو پنهنجو رس ۽ خاميون آهن. هنن
ن جيڪي ڇاپا خاص ڪري مون پيٽيا آهن، اهي آهن ۳۵۰۰
سلوڪن وارو ملڪ هيرا جو گرمي ڇاپو، ۲۱۰۱ سلوڪن وارو گرمي
ڇاپو، ديوان ڪوڙيمل جا ۲۱۰۱ سلوڪ سنڌي ۾، ڀائي مولچند
گياڻي ۽ جا گرمي ۾ به ڀاڱا، پوکرداس ٿانورداس وارن جو سنڌي
۾ مولچند گياڻي ۽ وارو ڇاپو.

پيٽ تمام دقت ڀري هئي. سامي ۽ جي سلوڪن جا نمبر هر هڪ
جدا جدا رکيا هئا. ڪيترن هنڌن تي صورتخطي ۽ جون چوڪون،
ڪٿي ڪٿي ساڳيا سلوڪ وري وري آيل هئا.

مثلاً ڪوڙيمل واري ڇاپي ۾ مولڪي ڪيترا ساڳيا سلوڪ هئا
لڳا جهڙوڪ نمبر ۹۳۲ ۽ ۱۴۶۲ (ڪوڙيمل ڇاپي جا) ۱۲۱ ۽ ۲۰۴۲
۱۳۲۰ ۽ ۲۰۲۹ ۹۷۳ ۽ ۱۷۴۹، ۱۷۱۴ ۽ ۷۶۱ ۹۰۷ ۽ ۲۰۴۰ ۲۰۰۷
۱۰۳۲ ۽ ۱۵۵۷ ۱۷۳۶ ۽ ۱۵۵۴ ۱۷۳۳ وغيره. ان کانسواءِ لفظ ۽
ٽڪون به ڪن هنڌن تي ٿريل لڳر. اچار جي خيال کان پڻ شڪار پور
جي رس ڀري مٺي ٻولي بدلائي سڪولي ڪتابن واري ٻولي

رکي ويئي آهي؛ پر اهڙا مثال ٿورا آهن.
هيرا ملڪ واري گرمي ڇاپي جون ايتريون نه چوڪون آهن، جو
ڪوبه ڄاڻو ماڻهو جيڪڏهن جدا جدا ڇاپن کي نه پيئي ته هوندي
پنهنجا پنهنجا مطلب ۽ معنائون ڪڍي. هتي پڻ ساڳيا ساڳيا سلوڪ
آيا آهن. جهڙوڪ ٻولين سلوڪن ۾ ۹۴۳ ۽ ۱۲۴۴ ۱۲۰۱ ۽ ۸۱۳
۷۳۰ ۽ ۷۰۴ ۱۲۲۸ ۽ ۹۲۴ ۱۲۴۰ ۽ ۹۳۸ وغيره وغيره. گرمي ۽

جي ڇاپن ۾ پروف برابر نه ڄاچيا ويا آهن.
ڀائي مولچند گياڻي ۽ واري ڇاپي ۾ پروف جون چوڪون ڪي
ايڪر پڪر آهن ۽ ساڳيا ساڳيا سلوڪ ڪونه ٿا اچن. سلوڪ به
مضمون وار ڪري رکيا ويا آهن؛ پر اهو ڇاپو گرمي ۾ آهي ۽
اڇڪلھ ناياب آهي. ٻن ڀاڱن ۾ فقط ۲۱۰۱ سلوڪ آيا آهن، جي

بي چاڀي پر شري وشن - آء - جهڙائيءَ مهاڳ لکيو آهي ۽ ساميءَ جو جيون چريتر پروفيسر جبل مل برسرار لکيو آهي، جنهن پر ٻڌندي علميت ۽ جدا جدا ڌرم ۽ ساهتبه هي اڀياس مان ساميءَ کي ٻيئي سچو سون ثابت ڪيو اٿس. پروفيسر ڪلباڻ آڏواڻيءَ وري ”سامي صاحب جا ساوڪ“ جي سري سان مشتصر طور ٻڌندي وڃي لکيا آهن، جنهن سامي صاحب جي شعر جون ڪوبون بتايون اٿس. هُو صاحب پارسيءَ جو به سڌو ڄاڻو آهي، انڪري هن جي ادبي ڪٽ ٻڌ سگهيندو آهي.

(۹) شري شانتی - ايل - شهاڻي وري سن ۱۹۴۷ع ۾ ساميءَ جا ڪي چوڻه ساوڪ ڪٽي، انهن کي انگريزيءَ ۾ ترجمو ڪري، انگريزي ڊالن اڳيان ”سائنگ آف ڊي سرت“ جي نالي سان رکيا آهن. ڪتاب جو مهاڳ سڌ جي مشهور فيلسوف، ڪرسن ڀگت ساڌو واسواڻي لکيو آهي ۽ پاڻي چئنيءَ ساميءَ جي سلوڪن وچمنڊڙ جي جمود جو احوال، مشهور پروفيسر ۽ وڏا ماهر شوارام ٿيرواڻيءَ جو لکيل آهي. ساڌو واسواڻي صاحب چند جهڙن لفظن ۾ سنڌي لواسين کي ٻيڻام ڏنو آهي ته لفظن سنڌ آڏو لاءِ شاه، سامي ۽ سچل، جي سڌ جا ئي ٻيا رتن آهن، انهن جي سکيا ٻڌندي جمود ۾ گرھڻ ڪريو. پروفيسر ٿيرواڻي علميت ۽ تصور جي اڏاوت کي ٻڌندي سامي صاحب جي جمود جو بيان ڏنو آهي ۽ انڪري سڀاويڪ سندس بيان ۾ حقيقتن کان وڌيڪ فيلسوفي ڄاڻايل آهي. هيءُ ڪتاب انگريزيءَ ۾ آهي، انڪري ساميءَ جي ٻولي منجهس ڪانهي. منجهانئس سندس خالن جي جهلڪ اچيئي پر اهو مناج ۽ مڙو ڪونهي. شري شانتی شهاڻيءَ کي وري به شاباس هجي، جو هڪ ڌاريءَ ٻوليءَ ۾ سنڌي شاعر جا خيال انگريزي شعر ۾ ڏنا اٿس.

نازو ماسٽر هرچند سنگھ ساميءَ جي چوڻه سلوڪن نالي هڪ سستو ڪتاب عربي سنڌي اکرن ۾ ڇپايو آهي، جنهن ۾ هيٺان ڏکين لفظن جي معنيٰ ٻڌ ڏنل آهي. هن ڪتاب جو چڱو ڪاپو آهي.

گنگارام وٿان حق تصنيف جو وٺي عربي سنڌي اکرن ۾ چار حصا ڪري ڇپايا ۽ ماڻهن جي سهوليت ڪاٺ سلوڪ الف، بي وار ڪري رکيا، جئين سلوڪن ڳولڻ ۾ سهوليت ٿئي.

(۵) سنه ۱۹۰۴ع ۾ ڀائي ٻڌسنگھ جي ڪوشش سان گرمٽ پريس لاهور مان، ملڪ هيرا ۳۵۰۰ سلوڪن وارو ڪتاب ڇپيو.

(۶) سنه ۱۹۱۰ع ۾ سرڳواسي شري مولچند گياني ڪٽيا واري سامي ۽ جا پهريان ۲۱۰۰ سلوڪ گر مکي ۽ ۴ ۾ مضمون وار ٻن ڀاڱن ۾ ڇپايا. هي ۽ ڇاپو ٻين ڇاپن جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ ڪارائتو آهي، ڇو جو اکر صاف آهن، پروف جون گھڻيون ڇوڪون ڪونهن ۽ صحيح اچار ئي ڇڱو ڌيان ڏنو ويو آهي. مضمون وري آئيويتا جي اوت ئي رکيل آهن.

(۷) سنڌ جي مشهور ڪتب فروش سرڳواسي شري ٻوڪرداس ٿانورداس شڪارپور واري وري مولچند گياني ۽ جي پهرين ڀاڱي کي ٻن ڀاڱن ۾ ورهائي، ڪتاب عربي سنڌي اکرن ۾ ڪڍيو، جن مان ٻڻ ماڻهن ڇڱو فيض ورتو. مولچند گياني ۽ جو ٻيو ڀاڱو ڪونه ڪڍيو ويو.

(۸) ڪوٽڙيل سنڌي ساهتيه منڊل پاران سامي ۽ جا چونڊ سلوڪ (معنيٰ ۽ سمجهاڻي سان)، اصل گڏ ڪيل سرڳواسي راء بهادر ڪوٽڙيل چندل جا ۽ چوڻڊيل سرڳواسي مسٽر واڌومل مولچند جا ٻه ڇاپا سنه ۱۹۳۸ع ۽ سنه ۱۹۴۸ع ۾ عربي سنڌي اکرن ۾، شري هريسندر روپچند، سيڪريٽري ڪوٽڙومل سنڌي ساهتيه منڊل حيدرآباد واري ڇپايا. پهرين ڇاپي ۾ رشي ڏيارام جو سامي ۽ جي سلوڪن جو تالپرج، پروفيسر جينمل پرسرام جو مهاڳ ۽ شري واڌومل مولچند جو، سامي ۽ جي سلوڪن ٺاهيندڙ جو مختصر جيون چريتر ڏنل آهي. ڪتاب راء بهادر ديوان هونچند چانڊومل جي سرڳواسي پتر مسٽر آسوديل جي يادگيري ۽ ۾ ڇپايل آهي. هن ۾ شري واڌومل مولچند پوءِ ڪا ٻڻ لکي آهي، جا سندس اڀياس ۽ فقيري سڀاء جي پيدائش آهي.

سامي ۽ حي سلوڪن جا ڇاپا

ٻائي چنڊراء جي ڇپون چريتر ۾ ڏيکاريو ويو آهي نه ڪهڙي ۽ طرح سامي ۽ جا سلوڪ ٻوليءَ جي صورت ۾ آندا ويا. اها ٻولي گرمي اکرن ۾ هڪ جي لکيل هئي.

سلوڪ پهريائين گرمي ڇاپي ۾ لاهور ۾ ڇپبا هئا. انهن جو عدد فقط ۸۰۰ کن هو ۽ پتر جي ڇاپي هئڻ ڪري ۽ ڇپڻ وقت ٻروڻ برابر نه ڄاڻ سبب اها ٻولي اشد گهڻن ڇوڪرن واري ۽ نڪار ثابت ٿي.

(۱) سنڌ ۾ پهريون پهريون ديوان ڪوڙيمل ۲۱۰۰ سلوڪ گرمي ۽ ٻوليءَ کان اُتارائي عربي سنڌي اکرن ۾ چئن حصن ۾ ڇپرا (س ۱۸۸۵ع - ۱۸۹۰ع) ۾ ڇپايا. انهيءَ ڪتاب ۾ ڪويءَ جو ورتايل ۽ دسي ڏيارام گدومل جو لکيل سامي ۽ جي سلوڪن جو نائيجر ڏال آهي. ڪتاب جي پڇاڙيءَ ۾ اوڪن لفظن جي معنيٰ پڻ ڏني ويئي آهي. هن صاحب جي سلوڪن جو ڇاپو، جو پهريون لٽو پريس ۾ هو سو پوءِ واهي پريس ۾ ڇاپيو ويو. سنڌين هن صاحب جي تصنيف ۽ پريس ۾ ڪري چڪو لاپ ڀاو آهي.

(۲) سنسٽ ۱۹۵۱، عيسوي سن ۱۹۰۰ع سکر جي ملي سنگت جي ڪم هلائيندڙ ٻائي خوشهه سنگهه، ٻائي شام سنگهه ڪتابن واري معرفت ۲۱۰۱ سلوڪن جي ٻولي چڱي گرمي ٽائپ ۾، لاهور جي انٽرنيشنل پريس ۾ ڇپائي پڌري ڪئي.

(۳) ٻائي گنگارام صاحب روڙي ۽ واري وڏي ڪوشش ڪري مٿي ذڪر ڪيل ۲۱۰۱ سلوڪن سان گڏ ۱۴۰۰ سلوڪ پڻ ڪٺا ڪيا، جي سامي صاحب امرتسر ۾ ڇپا هئا ۽ مڙيئي ۳۵۰۰ سلوڪن جي ٻولي ۱۹۰۰ع ۾، لاهور جي ايڪانامڪل پريس ۾ ڇپائي پڌر ڪئي. هيءُ صاحب پڻ ڏنڊوڊ جو ڀاڱي آهي.

(۴) ماسٽر هري سنگهه سکر واري سن ۱۹۰۱ع ۾ اهي سلوڪ ٻائي

قانونن کي اورانگهي شاه صاحب وانگي مائراڻن جي سنڪيا گهڻائي وڌائي آهي. ڊاڪٽر گر بخشاڻي شاه نسبت جو پتو نه ”ڪن بيتن جي بناوٽ اصولي هندستاني دوهي جهڙي آهي، يعني منجهن به مصراعون آهن، ۽ پهرين پد به ٽيهرن مائراڻون آهن نه ٻئي به يارهن. ڪن بيتن به نه وري هر هڪ پد ڏهن يا يارهن مائراڻن جو ٺهيل آهي. ڪٿي ڪٿي نه هڪ پد به نو مائراڻون آهن نه ٻئي به ڏهه يا يارهن. مطلب نه شاه جي آزاد طبع هن ڳالهه به ڪنهنجي تقليد نه ڪئي آهي؛ مگر پنهنجو هڪ نئون ۽ سهڻو طريقو اختيار ڪيو اٿس.“

سامي صاحب بڻ ائين ڪيو آهي. سندس گهڻن سلوڪن به مائراڻن جي سنڪيا پوري آهي پر ڪٿي ڪٿي اها مقرر ڪيل قاعدي موجب نه آهي. البت جي ڪنهن پاد به ۲۱ يا ۲۲ مائراڻون آهن نه سڀني پادن به اوڻريون رکيون اٿس. هنجو ڪارڻ هيءُ آهي ته ڪويءَ جو روح جڏهن رقص ڪريو تڏهن ان به جو لهر و پيدا ٿئي ٿو اهوئي وزن ۽ قافيو ٺاهيو. جذبو ۽ اُمنگ پهرين آهي، مستي اول اچي ٿي جا شعر جو روپ وٺي ٿي ۽ پنگل (Prosody) يا چند شاستر جا قاعدا قانون پوءِ ٿا ٺهن.

هن طرح ساميءَ دوهن ۽ سورنن کي ملائي پنهنجا سلوڪ رچيا آهن. جيڪي به مشهور فقير ڪهنا شاعر آهن، انهن سڀني، هندن توڙي مسلمانن، پنهنجو شعر ائين چند شاستر جي اصولن موافق رچيو. شاه ڪريم ۽ قاضي قاضن دوهرا چيا. پارسي علم عروض جي طرز تي شعر چوڻ جو نمونو تازو رواج به آيو آهي.

سورنا چند، دوها چند جو اکرې آلتو روپ آهي. هن چند
جي هر هڪ باد ۾ دوها چيان ۲۴، ۲۴ ماٿرائون آهن.

سامي صاحب پنهنجو شعر سورنن ۾ دوها ملائي رچيو آهي.
ڪٿي سورلي ۾ اڌ دوهو آهي، ڪٿي سڄو دوهو، ڪٿي ئي دوها.
مثال:

سورلي ۾ اڌ دوهو.

هر وجر نه هار، مورڪ من جي پاء نون؛
ملي ساڌ سنگت سان، اوديا ۽ - رمر لوار؛
پنهنجو پاڻ سنڀار، نه سڪي ٿين سامي چٽي.

سورنا هڪجهڙو دوها:

ستگر جهڙو شاه، ڪوٽ ڏنوسن ڪاٿمن؛
برجي ڏنو جهن پوري، آلم ڏن اٿاه؛
لڪي پڇيائين جاست باس، لڪي پڇيائين راه؛
ڪري من اڃاه، سامي ڇڏيائين ڇ - ن ۾.

سورلي هڪجهڙي ٽي دوها:

اڻ هوندي بازي، سازيڪو در حال ڪي؛
ڪاٿي پير فقير امير ٿو، ڪاٿي شيخ ملان قاضي؛
ڪاٿي ڪرو گسائين گسائون، ڪاٿي حج ڪري حاجي؛
ڪاٿي راجا پر جا چوڌري، ڪاٿي مهتر ماساجي؛
ڪاٿي سورسڙ ڏاڏا ٿو، ڪاٿي مٺڪ موٽاجي؛
ڪاٿي چور چفل لڳ مسترو، ڪاٿي بدب ڪٿي باهي؛
ڪاٿي ڳٽي لڪي دک ۾، ڪاٿي رضا ۾ راضي؛
سامي جيون ساڄي، سوساڪي بد پارلي.

روپ جي خيال کان ساميءَ جا سلوڪ اکرې دوها سورنا
مئل آهن پر ماٿرائن جي ويچار کان سائيءَ ڪن ڪن همد فاعدن

ڪنز قدوري ڪافيه، ڪي ڪين پڙهيوم؛
سو پاروئي آه پيو، جتان پرين پسيو ٿيو.

هتي پهرين پاد ڪي به چرن آهن. ڪنز قدوري ڪافيه ۽ ڪي
ڪين پڙهيوم ۽ پي پاد ڪي ٻڌ به چرن آهن؛ (۱) سو پاروئي آه
پيو؛ (۲) جتان پرين پسيو. هر هڪ چرن پٺيان ڊم ساعت بيهڻو
ٿو پوي، جنهنڪي بيهڪ جو سٿان يا يت چونٿا.

دوهي جي لفظي معنيٰ آهي ”ٻيڻو“ يعني مثنوي. هر هڪ
دوهي ۾ به ٻه مصرعون هئڻ گهرجن، جنجي ٻچاڙي ۽ جو قافيو ساڳيو
هئڻ گهرجي. دوهو هڪ خاص قسم جو ٻڌ به آهي جنهن ۾ به پاد
يا ۴ پڌ ٿين ۽ مائرن جي سنڪيا هر هڪ پاد جي ۱۲ آهي؛ پهرين
۽ ٽيون پڌ ۱۳ مائرن وارو ۽ ٻيو ۽ چوٿون پڌ ۱۱ مائرن وارو. دوهي
۾ انڪري ڪل ۴۸ مائرون هئڻ گهرجن، جن ۾ گهٽ ۾ گهٽ چار
چوٿون ۽ باقي چوٿيتاليهه مائرون، ڊگهيون هجن يا چوٿيون.

مثال - ۲ ۲ ۱ ۱ ۲ ۱ ۲ ۱ ۳ = ۲ ۱ ۲ ۱ ۲ ۱ ۲ ۱ ۱ = ۲
پائي ڪان ڪمان ۾ تون ميان مارم مون

۲ ۲ ۱ ۱ ۲ ۱ ۲ ۱ ۳ = ۲ ۱ ۲ ۲ ۲ ۱ ۱ = ۲
تهڙوئي توکي لڳي، جو مون ۾ وسين تون؛

هتي پهرين پاد جي پهرين ۽ ٽئين پڌ ۾ ۱۳ مائرون ۽ ٻئي ۽ چوٿين
۾ ۱۱ مائرون آهن. هتي بيهڪ جو سٿان يا يت پهرين ۽ ٽئين پڌ
جي پٺيان ۱۳ مائرن بعد آهي. هاڻي هي دوهو جي قيراني رکجي
۽ ڇڏجي؛

۲ ۱ ۲ ۱ ۱ ۱ ۲ ۲ ۲ ۱ ۱ ۲ ۲ ۱ ۲
تون ميان مارم مون، پائي ڪان ڪمان ۾؛

۲ ۱ ۲ ۲ ۲ ۲ ۱ ۱ ۲ ۲ ۱ ۲ ۲ ۲
جو مون ۾ وسين تون، تهڙوئي توکي لڳي

يعني دوهي جي ٻئي ۽ چوٿين پڌ وارو قافيو (ڪ) هينئر
پهرين ۽ ٽئين پڌ واري قافيه موجب ٺاهي بيهارجي نه هن نموني
جي ٻڌ به ڪي اسين سورنا ڇڏون.

سامي ۽ جي سلوڪن جي رچنا.

سلوڪ لفظ سسڪروٽ لفظ سلوڪ مان آهي جنهن جون گهڻيتي معنائون آهن. ڪيرلي يا جس واري ڪوٺا کي پڻ سلوڪ چئجي ٿو. شعر يا ڪوٺا کي پڻ ٿلهي لڳي، سلوڪ چونڊا، سلوڪ کي ٻيو نالو انشتپ پڻ ڏين ٿا جو هڪ قسم جو وزن آهي. هن ۾ پگوس گيتا جا سلوڪ آهن. اڻتو واسطو ٻڌن سان آهي. سلوڪ ۾ چار سٽون ٿين ۽ هر هڪ سٽ ۾ اند ٻڌ. ڪل ٻڌ انڪري ۳۲ ٿين. سامي صاحب جا سلوڪ ان نموني جا نه آهن. هن صاحب ڪهن سنڌي شاعرن جو نمونو ورتو جنهن شعر هندي ڇند شاستر جي اصولن مطابق آهي. هندي ڪوبن جو جيڪو اثر سنڌ ۾ ٿيو انڪري اسانهي اصلوڪن شاعرن پڻ، دوهي يا سورلي يا دوهي سورلي کي ملائي پنهنجو شعر چيو. سامي صاحب پنهنجا سلوڪ دوهن ۽ سورلن جي صورت ۾، ملائي لکيا آهن. اچو ته سمجهون ته دوهو ۽ سورلو ڇا آهي.

ڇند شاستر موجب لنڊي ۾ ننڍي ٻڌ (Syllable) کي اچارڻ ۾ جيڪو وقت لڳي ٿو تنهنکي هڪ ”ماترا“ چون ٿا. ڏهڻ ٻڌن کي اچارڻ ۾ وري بطور وقت ٿو لڳي، انڪري اهڙا ٻڌ ”ٻن ماترائن“ وارا آهن.

مثال طور: آ، ڪ، ڌ، ڏ وغيره اچارڻ ۾ هڪ ماترا لڳي پر آ، اي، او، اُ، يا ڪا، ڪي، ڪو، ڪو وغيره اچارڻ ۾ ٻه ماترائون لڳن ٿيون. ڇند شاستر موجب ماترائن هي ڳڻپ يا سنڪيا ٿيندي آهي. اکر يا حرف تنهنڪي هندي پرورڻ چئجي ٿو، حرف علم (Vowels) کي سر ۽ حرف صحيح (Consonants) کي ويجهن. ٻن سٽن جي نظم کي اسين سنڌي ۾ ڇٽون بيت (Couplet) پر ڇند شاستر ۾ ڇون ڍونڍي. هر هڪ سٽ کي مصرع (Verse) چئجي ٿو ته ڇند موجب چوٿين ”ٻاڏ يا ٻڌڪتي.“ هر هڪ مصرع يا ٻاڏ تنهنڪي ٻه ڇون ٿين ٿا.

ساڳي جل پيوئي جي ڳالهه، مايا جي پوين سلوڪن ۾ هيٺين
ٿو ڪري :

ڏورون هڻي ڏنگ، ناري، ڪاري، نانگي ۽
مورڪ منا ڪيترا، سامي ڪري سنگ ۽
نيارو رهي ٺپ جان، ڪو مهيتي ملنگ ۽
جل ۾ جل ٽرنگ، لڏ ڏنو جنهن لڪ سان.

ساڳي جل پيوئي جي تشبيهه وري ٻيءَ طرح ڪتب آندي اٿس :

حيرت ائون هاسي، اچي هڪ اچرج تي ۽
سامي ڄاڻي پاڻڪي، ابناسي ناسي ۽
ڪپڙي ۽ ۾ آڪاس پيو، ڦاهي ۽ ري ڦاسي ۽
پاڻي ۽ ۾ پياسي، مري پيو ٿو مت ري.

هيءُ آتما ڀرمانا جي ڦولهي، ڏسو نه هڪئي شلوڪ ۾ ڪهڙن
ن سھڻ روپڪن سان ڪئي اٿس :

حيرت ائون هاسو، اچي هڪ اچرج تي،
سامي ڦولهي آتما، کنڊ کي پٽاشو ۽
ڳهڙو ڀونڊي سون کي، مٽيءَ کي ڪاسو ۽
پاڻي پياسو، سامي رهي ٺٽ سير جو.

هن ڪري ڏسبو ته ساميءَ جي سلوڪن جي عبارت قدرتي
سپاويڪ آهي تجنيس حرفي سندس زيور آهي، مٿر، سريلي
ٻولي سندس پوش ۽ اوچ خيالي سندس روح.

هنن خاصتن ٺولدي به سامي سادو سودو ٻيو لڳي. اهائي
 سندس سونهن آهي. جيئن ڪنهن سندر زال کي ٻاهرين ٺاه اوه
 جي ضرورت ئي نه هوندي آهي ۽ هٿرادو يا ٻاهريون رنگ روپ
 سندس قدر تي سونهن کي وڌائڻ بدران پاڻ گهٽائيندو آهي، اهڙي ئي
 حالت ساميءَ جي ڪوٺا سان آهي. سامي جڏهن چويٿو ته:

هيءَ ڪنهن لائي آه، اوديا ڏانڻ جيءَ کي؟
 سوڪ جاڻي پانهجڙو، سترگر ٽون سمجهاءِ؟

۽ ڪرو چراب لو ڏٺيس:

ٺانڪ ڏسي ٺوڙيءَ به، پلن ٻولي ٻاءِ؟
 منهن مڙهيءَ به ٻاءِ، نه سسل ٿين سامي چئي؟

ٺڏهن ڇڻ جلندي هيءَ هي اندر جي صدا سان ڪري، وري ٺڏو
 ڇنڊو هٽو اٿس ۽ ماما روپي اوديا جو علاج اهڙو نه سولو ڏسبو اٿس
 هو ٻڌي پاڻي ڪل ٻيئي اچي نه آخر به اسين منجهه ڪهڙيءَ ڳالهه
 تي آهيون! وري چويٿو:

ماما مڃايو، ڪوڙو ڪل ڪلپ جو
 ٺهنڊ ڪن ٺڌروپ ٿي، مورڪ من ٻايو
 وڌي ڪنهن گرمڪ کي، اٺيءَ به آيو
 سامي سمايو، جل پيوڻو جل به.

جيئن پاڻيءَ جو بدبدو هڙا ٺڪرڻ سان پاڻيءَ به ملي وڃيٿو،
 سامي صاحب چويٿو ته اهڙيءَ طرح، خوديءَ يا آبي جي واڌ ٺڪرڻ
 بعد، جيو، جزي جي حالت مان ٺڪري ڪل جي ساگر به سمائجي
 ٿو. شاه صاحب جل پيوڻي جو مثال ڏيئي انسان جي بي بقا جھوٽ
 جو ذڪر ڪيو:

جل به ٿوڙو جيئن، ٺهرن لڳندي اڌ ٿئي؟
 ٺون ٻڻ آهين ٺهڻ، دنيا به ڪو ڏيٺوڙو.

سامي ان جل پيوڻي مان، ايئي برش جي حالت جو بيان ڪيو:

جڏهن پتاشو پاڻيءَ ۾ ۽ جل پيوڻو جل ۾ گم ٿي وڃي ٿو، اهڙيءَ طرح ائين ئي ڀرڻ ۾ ماڻها ۾ لين آهي. اوديا اسانجي من جي پيدائش آهي ۽ وڪوڙي به اسانکي ويٺي آهي. اهوئي قيد آهي، جنهن مان اسانکي نجات يا مڪتي حاصل ڪرڻي آهي ۽

”اوديا من رچي، سا وٽڙهي ويٺي من کي ۽

جڏهن ڏانور ٿار ۾، مري پاڻ ٻڃي.“

اسانکي ڪنول گل جيان الپ رهڻ گهرجي ۽ پنهنجي ديه ۾ ائين بدبهي ٿيڻ گهرجي، جڏهن آڪاس سڀ هنڌ هوندي به الپ رهي ٿو. جڏهن مڇلي نير کان ٻاڪ به ڀري نٿي ٿئي، جڏهن ڪارڻ سويت جي سڀ ورلاپ ڪري، جڏهن پروانو محبت جو مڇ ٻسي اٿي پاڻ قربان ڪري ٿو، سڄي عاشق کي ٻڌائين ٿيڻ گهرجي. سندس شعر ۾ تجنيس خطي (Alliteration) ٻڌجڻي آهي. سنڌي شعر جي اها هڪ خاص خوبي آهي. هن سان گڏ شاه صاحب وانگي سامي صاحب پنهنجي سلوڪن جي پهرين ست ساڳي رکي، ٻين ۾ ڦير گهير ڪري ٿو، جنهن ڪري سندس خيال دل ۾ ڇڏيو وڃي.

۱- مايا منجهه مغرور، مورڪ رهن مت ري ۽

ست جاڻي سنسار کي، سامي سهن سور ۽

ڪال نه ڏسن ڪنڌ ٿي، ٿو ڪري نت ڪلور ۽

واڻا راڻو مغرور، ماري جنهن مٽي ڪيا.

۲- مايا منجهه مغرور، مورڪ رهن مت ري ۽

ڪال نه ڏسن ڪنڌ ٿي، ڪندو ڇڪتا چور ۽

سامي هلن حلير ٿي، ڀاڳوان ڀر پور ۽

ٽرڪي، تازي، ٿور، ڪوڙا ڄاڻن ڪلپ جا.

۳- مايا منجهه مستان، مورڪ رهن مت ري ۽

ڪال نه ڏسن ڪنڌ ٿي، ڪسيو ٻينو ڪان ۽

ورن وڍ وڃار سان، ٺهي نرايمان ۽

ڀڳت ڏني ڀڳوان، جنکي ڀرجي پانهجي.

ساهيء جي ٻولي ۽ عبارت

سامي صاحب جي ٻولي سڀاويڪ ۽ قدرتي آهي، جنهن ۾ ڪنهن به قسم جي مختص ۽ حثاڪيءَ جا آثار نه آهن ۽ نه وري منجهانئس ڪو مصنوعي هنر يا استادِي پيئي نڪي. سڌو سڌو انوسامي پاڻ چويٿو:

ويستن ڄا وادي، اسين آهون ڪنڪيءَ؛
لڪي ڄاڻون ڄم ۾، ڪا انگل استادِي.

وڌائتي ويچار سنڌيءَ ۾ سڻايا اٿس ۽ ويدانت وارا ڇيڪي مڪو روڙڪ ڪتب آڻيندا آهن، سي هن ۾ ڪتب آندا آهن. انهن لکڻين وسيلي اهي ڳجهه هي هوند عام دهر نه ٿين، سي رواجي ماڻهن کي سڙي نه وئي پر سمجهڻا ويا آهن. هيءُ لکڻيون سندس عبارت جو خاص سڀڳار آهن.

مثال طور: ويدانت وارا هن جموع کي سڏي ٿا. جي سنسار کي سڄي هستي آهي ئي ڪانه. اهو رڃ مثل آهي، جنهنجي پٺيان ڄبو هونءُ مثل ٺڪي ٺڪي ساه ٽئي ٿو. سامي هن ڳالهه کي هيئن ئو ظاهر ڪري:

۱- اڄ هوندو سنسار، ڪلبڪ ڪري سڏ ٿيو

ڄڻ سڀني ۾ سڏ ٿيو، ٿاڻا وڌ وهندو.

۲- ڪٿي خلق انڌي، ماڻا موه موه سان؛

مرڳه ترشنا جي جل ۾، وڃي سڀ وهندي.

ڄبو آتما جڏهن ٻرم آتما جو ويچار ڪري ڪري، پاڻ کي ان ۾ لاءِ ڪري ٿي، تڏهن انجي هستي رهي ئي ڪانه ٿي. هن ڳالهه سمجهائڻ لاءِ سامي چويٿو:

ويدائتي وائي، ٻڌي جنهن ٻانڀڙ چئي؛

نڌن مورڪ متبون جي، ڄاڻ ڪڍي ڄاڻي؛

ڄڻ ڳهاڳور ٺوڻ جي، ٻوڙ هلي پائي؛

سڌ ۾ سماڻي، موٽي موٽي ڪنڪي.

۵. عجائب عقل، سالڪ ڏنو سڪ سان ۽
 سهڻي روح راضي ٿيو، ڇڏي هنگامو هل ۽
 ڇڙهي نور هڪل ٿي، ڪيائين حق حاصل ۽
 وحدت ۾ واصل، پرڇي ٿيو پريم سان.

ڪيترا پارسي ۽ سنسڪرت لفظ، سامي ۽ بگڙيل صورت ۾ پڻ
 ڪتب آندا آهن.

مثال

۱. ويهي وڃائي ننگارو نروڙاڻ جو (نغارو نروڙاڻ)
۲. سامي ٿيو سر ٻڱڻ ڇاه مٿائي ڇت جي (سروگي)
۳. اندر جا هي ڄاڻ سامي سپيرين کي (انٿريامي)
۴. لندي نواجي (نوازي)، خاوند ڪسمانو ڪري
- ڇڙهي سڪڙت (سشوٻت) سيج ٿي عيبن کان خالي
- ڪنهنجي رکي ڪانه ڪا، منٿ هوڏاجي (مڪتاجي)
- نڇاڻا راجي (راضي)، ٿيڙو ڪهڙي ۽ ڳالهه ٿي.
۵. واري کانو ڪت (خط) جيئندي وينو جڳ، سان
۶. سامي ٿيا سنسار جي ڦرلي ڪون ڦارڪ (فارغ)

عِيء لُٺ اسانکي ساميء جي سلوڪن ۾ ملن ٿا .
 سامي صاحب، سنسڪرت ۽ هنديءَ جو ودوان هو . سندس
 سلوڪن ۾ ٻنهي کي لُٺ آهينجي اصلوڪين صورتن ۾ رکيا اٿس .

مثال

۱. مٽي ويو من مون ٻولائو ڀوم (سنڌي ڀوم)
۲. وسيو ميگه مهر جو ٻيو چپتن چاند ر کلي
۳. کونهي ويس اڪري نروڪا، نه گام
۴. د وڙي پنهنجو پاڻهي ڦاهيءَ منجهه ڦسي

سامي صاحب نه لُٺ سنسڪرت ۽ هنديءَ جو ودوان هو پر
 عربي ۽ پارسي لُٺن مان پڻ لُٽي وائڻ هو .

همنان سلوڪ، عربي ۽ پارسي لُٺن سان پڻ آهن :-

۱. محنتي هسلا، ٻُڙي ڪين اندر ۾
 چڙهي نور هڪل ۾، ڪيائين سڀ تسليءَ
 ڇڏي غير ڪلا، واصل ٿو وحدت ۾
۲. جنم بهرايو ڀوش، فارغ فتيريءَ جو
 سي اندر ٻاهر اب جا، ده دس ڏس ڏس ڏوس
 ڪنهنڪي ڏين ڪنهنڪي، ڪمان ورائي گوش
 ڪمان ۽ ڇاهوش، ڪڍيائون ڪلپ ڪڍي ڪري .
۳. سھن ٻڙهي سق، حافظ ڄاڻن پاڻڪي
 سهڄن ڪين سلوڪ جو، اشارو احق
 ورلو ڪو واقف ٿيو، ويڙهي سڀ روق
 ڏٺا جنهن طبق، چوڏهن پنهنجي جت ۾
۴. پاڙهي ڪيو ٻرڪ، هرشد خام هريد کي
 چڙهي عين عرش تي، ٺو سان ٻڌي لڪ
 ڏسي منهن مڪروبا جو، سامي ٿيو عاشق
 ٺو ٺو انا الحق، اولي ٻيائيءَ ري سدا .

ساهي جا سلوڪ

(۱) اڳ نه ڄاڻم ڄاڻ، نه ڪر ڇڳهه مڙيوئي سڀني.

(۲) سودا سڀيئي، ڪري ڏنم رام ري.

فعلن جون پڇاڙيون

سنڌ ۾ ٻين هنڌ چوڻ، ”اينداسون، ٻڌوسين“؛ پر سري ڏي چوڻ ”اينداسين، اينداسي“؛ ٻڌوسين يا ٻڌوسي، يعني ”اين“ جو ڊگهو اچار ڪن ٿا.

ساهي جا سلوڪ

(۱) ابناسيءَ جو ناس، ڪونه ٻڌوسين ڪانهين.

(۲) ليءَ ڏٺوسين لڪ ۾، سامي ڇڳهه سارو.

(۳) منجهين لوڪ لکين، تون پاڻ نه ڪرين ٻڌرو؛

اٺ ٽي ٻيهر عجيب جي، منجهين سڪ سڪين؛

ڇاڪن منجهه چڪين، نه پاڻ ٻنڌئي پتيون.

ٻيا ڪيترا لفظ جي شڪارپور پاسي ڪم ايندا آهن سي لاڙ ۾ ڦريل صورت ۾ اچن ٿا.

لاڙ	سرو - شڪارپور
جڏهن، تڏهن	جڏي، تڏي
ارڙهن	اٺارهن
مڃيو	مڃيو
محتياج	هوٽاج
اٿيئي	اٿي
سنان	اڻسنان
شرط ٿيو	سرن ٿيو
ورتي	وتي (ودي)
عجيب	عجب
چئي	اُئي
مون چيو	مانو (مان اُٿو)
ڪاوڙجي	ڪلبي

ساديءَ مان مثال

- (۱) ساڏو جن سڏي، جنهنڪي ڪري يانهنڪو.
- (۲) ورلو جن چئي، ڪو سامي هن سسار ڪون؛
ڇو پنهنجي عئين يانهنڪو، گرگر گهر لتي.
- (۳) مورڪ ڪوهر ڏرين، ٿو لڳي ڪوڙي لوپ سان.
لاهي ڇو نه ڌرين، اود يا بند مٿي ٿون.
- (۴) مان پاليدو ٿي ڏور، وٺي ڪامل ڏنا ڪج ٻر.
- (۵) جنهنن يانهنڪو پاڻ، سڃاڻو سامي چئي.
- (۶) جنهنن هن ڪيو، سمجهي سنگ ساڏو ڇو.
- (۷) جن کي هٿ ڏيئي، خاوند ڪڍيو ڪوهر مون.
- (۸) حنين کي آئي، گرگر سر سروب جي؛
ملن ٿين جي من ٻر، رهي نه رائي.

ظرف ۽ حرف حر

سرو - شڪارپور

لاڙ

اکين کون
مسٽڪ ٿون
ڪاٺي

۱. اکين کان
۲. مسٽڪ ٿان
۳. ڪٿي

ساهي جا سلوڪ

- (۱) ٻاڪ نه نئي ٻري، رمتا رام اکين کون.
 - (۲) مٿي ڏئي مسٽڪ ٿون، ورڏاتا جو انگ.
 - (۳) ڪاٺي ٻر نٿير امر ٿي، ڪاٺي شيخ ملان قاضي.
- ڪاٺي ڪرو کوسائين ڪاٺان، ڪاٺي حج ڪري حاجي.

ضميري پڇاڙيون

سرو
ڄام
ڏلم

لاڙ
مون ڄامو
مون ڏنا، مون ڏلو

سر سان اچارط (Pitch or musical accent)، اهي ٻئي ڳالههون
 سڳنهن ٻوليءَ ۾ آهن پر ڪن جو لاڙو ٻڌن تي زور ڏين تي
 آهي، نه ڪن جو لاڙو آواز ڪٽ ۽ سر سان اچارط تي. شڪارپوري
 جو لاڙو آواز کي ڪٽ ۽ سر سان اچارط تي آهي. اهو نمونو وڌيڪ
 واري زماني جو آهي.

“In the oldest form of Indo Aryan as preserved in the Rig and other Vedas and in the Brahmanas, pitch or musical accent was the prominent one.”

Dr. S. K. Chatterji: In origin and development of the Bengali Language.

ٻين هنڌ چئون، ”اٺ نه، هل نه“، پر شڪارپوري چئون،
 ”اٺ اي، هل ني“. يعني ”نه“ جي ننڍي اچار کي وڏائي ”ني“
 ڪن ٿا، جنهنڪري اچار چٽو ۽ سر سان ٿيو پوي.

عدد: سنڌ ۾ ٻين هنڌ ”راهه“، ”رڳه“، ”چاٽ“، ٽيهن جو جمع
 چئون، ”راهون“، ”رڳون“، ”چاٽون“، پر سري وارا چوندا ”راهان“،
 ”رڳان“، ”چاٽان“.

ساميءَ جا سلوڪ

- (۱) آهن اڱم اٻار راهان رام ملڻ جون.
- (۲) رڳان روئي ٿڪيون، ٿي لنو لنو دانهن ڪري.
- (۳) توڙي لڪ لڳن چاٽان حرف حساب جون.

پراڪرت ۾ پٺ جمع ”آ“ گڏجڻ سان ٺهي ٿو. هن ۾ ”ن“
 گڏي شڪارپور ۽ سري وارا ”آن“ چون ٿا.

ضمير: لاڙ ۾ چئون، مون، پنهنجو ڪم ڪيو آهي.
 شڪارپور طرف چوندا، مان پنهنجو ڪم ڪيو آهي.

لاڙ: اسين اينداسون - سرو: اسان اينداسي. لاڙ، ٽوهين: شڪارپور
 ٽوهان: لاڙ، هو - شڪارپور هو. ٻيا مثال: جنهن - جنهنين، ٽنهن - ٽنهنين،
 جن - جن، ٽن - ٽن.

ڪراچي ضلعي جو لاڙ، جو بن نامور درگاهن يعني ٻڙي شريف ۽
 ڇوڪ شريف (مران پور) جي وچ کان وٺي ڪراچي ضلعي جو
 سمورو ڏاکڻو ڀاڱو، جو ڪڇي بندر ۽ ڪراچي ۽ طرف لڙي اچي
 سمنڊ سان لڳو آهي. انهن ٻنهي ضلعن جي لاڙ جي ٻولي ”لاڙي“
 سڏجي ٿي. گربلي، گربارو ڪر ضلعي هي ٻن طبعي ڀاڱن مان هڪ، اڻ
 ۾ ڳالهائي وڃي ٿي. گربارو ڪر جا ٻه طبعي ڀاڱا آهن. ٻيٽ يعني گڻ
 ۽ ٻيو ٻيٽ يعني ڏاڍي زمين وارو ٽڪر، جنهن ۾ ٿارو ٻوڙن اچي
 ٿي وڃي. گڻ ۾ ڏيبلو، مٺي، چاڇرو ۽ لسگر پارو ڪر تعلقا ۽ امرڪوٽ
 اچي وڃن ٿا. ٿاري ٻوڙن ۾ گهڻو ڀڙو ڇولي ۽ جو واهو آهي.
 لس ٻيلي جي رياست ۾ لاسي ۽ ڪڇ ۾ ڪڇڪي ڳالهائين ٿا.

هر هڪ اڀاشا کي پنهنجيون پنهنجون خوبيون ۽ خصوصيتون
 آهن. سربلي ۽ لاڙي جي ٻيٽ ڪڇي نه ڪي ٿاڻو اسان کي
 ڏسڻ ۾ ايندا.

ڊاڪٽر ٽرمپ ۽ ٻين ودوانن جي رائي موجب سنڌ جي اتر واري
 ڀاڱي جي ٻوليءَ جا اچار سنڌ جي ڏاکڻي ڀاڱي جي ٻوليءَ کان وڌيڪ
 چٽا آهن. ڊاڪٽر ٽرمپ نه پنهنجي گرامر جي مهامه ۾ لکيو ته:
 ”سري جي ٻولي اهڙي نه مٺي، نيٺ ۽ گرامر جي اصولن مطابق
 آهي جو ٻياڪو عام جام چيو وڃي ٿو ته، ”لاڙ جو پڙهيل سري
 جي ٻولي سمان آهي.“

پروفيسر ڀيرومل مهرچند، پنهنجي ڪتاب ”سنڌي ٻوليءَ جي
 تاريخ ۾ لکيو ته:

”ٻولي نه شڪار پور جي! جهڙي آهي سڀڪ ۽ سواڊي، ٻڙي
 آهي مٺي ۽ رسيڻي! واع جو منجهس مناج آهي! انهيءَ ٻوليءَ
 ساڻ سنڌ جي ٻئي ڪوڙي نه هنڌ جي ٻولي، مناج ۾ مت پڙهي
 ڪن سگهندي.“

”حرلن جي بدن ٿي زور ڏيڻ (Accent) ۽ آوازن کي ڪٽڻ يا

سامي ۽ جي سنڌي ۽ ڪوٽا.

سامي صاحب پنهنجي مڌر ڪوٽا، پنهنجي مڌري وطن شڪارپور جي ٻوليءَ ۾ لکي، جا سنڌي ٻوليءَ جي اُپشائن مان سري يعني مٿاهين اُڪر جي ٻولي آهي.

سنڌ ۾ چوڻي آهي، ته ”سنڌ ۾ ڇٻي ڇٻي ئي ٻولي ٻي“. اهو ٻڌڻ ٻهاڪو آهي، ته ”ٻارهيڻ ٻارهيڻ ڪوهين ئي ٻولي ٻي“. ٻيون ٻهاڪو هر ڪنهن ٻوليءَ سان لاڳو آهي، ڇو جو اُڪر اُڪر ئي ماڻهن جي اُچارن ۾ ڪجهه نه ڪجهه تفاوت رهي ٿو.

سنڌي مول پاشا جون ٽنهن هوندي به ڪي مکيه اُپشائون (Dialects) آهن. اهي آهن سريلي، وچولي، لاڙي ۽ ٿري.

لس جي طرف جا ٻولي ڳالهائي وڃيٿي، تنهنڪي لاسي ۽ ڪڇ جي اُڪر واري ٻوليءَ کي ڪڇڪي سڏيو ويندو آهي. هن طرح سنڌيءَ جون ۶ اُپشائون آهن.

سنڌ ملڪ جي طبعي بناوت کي خيال ۾ رکي، انجا ڪي مکيه حصا يا ڀاڱا ڳڻيا وڃن ٿا. سرو معنيٰ مٿين ڀاڱي وارو اُڪر، جنهن ۾ سنڌ جو ٿوڙي سنڌونڌيءَ جو اتر طرف اچي وڃيٿو. هن ۾ خيرپور رياست کان وٺي ويندي اُٻاڙي تعلقي جي ڇيڙي تائين ۽ سيوهڻ دادوءَ کان وٺي سچو لاڙڪاڻو ضلعو ٿوڙي شهدادڪوٽ ۽ جيڪب آباد وارو پاسو، ڪشمور تعلقي جي ڇيڙي تائين اچي ٿو وڃي. شڪارپور ان سري ۾ اچي وڃيٿي. وچولي، سنڌ جي وچين اُڪر ۾ ڳالهائڻ ۾ اچيٿي، جنهن جون حدون، ڪنڊياري ۽ دادو تعلقن جي اتر ڀاڱي کان وٺي، هيٺ ڪوٽڙي ڊويزن تائين آهن. لاڙي سنڌ جي لڙيل يا هيٺاهين ڀاڱي ۾، جو سنڌ جو ڏاکڻو ڀاڱو وچولي جي هيٺان آهي ۽ وڃي سمند سان لڳي ٿو، تنهن جي ٻولي آهي. هن ۾ به ڀاڱا آهن: هڪڙو حيدرآباد ضلعي وارو لاڙ، جو بدين ۽ ٽنڊي باگي کان هلي، بلڙي شريف تعلقي ڳوليءَ تائين آهي ۽ ٻيو

سنتود سان، کبر پڙا کائڻ شروع ڪيا آهن. سامي هاڻي ٿر آهي. هو کونگي جان گد گد ٿي، من ٿي من ۾ پيو مڙڪي. کس عئل عين انوپ آيو آهي ۽ سرويپ حوسڪ ٻر پيو اٿس، ججهن مسڪ هي ساک نارد، وياس ۽ وشست ٻڌ ڏني آهي. ههٿر هو درس هي دور ماڻي ٿو ۽ پڙن هو ٻوپ ٻڌجي، انهي عدل چلائي ٿو. سامي ۽ جوت پسي آهي، ججهن لاءِ چويٿو ته:

گر تم غمي گل، ڏلو بجد بساغ ۾
 سورج چند، چراغ کون، آهي جوت اصل ۾
 ولن جهنجو واس ٿا، سامي سنڌ اصل ۾
 مڻي ممتا گل، لڏن هندوري حال ۾.

شل اهڙو گر اسان سڀني کي ملي ۽ بهيتي ڪري ڇو هت
 اسان مٿان ڌري.

نهن کارائي خوش ٿي، محبت منائي؛
آيو ٻل بيڪڊ چو، ٿي لدو لدو لالائي؛
سامي سمائي، سرت سنانن پند ۾.

سامي جڏهن سڀ ڏندا ڏنئين، سڀيئي گهات گهمي، مت،
مرم ري آيو ٿڏهن سنگر ساڻس گرم ڪيو:

گهمي سڀيئي گهات، آيس مت مرم ري؛
ڪنهن لائي ڪين ڪي، اڻ هوندي اڃ اسات؛
سامي هنئين سنگروءَ، لسو سان پري لپات؛
ڪليا بچر ڪپات، ٻر ٿڪ ڏنو پيءُ ڪي.

هيءُ چيئن چپاڻو، هيءُ لدو سان پري لت جا سنگر سڪ ڪي
هنئين آهي انڪري ساميءَ رام نگر جي راه ڏئي آهي، سچ وسندو
جي سنڌ سهي ڪئي آهي ۽ اوڍيا جو اوڪڊ پاڻو آهي. سندس
سنگرو، دينا نات ديال آهي، جنهن ڪرپا ڪري کيس نظر سان
نهال ڪيو آهي، جهنگري سندس من ۾ رهيءَ جيترو به چولو
ڇڪ، جنجال نه رهيو آهي. سندس لسو لدو لال گلال ٿي آهي -
پاڻ بي غم ٻڌيو آهي.

سامي صاحب چويٿو نه:

دردوند داند، سامي مليو سنگروءَ
نهن ڏيکارو ڏيل ۾، اڻيٽ پَرَڪه آپار؛
جنهن جو روپ نه رنگ ڪو، نڪوانگه آڪار؛
از غمبي اسرار، اليو سليو نه وڃي.

ساميءَ لاءِ سنگر هر جن حقاني، گيان سڀن، گهر و گيان آگاه،
عين ابيد اُدار، عجائب ڪامل آهي، جنهن کيس گيان انجن پاڻو
آهي ۽ ٻر جي ٻر ۾ جو پيارو پيارو آهي. ساميءَ هاڻي گهر ۾ گونگي
ٿي هنئي آهي. هر هير و هاڻ سندس هٿن ۾ آهي، ممت مڻجي
ويئي اٿس ۽ سندس اکين ۾ فقط سڪ ٿي اچي ٿو. هن مانڪ ديه
جو قدر سمجهي، چت چونڪو پائي، اڻيٽ نخت ٿي ويهي، سر

گروء کيس ڪڇ مڃڻان ڪڍين ڪيو آهي، کيس پري ڀر ٿي
 هي بددوق هئڻن آهي، ڇاپ هڻي کوٽو هيءُ ڪرو ڪيو آهي ۽
 سڀ سارن جو ساو ٻڌائي، هورڪ کي گهالي ٻڌايو آهي. سترگر کيس
 سڪ سمجهه ۽ ويساه ڏنا آهن، کيس هنن اکين سان اڇرج ڏيکارڻو
 آهي، دريڙ ٻه پنهتو مک پايو آهي ۽ انهيءَ دانت اڪس هي رڌ
 ڏئي آهي. هن ڪري سندس اندر مان ڪيڏانهن مٽي وڌي آهي.

اعڙي گروء هي هو واکاڻ ڇو نه ڪري، جهڙي ڪرڻا هي
 ڪڪ سان، رڻدو ويجهسو، نڌن ڪٽبا ۽ سڪ راجائن جو راجا ٻڌو؟
 هيٺو سندس جهڻن جو ٿو ڪوٽ ٿريو آهي، هن پنهتو ڏيل ٻي
 انهيءَ آلم لعل ڏلو آهي. سامي هارڻ سڀ خيال مٽائي انهن لعل
 ٿي ويو آهي جڏهن لعل ڪلال رنگ ٻي سڌيو وٺو ويٺو، سترگر کيس
 اکڊ ڇوٽ عجب جي پڙائي آهي، جتي نٺا نادل چل هي ورکا
 وسي ٿي. هيءُ انهيءَ لعل اهڙو آهي جهڙو ته اول نه مول، نه
 آڏ نه انس. هتي اوديا اولده ٿئي رهي، نٺا سورج اُجهارو آهي،
 بنڌن جون ڳنڍيون ڇڙيو وڃن، پنهتن جوڌن جو نل ڪجهه وڃي.
 هيءُ بگهرو هي واٽ آهي، جتي آلم گيان دواڙان پهچي ٿو.
 هتي نود ڪمٽ ڪايا پلتي ٻرلنگي ٿيو پوي.

هڙي گروء کي هي سامي عڪائب اسناد، انهيءَ اڻڪاري،
 ٻرڌان ٻرڪ، ٻروگر، ٻرون ٻرڪ ڏيال، ڪامل نه سڏي نه وري
 ڇا ڇڏي؟

ساميءَ ٻوان سلوڪن ٻيڙ دل کولي سندس سارا ڪٽي آهي
 ۽ سندس ڪرڻا جو وران ڪيو آهي.

سترگر، مڪتر مموڪي، رڻگيلو رهيو آهي جنهن من جو هو مڪر
 مٽايو آهي؛ هو اهو مها سورمو آهي جنهن سندس لاءِ مايا جو
 مڙيل ڪاٺو آهي، سترگر هر جن حلواني آهي، جنهن لاءِ چويو ته:

هرجن حلواني، اچسي ملو اوچسي

ستگر مهما ۽ ڪر ڀا.

سامي صاحب جو شروع ۾ مورڪن مثل ڪامل مرشد وٽ سوال
ڪئي ويو هو ته :

الله جو اسٿان، ڪامل آهي ڪهڙو ؟
جتي رات نه ڏينهن ڪو، نڪو جيءُ جهان ؟
نڪو قسبو قبلي، نڪو ڪتاب قرآن ؟

۽ جنهنڪي گروه ڏس ڏاڻو هو ته :

عين ڪري ايمان، اُتي ڏس اندر ۾ :

سو جڏهن بتايل راه موجب هلي پنهنجي پرينءَ کي اندر ۾
پاڻيئون، ڏڏهن سندس بيد ساراه ۾ اچيو چٽڪي . هونءَ به ساميءَ
جا سلوڪ پوءِ ڪٿي مايا جا ڪٿو يا اڳيان جا ۽ منجهن گر مهما يا
گر ڪر ڀا، ته هر هنڌ ڳڻي پيئي آهي. مونڪي ڪنهن به ملڪ جي
ساهت ۾ ڪوبه اهڙو شاعر نٿو ملي جنهن پنهنجي مرشد جي اڏي
ساراه ڪئي هجي، جيڏي ساميءَ. پاڻي چنڊراءِ ته پنهنجو پاڻ وڃائي
گروه جي نالي کي عزت ڏيئي، شعر ۾ پنهنجو نڪاح ئي سامي رکيو.
ساميءَ جا شروعاتي چاهي پويان سلوڪ، هن ساراه سان پُرور آهن.
ائين به چوڻ ڪري ؟

کيس ستگر، پريم جي پتي پاڙهي، پُرڪ ڪيو آهي . جئين
پيءُ ماءُ، پتر کي پالي پڪو ڪندا، ستگر پٽ ساڻس ائين ڪيو
آهي. پاڻ چويٽو ته :

جئن پالي ٻار، ماءُ پيءُ پنهنجي پريم سان ؟
سامي نئين سکر کي، هر چن ڪري هوشيار ؟
مومت مٿائي من جسي، سنه لڪائي سار ؟
کولي اڪت پندار، سڀني ڏئي سوگهو ڪري .

۶۔ چوڳي سي اڙواڻ، مندوان چن مرم چون ۽

اڙيڻي سرسير ۾، اوڄل ڪن لسان ۽

سڱي وائن سڀج جي، ڪن ڪورڪ سان ڪيان ۽

دوادس منجهه ڏيان، لڳو لاهولين جو.

۷۔ سي اٽڪ چڻڻ، چن سرب اٽڪ سڀي ڪيو ۽

ٽوپي ٻائي سج جي، سيلي سرب وڪن ۽

ڏوٽي لائي ڏرم جي، ڪميا ڪڻي ڪن ۽

سامي سر رهن، اٽر آڻر بد ۾.

هن طرح ڏسڻ ۾ ايندو ته سامي صاحب ڪيئن اسان کي وڃڻ

جي وائي، سنڌيءَ ۾ سڻائي آهي.

مها اُتر آهي. اُهي جنهنجي سڪا، چوئي، گيان آهي، سڪي ۽ اڱني ۽ جي
جيئي ۽ مثل، سڄي چوئي رکن ٿا؛ ٻين کي فقط وارن جو مڇو مڃي
تي آهي.

سائي صاحب پنهنجي سلوڪن ۾ ٻڌ ڏيکاريو آهي ته:

۱- اڪن جو آستان، تنهنڪي جڳت چوي جاڳر ٿا؛

ڪا ياڱر ۾ ڪنڌ جو، سو سڀني جو سمان؛

سڪويت سرڀر ۾، هردو هيڪر چار؛

ڪا يا جي ڪاپار ۾، ٿريا ٿا هر ٿان؛

هيءَ چوگهرو چوگان، آهي اونڪار جو.

۲- جاڳرت ۾ چوئي، سڀني ۾ سوئي اچي؛

سمهي سڪپت ۾ ڪري، آئند اهوئي؛

ٿريا سان ٿدروپ ٿي، ٿو ساڪ ڏئي سوئي؛

آلمر اهوئي، جو چئن ٿي ڪي چيئن ڪري.

۳- اسٽول جو آچار، اڪن جي آستان ۾؛

گهڙي گهاٽ آستان ٿي، ڪري واسنا وسٽار؛

رڙهي رڌي مون ڪري، آئند جو م اُهار؛

مون رڌ ۾ موٽي اچي، ڪري سوهن جو سماچار؛

ائين چيئن جو ڇمڪار، جو ٿو سڀني جي ساڪ ڏئي.

۴- جاڳي بنا جوڳ، سڌ سپورٽ نه ٿئي؛

سمجهي ڪو سامي چئي، اڻيئي اُروڳ؛

مٽيو جنهنجي من مون، سڪ ڏک سندس سوڳ؛

ٽوڙي ڀوڳي ڀوڳ، نه ٿي رهي اليپ اُڪاس جان.

۵- چوڳي سو ٻرواڻ، جو جيتي من ٻون کي؛

ٿر ٻيٽي ۽ سر سڀر ۾، ٺٽ ڪري لسان؛

ٻنڌي گورڪ جو گيان، رهي گتب گنگن ۾.

برھو اڀيڻ جو ڪرڻ پيو وڃي هر انگ آهي، سو هيٺينءَ ريت ٿو لکي ٿو:-

پرش جا چار آستان آهن: (۱) اڪيون (۲) هردو (۳) ڪنٺ (۴) شيش يعني مٿو. برهمڻي پنهنجي چئن پشون سان چمڪي رهيو آهي. اهي پير آهن، جاگرت، سوپن، سڀيتي ۽ ترپا.

هردو بند ليل ڪنول جي گل منل آهي، جنهنجي چوٽي هيٺ لنگيل آهي ۽ چوٽيءَ ڏي هڪ ٽنگ آهي. اها چاڻ رک، نه اهو سڀ ٻالھ، جو وڏو آستان آهي. جاگرت ۾ جو اک ۾ وسيلو، سڀن اوستا ۾ ڪنٺ ۾، سڀوٽيءَ ۾، هرديءَ ۾، ترپا ۾، مٿي ۾.

سڀ ديو دل ۾ ئي آهن، دل ۾ ئي سڀ پيران آهن ۽ هرديءَ ۾ ئي پيران، چوٽيون ۽ ٿيٺون ليل پوتر ڏاڳو (يا چنڊو پوت) آهن. دل ۾ ئي چيتي آهي. پوتر، اوچو، ياحنو پوت (پوتر چٽيو) پاء، جو پرجا پتيءَ سان گڏ هڻي ۽ ۾ آيو، جو ڏيرڪ آيو ڏهندڙ ۽ تمام اُمر آهي. اهو پل نه ٿو ڪي بل ۽ نيج ڏي. ڪيائي پل نه سهورو مٿو ڪوڙائي، ٻاهر پون ڏاڳو ٿو ڪري، مها اُمر ۽ اڪال برهمڻ جو ڏاڳو پائي. اهڙي سندس سوتر آهي. انکي سوتر چئي ٿو، جو جو ”سندپاس“ معنيٰ آهي ڏيکاريندڙ (نه آيا دل ۾ وسيلي) ۽ سوتر معنيٰ ”مها آستان.“ حنون چانو آهي نه سوتر، وڏو (برهم) آهي، سو سمجهه نه وڃي جو ساڳو لٽاري پار پيو آهي. انهيءَ (برهم) ۾ ئي سڀ پوتا ٻيا آهن. بونگي، جو بونگ ۾ لڙي آهي ۽ جنهنڪي ستي جي پوري پڇاڻ آهي، تنهنڪي اهڙي سوتر پائڻ گهرجي. اُمر بونگ ڪمائيندي، ٿياليءَ کي ٻاهر پون ڏاڳو چٽو گهرجي. جو برهم جو سوتر پائي ٿو، اهڙي بلڙمان آهي. سوتر پائيندي هنڪي چوٽ ٿئي لڳي. اهي چنڊو سوتر اندر ۾ آهي، چنڊو يا چنڊو پوت، ڪيان آهي - انهنڪي ئي سوتر جي چاڻ آهي ۽ اهي ئي هن جڳ ۾ يا چنڊو پوت پير پڻ لڳا. اهي چنڊي چوٽي پڻ ڪيان آهي، جي ڪيان ۾ متڪم آهن ۽ چنڊو ... ڪيان ئي آهي، سي ڪيان کي ئي اوج چاڻن ٿا. ڪيان ئي

[illegible]

پہاڻ آيل آهي :-
پتھرو وٺڻ جي ابتڙ، سڀال اڏيهن جي ائين ڪرڻ بر، آڏا جو هيٺيون

[illegible]

ڪڍول چو پتو	رنگ پتي جو	من جو لاڙو
۱. اوڀر وارو	سُڀيد	ڌرم ۽ ڀڳتي
۲. ڏکڻ اوڀر وارو	خون جهڙو ڳاڙهو	ننڍ ۽ سستي
۳. ڏاکڻو	ڪارو	ثروت ۽ غصو
۴. ڏکڻ اوله وارو	بلو	پاپ ۽ نقصانڪار ڳالهون
۵. اوله وارو	شڪاف يا بلوري	ننڍرو ۽ وندر
۶. اتر اوله	لعل يا عورتي	گهڻو ڦرڻ يا ويراڳ
۷. اترپون	پلو	پريرم ۽ آئند وارو
۸. اتر اوڀر	لاحورد	ناٿو مڙڻ، خيرات يا ڪام
	(Lapis Lazuli)	

جڏهن ٻن پتنن جي وچ ۾ جو خال آهي اتي اچي، ٿڌهن وارو پٽ ۽ ڪٽڪ جي پوري انداز ۾ نه هئڻ سبب، هي مرض ٿي ٿو، انهنجي ڪري جوش ۽ غصي ۾ اچي. جڏهن وچ ۾ آهي، ٿڌهن کيس سڀ جان پوي ٿي، جڏهن ٿڌي، ڳالهائي ۽ آئند ۾ اچي. سڄي ڏينهن جي ڪم بعد جڏهن اک سور ٿي ڪري، ٿڌهن سور لاهڻ لاءِ ڪڪر گول ليڪ ڪڍي، ان ۾ پهي ٿي وڃي. پهرين لڪ جو رنگ ”هڏرڪ ٿل“ جهڙو ٿئي ٿو. پوءِ ٿڌ جي حالت آهي. ٿڌ جي وچ ۾ خواب جي حالت آهي. خوابن ۾ ٿڌي جي وڃڻ ۽ ڳالهائڻ ٿڌي ۽ محسوس ڪري ٿو. پوءِ ٿڌ ٿئي ٿو. هن لڪ لاهڻ لاءِ اها ٻيو گول ڪڍي ٿي ۽ وچ ۾ ڪم ٿئي ٿي. ٻئي گول جو رنگ اندر ڳوٺ حبيب جهڙو آهي (ڳاڙهي يا اچي رنگ وارو). ٿڌن کان پوءِ ٿوري ٿڌ جي حالت آهي، جنهن ۾ ڪو خواب ڪونهي. هي خوابي ٿڌ ۾ کيس ٿڌ خيال اهو آهي، جنهنجو واسطو برهمڻ سان آهي. اها حالت دائمي ڪيان جي حالت آهي. ان بعد ٿڌ جي ان حالت کي پهچي ٿو، جڏهن هو سروي ۾ ٿڌو ٿي وڃي. پوءِ اها ٽيون گول، لعل رنگ جهڙو ڪڍي ٿي. پوءِ ٿڌ واري

د بيوکي ۽ جو پست آهي. اهو برهمڻي ئي مڌوسودن (مڌو کي ماريندڙ) آهي. اهو برهمڻي ئي پندريڪ اکشپه يعني ڪمل نينهن وارو آهي. اهو برهمڻي ئي وشو اباسي آهي. جو اهڙي نارابط جو ڌيان ڪريو، جو سڀني ۾ ڳجهو وسي رهيو آهي، جو ئي ڪارڻي (Causal) ڀرڻ آهي، جو اُڪارڻ آهي، جو ٻار برهم، اور، آهي، جو دڪ ۽ ڀرڻ رهڻ آهي، جو هر جاءِ وسي رهيو آهي، اهڙو چيو دڪ ۾ نٿو اچي. هو بهو مان ڦري اڀي اڳوڻو بڻجي. جو جڳت کي بهور وٺي ڏسيو سو ۽ رڻيو کان مرڻو ڏي وڃيٿو.

دل جي ڪل ۾ ئي برهم آهي جو ئي سڀ آهي.

ڌيان بندو اڀيشد، جو ساموڀد جو انگ آهي، سو چويو ٿو ته: ”هينئر اسين آتما جو بيان ڏينداسين. دل جي اسٿان تي هڪ اٺن پتن وارو ڪل (هيءُ هر ديه ڇڪر جو ۱۲ پتن وارو آهي، ان کان نيارو آهي) آهي. انجي وچ ۾ چيو آتما جو ئي سڙو، اٽو ۽ جي قد جيڏي (Atomic in size) آهي جا گول ڇڪري ۾ ڦري ٿي، منجهس ئي سڀ ڪجهه آهي. اهائي سڀ ڄاڻيندڙ آهي. اها ئي سڀ ڪجهه ڪري ٿي. اهائي سڀ ڪرڻ ڪري ٿي ۽ جيڪي ڪري ٿي سو پنهنجي شڪتي ۽ نسبت ڇڪي انجي وصف ڏيکاري ٿي، ۽ چيو چويو ته آءُ ڪر بڻيو، آءُ سڳي آهيان، آءُ دڪي آهيان، مان انڌو آهيان، مان مندو آهيان، مان ٻوڙو آهيان، وغيره.

جڏهن اها آتما اڀرندي ڏي جو ڪنول جو پتو آهي ان ئي آرامي ٿئي ٿي، تڏهن انجي من جو لاڙو ڌرم ۽ پڳتيءَ ڏي ٿئيٿو. جڏهن ڏکڻ اوڀر واري پتي تي اچيٿي، جوڪ ڳاڙهي خون جهڙي رنگ جو آهي، تڏهن انجو من نبد ۽ سستيءَ ڏي مائل ٿئيٿو. جڏهن ڏاکڻي پتي تي (ڪاري رنگ وارو) آهي تڏهن کيس ڪاوڙ ۽ نفرت ڇڪي ٿي. اهڙيءَ طرح ڏکڻ اولهه واري نيبي آسماني پتي تي سندس من ڀاپ وارن ۽ نقصانڪار ڳالهين ڏي رخ رکيٿو. هن طرح جدا جدا پتن جو جيڪر خاڪو ٺاهجي، ته هوند هيئن بهي:

دل ۾ هردي چڪر جي اهميت.

- (۱) لڙ لهي لڪار، ٻيھج دل درياھ ۾؛
اگر اونڪار جو سوڪڻ اندر منجهه اُچار؛
ر صاحب سرچڻهار، لوڪي منجهڻي معلوم ٿئي.
- (۲) رڳ رڳ منجهه رڳ، آهي اونڪار جو؛
سوچي له سر ر مون، ميگهو چوي هي ماڳ؛
اندر اونڪار جو، ائي جانڻ ۽ چسڙاڳ؛
پسو ٽن سهاڳ، جن دوس سڃاڻو دم کي.

سامي صاحب دل سڌي درياھ ۾ ٻيھي، ڪپڙي جانڻ ۽ چراغ
ڏانهن اشارو ڪيو آهي ۽ کيس چراغ سان ڇر پيو اٿس؟

رشي، مني، حوٽي، جن آتم پد کي پاڻو آهي سي اسانکي ٻڌائين
ٿا ته گرب ۾، آتما جا پرمالما جو روپ آهي، ڏيه ۾ مٿي هي
سهر چڪر مان لنگهي، اجنب ۽ ڪنڪ چڪر لنگهي، وجھو دل
جي عطا ۾ گهر ڪري، سندس ئي جوڻ ۽ اثر ڪري، حوسپ
ڪجهه سمجهي، ويڃاري ۽ پاسي ٿو. هن آتما جو وڃتر احوال
آپندھن ۾ آيل آهي، جي آپندھن وڌن جا انگ آهن. انهن مان
ڪي حوالا ڏجن ٿا.

آتما ٻڌل آپندھن جو ڪو رڳ وڌ جو انگ آهي، هيئن شروع ٿو ٿئي:
”اوم- ڏندوب هجي ان ٿارائڻ کي، جو سنڪ، چڪر ۽ گدا ڌاري
آهي ۽ جنهنجي نام جيت سان يوگي ۽ کي جنم مرڻ جي چڪر کان
جو ٺڪارو ٿو حاصل ٿئي ۽ جنهنجو روپ ٻراڻو، اوم آهي ۽ جو ٽن
اڪرن، ا، آ ۽ م جو لھل آهي ۽ جو داٺا آند آهي ۽ جو ترھم ٻرھ
آهي. اوم، هڪري ”اوم ٺو ٿارائڻ“ منتر جو جيندڙ وٽڪڻ
ڌرم کي پڇي ٿو. اهو وٽڪڻ دل جو ڪمل آهي يعني
ترھم ٻري آهي. اها وچ حيان چمڪات ڏيندڙ ۽
بنج ٿئي ٿي. ندر آهي. هو ترھم ٻي، ٻرھم ٻريءَ جو راجا ٿي

هيءَ لفظ سسوءَ هاڻو انهن مان سوهم جو لفظ ٿو ٺهي، جنهن جي معنيٰ سنسڪرت ۾ آهي، ”مان اهو آهيان؟“ ”مان ٻرهم آهيان“ هن ۾ اوم جو ٻج آهي ئي آهي. ڏيان بندو اُپنيشد انهيءَ جي سمجهاڻي هيٺين ٿو ڏئي.

”جيو هه شبد سان ٻاهر ٿو اچي ۽ س سان اڏو ٿو وڃي. هن طرح هميشه جيو (پراڻن رستي) همس لفظ اُچاري ٿو. ڏينهن رات ۾ هن طرح جيو ۲۱ هزار ۽ ۶ سؤ اُچار ڪري ٿو. هن کي اُچاپ گائتري چون ٿا. هن جي اُچار سان يوگي نروان کي پراپت ڪري ٿو. هن جي ويچار سان ئي انسان پاپ رهايت ٿئي ٿو. هن جهڙو گيان، وگيان، پڇ وغيره نه ٿيو آهي ۽ نه ٿيندو.“

سامي صاحب ٻڌل انهيءَ ويچار ڏانهن اسانجو ڌيان ڇڪائي ٿو، جڏهن چوي ٿو ته سندس وائي جاچيو، محبت سان اهو لعل لهو ۽ وغيره. همس شبد ۾ ٻه ٻڌ آهن. هم يا اهم ۽ س يا سه. ”هم“ وڃي معنيٰ آهي ۽ ”سه“ معنيٰ ”اهو يا هو“ جنهنجو مطلب وري به ٿيو ته ”مان (آهيان) اهو (ٻرهم).“ اهي ٻئي اکر ساھ ڪڍڻ ۽ ڪٽڻ سان ٻڌ اُچار جن ٿا.

سامي صاحب انهن ساھن يا پراڻن کي، جنجي ڪڍڻ ۽ ڪٽڻ سان اهي ٻه اکر اُچار جن ٿا، وڻندڙ موئين سان ٿو پيئي، جنجو ملهه مهانگو آهي. اهي املهه آهن ۽ ائين اڪيار ٿا نه وڃائڻ گهرجن. جنين سڀ ۾ موٽي اڏو هوندا آهن، تنهن ۾ هين ٻن شبدن ۾ ٻڌ، پراڻ روپي موٽي آهن جن ۾ جيڪو ويچار سمايل آهي، تنهنجو ملهه ڪٽڻ مهانگو آهي. سامي صاحب تنهنڪري اسان کي صلاح ٿو ڏئي ته:

”پاڻي منهن مڙهيءَ ۾، انهيءَ وائيءَ منجهه وسو.“ انهيءَ ويچار ۾ نت رهو، پنهنجي سروي جي ڌيان ۾ مڱهن ۽ مست رهو. هن طرح هاڻي ۽ سسي واري سڀ، جا موٽي روپي پراڻن دوارن ٻڌجي ٿي، ان ۽ موئين وچ ۾ ڪوبه تفاوت نه آهي.

اوم شبد انا دي آهي ۽ پار برهم جو روپ آهي . اعوئي هٿڪاري ،
 سرو وڳهن لست ڪندڙ ، سڪ مڻ آهي . ويدن ، پرائن پر انجي مهنو
 لي ڪائي ڪجهه . جبل آهي . ان پر سڀ لوڪ ، ويد ، گڻ ، رڌيون ،
 سڌيون ، اگنيون ، اوسٿائون ، اسانجي پاشا وغيره اچي وڃن ٿا .
 هن اوم شبد جي ٽيڪا تي ڪنهن ليک لکهن ٿا ۽ پاشن ٿيا آهن .
 ويدانتي ، گيالي ، ڌيالي ، يوگي وغيره سڀ هديتي مهنو ڪي مڃن
 ٿا . هڪي پراڻو جو منتر ڪري ٻڌ چون ٿا ۽ جنهن نموني پر اچار جي
 آو ، ان طرح نتيجا نڪرن ٿا .

هن اوم شبد کانسواءِ سامي مسي ۽ هائي جي وارثا ڪئي آهي .
 سامي صاحب چوي ٿو ته :

۱- اندر پر آهي ، اچارو اوازڪار جو :

جو پرن سان بند ڪري ، آئون هنن هلائي ۽
 حو وائي ڪري وات سان ، خوشيءَ سان ڪائي ۽
 مينگها منهن پائي ، ڪي تنهنڪي پسج پاڻ پر .

۲- سسو ڪري سهي ، نه هڪي وائي ڪهڙي وات پر ۽
 منجهس سان مينگهو چئي ، ههڙو نعل لهي ۽
 نه منجهي راج رهي ، لوڪي ڪرم نه لڳي ڪڏهن .

۳- سسي چيو سڄ ، رام رمو سڀ راج پر ۽
 پائي منهن مينگهو چئي ، رنگ منهن جي (ح) ۽
 آڻا انهيءَ اڇ ، نه لوڪي پاپ نه پري ڪڏهن .

۴- سسي اندر ساه ، ٿو وائي وشن جي ڪري ۽
 ٻڌج ڪي بيڪ سان ، هيءَ ڳجهه اندر جي ٿاه ۽
 نه روح منجهن ئي راه ، آئي ماڻ جي مينگهو چئي .

۵- هاهو ۽ سسو ، هيءَ آهي سڀ سر پر ۽
 منجهس موٽي مولد ڪا ، بن پڙن منجهه سسو ۽
 پائي منهن مڙهيءَ پر ، انهيءَ وائيءَ منجهه سسو ۽
 ٻڻي هاتو سڀ سسو ، آئي موٽي مولد ڪا .

اڻيٽ اڱر ٻري ، گروءَ لڪائي ڳياٺ سان ؛
جنهن ۾ وڃي وڃي ري ، ٻين مهاڏري ؛
ٻڌي من مڱن ٿيو ، رهي نس پلي ٻري ؛
سامي مليو سري ، سٽ سٽ سرويپ سان .
اڃا اٿي من آهي جو مڱن ٿي ، سري سرويپ ٿئي ٿو .

مرليءَ نسبت سامي صاحب چوي ٿو ته :

اٺ ٿي ٻهر وڃي ، ٿي مرلي من ، وهن جي ؛
ٻنڌي ٻن ڪنن سان ، سامي ڪين رجي ؛
لوڙي ٻڙن لڃي ، ٿان پسي ٿن ڏيان ٻر .

هن مان ظاهر آهي ته انهن سازن جي آوازن ۾ ڏيان لڳائڻ سان ، من مڱن ٿئي ٿو ، ٿن ڏيان ٻر رهي ٿي ؛ آخر ساڌڪ وڃيو سرويپ سان هڪ ٿئي .

هنس اُڀيڻ هُن ناد بابت چوي ٿو :

” ناد ڏهن قسمن جو ٻڌڻ ۾ اچي ٿو . پهرين چئي لفظ جهڙو آواز ، ٻيو چئي چئي ، ٽيون گھنڊ جو آواز ، چوٿون سنڪ يا ناد جو ، پنجون لائٽري (Lute) جو ، ڇهون جهانجه جو ، سٽون مرليءَ جو ، اٺون دهل جو ، نائون مرڙنگ جو ، ڏهون بادلن جي گجگوڙ مثل . هو پلي نه ڏهن آواز ٻڌي ؛ پهرين نو نه به اٿيو ڪري .

هيءُ اُڀيڻ سڪل بڻجرويد جو آهي ، جنهن ۾ رسي گولر ؛ سنت ڪمار جي وچ ۾ گھنگو ڏنل آهي . هن ۾ ڪنڊلني وغيره جي ڳالهه ڪانه ڪيل آهي پر جاپ جو نمونو بتايل آهي . هتي ٻڌ بتايل آهي ته ناد بند ٿيڻ تي ، من جي هستي ڪم ٿيو وڃي .

منتريو گم .

منتريو گم جي خيال کان ساميءَ جي سلوڪن ۾ اوڀر يا اونڪار جو ذڪر ، سسي ؛ هائي جو ذڪر ؛ گيان جو احوال اچي ٿو .

وڃي ۽ سوکبر مان ستول ڏي بدلي پر کيس گهرجي ته آوازن هي
ٻيٺ وٺي ۽ انهن کي ڇڏي، پنهنجو ڇوٽ ٻي طرف نه پٽڪائي.
من ڪنهن به آواز تي اٽڪار ٿي، ان پر لڳن ٿي وڃيٿو.

اهو اڀرندو وري چوي ٿو ته:

”ٻاهرين اڙن کان آهيو ٿي، يوگي، شيد سان هڪ ٿي وڃي
ٿو، جيئن ڪر ٻاڙي سان ۽ جلدي جدا ڪاس پر ڏجا ڪوڙي ٿو.

ٻاهرين شين کان مسرواه يوگي ڪي، پنهنجي واسنائن تي قابض
ٿي، دائمان ناد ڏي ڄم ڪباڻڻ گهرجي، ڇو آخر پر من جو اٽل آڻيندو.

جيئن، ڪا ماکي ۽ ڇي مک، ماکي ۽ ڇي سواد وٺندي، سندس
سڳند ڏي ويچار نه ورائيندي آهي، ان طرح ڄم ڪنهن جو ڏيان
اندرئس آواز ڏي آهي سو وشن وار بن شين ڏي ڏيان ٿو ڏي،
جو هو مڌر آواز تي رهندو آهي ۽ پنهنجي چڻچلڻا ڇڏي ڏي الس.

سڀ روپي ڄم، لڏا پڙندي، ناد پر ٿي لڳن ٿي ٿو ۽
هر ڪنهن وشه کي ڇڏي، الي ٿي ڏيان ڪپائي ٿو.“

”جيسن آواز يا ناد آهي، جيسن آڪاس سڌڪلپ آهي. ان
کان مٿي اشد ٻاروهر آهي جو خود پرماتما آهي. من جي هستي
جيسن آهي، جيسن ناد آهي پر جڏهن ناد بند ٿئي ٿو، تڏهن جا
حالف آهي انکي من جي آلمني (اها حالف جا من کان مٿي آهي)
چڻچي ٿو.“

هن حالف پر يوگي مڪت آهي ۽ هن بعد هو ڪي به آواز ٿو
ٻڌي. سندس بدن ان حالف پر سماڏي ۽ پر آهي ۽ هڪ ڪاٺ
جي بند مٿل آهي، جيئن ڪي گرمي، سردِي، دڪ وغيره ٿا ستائين.

هن مان ظاهر آهي ته ڪنڊلڻي جڏهن سهر ڇڪر پر اڇڻي
تڏهن ٿي لڳن ۽ ٻري ۽ جو آواز ساڌڪ سٽي ٿو. سامي صاحب پڻ
— ٻي ساڌڪ ڏي آهي جڏهن چوٽو، ته:

منجهين تن تنوار، وڃي ويل سيڪنڊين؟
چنگ تنبور ڪيترا آهن ساز اپار؟
انتي پور اندر بر، سامي ڀرين ٻڌار؟
ڪنهن ڪنهن مڱڻيار، سوچي هن سرود جي؟

۴. آئي اڪر ٻري، گروه لکائي گيات سان؟
جنهن ۾ وڃي واچ ري، بين عينا مڌ ري؟
ٻڌي من مڱن ٿيو، رهي نه ڀلي ٻري؟
سامي مليو سري، سٺا سڌ سروب سان.

هنن آوازن نسبت سرجهڻاڻي يوگه جي اڀرڻن ۾ ٿي آهي.
ٺاڍ ٻڌو اڀرڻ، جو ڪ رگ ويد جو اڀرڻ آهي، اهو هنن نسبت
هيئن ٿو چوي:

يوگي سڌ آسن ۾ ويهي، ويڻنوي مڌرا استعمال ڪري، سڄي
ڪن دواران دائيان اندريون آواز ٻڌڻ جي ڪري.
آواز جو هن طرح ٻڌندو سو ڪيس ٻاهرين آوازن کان چونڪارو
ٿي ٻڌو. سڀني رڪاوٽن کي دفع ڪري هو ٻڌڻ هن ٿي ٻيڻ ۾ ٿريا
جي حالت کي پهچندو.

اڀياس جي شروع ۾، هو گهڻي زوردار آواز ٻڌندو. اهي آهستي
آهستي سوکير ٿيندا ويندا.

شروع ۾ آواز ائين ڀاسجن ٿا جيئن سمنڊ، بادلن، ٺڳاري ۽
آبشارن مان آواز نڪرندا آهن. مڌير اوستا ۾ ڳڻند، سڳي ۽ مردالا
(Mardala) مردنگ جهڙو لڳي ٿو.

آخري اوستا ۾ اهو آواز، بين، مرلي ۽ ڳڻند جي گهڻ ٿيڻ
جهڙو ٻڌجي ٿو. جڏهن هوان اوستا کي ٻڌجي ٿو ۽ ٻيا نڳارو
سڳي، ٿڌهن ڪوشش ڪري، ڪيس سوکير ۽ وڌيڪ سوکير
ٻڌڻ گهرجن.

ستول آواز سان سوکير آواز ٿي

هيءُ اناھيءَ شيد، جدا جدا ھنڌن تي، جدا جدا ٺھولي ۾ ٻڌڻ
۾ اچيٿو. اندر مان جدا جدا سازن جا آواز ٺڪرن ٿا. ڪنڊلني
جڏهن هر ديه ڇڪو وٽ اچي ٿي تڏهن انھن شروع ٿو ٿئي. مثلاً
جڏهن ڪنڊلني اجتي ڇڪر کولي ٿي (پٺتائيءَ جي وڃڻ) تڏهن
شيد اناھيءَ گرنٽ ۾ لڪل آهي، نہ گروءَ جي آواز ٻڌڻ جي شڪتي
برابري ٿئي ٿي، هو آواز جو آتما يا ساکي آتما جو سمجھڻ ٿو ٿئي.

سامي صاحب چويٿو تہ :

جبين ٻڌو ناد، گروءَ گورک ٺاٺ هو
لوري لڳو ٺن کي، سمجھ جو بسماڊ
ماھل ٿيا مھران ۾، ڇڏي باد ساد
وڃي پڇ سواد، سامي ٺن سڌن کون.

يا

گورک وحائي، سڳي سھڻ آڪاس ۾
ورلي ڪنھن جوڳيءَ کي، سمجھ منھن آئي
سامي جنھنجي سا گروءَ، مٺا مٺائي
وڃائي وائي، رھي نروٽ ٺنگر ۾.

ٺا ساوڪ ڄڻ ۾ هن انھن سڌ جو ذڪر آيل آهي انھن مان
ڪي مکھ ھيٺ ٿي ٿا :

۱. ٺريءَ ٺگارو، اکند وجسي ٺو آڌ جو
ٻڌي ڪو بالوٺ جئي، پاڳوان ٺارو
مٽو جنھنجي من مون، اوڍيا اندارو
ڄاڻي جڳ سارو، ڇمٽڪار ڇيٽن جو.

۲. انئي ٺھر وڃي، ٺي مري من موھن جي
ٻڌي ٺن ڪن سان، سامي ڪن وڃي
ٺوڙي ٺران ٺجي، ٺان ٺي ٺن ٺان ۾.

(۲) ٺين، ٺاسڪا، ٺاپ، سوڌ يو جنهن گرگيات سان ۽

سو سامي ٺاڙا پور ۾، ڪري نه جيءَ خراب ۽

پائائين پرچي ڪري، انڀڙي آٺر لاپ ۽

جر جو حرف حساب، واري واصل ٿي رهيو.

سامي اسانڪي ٻڌائي ٿو نه جو ساڌڪ منيپور (دن چڪر)،

ڪنڪ چڪر ۽ اجنيہ چڪر کي پنهنجي وس رکي، مٿي سهر چڪر

ڏي هلي ٿو، سو جنم مرڻ جي چڪر کان چٽي ٿو.

انهڊ شبد.

په يوگ ۾ اندران نڪرندڙ آوازن جو بڻ بيان اچيٿو. ڪنڊلتي

جڏهن پنهنجي گهر مولادار مان اُٿي ٿي ۽ مٿي چڙهڻ جي ٿي ڪري

ٿڌهن ڪجهه چرپر ٿئي ٿي. اها چرپر آواز پيدا ڪري ٿي. آواز ٻن

طرحن جو ٿيندو آهي. رواجي طرح جڏهن هڪ شيءِ ٻيءَ سان

لڳندي آهي، ٿڌهن آواز ٿئي ٿو. هتي بنا ٻن شين جي لڳڻ جي

آواز پيدا ٿئي ٿو. اهڙي آواز کي سنسڪرت ٻوليءَ ۾ اناهت چون

ٿا. سنڌيءَ ۾ ساميءَ انڪي انهد چيو آهي.

من، جو دنيا جي ٻاهرين آوازن ڏي ڇڪجي ٿو، انڪي اتان

ڪڍي انٽرمڪ ڪرڻ لاءِ، اڀاسيءَ کي اندر مان نڪرندڙ جدا جدا

آوازن ڏي، گروڌيان ڇڪائي ٿو. سامي صاحب بڻ چويٿو ته:

انهڊ جو آواز، ٻڌو جنهن گرگيات سان ۽

پرچي ڪيو تنهن پانهڊجو، بنا ڪلپت ڪاج ۽

مايا جو موٽاج، ڪڏهن ٿئي ڪينڪي.

يا

انهڊ جو جهڙڪار، ٻڌو جنهن ٻانڀڻ چٽي ۽

مٿيو تنهنجي من هون، وڌنڪيد وهندوار ۽

چڙهي سهج سهر ٿي، ڏسي دب ديدار ۽

ٻائي ٻڌ اپار، مشڪي ڪشڪي ڪينڪي.

مولاڌار جتي ڪندلئي ستي ٻيئي آهي، سا هڪ ٽرڪندي
 آڱ هي چڪر مٿان آهي، جنهنڪي ”ٽرائيرا“ چون ٿا. سهر چڪر
 وٽ بڻ اهڙو ٽرڪندو ڪمل آهي. سهر چڪر جي هٿان هڪ
 ٻيو ٽنڊو ڪمل آهي، جنهنڪي ۱۲ پٽا آهن. جي منهن هٻڪ ڪو
 ٻيا آهن. ڪندلئي جڏهن اتي اچي، تڏهن ٻن چڪرن وانگي،
 انهن جو منهن مٿي ڪري ٿي. هن ٻارهن اڙن واري ڪمل ٻر ٽرائيرا
 مٿل ٽڪندو آهي. هن ٽڪندي ٻر مولن مڙهل هٿ آهي، جنهن
 کي ”مٺي پٽ“ چون ٿا. مٺي پٽ ٻر وري مولن جو بهت آهي،
 جنهنجي چوڌاري اهرت جو ساگر آهي. سامي صاحب پنهنجي هڪ
 سلوڪ ۾ انهيءَ ڳالهه ڏي هينئن اشارو ڪيو آهي:

(الف) اُتلي آکاڻي، گروه سڏائي مک ري،

ڏرلي چڙهي آڪاس لي، ٻر به ليو پاڻي،

سهڻي سوکر تولد ٻر، سلٽا سماڻي،

هوج ٽپن ماڻي، هن سامي ٻڌي ساه ري،

(ب) عجائب اسرار، گروه لکايو گمان سان،

ڏرلي چڙهي آڪاس لي، کليو دسمون دوار،

اچي جاڳو پاڻهن، لڏو لڏو اونڪار،

ساکي سرچڻهار، سامي ڏسي سڀ ٻر.

ڪندلئي دٻي، مولاڌار (ڏرلي لتو) چڙهي مٿي سهر چڪر
 (آڪاس دٻس) ڏي رخ رکي. چڪم مانا (ڪندلئي)، سڏاڻو
 وٽ چوڪ مٿي سهر جبل لي آهي، ٻهچڻ هي ڪري ٿي. سهر
 چڪر وٽ ٻهچڻ کان اڳ، کيس چيو هو پاڻي، اهرت جو ساگر مليو.
 سامي صاحب مٿن سلوڪن ۾ ان جوڳ جي آڙو وڌي ڏي اشارو
 ڪيو آهي.

شروعات ۾ جيڪي سلوڪ ڏال آهن انهن ۾ ٽن، ٽاسڪا ۽
 ٽاپ، انهن ٽنهي چڪرن کي گرگباٽ سان ساڌڻ ڏي سامي صاحب
 اشارو ڪيو آهي. ڇي:

اڀياسيءَ کي عجيب غريب شڪتيون سونپي ٿو. اهي چڪر سشمنا ناريءَ تي ڪرلگهي منجهه آهن. اڀاءُ ۽ ڀنگلا ڪرلگهي ۾ سشمنا تي وروڪر نموني ويڙهجي پنج چڪر ٺاهين ٿيون. ڪنڊلني انهن ٺهڻي نارين تان مٿي هلي ٿي، پر سندس خاص ڀرپور سشمنا تي آهي. اهي ٽيئي مٿي ڀرن جي وچ ۾ ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. ان هنڌ کي ”مڪت ٿروپي“ چئجي ٿو. پنج چڪر، جڊو مٿي ڏڪر ڪري آيا آهيون سي آهن: مولاڌار، سواڌشتان، منيپور، اناهت ۽ وشد (ڪنڪ). اهي پنج چڪر جئين مٿي بڻائي آيا آهيون جڳتر جي پنجن نئن جا عيوضي آهن. (۱) مولاڌار - ڌرتي ٿو (۲) سواڌشتان - چل ٿو (۳) منيپور - اگني ٿو (۴) اناهت - وايو ٿو (۵) وشد - آڪاس ٿو. اجني چڪر وٽ شو جي ٽين اک چٽي وڃي ٿي. جئين جئين ڪنڊلني مٿي چڙهي ٿي، تئين تئين انهن چڪرن تي ضابطو ٿيس ٿو. جڏهن ڪنڊلني مٿي سهر چڪر ڏي اچي ٿي، تڏهن ٽي کيس آرام اچي ٿو. هن هنڌ جيو، شو روپ ٿئي ٿو. جڳت مانا ڪنڊلني، وڃي جڳت پتا سان ملي ٿي ۽ روحاني طرح اهاڻي شادي آهي، جنهن لاءِ جوڳي سڪندا آهن. اتي جوڳيءَ کي سماڌي حاصل ٿئي ٿي. هن بنا ترڻ آهي، ترشنا آهي، انڇا جو ٻج آهي. هن سماڌيءَ جي حالت ۾ بدن پنهنجيون ڪريائون ٿو ڪري. دل هلق بند ڪيو ڇڏي، نهن ۽ وار ٺٽا وڌن. هيءُ سڀ حالتون ڪنڊلنيءَ جي مٿي چڙهڻ ڪري آهن. سهر چڪر، مٿي جي چوٽيءَ کان ۴ آڱر مٿي آهي. سامي صاحب جڏهن ۴ آڱر آڪاس جي ڳالهه ڪري ٿو، تڏهن سندس اشارو ايڏانهن آهي.

- (۱) چار آڱر آڪاس، نهن ۾ ڏرسن ڏوس جو،
 بنا انگ اويو جي، سته سڌ پرڪاس ۽
 سيني ۾ سامي چٽي، نهن واسه يو جو واس ۽
 اهڙو جنهن اڀياس، سي گر کي گڏيا گودڙيا.

شڪتيءَ کي اٿاري ٿو سولي بڻجي آهي. هوءَ پنهنجو منهن هيٺ
ڪيو سمهي پئي آهي. سندس بدن وچ جو آهي، سندس روپ
آڳ چي اُن سان ڀرپور آهي. ”جڏهن ڪندليءَ جي ڏانڊي
کڙي ٿي ٿي، لڏهن سمورو بدن سندس روڻيءَ سان روشن ٿيو
پوي.“

سٺ چڪر ٺهيل شاستر، پوٽيءَ کي صلاح ٿو ڏئي تہ ”انهيءَ
ڪندلي کي، ڄا ان ٺهون ۾ ويڙهيل آهي، آلي ڄاڳاءُ.“

سوانو پوندڪرا ڪلپ ۾ چيل آهي تہ ”ڪندلي شڪتي آدي
مايا آهي، ڄا جڳتر کي چموت ڏيندڙ آهي. هوءَ هر هڪ بدن ۾
ستي پئي آهي پر تہ انکي هلائي ٿي. هوءَ جوان لالڪ مٺل،
وح والڪي روشن، آڳ چي اُن سان ڀرپور آهي يا ڪٿي ڇڏي تہ
سڄي سون ورلي آهي.“

ڪندلي شڪتي، انڪري جڳتر ۾ به آهي تہ پراڻيءَ ۾ به.
جڳتر شڪتيءَ کي مها ڪندلي حقيقي ٿو ۽ بدلي شڪتيءَ کي
ڪندلي. جڳتر کي هلائڻ واري ادريشت ڪندلي آهي ۽ ڇيو
کي هلائڻ واري، دريشت ڪندلي. انسان جڳتر جو چوٽو روپ به
انڪري آهي جو آدي شڪتيون، پنج ٿين، انهن جا مرڪز وغيره
سڀ سندس بدن ۾ آهن. هوءَ بن وڙهن، ايرا ۽ پنڳلا جي لهل
آهي. اسانجو ڪرنگهو جهيٺڪي پوک جي ساهت ۾ ”ميرو ڏنڊو
يا ترهر ڏنڊو“ چون ٿا، ان جي ٿري کان ٿي وڳون، لاريون هلن
ٿيون ۽ اڙا ڪهي طرف کان، پنڳلا سڄي کان ۽ وچ ۾ سمنا آهي، جنهن
۾ وڏي ٻيون سوکمر لاريون آهن. انهن مان هڪ چترلي آهي.
ڪندليءَ جو رستو چترلي مان آهي.

ڪندلي چڪرن مان لنگهي ٿي ۽ الهڪي روشن ڪري ٿي.
اهي چڪر چٽڪ بلن مٿل آهن ۽ ڪندلي اچي ۽ مٿل. جئن تہ
اهي چڪر جڳتر جي ٿن جا لهل آهن ۽ انڪري انهن تي ڏيان

چست ڪري کين ستول ۽ سوکير ڏيھن جي وچ ۾ دروازو ٻڌائي،
برھم رندر (سھس ڇڪر) ٽائين ٿو پھچائي. سندس مٿي ڇڙھڻ
جو رستو ٽن ٺارين (Nerves) منجهان آھي. انھنکي اير، ٻنگلا ۽
سشمنا چوڻا. سشمنا وچين ٺاري آھي ۽ اير ۽ ٻنگلا انھي ٻن پاسن
کان منٿري ۽ مٿل آھن. انھن ٽن سوکير آکاس جي ڌارا مٿي ڇڙھي
ٿي. انھي ۽ ڪنڊلنيءَ جي ڇڙھڻ جو نمونو وروڪر نانگ مٿل
آھي. اھي ٽي ٺاريون، ٻئيءَ جي ڪنڊي جي وچ ۾ آھن، جنھنکي
يوگ جي ساھت ۾ برھم ڏنڊو چيو اٿن.

ڪنڊلنيءَ جو بيان وڌيڪ، اڳين، پراڻن، اُپنڀشدن ۽ سنتن جي
ٻاڙين ۾ پڻ اچي ٿو. يوگ ڪنڊلني اُپنڀشد چويٿو ته اها ٻن وٿرن
(ڪنڊلن) جي ٺهيل آهي؛ انڪري کيس ڪنڊلني سڏيو وڃي ٿو.
مولادار ڇڪر جي وچ ۾ ريشي جي وچ ۾ سندس گھر آهي.
اها جيون شڪتي آهي، جنھنکي ”ڪنڊل“ چئجي ٿو ۽ پراڻن جي
شڪل موافق آهي ۽ ٽيچ ۽ روشنيءَ جي ٺهيل آهي. کيس
”ما ڪنڊلني“ به چئجي ٿو ۽ ساڳي آهي، جنھنکي ”پار برھم“
چئجي ٿو. هوءَ شبد برھم سان ڳنڍي پيئي آهي، جو هڪ مان
گھڻا اڪثر ٿيو آهي. اها سفيد ڪنول جي ڏانڊيءَ جي ٿانڌوري
مٿل آهي.

گيان روا نٿو. چويٿو ته ”هيءَ آدي گيان آهي، جنھنکي لکھا
وڃن ۽ سورجن جو ٽيچ آهي ۽ لکھا چندرمائن مٿل وٿندڙ ۽
شانست مٿل آهي.“

گھيرنڊ سمھيتا موجب ”هيءَ مھاديوي آهي، جا نانگ جي روپ
۾ آهي.“ هڪ يوگ برديپيڪا ۾ لکيل آهي ته ”مولادار ڇڪر
مٿان ڪنڊلني ستي پيئي آهي. اها يوگين کي موڪش ۽ مورڪن کي
باند ڪرڻ لاءِ ستي پيئي آهي. جو کيس ڄاڻي ٿو سوئي يوگ
ٺيڻ آهي. هوءَ شڪل ۾ گول وٿريل نانگ مٿل آهي، جو هڪ

يعني ”نانگ اگني“ ۾ ڇوڀڻو نه: ”ڪندلي سٽل شڪتي آهي. اها شڪتي ها هڪڙي ڪي پيدا ڪري پالي ٿي، تنهن جو روپ انسان ۾ اها شڪتي آهي.“ سر چارلس لېڊيئر ٻڌهجي ڪتاب * ”سڌيون ۽ ڇڪر“ ۾ هن شڪتيءَ نسبت لکيو ته: ”اسانجي بدن ۾ هڪ ڪندلي جي شڪتي آهي، سا زمين جي اندر اولهه هڪو برهما هو ڪمباڳري ڪارخانو آهي، انان ٿي اچي. هيءَ سُڪني انهيءَ پراڻ اگني کان علحدي آهي، جا سوڍج منجهان ٿي اچي. هيءَ پراڻ اگني واري شڪتي، واپوءَ جوت ۽ وڏن کليل دهن جي آهي، پر اگني جا هيٺان ٿي اچي، سا وڌيڪ ڳنڀل ماديءَ جي آهي، جنهن باهه ۾ لعل ٿيل لوهه جي اگني. هيءَ الاهي طاقت هڪ ريت نهائين هيٺ ٿاڪ آهي، انهن ٻن پائڻجي نه اندر ۽ اندر، هڪ ماديءَ ۾ بوندي ٿي وڃي، اهو آهستي ۾ ڪنهن نه انڪ جي پرواهه نه، هڪ سان اچي وڌيڪ ٿي، آخرين حد کي پهچي، وري مٿي ڇڙهڻ جو رخ الاهيءَ آڏو ٿي ٿي رکي، جتان آئي آهي. اها پهرين ڌارا جڏهن موٽي ٿي لڳي، تڏهن انکي ڪندلي ٿو سڏجي. پر ڪندلي روزمره جي جوت ۾ نه انسان جي سر ۾ به ڪم ڪري رهي آهي، اهو سندس روپ، وڌيڪ نرم آهي، الاهيءَ ۾ ڪونه جوکو ڪونه آهي، پر اهو فائدي وارو آهي. اها پهچو ڪم پئي ڪري، اها ساڳي شڪتي آهي، جا سر ۾ جي نئين ٿان ٿي هلي ۽ الاهيءَ کي لست رس (Nerve Fluid) ٿو چئجي. ڏسڻ ۾ آيو آهي ته هيءَ شڪتي انسان جي سر ۾ مولڏار ڇڪر کان ٿي گهڙي.“

هڪ يوه ٻڌيڪا ڪندليءَ کي ديو ڪري ڪوليو آهي. هوءَ برهمه دوار وٽ سمهي پيئي آهي، انکي اُٿارڻ لاءِ ٽي جوڳيءَ جو سمورو جتن آهي. يوگي، راج يوه ۾ ڪندليءَ کي اُٿاري، انکي مٿي ڏڪر ڪيل جدا جدا ڇڪرن مان لنگهائي، انهن کي

* سنڌيءَ ۾ اُنچو ٽرجهو پروفيسر جيممل پراسرار ڪيو آهي.

چست ڪري کين سٿول ۽ سوکير ڏيھن جي وچ ۾ دروازو بڻائي،
 برھم رند (سھس چڪر) ٿاين ٿو پھچائي. سندس مٿي چڙھڻ
 جو رستو ٽن ٺارين (Nerves) منجھان آھي. انھنکي اير، بنگلا ۽
 سشمنا چونٿا. سشمنا وچين ٺاري آھي ۽ اير ۽ بنگلا انجي ٻن پاسن
 کان منٿري ۽ مثل آھن. انھن ٽن سوکير آڪاس جي ڌارا مٿي چڙھي
 ٿي. انھي ۽ ڪنڊلنيءَ جي چڙھڻ جو نمونو وروڪر نانگ مثل
 آھي. اھي ٽي ٺاريون، ٻئيءَ جي ڪنڊي جي وچ ۾ آھن، جنھنکي
 يوگ جي ساھت ۾ برھم ڏندو چيو اٿن.

ڪنڊلنيءَ جو بيان ويدن، اگمن، پراڻن، آپيشدن ۽ سنتن جي
 پاڻين ۾ پٽ اچيٿو. يوگ ڪنڊلني آپيشد چويٿو تہ اھا ٻن ويڙھن
 (ڪنڊلن) جي ٺھيل آھي؛ انڪري کيس ڪنڊلني سڏيو وڃيٿو.
 مولادار چڪر جي وچ ۾ ٽيڙ روشنيءَ جي وچ ۾ سندس گھر آھي.
 اھا جيون شڪتي آھي، جنھنکي ”ڪنڊل“ چئجي ٿو ۽ پراڻن جي
 شڪل موافق آھي ۽ ٽيڙ ۽ روشنيءَ جي ٺھيل آھي. کيس
 ”مھا ڪنڊلني“ بہ چئجي ٿو ۽ ساڳي آھي، جنھنکي ”يار برھم“
 چئجي ٿو. ھوءَ شبد برھم سان گندي پيئي آھي، جو ھڪ مان
 گھڻا اڪثر ٿيو آھي. اھا سفيد ڪنول جي ڏانڊيءَ جي ٿاندوري
 مثل آھي.

گيان روا نٿو چويٿو تہ ”ھيءَ آدي گيان آھي، جنھنکي لکھا
 وڃن ۽ سورجن جو ٽيڙ آھي ۽ لکھا چندرمائن مثل وٽندڙ ۽
 شانت مٿي آھي.“

گھيرند سمھيتا موجب ”ھيءَ مھاديوي آھي، جا ٽالگ جي روپ
 ۾ آھي.“ ھٿ يوگ برديپڪا ۾ لکيل آھي تہ ”مولادار چڪر
 مٿان ڪنڊلني ستي پيئي آھي. اھا يوگين کي موڪش ۽ مورکن کي
 باند ڪرڻ لاءِ ستي پيئي آھي. جو کيس جاڳي ٿو سوئي يوگ ۾
 نٿو آھي. ھوءَ شڪل ۾ گول ويڙھيل نانگ عئل آھي، جو ھن

يعني ”نانگ اگني“ ۾ چويٿو ته: ”ڪنڊلني سٽل شڪتي آهي. اها شڪتي جا ڇڪتاڻ ڪي ٻڌا ڪري پالي ٿي، تنهن جو روپ انسان ۾ اها شڪتي آهي.“ سر چارلس لېڊيٽر ٻڌي ڪتاب * ”سڏيون ۽ چڪر“ ۾ هن شڪتيءَ نسبت لکيو ته: ”اسانجي بدن ۾ جيڪا ڪنڊلني جي شڪتي آهي، سا زمين جي اندر اولهه جهڙو رهيا هو ڪيميائي ڪارخانو آهي، اٽان ٿي اچي. هيءَ شڪتي انهيءَ پراڻ اگني کان علحدي آهي، جا سورج منجهان ٿي اچي. هيءَ پراڻ اگني واري شڪتي، واپس ۽ چوٽ ۽ وڌن ڪامل ڏيڻ جي آهي ۽ ٻر اگني جا هٻان ٿي اچي، سا وڌيڪ ڳٽيل مادي جي آهي، جنهن باهه ۾ لعل ٿيل لوهه جي اگني. هيءَ الاهي طاقت هڪ ريت ٺاهيس هيس ٺاڪ آهي. ائين ٻيو پائڻجي ته اندر ۽ اندر، هيڪ مادي ۾ پوندي ٿي وڃي، اوه آهستي ٻر ڪنهن نه اٽڪ جي پرواهه بنا، هڪ سان اڳتي وڌيڪ ٿي، آخرين حد کي پهچي، وري مٿي چڙهڻ جو رخ الاهيءَ آڏي ٿي رکي، جتان آئي آهي. اها پهرين ڌارا جڏهن موٽي ٿي لڳي، تڏهن الڪي ڪنڊلني ٿو سڏجي. ٻر ڪنڊلني روزمره جي جهوپ ۾ نه انسان جي سر ۾ ٻيو ڪم ڪري رهي آهي. اهو سندس روپ وڌيڪ نرم آهي، الاهيءَ ۾ ڪوبه جوکو ڪونه آهي، ٻر اهو ماڻهي وارو آهي. اها پنهنجو ڪم پيئي ڪري، اها ساڳي شڪتي آهي، ها سر ۾ جي نئين ٿان ٿي هلي ۽ الاهيءَ کي لسف رس (Nerve Fluid) ٿو چئجي. ڏسڻ ۾ آيو آهي ته هيءَ شڪتي انسان جي سر ۾ مولڌار چڪر کان ٿي گهڙي.“

هٿ يوه ٻرديڪا ڪنڊلنيءَ کي ڏيوي ڪري ڪوليو آهي. هوءَ ٻهرهه دوار وٽ سمهي پيئي آهي، انکي اٽارڻ لاءِ ٽي چوٽيءَ جو سمورو جنم آهي. يوهي، راج يوه ۾ ڪنڊلنيءَ کي اٽاري، انکي مٿي ڏڪر ڪيل جدا جدا چڪرن مان لنگهائي، انهن کي

* سنڌيءَ ۾ انڇو لڙجهو ٻروميسر چينمل ٻر سرام ڪيو آهي.

مٿين پراڻن جي آستانن کي سندن ڇڪون سان ڳنڍجي نه هوند
 بنيون خاڪو ڇڙي پوي.

پراڻ وائو	آستان	پراڻ جو ڪرڻو	ڇڪر
بران	هر دور	پيلو	دل
اڀان	گد يا	سنگتراڻي ڳاڙهو	مولاڌار
سمان	دن	ساڻو	ٺاڻي
ادان	نري	سوسنو - نيلو	ڪنڪ
ويان	سارو سربر	گلاي	هياڻچو

هنن پراڻن جي ڪرڻن جي گهٽ وڌ ٿيڻ تي بدن جي جدا جدا
 انگن جي صحت جو مدار آهي. خود آتمڪ آئيني بس پراڻ وارن
 ڪرڻن تي آڌار رکي ٿي.

ڪنڊلني شڪتي

هٿ ٻوڳ ۽ راج ٻوڳ هر ڪنڊلني د بويءَ، ڇڪٽ ماڻا کي اڏاري
 مٿي ڪاپار جي آستان ڏي کڻي وڃڻ تي گهڻو زور ڏنل آهي.
 هٿ ٻوڳي اهو مقصد آسن، مدرائن، بدن ۽ پراڻا نام رستي حاصل
 ڪري ٿو ۽ راج ٻوڳيءَ لاءِ وسيلو ڏيان ۽ اڇا سڪتي آهي.
 ڪنڊلني يا ٽانگ اڻٽي هڪ قسم جي گهٽ سڪتي آهي،
 ڇا هر انسان ۾ ستل روپ ۾ وڻڻي پيئي آهي. کيس ٽانگ اڻٽي
 چوڻا، ڇو جو انجو روپ ٽانگ مثل آهي. سوامي ووڊڪانڊ
 پنهنجي ڪتاب ”راج ٻوڳ“ ۾ ڪنڊلنيءَ شڪتيءَ نسبت چويو ته
 ”The centre where all residual sensations are as
 t were, stored up is called Mul-dhara Chakra and
 he coiled up energy of action is Kundalini.
 —the Coiled up”
 مولاڌار ڇڪر ۾ ڪرم جي شڪتي ڪنڊلني وڻڻ
 پيئي آهي. شري آرٿر اٽويلان پنهنجي ڪتاب ”سرنٽ

يو اصلوڪو آهي سو چڪر جي منهن وٽ غائب ٿي وڃي. هندو
فاسٽرن ۾ جاڻايل آهي ته ٻراڻ پنجن مکيه لهرن ۾ ٿو ٻري؛ ڇو جو
بالي جي واري چڪر مان لنگهندي نيلو ۽ سوسو هڪ ٿي ٿا وڃن؛
اهڙيءَ ريت سنگترائي ۽ ٻوڙ هو ٻاڙ هو.

يوگين ۽ اڀاسن ٻراڻ جي اٽوءَ جا ڪرڻا بدن جي جدا جدا
هيٺن ٽي ڪم ڪندو ۽ طاقتور بڻائيندو ڏٺا آهن. هڪ سوسئي
ٻيلي جهڙو، ٻاڳا ٿي هڪو نيلو، ٻوڙ هو نيلو ۽ سوسو ٿي ٿا. هڪو
نيلو، ڪنڪ چڪر کي؛ ٻوڙ هو نيلو ۽ سوسو ڪوٻريءَ ڏي ۽ ٻيو
سهس چڪر ڏي ٿو وڃي.

ٻيلي جهڙو هڙدي ڏي رخ رکي، اٺان وري ڪوٻريءَ ڏي
۽ ٻيو سهس چڪر کي قوت بخشي ٿي.

سائي جهڙو جو دائرو چري، بگين، آڏن ۽ هاضمي جي
انگن ٿاڻن آهي ۽ گلابي جهڙو سرور ٿي لٽن سان ٻري ٿي
لٽن جي سرشتي (Nervous System) جي جهوپ آهي.

سنگترائي ٻاڙهي جهڙو ڪم، بنيءَ جي ڪندي جي پاڻ
کان چٽل وارين اندرين ڏي آهي. روايتي ماڻهوءَ ۾ هيءَ جهڙو
سربري ڪامنائون وڌائي ٿي پر جيڪو شخص لٽس کي وس
ڪري ۽ ٻيو هيءَ ڪرڻو دماغ جي ڪوٻريءَ ڏانهن وڃي سگهي
جتي دماغي شڪتي، اڻ سوار ٿي پيا ۽ آڻڪ ٻرڪري کي وڌائي
ٿو. اهڙي انسان لاءِ ڪندليءَ جو اٿارڻ سولو ٿيو پوي ۽ اٿارڻ
۾ هو ڪنهن خطرن کان آخر رهيو.

پنج ٻراڻ

هندو ڳرڻن، پنهنجن وائن يا ٻراڻن جو ذڪر ڪيو آهي. ڪو
سمهت ڳرڻت، سندن آستان هسبان بنايا آهن:-

ٻراڻ هڙدي ۾؛ اڀان گديا ۾؛ سمان ٿاڻي ديس ۾؛ آڏان
۾؛ ويان ساري سرور ۾.

گد يا ڪاٺوئي، هردي ٿاڻين، اگني ديس آهي. اگني جي صورت ڪنڊي آهي، لال سندس رنگ آهي ۽ سندس اکر. ر سان پراڻ ڪٿي اگني ديس مان لنگهي، ردر ٿي ڏيان ڌري، جنهنڪي ٽي اکيون آهن جو سڀ ورتو ڏئي، ۽ جنهنجو رنگ ٻيهرن جي سڄ وانگر آهي. سندس ساري بت ٽي رک مڪيل آهي، سندس مٿي مورت آهي.

دل کان وٺي ڀرن ٿاڻين وايو ديس آهي. وايو جي شڪل ڇهه ڪنڊي آهي، رنگ ڪارو اٿس، پ اکر سان ڇمڪي ٿو. وايو ديس مان پراڻ ڪٿي، ايشور ٽي ڏيان ڌري جو سروگيانا آهي ۽ جنهنجا مک چوڌاري آهن.

ڀرڪتي کان وٺي مٿي جي چوٽيءَ ٿاڻين، آڪاس ديس آهي. شڪل سندس گول آهي، رنگ دونهين جهڙو اٿس ۽ ه اکر سان ڇمڪي ٿو. آڪاس ديس مان پراڻ ڪٿي، هيٺينءَ ريت سدا شو ٽي ڏيان ڌري ۽ هو آئند دانا آهي، هنجي مورت ”بندو“ آهي، مهاديو آهي، آڪاس مورت آهي، جهلڪندڙ آهي، چندرڪور سندس مٿي ٽي آهي، پنج منهن اٿس، ڏهه عطا ۽ ٽي اکيون ۽ مٿي مورت اٿس، سڀ مٿين سان سينگاريل آهي، اُماڊ بوي سندس سر ٻر جي اڌ ٻر آهي، ور ديوتا آهي، سڀني ڪارٽن جو ڪارڻ آهي.

مٿيون بيان يادگيريءَ لاءِ خاص ڪارائتو آهي.

پراڻ

اسين پراڻ وايو مندبل مان ڪٽون ٿا. پراڻ جو اڻو وايو مندبل ۾ نهايت ڇمڪندڙ آهي. اهو اڻو ست نهو آهي. جڏهن اهو اڻو هيانجي وٽ چڪر جي ڪن ۾ ٿو گهڙي تنهن وقت مٿجي جدا جدا رنگن جي لهرن جي صورت ٿو وٺي. اهي رنگ آهن سوسن، ٺيلو، سائو، ٻيلو، سنگتراڻي، ڳوڙهو ڳاڙهو ۽ گلابي ڳاڙهو. ٻيهر ٻان ڇهه رنگي لهر، هيانجي جي ڇهن اڙن مان ٿا لنگهن ۽ ستون گلابي ڳاڙهو

ٿو ڏئي. ڇڻي: جڏهن اکين کي خوف ڏيڻ لاءِ سوڪر آڪاس آهي،
لٽن، رڻ، گنڊ، سرش ۽ شيد لاءِ جدا جدا آڪاس آهي. انهن
جا جڪي ٿيون سان لاڳاپا آهن. سي پنتون (جيا مٿريءَ جي
شڪلين) دواران جا ٿايل آهن.

گنڊ پوٽوي (چورس) سان، رڻ پاڻي (چندرڪور) سان،
روپ اگني (نڪندي) سان، سرش واپو (ڇوڪندي) سان ۽
شد آڪاس (گول) سان.

پندت دليل ٿو ڏئي ته شد گول جي شڪل ۾ ٿو هلي يعني
پنهنجي ڌارا چوڌاري ٿو وجهي، تنهنڪري ڪنهن يعني پنهنجن
ڇڪر جي نڀائي گول آهي. خوف جو هلاڻ نڪندي جي صورت
۾ آهي ڇو ته روپ لهر جو نڪندو اڳتي ٿو وڌي ۽ پوءِ گولي سان
ٿو هلي ۽ جڏهن سندس چال پوري ٿي ٿئي ته ڏهن نڪندو ٿو
لاهي تنهنڪري لٽن ڇڪر جي نڀائي نڪندو آهي. اهڙي ريت
لهرن جي چال تي شڪلن جي سمجهڻي وڌيڪ ڀرماري ڏئي ٿي.

سريڙ ڌيان.

ڪڏهن ڪڏهن يوگي ڌيان اڀاس، سريڙ سان لڳائيندا آهن.
يوگ ٿيو اڀسندو ٿو چوي ته:

”پنج ٿل آھن. پوٽوي، پاڻي، اگني، واپو ۽ آڪاس. پندت
لٽن لاءِ پنج ڌيان آهن. پوٽويءَ جو ديس آهي پٿرن کان گوڏن
ٿاڻن، هنڌي صورت چوپاسي آهي، رنگ سندس ٻيلو آهي ۽ اکر
سندس ل آهي. ل اکر سان براڻ ڪٿي، پوٽوي ديس مان لنگهي،
چوڪي سون ورن برهما جو ڌيان لڳائي، اتي ڌيان ڌري.

پاڻيءَ جو ديس گوڏن کان وٺي گديا ٿاڻن آهي. پاڻيءَ جي
شڪل اڌ چنڊ آهي ۽ رنگ اڻس اڇو. سندس اکر آهي و. و اکر
سان براڻ ڪٿي پاڻي ديس مان لنگهي چوپاهين، مٿي تي چتر واري
نارايڻ ديوتا تي ڌيان ڌري، جنهنجو رنگ نچ نرمل آهي.

ڏنل آهي سو پڻ اوم جو نمونو آهي. اُپنڀڻ ۾ اوم جي نير سان من کي مارڻ ۽ شانت ڪرائڻ جا گهڻي اشارا، گرو شش کي ڏيئي ٿو.

اها ڳالهه پڻ نه وسارڻ گهرجي ته هر هڪ ڇڪر، خاص ريت، هڪ نتو جي لاءِ ٻيڻو آهي. انساني پتلو پنجن نتن مان ٺهيل آهي. پر ٿوري، چل، اگني، وايو، آڪاس ۽ ڇهين ڇيڙ مادي جي ٺهيل آهي من. هنن ڇهن نتن جي ورعاست جدا جدا ڇڪرن موجب ”شڪ ڇڪر نرو پڻ“ شاستر موجب هيٺين ۴ ريت آهي.

ڇڪر	نتو	شڪل	رنگ
۱. مول آڌار	پر ٿوري	ڇورس	پيلو
۲. لنگ	پاڻي	چنڊ ڪور	اڇو
۳. نايي	اگني	ٽڪنڊو	بھڪندڙ لعل
۴. هر دو	هوا	ٻه انٽر مليل ٽڪنڊا (ڇهه ڪنڊي شڪل)	دونهي وارو
۵. ڪنڪ	آڪاس	گول	اڇو
۶. ٽرڪٽي	من		اڇو

ڪڏهن ڪڏهن مٿين ياداشت ۾ سنگتواري ڳاڙهو، پيلي جي بدران ۽ دونهاڻين بدران نيلو ۽ پنجن ڇڪر ۾ ڪارو اڇي بدران ڏنل آهي. جيتوڻيڪ اهو سمجهائيل آهي ته ڪارو، نيري يا ڪاري نيري بدران آهي. يورپ جي ماڻهن کي شايد عجب لڳي ته من پڻ هڪ نتو ليکيو ويو آهي. پر هندن لاءِ اها ڳالهه رواجي آهي. شري ڪرشن، گيتا جي ستين آڌ ياو ۾ چوي ٿو ته ”پر ٿوري، پاڻي، اگني، وايو، آڪاس، من ٻڌي ۽ اهڙڪار اهي آهن ان پاڻا منهنجي پر ڪر ٿي ۽ جا.“ وري چوي ٿو ته اها هيٺين پر ڪر ٿي آهي. ڇو انهن ڇڪرن کي اهي نتو ۽ مٿيون ڄاڻايل شڪليون ڏنائون انلاءِ هيٺين سمجهائي آهي. پنڊت رام پرساد پنهنجي گرنٿ ”پر ڪر ٿي ۽ چون سوکير شڪتيون“ ۾ جدا جدا شڪلين جا سبب

۲. سوادستان : هيءُ چڪر جُط وارين اندرين جي مٿان ٿو چڙهي . برهم وديا (Theosophy) جي جاڻن جي رايي موجب هيءُ چڪر اٺارڻ خوفناڪو آهي . پراچين مصر جي يوگ جي ڪتابن ۾ پڻ اهڙو اشارو آيل آهي . برهم وديا وارا وري ٻيو چڪر ٻڌائين ٿا جنهنکي هياڻو (سپلين) چڪر ڪري ڪوٺين ٿا ، سندن چوڻ آهي تہ سورج مان جا پراڻ شڪتي اچيئي سا هن چڪر کان جدا ٿي ورڇجي ٿي . هتي ڇهه اڙا (Petals) آهن . ستون ڦيڻي جي منهن ۾ اندر ڇڪيل آهي . هن سورج سمان ڇهه ڪندڙ چڪر کي ڇهه دل آهن جنکي وري پنهنجا پنهنجا رنگ آهن . لعل ، سنگترائي ، پيلو ، سائو ، نيلو ۽ واڱرائي .

۳. ناپي چڪر (مني پور) : دن وٽ آهي کيس ٽه دل آهن ۽ شڪتي منجهانئس ٽهن اڙن مان ٿي ڀري . هندو واسطو پاڻ ۽ جدين سان آهي . مکيه رنگ منجهس لعل آهي پر ڪي قدر منجهس ساواڻ پڻ آهي .

۴. هردي چڪر (انا هت) : هنکي ۱۲ دل آهن ۽ سندس آڪاس جو رنگ سونو آهي .

۵. ڪنٺ چڪر (وشد) : پنجون چڪر نريءَ وٽ آهي ۽ هنکي ۱۶ دل آهن ، اڪري ۱۶ ڀاڱن ۾ آهي . هن رنگ ۾ گهڻو نيلو آهي . رنگ جو اثر ائين پيو لڳي جئين پاڻيءَ مٿان چاندوڪي .

۶. ترڪڙي چڪر (اجنه) : هي ڀرن جي وچ ۾ آهي . ٽسٻ ۾ ائين ٿو اچي جڻڪ بن اڌن ۾ وراهيل آهي . پراڻن جي قسمن موجب هنن اڌن جا رنگ آهن . هڪ ۾ پيلي جو گهڻو ڀاڱو ۽ ٻيو واڱرائي نيلو . هر هڪ اڌ ۾ ۴۸ دل آهن يعني ۲۴۰۰ .

چڪر ۽ ڪنڊلني .

چڪر شبد سنسڪرت ٻوليءَ مان آهي . اهو ٻوڙ ۾ انهيءَ ڪري ڪم آندو ويو آهي جو انسان جي آڪاسي سر ٻوڙ ۾ ڪا شيءِ چڪرن سان ڦرندي ڏسڻ ۾ اچي . منڇن کي هڪ کان وڌيڪ سر ٻوڙ يا ڪوش آهن . استول ۽ سوکير ، مانسڪ وغيره . استول سر ٻوڙ ۾ شڪتي سوکير سر ٻوڙ مان ٺهي ٿي سوکير سر ٻوڙ ۽ استول سر ٻوڙ جي وچ ۾ آڪاسي سر ٻوڙ (Etheric double) آهي هو شڪتي ۽ وڪيل جو واحد آهي . انهيءَ آڪاسي سر ٻوڙ ۾ ڦرندي چڪر ٿا ڏسڻ ۾ اچن جن ۾ واران شڪتي سوکير مان استول سر ٻوڙ ٿي ٻري ٿي . اڀاسن انهيڪي وڪاسن مٿل ٿئي آهي . راجي حالتن ۾ اهي موڙا ، ننڍن گولن وانگر ٿا لڳن پر جن انهن کي ڄاڻايو آهي ، انهن ۾ اهي ٿو ٻرندڙ جهلڪندڙ چڪرن مٿل لڳن ٿا . سندن شڪل ننڍن سورجن جهڙي ٿي ٿا . سڀ چڪر آهن ، هڪ ٻا آهي :

- (۱) مولادار . (۲) سواڙستان . (۳) ٺاڻي چڪر . (مٿي ٻوڙ)
- (۴) هردي چڪر (اناهه) (۵) ڪنڊ چڪر (وشڌ) (۶) ترڪتي (اجد) (۷) سهر چڪر .

هندو ٻستڪن ۾ ٻه چڪر ڄاڻايل آهن جن جا نالا هيليان آهن :-

- (۱) مولادار (۲) سواڙستان (۳) مٿي ٻوڙ (۴) اناهه (۵) وشڌ (۶) اجد . اسان مولائيءَ ڪري سندن آستان جا نالا ڄاڻايا آهن . ستين چڪر کي سهر دل ڪري ڳڻيو اٿن ۽ جو منجهس هزار اڙا آهن .

۱. مولادار ، گديا وٽ . هي چڪر ٻئيءَ جي ڪنڊي جي هيٺان آهي . آدي شڪتي هن مان چئن اڙن (petals) واري ٿيئي جهان ٿي اڪري . هتي لعل ۽ سنڪرائي رنگ ٿا ڏسڻ ۾ اچن . هلندي ۽ ڦرندي هي اڙا صليب (cross) جي شڪل ٿا ٺاهين جنهن ۾ اندر اڳتي ٿاڻڪ (ڪنڊلني) ٿو رهي .

انڪري ضروري آهي ته يوگ جو چڱيءَ طرح دستار ڪجي، جنهن ڪري مٿيون ڳالهائون سمجهي سگهجن.

يوگ لفظ جي معنيٰ آهي ميلاپ. هتي جيو آتما جو پرمانا سان ميلاپ. هن ميلاپ پاڻ لاءِ جدا جدا رستا بتايل آهن. هندستان ۾ يوگ يعني ايشور ملڪ جا مکيه رستا ست ڳڻيا ويا آهن. اهي آهن:

- (۱) راج يوگ (۲) ڪرم يوگ (۳) گيان يوگ (۴) هٿ يوگ
- (۵) ليه يوگ (۶) ڀڳتي يوگ (۷) منتر يوگ.

ساميءَ جي سلوڪن ۾ ڪرم يوگ، ڀڳتي يوگ ۽ گيان يوگ مٿي بيان ڪري آيا آهيون. هٿ يوگ جو واسطو شروعاتي ندرستيءَ، پرائن جي يمن، نارين کي صفا ۽ شد ڪرڻ سان آهي. هٿ يوگ جا چھ انگ آهن:

- (۱) آسن (۲) پراڻايام (۳) ڀير (۴) نير (۵) مدرائون (۶) سماڌي.
- آسٽن دواران خون جو دؤرو برابر ٿئي ٿو، پراڻايام نارين (Nerves) کي صاف ڪري ٿو. ڏهه ڀير يعني هٿ جا بدن آهن: اهنسا، ستيه، چوري نه ڪرڻ، پرهيڙگاري، ڪميا، سهڻ شيلتا، ديا، سچائي، ميزان موجب ڪاڻڻ ۽ شدت. خود صابطي جا قانون آهن: ٽپس، پاڻي ۾ ڀيرو رهڻ، ايشور وشواس، دان، ايشور اُباسنا، ذريعي سڌائتن تي وياڪياڻ ٻڌڻ، نهٺائي، ٻڌيءَ کان ڪم وٺڻ، ڌيان ڪرڻ ۽ پاڇا. مدرائون، هٿ (بدن) يوگ جون ڪريائون آهن، جن دواران ٻڌايي ۽ موت تي وجهي پائي سگهجي ٿي. هنن دواران اڀاسي ڪندلني نالي شڪتيءَ کي ٻڌ اٿاري ٿو، جنهنجو ذڪر هيٺ آيو. سماڌيءَ ۾ من آتما ۾ لين ٿي وڃي ٿو. هٿ يوگ، راج يوگ لاءِ هڪ ڏاڪو آهي.
- راج يوگ، ڌيان دواران انسان کي پنهنجي سروب ڏي وٺي وڃي ٿو. ان جو وسيلو يا طريقو اڇا شڪتيءَ تي منحصر آهي.
- ليه يوگ، ڇڪرن تي گهڻي ۾ گهڻو ڌيان ٿو ڏئي. انهيءَ جو طريقو هيءُ آهي ته ڪندلنيءَ جون اوچيون شڪتيون ڇاڳاڻجن ۽ ڇڪرن منجهان ڪندلنيءَ کي لنگهائجي.

(۲) چار آڱر آکاس، تنهن ۾ ڏرسن ڏوس ۽

بنا انگ اويو جي، سته سڌ پرکاس ۽

سڀني ۾ سامي چٽي، تنهن واسديو جو واس ۽

اڙو جنهن ايباس، سي گر کي گڏيا گودڙيا.

(۳) سسو گر سهي، نه هڪي وائي ڪهڙي واس ۽

مجهت سان منگهو چٽي، هوڙو لال لهي ۽

نه منجهي راج رهي، توکي ڪور نه لڳي ڪڏهن.

(۲) هاڻو ۽ سسو، هيءُ آهي سڀ سرڀر ۽

مجهتس موليٰ موند ڪا، تن ٻن منجهه ٻسڻ ۽

پاڻي منهن مڙهيءَ ۾، انهيءَ وائيءَ منجهه رسڻ ۽

سولي هاڻو سڀ سسڻ، سولي موليٰ موند ڪا.

(۵) اکن جو آستان، تنهنڪي ڪجهه حوي چاڙهڻا ۽

ڪاٻا تڙ ۾ ڪنگڻ جو، سو سڀني جو سمان ۽

سڪوپت سرڀر ۾، هردو هڪڪر حان ۽

ڪاٻا جي ڪاٻار ۾، ٿريا ٿا هرتان ۽

هيءُ چوڻهرو چوگان، آهي اونڪار حو.

(۶) نين، ڏاسڪا، ٽاپ، سوڏيو جنهن گرگاس سان ۽

سو سامي ٽاڻا ڀرم ۾، ڪري نه جيءُ خراب ۽

ٻاٽائين ٻرجي ڪري، انهيءَ آڻ لاپ ۽

حمر حو حرف حساب، واري واصل ٿي رهو.

هنن کانسواءِ جدا جدا چڪرن مان جيئن پراڻ لنگهن ٿا، تڏهن

ايباسي جهڙي آواز ٻڌي ٿو، تنجو ٻڌ ڏڪر آيل آهي، سمير ٻرست

ٿي چڙهن، ٽرڪٽي اڏن، انهد جو جهٽڪار ٻڌن، آڪاس ۾ دٻ

ٽارو ٻسڻ، ڏرتيءَ جو آڪاس ٿي چڙهن، سن هيامڙي ٻڌن،

انهد ٽارو سٺ وغيره اهي سڀ يوگ سان تعلق رکندڙ ڳالهيون آهن.

سامي ۽ جوڳه.

رواجي طرح ساميءَ کي اداسي ۽ ويدائتي سمجهيو ويندو آهي، پر سامي نج ويدائتي، اصل اداسي، اکند جو اڀياسي ۽ جاڳيو جو گيسر آهي. سندس ڪوئا به هر هڪ فرقي جا لڪشٽ، نج اڀياس جون واٽون ۽ پائڊل يوگه جي چڪرن جو ذڪر آهي. هن پهلو ڪسان ساميءَ کي ڪين ٺهاسيو ويو آهي. رواجي طرح ائين چيو ويندو ته سامي ويدائتي آهي جنهن ساڌ سنگت، گرمها ۽ گر ڪر يا ٽي زور ڏنو آهي. سندس مراد آهي ته ساڌ سنگت دواران پنڊجي ٽي دوت ڏلي، وڃي مڪتي حاصل ڪجي ۽ حق سان واصل ٿئي. اڀياسي جي نقط نگاه کان ڏسجي ته معلوم ٿيندو ته ساميءَ انهيءَ مقصد لاءِ بڻ هرڪا واٽ ورتي. جڏهن چويٽو ته:

آهن اکر اپار، راهان رام ملط جون؛

۽

جهم انارهن چار، ڳاله ڪرن ٿا هڪڙي؛

ڀڳت ڪر ڀڳوان جي، ٿانا يرم نوار.

ٿڌهن فقط ٻڌل ڳالهيون نٿو ٻڌائي. سندس سلوڪن ۾ اهڙا ڪي اشارا اچن ٿا، جن مان هن جي جدا جدا اڀياسن جي چاڙ ٻوٽي. سامي صاحب جدا جدا سلوڪن ۾ بيگم پور شهر جو ذڪر ڪيو آهي ته اهو سچ وسندو جي وڃي آهي؛ دلير جو دڀرو چار آگر آڪاس ۾ آهي، سسي هائي ۽ اور جو ذڪر ڪيو اٿس ۽ چڪرن ۾ اکن جي آستان، ڪنٺ چڪر ۽ دسوين دوار يا سهر چڪر جو ذڪر ڪيو اٿس. اهي سڀ اڀياس ۽ جوڳه سان تعلق رکندڙ ڳالهيون آهن. اچو ته سندس سلوڪ ڏسون:

(۱) اڇل آڪاسي، مورت محبوبن جي؛

سمجهي ڪو سامي چئي، انهد اڀياسي؛

جو وڃي ٿيو واسي، بيدڪن بيگم پور جو.

محبتي، عاشق، ڏيهي، دردوند ڀويان، سامي صاحب
 محبتن، عاشقن، ٽهن ۽ درد وٺدن تي جهڪي ڀويان ٻيٽ لکبا
 آهن سي چٽڪ سهاڳڻ جون صورتون ۽ مورخون آهن.

پر ٻي ٻارا ڪتر جيترو به ڏٺا ۽ ڏيکارو نه ڪري، سرار پر
 ڪڍول جيان ٺيارا رهندا. هو سر پر سمايا آهن ۽ ٺوڀر ائين لهن
 ٿل آهن جڏهن من جل کان پلڪ پرايون نهي ٿي. هو سار روئي
 سواج ۾ انڌرو ٿي ڏسن.

عاشق الپلا، ڪاڻ نه ڪڍن ڪڍهتي،
 لنگهي چڙهيا لک تي، ساڳر سهيلا،
 ٻاهرئون مان پر رهن، انتر اڪيلا،
 ڪرو انون چيلا، سامي ٽين سچ جا.

ههڙا محبتي مڪنا، پيءُ کان پاسي ٿي ٿين، هو به هدي بولي
 بولن ٿا ۽ ديس اڳ کان آيل محبت منائي پاڻ نه کائڻ ٿا، نه ٻين
 کي پڻ ڪارائين ٿا.

محبتن ميلاب، پري ڪو جهن پالهندڙو،
 پڻ پٺاڻ پري جو، ٻالو عن آسپ،
 ٺوڻ ٺوڻ لال لسي، چين چاٻ اجاٻ،
 مڙهي سڀ ستاٻ، سامي ماڻن سائت سڪ.

پٽار کي پائي، سا راڻين جي راڻي ٿي؛
سامي ملي تنهن کي، وڏي وڏائي؛
رڌ يون سڌيون ٻانهيون، سڀ ڪرن ڪمائي؛
سڄڻ سدائين؛ نهاري نيٺ ڀري.

پر اهڙي سهاڳڻ ڪا ورتي، جا بنا هار سينگار جي ”خصم“
کي وٺي، جا سنسو ڀرم ڦٽو ڪري ادب ۾ اچي ۽ سڀ کي محبت
منائي ڪارائي. اهڙي سهاڳڻ ڏک سک جو سنسو ڪوه ڪري،
جنهن کي ڪانڌ سدائين ڪڇ ۾ آهي؟ ڏک نه ڏهاڳڻ کي آهن،
جنهن جي چن چٽيندي راڻي وهائي وڃي. هوءَ پل نه گنگا ڳيا،
مڪو پيئي. سهاڳڻ کي انهن ڳالهين جي ڪا به ضرورت نه آهي.

ڏهاڳڻ پيئي، ور ورائي ڏک ۾؛
چٻ چٽيندي راڻي، وهامي ويئي؛
سامي سهاڳڻ کي، آهي پيئي ڪيئي؟
جنهن ٽن من ڏن ڏيئي، پري رجهايو پانهجڻو.

هن ڏهاڳ جو سبب عاشقن جي حالت ۾، پاڻ ڳڻڻ آهي.
انڪري سامي صاحب سالڪ کي صلاح ڏئي ته؛
مڱي پاڻ ۾ ڳڻ، متان ڏسين ڏک ڏهاڳ جا؛

جي پاڻ ڳڻين سي
ادب ري اجهڳ، ڪن سينگار سر ۾ جو؛

پر
سونپي سپيرين کي، ڪنهن ورتي، ڏني واڳ.

سهاڳڻ اها آهي جنهن کي صبر جو سينگار آهي ۽ پر نيت سان
حليمائيءَ جو هار پاتو اٿس، جا جاڳي جهڳ سان چٽيندي جدائي
ڪري ويئي آهي ۽ نانا راڳ ڇڏيا اٿس. سامي صاحب چويٿو؛

ماڙيءَ ست دريون، سڀني ۾ ڏس سو جهرو؛
وينو ٿي تنهن مهل ۾، خاوند ڏير ڌريون؛
انهيءَ خلوت خاص ۾، ڪي بهڄن ٻر ٻر يون؛
سامي رهن نريون، پائي سک سهاڳ جو.

و برات روپ ڏنائين تڏهن ڊجي ويو ۽ آستي ڪري چوڻ لڳو،
 ”هي نام جي ٺوڪي مٿي سمجهي، آندي، وهندي، چرچا ڪيا
 ڪندي، ڪا به ادبي ڏيکاريم نه ڪيا ڪيانء.“ هندوان شري
 رامچندر کي مالڪ ۽ پاڻ کي انجو شيوڪ سمجهي شيو ڪئي. جسون
 ان ڪردار کي بالڪ سمجهي، انجي پال ليلائن سان موه رکيو، راز
 پتي پري ڏيکاريو، ميرال جيتن مها پريو پڻ، پاڻ کي سندس استري
 سمجهي ان پٿار کي ڏيائون.

هنن انساني رشتن دواران پري جو اظهار ٿئي ٿو ۽ ٺاڻو پڻ وڌي
 ٿو. پر ويجهي پر ويجهو ٺاڻو جنهن ۾ بهائيءَ جا بدن ڪهڙي قدر
 دور ٿي وڃن ٿا، سو آهي زال مڙس جو. هڪ، ٻئي جو ”ارڏ سرپر“
 آهي. زال جي چيوپ مرد بنا اڏوري ۽ مرد زال بنا اڏورو. اهو
 ٺاڻو اهوروپ ٿي آهي، جنهن ۾ سالڪ پنهنجي پرينءَ جي
 مساهدي مائل جي ڪوشش ڪريو.

سامي صاحب پڻ ان سهاڻي جي ساراه ڪئي آهي، جنهن پنهنجي
 پرينءَ کي ويجهو آهي ۽ پرين جنهن کي پائين ٿو.

۱. جاشه کي ويجهائي، آءُ سهاڻي، سا چوان ۽
 اٽسي وهي آيا پر، آڪيا پر ڪائي ۽
 ڪڍي پاڻ ادب سان، وهي لڏو لائي ۽
 سهجي سا پائي، سامي سڪ سهاڻي جو ۽

۲. جنهنن من ڏيئي، پري ويجهو پالهندجو ۽
 سا سهجي سهاڻي ٿي، پرين ڪم پيئي ۽
 من سان مرم جي، سوليون ميسيئي ۽
 تار پائين پيئي، سامي پيڪا ساهرا ۽

هڙو عاشق جوڳين، سڏن، سڏن کان مٿي آهي. ڪانڊ دانا
 سندس ڪچ پر آهي، جنهن سان هو نم بسند ڪيلي ٿو.

سهاڳڻ.

منهنجي خيال ۾ سامي ۽ جو آدرشي عاشق سهاڳڻ آهي. سنڌي سنتن ۾ چاهي هندي ڀڳتن، سهاڳڻ جي ساراه ڪئي آهي. سوال اٿي ٿو ته ٻريما ڀڳتيءَ ۾ سهاڳڻ کي ڇو چونڊي اهڙي اهم جاءِ ڏني ويئي آهي؟ شاھ پنهجن ڪهاڻين ۾ مرد مالڪ کي بڻائي، سڀني سورمين کي سالڪ بڻايو. سڄل ۾ ٻڌل اهڙي نمثيل آهي. گرو لانڪ ڊيو، ڀڳت ڪبير وغيره ٻڌل ساڳي وات ورتي. هن جي سمجهاڻي منو گيان جي ويچار کان، اسانکي نارد جي ڀڳتي سونرن ۾ ملي ٿي. نارد آڏ کانولي ٻوم ڀڳت ڪري ليکيو ويندو آهي. هندو ڌرمي لائياس موجب، هن ئي ڀڳتي مارگ ڦهلايو. سندس ڀڳتيءَ نسبت ويچار، اسانکي سندس ڀڳتي سونرن ۾ ملن ٿا.

هن ۾ ڪل ۸۴ سونر آهن. آخرين طرح، نارد پنهجو انيڙ ٻڌائي چويٿو، ته ٻير ٿرڇ لتوليڪي هڪ، ته به يارهن روپن ۾ ظاهر ٿئي ٿو. ايشور جا ڳڻ ۽ مهانتا، سندس سندرتا ويچارڻ، سندس آباسنا ۾ ٻير، سندس شيوا ۾ نينهن لڳائڻ، ساڻس مترن جو موه رکڻ، ڏانهس مائت لاء موه، ٻريهي استريءَ جو پتار لاء موه، خود ارڻ يا ايشوري ڳڻن لاء موه، دائما پاڻ ميٽڻ لاء موه وغيره.

ايشور کي ٺرڳڻ ۽ سرڳڻ روپ ۾ ڏيائجي ٿو. انساني دماغ لاء سرڳڻ روپ جو ويچار آسان آهي. ان سرڳڻ روپ ۾ ٻڌل، انساني لائن دواران هن محدود جيو بيهڪ کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. ڪرستان هنڪي پتا جي روپ ۾ ڏيائي ٿو، مسلمان ٺرڳڻ روپ ۾ ۽ سوامي رام ڪرشن ٻوم هنس جهڙو سبت پاڻ کي بالڪ سمجهي کيس مائا جي روپ ۾. بالڪ کي پيءُ کان ماءُ وڌيڪ ويجهي ۽ مٿي لڳندي آهي.

ارجن، سري ڪرشن کي متر جي روپ ۾ ڏٺو. جڏهن سندس

هڏڙيءَ طرح :-

پر پيمی ٿيو پر پيمر، اچي پر پر ننگر پر
 پالائين پر پرنءَ جو، سامي سهج مرم
 پلائي ڏرم، پاڻ ڏسي ٿو پاڻ پر.

سامي پنهنجن پوين سلوڪن پر گهڻو ڳڻو انهيءَ عاشق جو بيان
 ڪيو آهي، جو البياو سدائين جهرو ڪن پر جهولي ٿو، هو ڏور ڏوند
 داناءُ آهي، جو هر ڪنهن کي پر پر پتي پاڙهي ڀڳو ڪري ٿو. البيا
 عشق جي ڪن سلوڪن پر ساڳي آند مانڊ چئي اٿس، پر اهڙا سلوڪ
 ڳاڻ ڳڻيان آهن. هن پر اسان کي چئي ٿو:

عشق آسان نه ڄاڻ، سامي چو سگر وڻءَ

مچي، مرنءَ، پر ڪون، پچي ڏس پر وڻءَ

ڏنو ڏسي نه رهي، پتنگ ڄاڻي پاڻ

چڪوريءَ جو چڏو ساڻ، هميشه ٿي هيءَ رهي.

نه نه، سدس نه ٿي، اوستا وارو عاشق، پر پر جو اکر پڙهي،
 پيا سڀ ورق وڙهي وڃي آهي، هو داناءُ ديوانو آهي، جنهن
 پنهنجي من مون لاءِ، آند مچي آهي، هو ان ڳالهه جي ساک ڏئي
 ٿو ته خلق پر خالق ۽ حق وسي خالق پر ڪيس سگر پورن پاڪ
 پيس ڏنو آهي، جنهنجي ڏوڏي مري هن پر ميسر کي ملهه ڳڏو آهي.
 هو ڏٺو ۽ ڏٺو ڪري.

تو پروس نه آهي - پلي ڪوندا ڪري يا ڪو ڏٺيس شايس.
 حق ٿر ٿا جي نسب سان ان ننگر کي به ٻڌو آهي، جو سڀ کي پيو
 ڪي. اهڙو ڏور ڏوند، هاڻ ڏاڍو آهي جو دل پر ڏاڍي ڌاري سڀ کي سر
 ٿي ڏئي ٿو. سامي چو پتو:

دستلي ڪري ڪير، ڏور ڏوند داناه سان

آسي اٿي ڪير جو، مڃڙي ڏو جنهن ڪير

پتي پورن پڏوي، ٿيو ٿر ٿر پورن

آٿو سمير، سر ڄاڻي سامي چئي.

پو ٻن پوءِ پنهنجو پوڌ سڃاڻي، پنهنجا نئن سندس نئن سان گڏي
ٿو. اهڙي عاشق کي لوط لهر لوڏي نٿي سگهي، ڇو جو هو نئن
من، ڌن سڀ سندس منهن ۾ پلائي ويندو آهي.

لڳي ميسخ نه اڪڙي، هنڌين جا هونن،

سوین سونارا مڑیا، لکین لوہارون :

انبورن سان اُڪري ڪري، ڪس نه ڪڍي تن؛

شايس ٽن پرين، جن چتر سان چوري ڪئي.

هن حالت ۾ عاشق عجيبين چي سڀ آگيا مڃي ٿو. سر وڃي
 نه وڃي پر هيءَ سڪ ۾ وڃن ٿو ڀڄي ۽ کيس چيڻ ۽ مرن جو سوسو
 شوڪ ڪونهي ۽ هار، جيت ۽ دک سڪ کان علحدو آهي. هن جڳت
 ۾ هار جڳدش ڏنو آهي ۽ جڳدش ۾ جڳت. سنسار جا سڪ کيس
 اک مثل لڳن ٿا، ڇو جو ڇوڏهن درن کي هڪڙوئي سر جو ڏک
 ڏيئي وينو آهي. هو هار دم تي رکي دم، انهيءَ جي اڇ تي
 چڙهيو آهي، هو پيد ڇڏي ابيدي عاشق بڻيو آهي. سامي ان کي
 نهڪامي ٺهڻي سڏيو آهي. ههڙو عاشق:

”پيءُ پرچي ٿيو پاڻ، نه ٻي پيءُ ڪري پيمه جان.“

هو جيتون پر ڪونهي، مرڻا اڳ ۾ آهي. سامي اهڙن ئي عاشقن

کی سچو عاشق سڈو آھی :

عاشق سي چڙهجن، جن لي عاشق پاڻ ٿيو،

جتي ڏسڻ لپيڻ پري، ٿئي پرين ڀسن :

اُتندی وھندی نند بر، سامی ملیا (ھن) :

اھڑی رنگ وچن، سی عاشق معشوق تیا۔

ہیڑی پر بمیء کان، پر بتم کڈھن بہ پرائیون نہ دھی :

پُریمیؑ کون پرستہ، ہلکے پرانہوں نہ تھی :

شيوك ڇو شيوك ٿي، ڪري سيوئي ڪر:

سدا سپيرين چو دكي من مرم

سامي هڪڙو دم، هر پگڻن ري نه رهي،

- ۱- بل بل ڪن ٻڪار، ڪنا درد فراق جا ۽
 بسڻ ڪارڻ پوين جي، وٽن ڌارون ڌار ۽
 سامي چئي سر ٻر جي، وڪن ڪان سڀمار ۽
 آءُ مل عائي يار، نه نه ڏيون ٿا دم درد ٻر ۽
 ۲- روٽن ڌارون ڌار، ڪنا درد فراق جا ۽
 سڀي لاهي ڌڙ ڪون، ڪيائون ڌارون ڌار ۽
 هار جيت، سڪ نه جي، سامي وڪن نه سار ۽
 رهن منجهه ڪمار، سدا سهڻين جي ۽

سامي پاڻڪي اهڙن درد وندن جي حالڪ ٻر وجهي چوڻو ۽

آءُ منهنجا سهڻين، توڻن جيءُ جري ۽
 رڳان روئي لڪمون، ٿي لڌو لڌو ڏانهن ڪري ۽
 لڄن ٻر نه لڪري، روٽن ڌر ٻري ۽
 موئن ٿي هري، درسن ڪارڻ دوست جي ۽

جڏهن عشق سندس اندر اجهل آندو مالد ۽ ٻنهي مچالي آو،
 تڏهن ٻرين کان پڇي ٿو ته:

ڪو اڳي پي عاشق ٿو، ڪي اسن ٿاسي سهڻين؟
 درد ڏيو ڪيو دل ٻر، ياري بسج پيو ۽
 رڻدي رڻدي راس ڏيڻهن، پلي ٿن وڻو ۽
 اچي ڪو ٻيو، سڌ لهندو سامي چئي؟

ٻر ٻرين نه هيءُ ڄاڻي وائي ٿو ڪري. سندس مرضي آهي نه
 عشق، شير جهان چڱو هڻي، عاشق جو جيت ڇڪتا چور ڪري،
 ٻائي سندس دل مان ڏوڇي وهي ۽ وجود جا ورق صاف ٿين:

ٻرين پهروا، ڇهون ڪن ڪنن کي ۽
 سامي سر صدي ڪري، عاشق ڪڍن آءُ ۽

هيءُ نه پي ٿا ٿو، جڏهن پاڏائي لڪهي ٿو، تڏهن ڪر ٻا جو
 ڪر مٿائين وسي ٿو. هن لڪيءَ کي پوءِ ٿر ۽ ناٿو ملي ٿو.

پر جهڙي پائج پاء، محبت جي ميدان ۾ :
 ڪنا پيا ٿي ڪيترائي ڳڻ ٿين ڄاڻ :
 ڏسندي ڏهڪين ڪينڪي، سامي سڪ وڌاء :
 جيئندي پاڻ جلاء، نه پس ٿيئي پرين جو .

محبت منائيءَ جو اُٻار ملهه انهن کان بچ، جن اها کائي ڏني
 آهي، جي پروانن جيان عجيبن جي مچ ۾ ٿا ٿپو ڏين ۽ انهيءَ لڪ
 ۾ ٿا لڪ ٿين، جنهن ۾ نون مان ٺاه ڪا، نڪي پنڀڻي ٿي. ان
 ڪري محبتن جو مٽ سمجهڻ، ضروري آهي. سامي صاعب پوين
 سلوڪن ۾ چويٽو نه :

محبتن جو مٽ، ڪامل آهي ڪهڙو؟
 سچ ڄاڻن سائينءَ کي، ڄاڻي چوٽ جڳت :
 سامي ٻچ پر ٿيٽ سان، گورڪ، ٺارڊ، دت :
 ڇڏي ويل وقت، لنگهي ڇڙهيا ڇت تي .

هن ميدان ۾ ڪاٺر ڪين ايندو. انسان ڪاٺر ٿڌهن ٿو ٿئي،
 جڏهن پاڻ کي ڏيئي ٿو سمجهي. اهڙي جيو سان گرو بيحد جي
 بولي ٿي نه ٻوليندو. جيڪو سچي سڪ رکيٽو ٿو ٿاڻين ٻهڙن جو
 مڪم ارادو ڪريٽو ان کي گرو پرچي به ڏئي ٿو. ڇي : اٿندي
 وهندي عشق سان اور، ٿڌي ڪوسي سر تي سه، هتي سياڻپ
 جي جاء ڪانهي. ڇو؟

عشق پنيءَ آيو، عقل ٻيئي پاڻي :
 سورج سان لڳو رهي، جئين سورج جو سايو.
 ڪڏهن به عاشقن آرام نه ڪيو آهي، سڌو سچيت ۽ سجاڳ آهڻ.
 هو من کي اود يا کان موڙي، سروپ طرف ڪٽا. پنهنجي من جي
 ميل پرير جي ٻوڙهن سان ڌوئن ٿا. دنيا کان اٿي ٻهر اُداس آهڻ.
 هو پل پل تپ ٿي پري پڪارين ٿا ته هي سپرين، اسان کي وساري
 نه ويهه، اسان مٿن کي ماري، ڪڏهن ميلو ڪندين؟ سامي صاحب
 اهڙن درد وندن جي حالت هيئن بيان ڪئي آهي :

سڪ ري مٿائي، اچي ڪين اندر ڪي ؟
 نوڙي سڀ ساڌن ڪري، پاڻي سر ڄاڻي ؟
 اها ڳالهه سمجهه ۾، ڪنهن ورلي ڪي آڻي ؟
 ڪر ڪم جنهن لائي، سامي لنڙ سرويپ سان .

اڙي انسان لاءِ، سنسار ساگر ٽرڻ، سگر ٿيو پوي، اوديا روپي
 اوندو ٻو ڪيو پرواز ڪري ؟ مڃوڻ جي مايا کيس نئي ستائي .
 اڙا سڪ وارا، در در ڪين ٻڪارين ٿا، ٺڪي ڳڻمن ڏيورا،
 ٺڪي ڳڻمن مڃيندڙ، بل بل ۾ سڀ ۾ اهو ساڪيات ٻرميسر پسن ٿا
 ؟ ان درس روپي قوم ٿي ٿي هو ٽپن ٿا . اڙا لنڙ وارا، سنسار ۾
 سوچ ڇيان ظاهر آهن ؟ سندن مٿي ۾ مرم جي مٿ ڇوڳ مڱاڊ
 ڇهڪي ٿي ؟ ڪرڇ ڪين سرويپ جو سڪ آهي، نه سدائين، وڌيڪ
 ؟ وڌيڪ موج ماڻڻ لاءِ سڪن ٿا . سامي ڇو پڻو نه ؟

ٺڪو آڙ نه پار، سڀريان جي سڪ ڇو ؟
 سنڀاليءَ سان سڀ ڪي، اچي ڪين قرار ؟
 مڃيءَ جي من ۾، وسي ٻران آڌار ؟
 سامي سر ڇڻهار، ٻلڪ ٻرائهون نه نئي .
 ٻر اها ٿلي ڪئي ڳولهي ؟ سامي صاحب ڇو پڻو ؟
 سڀ جي گهر آهي، ٻر ٻر پدارت وار ڌن ؟
 سامي ڏسي ڪوٺڪو، منهن مڙهيءَ پاڻي ؟
 سگر لڪائي، نه ڏسي پڊ اکين سان .

آدرشي ڪرو نه بل بل شش ڪي ڪوٺ ٿو ڪري . جي :
 آءُ نه ٻارڀانءِ، پوي ٻيالو ٻر ٻر جو ؟
 سامي هن اوسر ۾، ٿن من سڀ ٿاڙيانءِ ؟
 ده دس ڏيکارڀانءِ، الڀي پرک اکين سان .

ٻر سڌو آهن سهسن، سڄي سڪ ٺاهيندڙ ڪي ڪي . هر هنر
 جهڙو ٿيندو آهي . سڌو ڪو آهي نه سمجهي سوچي . ساءِ
 نه پيا اسانڪي ڇٽاءُ ٿو ڏئي نه :

پڳتي ڀوگم.

سڪ، پرڏم، پڳتي.

سامي صاحب سڀ ساڌن ڀيٽي، ڪشت ڪشالا سهي، اسانڪي
آلمر گيان ۽ ايشور پڳتي ۽ جي ٻن ٻرن سان انڀيٽي جي آڪاس ۾
اڏامڻ جي سکيا ڏني آهي. ”عشق ۽ عقل ٻئي ٻر پکي ۽ جا.“
هن عشق جي واٽ لاءِ سڪ ضروري آهي. هيءُ فقط سامي ۽ جو
ايڙو نه آهي، پر هو صاحب چويٿو نه:

ويدن ٻرائن ۾، چرچا هيءُ چلي؛
سپيرين جي سڪ جي، ٿون ڳولهي لهه ڳلي؛
سامي سا ملي، جنهن ده دس ڏنو دوس کي.

سڌ رکندڙ سهسين، سڄي سڪ رکندڙ کي کي. گر ٻورو،
بط شش جي سڄي سڪ ڏسي، پر يتوان کي، حد مان ٻيحد ڏي
ٺٽي ٿو. سڪ بنا سڄڻ ٻسڻ، اهڙو محال آهي، جهڙو ڏهيءُ
کير مڪڻ ڪڍڻ؛

بنا سڪ سڄڻ، ڪنهن پاڻو ڪيندي؛
لڪري ڪين ڏهيءُ ري، منجهون کير مڪڻ؛
ڦل ورائي وڻ، سامي سڄو سڪڻون.

هيءُ ڳالهه، سامي وري وري سالڪ کي سمجهائي ٿو. ڇي سڪ
کان ڪوٽ جنم جي چڪ مٽي ٿي، ممت موه کان ماڻهو منهن
موڙي ٿو، سندس نوڪ من مان گم ٿئي ٿو ۽ سڀ ڪلپت ڪڇ،
اندر مان نڪري ٿو. گرمڪ، سڪ مان ئي سڄ لهي ٿو ۽ سندس
هر دو صاف ٿئي ٿو:

ئي ڏسڻ ٿا. سڀ جان سدوات چڪي، سبتل ٿي ٿا. سر ڏسي
درشت ٻڙ اڀر رکندا. ٿيئي لوڪ لنگهي، چيئن چٽ ٿي چڙهن
ٿا. اهڙا فٽر اڻل پڪيءَ مثل آهن جو آڪاس تي چڙهي ٿو. سندن
مڪان سج وسندو جي وچ ۾ آهي. سنار ۾ ڪنهن سان به ڪوڙ
ڪمٽ ٿي ڪن جو هو پاڻڪي ٿا پسن.

”پاڻ ورائي پاڻ سان، موج ملي ماڻي؛
ڳرو ٿيو پاڻي، پاڻيءَ جي ڀر وار ۾.“

ڪن گنگا، گيا، مڪو پوڻ جي ضرورت ٿي ڪانهي. هو اي غم
پر جا راجا آهن. نه واڌي ۾ وڌن ٿا ۽ نه گهائي ۾ گهٽن ٿا. سدائين
سواڙن ٿي، سڀ جي سر ٿي خوشيءَ سان شوا ڪندا. اندر ۾
شهساهد، باهوان داسن جا داس. پنهنجي ڏيل ۾ شو ۽ شڪست ٻئي
ڏسندا. وري عصب اهو جو دنيا جا جهو هنڪي چر ٻو چولتا اکرچ
هندي ڏيل ۾ بنا بهائيءَ ڏيئي ٻيو ٻي. ٿون اهڙن گيلن جي سرن
اچ. هوسيه روپ آهن. سڄ ڳالهاڻن، سڄ ٻڌن ۽ سڄ ڏسن. ڪا يا،
مايا، گل کان ٺهرا آهن. اود يارن ولي ڪڍي وٺائين اُلي پڳي آهي.
هيءَ سڀ خيال، گيتا جي ٻن اڌ ياور سر ڪرشن ارڇن کي
سندس ٻرشن لسمه ظاهر ڪيا آهن، جڏهن ارڇن پڇيڻو ته هي پڳولم
گهائيءَ کي ڪيئن سڃاڻجي؟ گيائي ڪهڙيءَ طرح هلي ٿو، ڪيئن
چليو؟ سندس گڻ ۽ وشتون ڪهڙيون آهن؟ سامي صاحب آڳيٽو ته:

گبان اکر جو گل، کلبو متحد باغ ۾؛
سورج چندر چراغ جان، ڪرائم جنهن ۾ گل؛
ولن واس پورو جان، سامي اوڏوم اصل؛
ميٽي هيبت هل، لڪي مدجو لڪي رهيا.

اهو عقل، آتم گيان جو عقل آهي، جنهن بنا، ڪنهنجي دست
ڪاڌ، ٿيڻي آهي. پل نه ٿي، نيرت يا نالايت ساڌن ڪري. اها
فقط ساميءَ جي راءِ آهي پر سڀني ستن ساڌن جي پٺ ساڪ آهي.

سو چيو گهرن، سا ويدن ساڪ ڏني؛
دانا د يوانا سنت جن، بي ڳالهه ڪانه چون؛
مت سپن جو هڪڙو، جي انڇي ديس رهن؛
سامي سمجهيو جن، سي ماهر ٿيا مهران پر.

هيءُ گيان، گرگم سان اچي ٿو. الڪ پرڪه آڻي د برو ڪيو آه
د بهن پر. گرو پٺ ائين ئي آڳيتو نه خلق منجهه خدائ ۽ خالق آهي
خلق پر؛ هيڏي هوڏي هٿڙا مورڪ ٿي م پاء جڏهن گرڪ
اندر پر جهاتي پائي ڏسي، ته ”ساڪي آهي ساڻ، سامي سڀ ڪنهن
کي“ ٿڌهن انڇي ۽ جوت جي اثر هيٺ سندس لنو لنو ٿري ٿي.
اهو آتم چڱهه شل ڪو ڪري. اهو ممٽا جو سورج، شل ڪنهن ئي
ڪڙي؛ پوءِ نه اوديا روپي اوندهه پرڪڙي پڇندي. هيءُ آتم ڏن
اپار آهي. سامي صاحب ان نسبت چويٿو ته:

آتم ڏن اپار، کڻي وڌي ڪيڏي؛
ڳڻتيءَ ليکي کون پري، بيهڻ بيشمار؛
وئي، پاري، رڻ، باه کون سامي نرمل سار؛
اهڙو اڪت پيدار، گرگم لڏو گهر مون.

سامي صاحب، اهڙن عاشقن ۽ اوڏوئن جي حالت، چڱي وسٽا
سان بيان ڪئي آهي. سندس شروعاتي سلوڪن جو ڪجهه
حصو ۽ اٽڪل سهورا پويان سلوڪ، انهن ڏيائين جي ساراه سا
پريا پيا آهن. سامي صاحب آخرين اوستا پر انهن جي ئي
ڪئي آهي. شايد اها خود سندس حالت آهي. چي: اهي
سورما من کي ماري ڪلپ قلعو ڪيري ونڊي وراهن ٿا. اندر ٻاهر
سڀاو پر رهڻا. هو رام رس بي، ونڊي وراهن ٿا. اندر ٻاهر

ڪارج جو ڪارڻ، بولڪ برون آڻيا
 آهي جهيٽي آسري، بولڻ، بدڻ، ڏسڻ
 سڌ ڪري سامي چئي، سڀ، رڻي، ماسو منڻ
 لکي لک لکڻ، سڌا ماڻن سانف سک .

ندن ۽ آڻيا جو منهنڌ سامي هٻڻ ٿو سمجهائي :
 ڇهڪ ڇلائي، حشمن چڙ لوهي کي
 نئن آڻيا ديهر کي ۽ ڪارج ڪرائي
 سهڻي ڏس سامي چوي، منهن مڙهي ۽ پائي
 مونا مٽائي، سڌا ماڻي سانف سکر .

مئنن ساوڪ جا و بچار ڪمن اٻسند جي نئن، چوئڻ ۽ ڇهڻ
 ساوڪ ۾ اچن ٿا . هيءَ آڻيا ڪارج ۽ ڪارڻ پاڻ آهي برون آڻيا
 مان ئي سڀ ڇپان اٻهي، نهڻي ۽ نئن ٿئي ٿو . پري کان پري ۽
 اوري کان اوري آڻي آهي، جا برهما چئيءَ کان وٺي سڀ کي
 سڌ ڪري ٿي . اها ڏيان ۽ بوڪ جي وسيلي هردي اندر سورهن
 پائي آهي . اها آڻيا سم، ڄم، آلد روپ آهي . سامي صاحب
 چوي ٿو :

سامي گهر ۾ گهر، نهن ۾ گهر اڳهر ٿي
 پاڻ گهرن کون پار ٿي، انهيءَ بوڪ امر
 ٻيهي ڏس ٻرڪس مان، دل چوڪولي در
 ڪڍي غير گذر، مبلو ڪر مڃوب سان .

گيان ۽ گيالي . هن مارڪ جي پاڻڌ ٻڙي کي عئل ۽ عشق
 ٻنهي کان ڪم وٺو آهي .

عشق عئل آهي، اٿي ٻي ٻي ٻي جا
 انهيءَ جي آڪاس ۾، گرگر ٻنچائين

وري :

عشق ۽ عئل، اٿي ساڌن سر جا
 ساڌي لهر، سامي چئي آخر بد عمل

اها آئما ائين آهي جئين ڏند جو ڪو ماڻو پاڻي جنهن ۾ پاڻي ۽
 جون لهرون لٽيون اٿن. اهڙي پاڻي ۽ ۾ هر چيز جو فوٽو جا سندس
 سامهون آهي ڏسي سگهجي ٿو. جئين ڪنهن آرسِي ۽ ۾ جنهن مان
 لٽ ۽ ڪٽ اٿاري ويئي آهي، ماڻهو هر چيز جو فوٽو کينجي
 سگهي ٿو. اهڙي ۽ طرح ئي پنهنجو قبضي ۾ آندل خيال آهي، جنهن
 ۾ اڃا روپي ڪٽ ڪانهي ۽ ترشدا روپي لهر عدم پيدا آهي. ان
 حالت ۾ هر شيءِ ۽ حالت جو صاف فوٽو کينجي سگهجي ٿو ۽ سندس
 چٽ، آندڙ ۾ ٻوي ٿو. هيءُ آئمر پڌ، اندرين، واڻي ۽ ۽ واچ کان
 مٿي آهي. سامي صاحب، آئما تي پنهنجا سمورا سلوڪ پنهنجي
 پڇاڙي ۽ واري اوسٽا ۾ لکيا آهن، جو ڏيکاري ٿو ته آئما جو اڻڀرو
 ۽ ان جو وستار سندس آخرين اڻڀرو جو نتيجو آهي. هندن سلوڪن
 پڙهڻ سان گيتا ۽ آپنشيڊن جا ڪيترا سلوڪ ياد اچن ٿا. اهڙي
 مشابيهت ٻين مذهبن جي ڪتابن مان ٻڌ ٻوندي. واستو ۾ لٽ ۽
 ستيه هڪ آهي، جنهنجو اڻڀرو بيان ڪندي فقط ڪن شبدن جو ٿورو
 ٻوي ٿو ته ته معنوي ۾ سڀ ساڳيا آهن. اچو ته ڏسون سامي صاحب
 ڇا ٿو چوي:

جاڳيو جاڳائي، اڀروڪ لکايو آئما ۽
 چيديو، پيديو نه وڃي، ٻون نه سڪائي ۽
 چل نه ٻوڙي، ڌرتي نه ڊٻي، اڳن نه ڄلائي ۽
 نڪي ڪال کائي، سامي پرڪاسي سڀ کي.

وري:

نڪي جيءُ مري، نڪي اچي گري ۾ ۽
 نڪي ٻڏي ڄل ۾، نڪي اڳن جري ۽
 رهي الپ آڪاس جان، ٿوڙي روپ ڌري ۽
 سنتن سهي ڪري، ساک ڏئي سامي چئي.

هي سلوڪ گيتا جي ٻي اڌ ياو جي ۲۳ ۽ ۲۴ سلوڪ سان ملي ٿا اچن.
 اچو هيٺين سلوڪن تي:

هن ۽ آتما جي پڇاڻ.

هن گمان بون پر سامي صاحب من ۽ آتما جي پڇاڻ لي بڻ
ڪيترا سلوڪ لکيا آهن. مهابلي من، جنهن ڪلبس جي راند رچي،
سور وڻو لبتا آھن، جو نه ڳاڙهو، نه ڪارو، نه ڪهرو ۽ جنهن جو
لڪو ماءُ، نه پيءُ، نه ديس، نه وطن ۽ جو ڪن پر خيال سان ڪريو
ٿئي لوڪ ڪمن ۽ جو ڪڏهن جهنگ پر نه ڪڏهن دلگ پر ۽ جنهن
جي جيتي جڳ جيتي سگهتي ٿو، سو به ساڌ سنگس ۽ گرگاس
سان وس اچيو. سامي انڪري اسانکي صلاح ٿو ڏئي ۽

”مي من خل، ٿو ناحق ٿپ پر ٿمن ۽
آهن ساڪي سڀ جو، سدائن سيتل ۽
پرم منجهه پلي ڪري، جاڻي چل اچل ۽
سامي چل کي مل، ڪڏهن لڳي ڪمڱي.“

مورڪ جي ۽ پنهنجي ڳچي ۽ پاڻ نور وڃي، راتون ڏينھون ٿو
ٺهي ۽ جنهن ڏانور مک مان جار ڪڍي، ان جار پر ئي ٻڌي گندو
آهي، انھو پڻ اهڙو حال آهي. جنهن پاڻيءَ کي ڪو رنگ روپ
ڪوئي، پر جنهن ٿاڙ ٿي پر وڃي ٿو اهو روپ ٿو وٺي، ٿمن ٿي
اسانجو خيال آهي. هن ڦرندڙ ڦرندڙ خيال جي حالت کي جنهنجي
چڻچلنا خاص وٺي آهي، من چڻي ٿو. هن من کي روڪڻ، چڻچلنا
کي دٻ ۽ هڪ رس ٿي لاء ٿي، سڀ ساڌن آهن. جيتوڻيڪ جو خيال
ڪري، انهن لاء پاڻي ممس ٻڌا ڪريو، ممس مان چاهيا ٻڌا
ٿي ٿي، چاهيا هي ٿي ٿي نه هڻ سڀ ڪروڙ اٺن ٿي ٿو ۽
ڪروڙ پر جو پنهنجي ذات وساري، پاڻ کي کوهي ٿو. هن ممس
مٿي لاء سامي صاحب فرمائي ٿو ۽

”با آتم گيان، ممس نه مٽي من جي،
ٿوڙي سڀ ساڌن ڪري، ٿوڙي ويد پوان ۽
سامي سک ساڪيات ڪون، اوڙي ٿي اُٺان ۽
گستا پر پڳوان، ارچن کي اٿين جو.“

”ڪمر نه سار سهي، ديهي دس پائي ڪري ۽

نانا لوپ لهر ۾، ويو هيءَ وهي ۽

سامي سنگ ڪوٺ ٿيو، اهي چوئي ڪال گهي ۽

ڇوڙي مان ڪٽي، ٽهڙي انڌو پي نه ڪري !

هن پڇتاو جڳهه هيءَ کي سڌ ۾ ڪيو آهي ۽ انگري وري ٿو چوي-

رهيا سند جتي، اتي ڏٺي گهر جو گهر ۾ ۽

پنڌي بدم ڪندڪي، ڪير نه گهر سهي ۽

چپ چٽندي راڙي، وهامي وئي ۽

ڇوڙي مان ڪٽي، ٽهڙي انڌو پي نه ڪري .

جڳهه جا ڏيک اُست آهن ۽ قهار ڪال ڪند ئي ڪالي جهلي

سٺو آهي، اورجا هٿن مان وڃي ٿي گذرندي ۽ ڪجهه سوچ ڪر.

هوش ڌار، وٽاڻ ورتي ڌار. من کي مايا مان هوڙي، انڌر مک آڻ

نه پگهه، چوڳ، وٽاڻ جو مول سمجهن. وٽاڻ کانسواءِ ڪجهه حاصل

نه ٿهندو:

سا پگهه وٽاڻ، هي جڳههسي نه ڪڙي ۽

ٻار پڳهوڙي نه ڏسي، لاري سا سهاڻ ۽

جڳههسي وٽاڻ ري، ٽهي نه نانا واڳ ۽

حاڳن جهجهجا پاڳ، سو سامي سڌ سهي ڪري .

سامي صاحب وٽاڻ ۽ ٽياڻ ٿي زور اٺهيءَ ڪري ٿو آهي ۽

جو سمجهي ٿو، نه اهي ٻرين پاڻ جا وسلا آهن. پر، ٻرين پاڻ نه

اڳيان آهي ۽ اهي پاڻ سڃاڻڻ جا وسلا آهن. مايا، ڪايا، ڪل جو

ايمان ڇڏڻ نه سولو آهي، پر اٺهن جو بساد حتان اهي سڀ ڦٽن ٿا

يعني اهم ڀاو ٽاڳڻ ٿي، سڄو وٽاڻ ۽ سدياس آهي .

سامي صاحب آڱڻو نه:

ٽياڻو جهن اهدڪار، ٽهن سرب ٽاڳ ڪو ۽

سامي سيتل جل جهان، ٿري ٿڙو نار ۽

اندر ٻاهر ده دسا، ڏسي ساڪي سار ۽

جاڻي سڀ سنار، ڪلهه پڙهي جيءَ جي .

وٽراڳه.

سامي صاحب وڻشين ۾ لمپٽين جيڙ ڪي، جوڪ مايا ۽ ڪا يا جي موه ۾ ڦاٿو پيو آهي، هن دنيا جي دوزخ مان ڪٽي، دلير جي ديس وٺي وڃڻ لاءِ وٽراڳه جي سڌي واٽ ڏسي آهي. ڇي وقت سارو، سڀ ڪي لڏڻو آهي. پير، پيغمبر، اوليا، سوريئر، جن پنهنجا پٺت هلايا، جدجي هٿن ۾ رڌ، سڌ جهڙا ٿوڪ هئا، جن مانڪ، راکاس، ديوتا سڀ وس ڪيا سي به لڏي ويا، تون ڪيئن اسٿت رهندين؟

اهڙا لوڪ لڏي ويا، سامي هن سنسار مان ۽
جنجي رڌ ڦيٿن سان، ست ئي سمنڊ ٿيا ۽
مانڪ، راکاس، ديوتا، پنڪي وس ڪيا ۽
اهڙا سڀ ويا، اسٿت رهي نه آدمي.

وري:

ڪري ڪوچ ويا، سڀيئي سنسار مون ۽
پير، پيغمبر، اوليا، جن پنهنجا پٺت ڪيا ۽
گيانئي، ڌيانئي، گرسٽي، سامي پنڌ پيا ۽
سڀي غيب ٿيا، ٿوڇا سمجهو پاڻ ڪي؟

ڪا يا، مايا، ڪل جي وڏائي ڪوڙي آهي، جا پل ۾ پراڻي ٿي
ٿئي. جئين سڀني جو سک جٽاءُ نٿو ڪري، جئين جل ۾ بدبدو
ست نٿو جهلي، جئين ڪنهن درخت جي ڇاڙا جهالي نٿي، لئين
ڪا يا ۽ مايا ۽ سندن سک آهن. اهي تنهنجي ئي ڪلپت جي
بناوٽ آهن. اهو ايمان ڇڏ، سمرڻ ڪر ۽ ساڌ سنگت ۾ اچ. تون
مايا مال چاڪي ٿو مڙين؟ اهي نوسان سار نه هلندا. تون آهين
پانڌ پيٽو پنڌ جو، هتي جهوڪ ماري ڇو وينو آهين؟ هيا، ڪجهه
هوش ڌار، ڪا سنگين واٽ وٺ. دب ڏيهي پائي، اهو اموڪ
رڻن نه ڪوهه. جي ائين ڪندين نه پوءِ هٿ هڻڻا پوندا ۽ چوندين:

قراي منجيہ سنار، قراو ڪلپس يا آهنجي ۽
 جئين سڄي ۾ سڌ ٿيو، اها هوندو وهندو ۽
 سمجهي ڏس سامي چئي، کون ڪري سڌ ويچار ۽
 نه اوديا جو اهنڪار، مٽي وڃيئي من مون .

ساميءَ جي ٻوٽن سلوڪن ۾ فقط هڪ سلوڪ وويڪ لي ملي
 ٿو، جنهن ۾ ستن جي ساڪ لي هيٺن چويٽو نه:

”ها وويڪ ويراڳ، لال نه لبي آهي ۽
 ساڪ ڏهن سامي چئي، ساڏو جن سڃاڳ ۽
 موڙي من مواس هي، وس ڪئي جن واڳ ۽
 چاڻي ٻوٽن پاڳ، اسف لي آڪاس جان.“

گيان يوگم.

سامي صاحب رھت ۽ شيوا سان گڏ من وس ڪرڻ جا ساڌن
پڻ بتائي ٿو. رھڻي گروءَ جي بتايل گيان موجب آھي. شيوا دواران
ياڻ ماري، اندر صاف ڪجي. پر من جو چنڊل آھي جنھن نسبت
ارجن سري ڪرشن کي چويٿو ته، ”من کي ڪيئن روڪيان؟ من
پرڻ، مڙڻ کان مھال آھي. انکي روڪڻ اھڙو آھي، جھڙو طوفان
کي روڪڻ. راجن ڪا واٽ بتايو؟“

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि वलवद् दृढम् ।

तस्याहं निग्रहं मनये वायोरिव सुदुष्करम् ॥३४॥

ڀڳوان ارجن کي جواب ڏئي ٿو ته، ”راڻو من کي روڪڻ مھلڪن
آھي، ته به اھو ويراڳ ۽ اڀياس دواران روڪجي سگھي ٿو.
شريمادگوانوواچ ।

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।

अभ्यासे तु कौन्तेय वैराग्येण गृह्यते ॥३५॥

سامي صاحب پڻ ساڳيون ڳالھيون ڪيون آھن. اڀياس جي
ڳالھ بي ھنڌ ڪجي ۽ پر سامي چويٿو ته، وويڪ ۽ ويراڳ ساڻ رک.
ايڪانت واسي ٿي، شد وڀجار سان چنڊ ڇاڻ ڪر، اھنڪار مٽاءِ
ته ساڳي سرچڻھار ساريءَ وس ۾ ڏسين ۽

”ايڪانت ري اھنڪار، ڪنھنجو مٽيو ڪينڪي،

سمجھي ڏس سامي چئي، تون ڪري سد وڀجار ۽

ته ساڳي سرچڻھار، ڏسين ساريءَ وس ۾.“

چي پڙهي ڪڙهه، ڀرم گھڙو پڇ ته سار سھي ڪرين. اود يا روپي
چل، گرم سان ڪين ڪٽندو. تون وويڪي وڀجار ڌار. گروءَ جي
وچن تي وڀجار ڪر، ٿرني جي قاس ڪاڻي، ممتا ميل اندر مان
ڌوئي سيتل ٿي ۽ بيھڊ جي ٻاري پٽ.

شيوا ٿيل ۽۔ انگام ڪرم ڪرڻ، غر ديه ۾ دلير جو ديدار
 پس، رضا تي راضي رهڻ، اهي ٻڌ رهيا جا انگ آهن. جنهن من
 مان ٻيا ئي مٽي، ساڌ سنگت جي رڃ مستڪ ئي لائي آهي ۽ سنسار
 کان سٽي وٺي، پنهنجي ڄاڻ وڃائي، ڄاولد کي مطلق ۾ پسي، شد
 شيوا ڪئي آهي، تنهنجي واکاڻ مان سامي صاحب ٻاڻي ئي ڪن
 ٿو، پر اهڙو ڪو سوڙو ۽ اڪري، ڪو رهيا رهي، جو ٿڌي ۽
 ڪوسي، گرمي ۽ سردي، هڪ رس رهي شوا ڪري!

جي: ”شيرا منجهون هن، لڏو لعل اُڻ، پيو
 سي سامي سڱ سڇي ۽ سان، سدا سوا ڪن
 لبون، مڪان، موڙا، سر تي سڀ سڻ
 وٽا رنگ رهن، اٿي پهر عتبب جي.“
 اڪري سامي صاحب آئي ٿو ۽ هند وڃائي، داسن جي داسي
 بڻجي، ٻرين کي پرچاء، نه ڪو سبب حصي آهي، تنهنجي گهر کي
 روشن ڪري. جڏهن اٿس ٿيو، ٿڌهن تنهنجا پٽا پار آهن. آخر
 ۾ هن جهان مان ڇا ڪندين؟

هڪي ٿون ٿڌيندين، ٿڙي ٿاء سائين ۽ هي،
 ڪٿي هن جهان مان، سامي سو نيندين،
 ڪري وٽ ڪلهه ري، ٻڌندين نوليندين،
 موٽي نه ايندين، هر هر اهڙي هٿ تي.
 اڪري درد وٺي سڀني دلين جو درد لاه ۽ ڪنهن کي
 ڪين ستاء. دل دلير جو ديو ٿين ۾ جو دائار وسڻو اٽڪي ڪين
 رڻجاء. اهو ٻڌ رهيا جو ساڌن آهي.

صٽي ۸۷ ۾ ڏنل شلوڪن جي صحيح پڙهڻي.

चञ्चलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद् दृढम् ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरेच सुदुष्करम् ॥३४॥

श्रीमद्भगवानुवाच ।

असंगं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।

ध्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥३५॥

سک، دک، لاپ، آلاپ پر وهلور لٿو وڃي ۽ ڪل ڪٽنب کي
ٻيڙيءَ جو پُور ڪري ٿو ڇاڻي. اهڙو پرڪ هوندي اڀر نٿو آهي ۽
جڳت ۾ جڳ جهڙو هلي ٿو ۽ سدائين آند ۾ رهي ٿو. اهڙي پرش
جي سدائين جيءَ آهي.

سامي پوين سلوڪن ۾ پڻ رھت جي خوب ساراه ڪئي آهي.
چي رٿندي سک کي پرڇيو گرو رھت سان پرڇائي، دلبري دلاسو
ڏيئي گھر وٺي اچي ٿو. هو سک کي پرڪارت جو پير ڏسي ٿو،
نڏھن ئي کيس انهيءَ آدي گھر جو گھير حاصل ٿئي ٿو. کيس بتائي
ٿو ته رمتا رام سچ وسندو جي وچ ۾ وسي ٿو ۽ لڙڪڻ ۽ سرڪڻ ۾ هڪ ئي
ستا سمان وسي رهي آهي. چي ٽون ڪميا جو ڪرڪ ڪٽي پنڊ ٿي
دوت دهه. اهو شش وچن ئي ويساه رکي دس پري رھت رھيو
۽ جڳندي جڳ ۾ مرڻ قبولي، سوکر ٿي، خوري ۽ خود پسندي
ميٽي، گيان گندي ٻائي، سمتا صفائيءَ سان وڃي سڪپت سچ ٿي
ليٽي ٿو:

هن طرح :

”ڪامڻ پنهنجو ڪست، رڃهايو رھت سان ۽

پيتيو پيد پرم ري، ٽئين پگتن کون پڳونت ۽

ڪنهنڪي سٺن ڪينڪي، سامي سک پي انت،

بلاول بسنت، گاؤندا وٺن ڳوت پر.“

بس، اهڙو پرش راجا جنگ جيان انهيءَ تخت تي ويهي، سالڪ
سمان وهنوار ۾ ورلي ٿو ۽ ٿرني کان فارغ ٿي، اندر ٻاهر آتما پسي
ٿو. سامي صاحب انڪري چويو ته هرڪو پنهنجي پوک پوکي، لڙي
ٿو. نرنجن ديو جي نيت آد کان وٺي ائين آهي، پوءِ ڇو نه اها
ڳالهه سمجهي، گروءَ جو گس وٺون ته هو مهر مهر، ڪرپا ڪرڪر،
اسانجو پندارو پري ڇڏي ۽ ڌروءَ ڌاري مثل پاڻ کي آڪاس ۾
استت بڻائڻ جي راه بتائي ۽ پاڳولي پگت سڀڪاري؟

راهون رام هلڻ جون.

هن ايتور پرايتيءَ جا ساڌن، ساميءَ وسار سان ورتن ڪيا آهن.
انهن مان ٽن - ساڌ سنگت، ٻيون ساڌوءَ جو سنگ ۽ ايشور مهما
ٻڌڻ جو مڱي ڏڪر ڪري آيا آهيون. سامي صاحب انهن کانسواءِ
ٻن ٻن ڪيترين ٻانهن جو ڏڪر ڪيو آهي. سڄو سنڌ، سڄو
ساڌو، سنگرو، رستو بنائيندو، روشني ڏيندو، پر ان موجب هلڻ
نه شش جو ڪم آهي. ٻانهن سان ڳوند نه ٻڌبا آهن. سامي صاحب
موجب هڪ رتي رهند جي، ٻانهن جي ميڙ سمير کان پارِي آهي؛
اها ويساھ سان ولي، الڪ جي ايند پگتي ڪرڻي آهي. منهن سان
ٻڌ اکر جون ٻانهيون ڪرڻ اجاڻون آهن. ڇو نه؟

مڪ سان رام چئي، سائند نه اچي جيءَ ڪي
ان ٻائيءَ جي ٿاڻو سان، نڪ اُڃ ڪن لهي
لنگر ٻهڙي ڪوٺڪو، بنا ٻڌ ڪئي
گرگر رهند رهي، نه سڪي ٿي سامي چئي.

گروءَ جي گياھ ولي، لڪ به لڳو رهي، اکيون موڙي مرم به
رکي، سل الوڻي سر جي چنبدور رهي ۽ ائين چرخو چوري، چنبن
ٻڌنءَ پٽڪو نه ٿي، ٿڌهن ڪم آهيس. هند، مان، وڌائي، موڊ
کي ڦٽو ڪرڻو آهي ۽ غريبيءَ جي گدا سان، وڀرن کي جيتوڻو آهي،
ساڌڪ کي کڻي نه دل صاف ڪري، نه بوج ۽ ڏرم ساندي ۽ عار
حبس، نه سکر به صر سان گهارِي. سامي صاحب سڀني ساڌڪن
کي سمجهڻ سان سرويپ جا چار ساڌن، ساڌڻ لاءِ آڳيا ڪئي آهي؛
هي آهن: سر، دم، روپڪ ۽ ويچار. انهن ساڌڻ سان سالڪ سار
ٿئي ٿو ۽ ٻاڻ به ساڳي سرچڻهار پائي پرچو رهي ٿو. ٽرپڪ ٽر،
شڪر، صر ۽ عئل جي چوڏول به چڙهي بندھنر اڀئي آڏي گهر
ٺهي ٿو ۽ سپاءِ به سبتل رهي ٿو. هو بري ساڻ ٻڻ ٻڻو هلي ٿو،

پڳتن کون پڳونٽ، پاسي ٿئي ڪينڪي،
 کائي ڪڇڻي، کير، ساڳ ڪلان اٿون پست،
 سامي سڀ ۾ سار، جس ڄاڻو آٿرنت،
 رکي نه من ممت، ڄاڻي روپ سڀ تنهنجا.

هيءُ ودرءِ سندس زال، ڪرما پڳتن، گوپين ۽ ڏنسي پڳت
 جي جنم ساکين ڏي اشارو آهي.

نه فقط ايترو پر مالڪ پاڻ پڳتن هت وڪاڻو آهي. ڪٿا
 هر ڀريءَ کي معلوم آهي. سامي صاحب سنگر کان الجھو پيد پڇي ٿو.

چي: پڳتن هت پڳوان، ڪيئن وڪامي وس ٿيو؟
 سامي چئي هي سنگرو، پوچي ڏي ڀرماڻ،
 ڪيائون سڪ سڄيءَ سان، تن، من، ڏن، قربان،
 پاڻي ڀد نر ٻاڻ، ماهر ٿيا مهران ۾.

۽

ڀاڳوئي پڳت، پاسي ٿين نه پيءُ کون،
 سهجي جنجي سنگروءَ، ڪٿي سڀ ڪلپت،
 سدا رهن سامي چئي، جاڳرت ۾ سڪپت،
 گورڪ، نارڊ، دت، ساک ڏلي سڪديو جي.

اها ساک نه فقط ساميءَ ڏني آهي پر گورڪ، نارڊ، دت،
 سڪديو، سيني ائين چيو آهي. جاڳرت اوستا ۾ به هو سڪم آهي.
 اهڙو ڀاڳوئي پڳوت لڄا رهت ٻين جون لڄائون پوريون ڪري ٿو
 ۽ سندس جيون ٻين لاءِ آندو ۽ بڻجيو پوي:

جڏهن هريو درخت، ڇاڙا، ڦل، ڦل، سڪ ڏئي،
 ٿين سڀ ڪارج ڪري، ڀاڳوئي پڳت،
 رکي نه رٿيءَ جيترو، مايا موه ممت،
 عين اڀيد اڀرت، سامي رهي سڀا ۾.

پر پوئو. جو ممٽا ماري، خودي خوارِي مٽي، چيٽي ۽ ڪنڊر ۾ ساڳي سٺ ڏسي، سو انهيءَ پد جي لائق نٿي. اها پڳتي سرڌا ۽ پريم سان ڪرڻي آهي، گرگر سان ئي اڀد جو پد ٻوندو. ڀلا ڪٿان فقط ڪافي نه آهي؟ سامي صاحب فتويٰ ڏئيٿو:

پڳت رڳو پڳوان، ڪنهن پائو ڪيندي،
 نوڙي ويد پڙان پڙهي، ڪري ڪيٽا ڪٿان؟

۴

پڳت ورائي ڪٿان، جئين موليٰ آب رڳي،
 نوڙ ورائي نه مٽي، اوديا حو ايمان.
 سمجهي ڏس سامي چئي، ڪڍي سڀ ايمان،
 نرمل پند ارباڻ، حاضر ڏسن هٿ ۾.

جنهنڪي پريو ۽ برجي پڳت ڏني، تنهن سڀ ڄڻ، ٽپ، دان اسان ڪٿان اهڙو ماڻهو، جنم، مرڻ، دک سک جي چٽا ٿو رڳي ۽ سدو اندر ۾ آتم سک ماڻي ٿو. سامي اڪري اسانڪي صلاح ٿو ڏئي نه:

پري ڀاءُ پڳت، سامي ٿو سسار ٿون،
 نوڙي ڪو ويساه ڄڻ، ڇهو محبتي سٺ،
 سترگر برڪ ملاح ڪر، پٽ ڪڍ ڪمٽ،
 ساڳي ڄاڻي سٺ، بهڄن ياد پرم ڪون.

سامي ٻين سلوڪن ۾ ان پڳت جي مڃتا ڳائي آهي، جنهن پنهنجي پڳت جو بچ پڙن ۾ پوکيو آهي. اهڙو جن ٿوروپ نٿي، اهرت ٿل ڪاٽيو ۽ ديه ڌاريندي به وڌهي رهيو. گهاٽو واڌو ڄي ڪٿان جي بدائش آهن، ٽڪي ڪوڙ سمجهي ٿو. هار ۽ جهٽ، عردي ۾ ٿو ٻڌي، پر آڪاس جان پرميسر ٻڌن کي ٻڌي، سڀ من مٽي، سڀ کي پريم ۾ پاري ٿو ۽ ٽن، من، ڌن، ان سک ٿان ڌيان ڪريٿو. اهڙن پڳتن کان پڳوان، پاڪ پرائهون ٿو نٿي ۽ ڪن سڀ ڪم درسن دان ڏئي ٿو. سامي چئي ٿو:

پڳتي.

اهڙي مها پريو ۽ جي پڳتي ٿي جيوت جو آخرين آدرش ۽
ڪر ٿو به آهي. ان پڳتي ۽ پڳت جي مها سڌ ڪرڻ لاءِ سامي
ويدن، پراڻن، سڌن، ديوتائن جا حوالا ڏيئي، خود شري ڪرڻ
جي مک مان نارد کي ڏنل گيان ٻڌائي، منشي کي ان طرف
ڇڪي ٿو، ڇي:

وڏي وڏائي، سامي ڄاڻ پڳت جي؛
نيچ اوچ ٿيا ڪيترا، ڪري ڪمائي؛
ڀيد، چمار، جولاها، پيچارا ٺائي؛
جنين ٺو لائي، سي سڀئي سڌ ريا.
هيءُ اشارا روداس، ڪبير، دادو ۽ سڀئي پڳتن جي جنم ساکين
ڏي آهن. خود شري ڪرڻ پڳوان نارد کي هيئن آڳيتو:
پڳت پيارا ڄاڻ، نارد مان کي سڀ ڪون؛
جني منهنجي نانو ٿي، ڏنو پنهنجو پاڻ؛
سنسو ڪڍي جيءُ مون، سر رهن سڀ ساڻ؛
پوري ٿن جو پاڻ، سامي ڇڏيان ڪينڪي.

وري، آڳيتو:

ڄاڻڻ سڌ سروي، نارد نڃ پڳتن کي؛
نارڻ ڪاڻ سنسار جي، ڌار ٿي اهو روپ؛
سامي وڃن انوپ، ست چوانٿو صفت سان.

اهڙا مها پريو ۽ جا پيارا، جي ايشور جو ڌيان ڪندا، نه ايشور
ٻڌ سندن ڌيان ڪري ٿو. چوڻدا آهن، ته ”مڙا، گهر نه گهرانء.“
دلبر به دل ٿو گهري، دل ري گهري ڪينڪي؛ ان ڪري
ڄڻائي ته دل دليل مان ڪڍي، سندس چرڻن ۾ پيٽ ڌريون.
پر اهو ٻڌ پاري آهي. ڪوڙن ۾ ڪنهن هڪڙي وڏي پاڻي کي اهو

ٻولي، ٻڌي ڪير، سامي، سب گهڻن ۾؟
 چيو وڃي، ترمهن سان، نچ نول نرويو،
 جهڙو روپ نه رنگ ڪو، اڪو سر نه پير،
 گهڙي لهندين گهڙي، لڏي پاڻ نه وهندس پاڻ ۾.

دام اڇو سمرڪ آهي جو سڀ خلق خيال سان نيسي ڇڏي
 اٿس ۽ پاڻ ديوان هولدي اولي وڃي دهيه ۽ ۾ اڪو آهي. اهو
 اناسي، جهڙي، آسري ڏولي، ڏول، آڪاس، سورج، چندر،
 ۽ پاڻي ٻون آهن سو ٻرميسر برتال، سدائي ساڻ وهيتو. مورڪ چيو
 پنهنجي خام خيال ڪري انکي دور جاڻي پيو ده دس ڏوڙي،
 هيءَ ڪاها ماها حرموه ڪوڙو آهي. رب بنا ڪو به رفيع ڪولهي،
 انهيءَ ڳالهه کي ٻوريءَ پرست سان شل ڪو منجهي. شل ڪهن
 لي ٻورن ڪرو مهر جي نظر ڪري. جڏهن ڪو پوري گهاٽ ڏئي،
 تڏهن پتو ٻولندو ته گهر ۾ ئي گهر وارو آهي ۽ حتمن ڇهه ڪو لوهي
 هر کي چلائيو ليئن ئي چيئن سڀڪان ڪرڻا ٿو ڪرائي. جڏهن ستر
 گيان روپي ڏيئي سان اودا روپي انڌارو لاهي اجارو ڪري ٿو،
 تڏهن ئي ٻروپي ٿو ۽ اهو ڪرمڪ ساميءَ جيان چوي ٿو ته:

لغلي منجهه ڪلپ، لنگهي لڪ ٻري ٻيا
 اڪه سک سروب جو، جتي سگهن نه چن ۽

سڄڻ جي سويا، ڪهڙي جوان مڪ سان؟
 سامي سهي نچ چنڊ، لسڄامان نسيان.
 ٻچي ڏس نين ڪون، جن ديدار ڪيا
 لنگهي ٻار ٻيا، شسي جي سمار ڪون

شاه عبداللطيف ٻڌ ساڳيو خيال ظاهر ڪيو آهي جڏهن چوي ٿو:

سهيڻ سڄڻ آسري، چوڻاسي چنڊن ۽
 ٻي لکي ٻين، سڀ اولڏاغي پاڻيان.

تنهنجو من لڳي ان روپ ۾ انکي ڏٺا. جنهن مان ساري وس
 ٿي آهي سو انهيءَ وس ۾ ائين وياپڪ آهي، جيئن پاڻي ٻاري ۾.
 خالق خود خلق ۾ آهي ۽ خلق خالق ۾؛ هو هر جاءِ حاضر ناظر
 آهي. انجو دٻو تنهنجي دل ۾ ئي آهي. جيئن پاڻڪ مٽيءَ جا
 پٽ جوڙي، راند ڪري ٿو، تيئن هيءُ نت پٺ اسانکي پٺين مثل
 نچائي ٿو. هن رام جي رچنا ۾ ساميءَ کي ڪا ڪمي ٿئي ڏسڻ
 ۾ اچي. سندس نام ئي فقط دارون ۽ ڊپ آهي؛ ان بنا ئي ڪا به
 ٻڪي ڪانهي. پاڻ ڇڏهن ڏوه معاف ڪري ڏهن ٽڪيءَ ري
 فرق ٿئي ٿو. اها سوڪم راه ڪو هر جن سمجهي، جنهن ڀڳت هار
 ڳچيءَ ۾ پاتو هجي. اهڙي رنگ رني لعل جو من، لالن جو لٽڪو
 ڏسي مستان ٿئي ٿو ۽ چٽ جو چٽڪو لائي ٽازا پاءِ کيلي ٿو.
 ڪنير صاحب هڪ شبد ۾ چوي ٿو:

”سادو ائسا ڏيس همارا؛

بن بادل جهان بجلي ڇمڪي؛

بن سورج اجيارا؛

سادو ائسا ڏيس همارا.“

سامي پڻ چوي ٿو ته:
 ”نئين لايو نينهن، نور محل جي ٺاٽ سان؛
 جتي سور نه چنڊ ڪو، زڪورات نه ڏينهن؛
 بنا بادل مينهن، سامي سدائين وسي.“

ساميءَ سڄڻ جي ساراه ڇڻي وستار سان ۽ نهايت ئي ڪنير ٿا
 سان پوين سلوڪن ۾ ڪٿي آهي. هو اسانکي ٻڌائي ٿو ته الڪ
 پرک پاڻ سنسار جو سيل ڪرڻ آيو آهي ۽ هڪ کن ۾ خيال سان
 ساري رنگ ڀري رچنا رچائي اٿس. اسانجي ڏينهن ۾ پڻ سندس ئي
 دٻو آهي. جيئن ٺٽ اندر ٻاهر وياپڪ آهي تيئن ايسر پڻ آهي.
 سامي اها ڳالهه سوال جي صورت ۾ پڇي ٿو، ڇي:

ايشور ههڻا.

گرمڪ ساڏسنگه ۾ ايشور مهما سڻي ٿو. سامي هر وقت آدرشي
 ڪرڻ ۾ مثل سڳا ٿو ڏئي. ايشور من، ٻڌ، واطي ۽ ٿان پري آهي.
 ايتوڏا آهي، نه اٿس. اصل ٿو آڳاڙ، جڳ ۾ آڳاڙ ڌاري
 آيو آهي. اها سندس جڳ سان لڳي آهي، جنهن سبب ماڻا جي
 وس ٿي، ڪو به کيس سڃاڻي نٿو سگهي. انهيءَ لڳ ۾ سامي ۽
 پريست وڃي آهي. اها سندس ليلا يا راند آهي. جنهن ۾ ڪنهن
 لائق ۾ ڪو ويسڌاري جدا جدا ويس ڪري مختلف ٻاروت ادا
 ڪري ٿو، نيئن ٿي هيءَ لاڳرئت پڻ ڪري ٿو. ڪٿي پير ٺٽير
 ٿيو آهي، ڪٿي شيخ ملان قاضي، ڪٿي گرو، ڪٿائين؟ ڪيائون،
 ڪٿي حج ڪري حاجي، ڪٿي سورهر ڏالار ٿيو، ڪٿي ڪري
 منڪ مولاجي، مطلب نه طرحين طرحين روپ رنگ آهن هن ٻار جا.
 سامي هن قادر جي قدوت ڏسي نري ٿو ۽ سندس صفت ڳائي
 ٿو. بيڪ ڌري آيو، آه ڄاوند پنهنجي خلق ۾. پر نه نٺا انسانن
 ۾ پر ساري مخلوق ۾، سامي انکي پسي ٿو. ڏسو نه سامي پنهنجي
 سهڻي ۽ پاڻا ۾ ايتو ڪهڙو سان ٿو ڪري؟

آيو لاڳرئت، بيڪ ڌري بازار ۾.

ٻانڀڻ چوي ٻيائيءَ ري، ڪڏي ويند هت ۽
 پاڻ زابادي وٽ ٿيو، پاڻ ٿاڙاڙي وٽ ۽
 رعيست راجا پاڻ ٿيو، ڪاٺڙ، سور، سبت ۽
 پاڻ ڪپڙ، آري ٻڙيون، چڪ، مٽي، گهٽ مٽي ۽
 پاڻ ٿول ٿول پٿر ٿيو، پاڻ ٿاڙ، ٻج، ٻٽ ۽
 اندر ٻاهر ده دسا، ڪيلي ڪيمپ پڙ گهٽ ۽
 پرچي ڪوليو ٻٽ، پاڻ لڪائي پاڻ ڪي.

انڪري ٿرڳ ۽ سرڳ ٻئي الڪ جا آڳاڙ آهن. جنهن سان

دوڙي ٿو ۽ سندسار کي ست ڇاڻي، نٺ ڇاڻي ڇاڻي ٿو. ڪو ڪو
وڏ ڀاڳي، ساڌ سنگ، ان گهوڙي کي، گهر ۾ آڻي ٻڌي ٿو ۽ پاڻ
ورائي پاڻسان ملي موج ٿو ماڻي. پر اهو تڏهن ٿيندو، جڏهن ڪو
ستگر کيس جڙي جي جڳت ٻڌائيندو، ڪا پنڌ اکر جي خبر ڪري
ٻڌائيندو. وري ڪو ورو وڏ ڀاڳي هوندو، جو ڪر سگهي ۽ جي گت
ڇاڻي، من ٻون کي الترمگ آڻي، سوڌي راه رهت جي وٺندو.
چو چو:

”وڏو وچ وڇاڻ، ڪهڙي ۽ رهڻي ۽ پاڻ،
ورلي ڪنهن گرمک کي، سامي پيو سماءُ.“

اهڙي گرمک کي:

”جهڻڪي آئر گيان، سامي ڏنو ستگر وءُ،

ڪيو سر ساگر ۾، اٿي ٽنهن اسنان،

ممنٽ مٿائي من جي، ٿيو نرمل نر ٻاڻ،

ڇاڻي سڀ جهان، چمتگار چيئن جو.“

اهڙو گرمک غريبيءَ جو ڏڪو ڪڍي، مدعن کي ماري، مها مسان
هوڪلي ٿو. سندس مستڪ تي مرم جي مڙ جڳمگات جهلڪي
ٿي ۽ اهڙوئي انهيءَ دائما اُگهاڙن کي ڏيکي ٿو. هو اندر ۾ اُدار
آهي، جڳر روپي ڪپڙي جي ٺاڄيءَ پيئي ٿي سمجهي اٿس،
انڪري هنجو طمع سان تعلق ڪونهي ۽ پنهنجي اکين پاڻ کي
پسي، بل سان انا الحق جي ٻولي ٻولي ٿو. ان لاءِ سامي چويٿو:
”سو گرمک گيان، سو جو گيسر جڳ ۾،

جنهن سامي ڳالهه سهي ڪئي، هڪڙي هٿي،

جڳت ڏسي جاليءَ ۾، جڳت ۾ چاڻي،

سڀاڻي ناداني، سٺي وينو سمر ٿي.“

جڳه ۾ جڳه جهڙو ٿي، اولي اڪيلو، ٻي ٻي
سامي ٻڙي، ڪيڏيڪي، ڦٽي ۽ وٺي.
مٿاڙي ميلو، ٻل ٻل ڪري پوين سان.

گرمڪ من ڇڏي مريڏي ڪانه ٿو ڪري. هُو هٿس مٿل مولي
ٿو چڱي ۽ سڌو ٻڙي ڪرائي آهي. ڪنهن سان به ڪوڙ ڪپڻ ٿو
ڪري ۽ ڇاڙو ڪي ڇان جيت ۾ سڌا ڏاڍي ٿو. شايد سنگت سان
ٺٽو لائي، من مڪ اجاڙ کان ٿورو پڇي هميشه هر گھٽ ڳائي،
رنگ ۾ ٿو ڏهي ٿو. پڌ-پاليندي به ڪڏهنڪي ڪنهن ٿو سٺي ۽
چون ڪنول جي پوي هڙدي ۾ ٿاري ٿو. هُو هن جڳهه ۾ پاڻي
مهمان حالي ٿو. ويسا سان گڏ واکه مڇي ساڳي ۽ جو ٿورو جو من
ٺڌ، والي ۽ کان پري آهي ٺهڪي سمجهي، مها بڙڪ ڪي مهيت
سان ربهائي ٿو ۽ ٻنهن جاڙ وڃائي آيا ۾ اچيو. هو ٿو ڪم سڄ
ماڻي ٿو. اهڙي گرمڪ جي سارا مان سامي ٺاهي ٿي ٿو. اهو
گرمڪ سنڌو ڀر ۾ وڃائي، جڳهه ۾ الپ ٿي رهيو.

گرمڪ جي گادي، اٺل جان آڪاس ۾
هار جيت، دڪ سڪ کون، اکر الادي
هڙهي ٺهڻ چوئي ٿي، ٿيو سڄي سڌي
لڏائڻ آڏي، سامي سڪ سڙو چو.

اهڙي شيوڪ جا سامي ڪهڙا ڀاڳ ٻڙي؟
ڳڻبان ڪهڙا ڀاڳ، سامي ٺهڻ شيوڪ جا؟
جنهن ننڍي ٺٽي ڀانجهڙي، ستر جي هٿ واکه؟
چڙي لانا واکه، لڳو رهي لڪ ۾.

پوين ٿورن سلوڪن ۾ سامي صاحب ڪنهن ٺٽي ۾ آهي ۽ گرمڪ
مريان ڪو آهي، جو دنيا کان منهن موڙي، ستر سون اچي،
۽ ٻوليون پاسي رکي هڪڙو حرف لهي، ٿور ڪهڙو پڇي ٿو.
جڏهن چويو ته هرڪو من روپي ڪهڙو بلاڻي ده دس

”سامي سوالي، آيو سرڻ گروءَ جي،

برڌ سڃاڻي پانهجڻ، پر پٽ گروءَ پالي!

۴

”روئي ڳل پيو، سامي سيوڪ گروءَ جي،

ڏسي ڇل مايا جو، ڀاري پٽ ٿيو،

سهجي رمز سهي ڪري، ڪامل ڪرم ڪيو،

ولي ٿت ويو، جت ڀرم ڀولائو ٺاه ڪو.“

سامي صاحب اهڙي سڌ شيوڪ کي جنهن پورو گرو پرڻيت

سان پيڻو آهي، صلاح ڏئي ٿو ته:

”نڪي ڪڍ نه پاء، نڪي ڪاڙ نه بک مر،

نڪي سمه نه جاڳ ڪي، نڪي چپ ڳالهائ،

جتي ٿون مان ٺاه ڪا، لوڙي نه سا جاء،

نه سامي ڀولي پاء، سته ملتي سپرين.“

گر پوءِ سک ڪي بڻائي ٿو ته محل منجهي آهين، سڌا ٿورا سپرين؛

هيڏي هوڏي هٿڙا مورڪ ٿا پائين. ٿون آتم جوڳ ڪماء، پاڻي ڪي

د بهي نه جاڳ، چپ، تب، دان، ديهي ۽ سان واسطو رکن ٿا، ٿون

انهن کي ڇڏي انٽرمڪ اڀياس ڪر. جاڳي، منهن مڙهي ۽ پساء ۽

جيئندي ئي جهان کان خلاصي پاء ۽ جالي ۽ سان جوڙ. پنهنجي اندر

جو شيشو شڌ ڪر ۽ اندر مان گند ۽ غير ڪڍ. پنهنجي ٻاهرين روپ

کي ڇڏي، اندرين سرونپ جو درشن ڪر ته پوءِ ان لڳ جي ڪل

پوئتي، جو ٺاٺا روپ ڌاري، پيائي ۽ جا ٻنڌن جوڙي، ولي جڳ ڪي

ٺڳيندو. من مک نه ٿي ۽، پر سچو گرم ٿي ۽. اهڙي گرم ڪر مک جا

اڪشٽ سامي صاحب ٻڌائي ٿو ته:

”گرم ڪر سو آهي، جو رهي گرميابت مر،

بي ڳالھ ڄاڻي ڪانڪا، ستر جي سعي.“

۴

”ڇيٽن سو چيلو، جو سمجهي ڳيان گروءَ جو،

گرمک .

گرمک جي. ساوڪن ۾ سامي صاحب ستر ۽ گرمک جي وچ ۾
واه جي روح رهاڻ ڪئي آهي. گرمک نهايت ٿياڙي سان،
پڙ ساگر جي پڙ مان پڙ پست ٿي ستر سون اچيو ۽ هينون سوال
ڪريو:

سامي ڪري سوال، اهو ستر سور ڪي،
دانا مهدي جيءَ مون، ڪتي ڪلهه ڪال،
وهي نه وئيءَ هيترو، هو مين ويڪ روال،
اندر ٻاهر لال، ڏسان هن اکين سان.

اهو سوال شاعرائي نوع ۾ جدا جدا روپن ۽ ڀاڻا ۾ سامي پنهنجي
ڪريو، جي:

”ستر ڪيئن مٽي، اوديا ڪلهه هيءَ جي،
آلندي، وهندي، سمهندي، ٿي پل پل مدد ڀري؟“
پا

”عجائب پرس، ڪيو سکر ڪروءِ کان،
وهي ڪيئن اندر مان، سامي روڳهه من؟“

سامي صاحب انجو جواب ڏئي ٿو ته ”ستن سوي سار جدو
هن ڪڍيو آهي. نه هن ڪو گرمک، سڪ سڃاڻ، گرمک سان،
سرو ڏيئي اوج وڃي هندي، رام وٽن پيئي ۽ پاڻ کي ڏسي ٿو،
نڌن تي ايندي سڪي ٿي ٿو. ان لاءِ رهنم ڏهڻي آهي، من
پڙن کي ساڌو آهي ۽ پنهجي ڄاڻ وڃائڻي آهي. هن جيڪو ڇي
جڻن کي پرم پلايو آهي. سسي جي ساگر ۾ ساري وس وهندي
ٿي وڃي. سندن خام خيال ٿي خلل پيدا ڪيو آهي ۽ نه مثل کين علاوه
آهي. مايا جا اوديا جي پيدائش آهي تنهن مو، ممه، حرص ۽
ترڪيب سان سڀ کي چلي ڇڏيو آهي. ان مها چار مان نڪرڻ لاءِ

اهڙو جيئو وچ بازار ۾، پريم پلنگ پائي وهي ٿو. ممتا مس مٽائي،
ڪيول ڪنڇن ٿئي ٿو، مٿس اڀيد جو اهل ۽ آتم رنگ لڳي ٿو ۽
سرت سميتي لٽو سان چيٽنتا چاندي هٿ ٿو ڪري. ڀل نه جهان
جا چڙيا جي ۽ انکي چڙيو چون، پر هنجو نه سموزو ڪارج سادو ۽
سنگ سڙيو آهي.

سامي صاحب چويٿو:

ٽهنڪي چون چڙيو، چڙيا جي ۽ جهان جا،
جنهنجو سنگ سادو ۽ جي، ڪارج سڀ سڀ،
چڙهي گيان جهاز تي، اوديا سنڌ ٿريو،
سامي اجر جريو، پورن چاٽي پيءُ کي.

سامي صاحب پوين سلوڪن ۾ ٻڌ سادو سنگ جي چڱي مهما
ڪئي آهي. جئين ايشور، من، ٻڌ، واڻي ۽ کان پري آهي، اهڙي ۽
طرح سامي صاحب چويٿو، نه سادو سنگ جي مهما ٻڌ ڳڻي ڪان
سگهي.

وڃي ڪين ڳڻي، مهما سادو سنگ جي،
من، ٻڌ، واڻي ۽ کون پري، اونهي آت گهڻي،
ساک ڏين ٽالٽ مڙي، چڙي مان مڻي،
گهر ۾ گهر ٽڻي، سامي ڏٺو جن سرب گت.

سادو سنگ هر چيو کي پور پنيت ڪريٿو. اهو اسان کي ٿار
منجهان ٿاري ٿو. هون ۽ نه پڻ ساگر پاري لنگهڻ مشڪل آهي ڀل
نه سڀ سادن، جوڳ، جتن ڪري. اهو ڪو اٽڪاري سادو
سنگ ئي لنگهي سگهندو.

ساد سنگ

ڪنهن مهاڀرش، سڀي ساد جي سرن پئجي نه ٻڙوئي ٻار آهي.
اهڙي ساد جي سنگ جي مهما پڻ سامي ڪهڻي ڪئي آهي.
جي: مهما سادوءَ سنگ جي، پري کون پري،

سڀن سلاهي، سڀس مک، ويد ومل آهي،
برهما، وشن، مهيش، مهدهن، سامي ساک پري،
ڪومت اُٻاو ڪري، من، وائي ٻهجي ڪانڊ ڪا.

سادوءَ جو سنگ، ڏيل هر آلم سک الراڪ بتائي ٿو، مستڪ
ٿان وردانا جو الگ مڙي ٿو ۽ جنمن هي جهڊ جو قل ڏئي ٿو.
جنهن ڪنهن کي پورو ڦيري ڦيري آخر پورو روپ ڪري ٿو،
جنهن ٺوهي کي ٻارن سون روپ ڪري ٿو، جنهن ٺنڊ جو ڪهاڻو
ٻائيءَ ۾ پئي پنهجي هستي ٻائيءَ ۾ وڃائي وهي ٿو، اهڙيءَ
طرح ئي سادوءَ جي سنگ جو اثر ٿئي ٿو. سادوءَ جي سڀ سمان
جپ، ٺپ، جوڳ، جگه، دان سنان، ٺياڳ، ويراڳ، گبان، ڏيان
ڪولهي. ساميءَ سادوءَ سنگ جيون بدوي هنن جڳ ۾ ٻائي ۽
چم جي سموري چاه ڪائي، اود يا سنڌ سڪائي، اڻ ڪهڙو ڏيو
ڏيڻ ۾ ڏٺو، پوءِ هُو ”چاڪي گهمي جهنگ، جنهن گهر لڏا سرين؟“

جنهن ساد سنگ ۾ ٺٽن ساد سنگ ساميءَ پوين ساوڪن ۾
ان ٻرش جي حالت، جو ٺوڻو کينڇو آهي جنهن سادوءَ جي سنگ
مان ٻاڻو آهي.

جي: ”وڃي سڀ ويندي، خلق خام خيال ۾،
سامي لڏي ساد سنگ، ڪرڻا سان ڪندي،
ٻهٽو پورن ٻڌ ۾، ٻاڻو ڪمر ٻندي،
دٻا درد وٺندي، مک رکي موهان ڪري.“

ساد سنگت جي شروعاتي سلوڪن جي ڀيٽ ۾ ان وشيه ٿي
سندس پويان سلوڪ بلڪل ٿورا ۽ اڀرڻا پيا لڳن. ساد سنگت
جي گهرج به گهڻي سامي ۽ کي اوائلي اوستا ۾ هئي، جڏهن اوديا
من ۾ هئس. ان وقت ئي رام رس ڀيتو اٿس. پوئين سلوڪن ۾
وري جنهن ساد سنگت ڪئي آهي انجو بيان ڏنو اٿس. انهن ۾
چوٿو نه جنهن تي مالڪ پرچي پنهنجي مهر ڪري ٿو، تڏهن اهو
عاشق ساد سنگت ۾ اچي ٿو. هو ويدانتي واک سمجهي، ٿيڻ فرق
ميٽي، اندر ٻاهر هڪ ڏسي ٿو. کائنس ڪوٽ جنم جو تر پٿر ٿپ
لهيو وڃي ۽ ساد سنگت سان ملي نه پسه ٺهريو وڃي. منجهانئس
اوديا، ڀرم، انڌر، سنسا ۽ ممتا مٽجي وڃن ٿا ۽ ڪپت جو ڪندو چڪو
ڪري، پنهنجو آڪيو اٿي ڪري ٿو جتي ڏينهن نه رات ڪا.
اهڙو عاشق ڪڇ ۾ رتب پايون ادب سان سيوڪ ٿي سيوا ڪري ٿو
۽ جئين جل پوئو جل ۾ سمايو پيو هوندو آهي، تئين هيءُ به
هستي وڃائي وڃي جل ۾ لين ٿئي ٿو. هو ڪنهنجي به لندا ۽
اشت ٺٽو ڪري ۽ جاڳرت ۾ پٺ سڪپت ڏسي ٿو. هيءُ ساک به
سامي سمجهن ساڀرن جي اڀڙ موجب ڏني آهي:

پي سڀ ڏني سڄي سامي ساد سنگت ري،
مرگه ترشنا جي جل مون، ڪنهنجي ٿئي نه اڄ،
وڃي پڇ ٿين ڪون، جن ڪيا ڀورن پڇ،
ٺوڙي ڪٿن مڃ، نه پي راجا رانول ديس جا.

جا بیدار یری تا ڏین. ساميءَ کي اهڙن جي ئي اندر ۾ اوڙ لڳل آهي. مگر جي وڏي واڪي واڪ ڏين ۾:

اچي هن اوسو، جيڪو پريم ڀڳيءَ سان،
ولي وڃان تنهن جن کي، پرچي پنهني گهر،
چاڙهي پريم جوڏول ۾، ڪريان سيني کون سر،
حاضر ڏسي هر، سامي بند پريم وري،

ساميءَ کي لکي ٿي نام لڳل آهي.

دايوڀ ساڌ سمن جي پاڻ کي گرو سڏائي ”گهرو“ ثابت ٿين
ٿا، سامي انهن بند ڪائن جي ڳالهه ڪانڌ ٿو ڪري، جي پاڻ ئي
بذل، سي پئي کي ڪيئن چڏيندا؟

اهڙن کي سامي، ڪوڙا ڪلتي، مڪر وارا، لڳ ۽ ڪروڙي
ڪولي ٿو. اهي ڀيت پڇو ۽ پاڇي آهن. سامي نه انهن سچن جي
ساک ڀري ٿو، جي اعدڪار جو اوڙو لٽاڙي، داسن جا داس بڻان
آهن، جن کان ڏرمراءِ پڻ ڪو ڪائي ٿو، جي الڳي اح تي چڙهي
وڃن ٿا، رما رام اکهن سان پسي، سڀ کي رام رس پٿارين ٿا.
اهڙن جي سنگت جو پاڻ جنهن حبو کي لڳي ٿو، جيڪو ساڻن
لدو لائي ٿو ۽ جيڪي اهڙن مهاپرسن جي لوڙ لڳل آهي، سي سدو
سکي آهن. جئين مور گگن جي گرج ٻڌي ٿي ٿا، تيئن اهڙا عاشق،
محبوب جي مستي ۾ ٻڏن ٿا. جن کي اهڙن ساڻن جو سنگ ٿئي
ٿو، انهنهي گهران اوديا پوسه ستم ٻڌي وڃي ٿو، ڪوٺ جنم
جي ڪس مٽي وڃي ٿي.

اهڙي ساڌ سنگت اڳيان سامي جا آچي، ڪهڙي ڀيت ڌري؟

ڪهڙي ڀيت ڌريان، سامي ساڌ سنگت کي،
هيرا، مالڪ، موليٰ، ڪنڇن ٿال ڀريان،
ڀت، پتيور، پاڻيئون، نوشا ٻيڙ ڌريان،
لوڻي ضدتي سر ڪريان، ٽالپي ٻڄي نه پريم وٺي سان.

سان ٽڙيا، جن سنساري سڪ، سڀني مائڙ، هر گھر ٽرشنا جو جل
 سمجهي، آڻر پڌاڪت گھر مان لوڙي لڌو. ساميءَ لاءِ ساڌ سنگت،
 هر پڳت جو پڌ سڀ کان اوچو آهي؛ ان نسبت چوي ٿو:
 ڪيتري ڳڻيان، مهما ساڌ سنگت جي،
 سڌ ساڌڪ جوڳي جتي، گاڙون سهس ڳڻيان،
 جنڪ، سڌڪ، سڪڊيو دت، سامي داس ڳڻيان،
 جنڪي واڪ وڻيا، سي سڀيئي سڌريا.

اهڙي ساڌوءَ جو سنگ ڪنهن وڏ ڀاڳيءَ کي ملي؛ انڪري
 سامي فتويٰ ٿو ڏئي ته پيا سڀ ڪوڙا ڪم اٿيئي، ٻي اٿيئي سڀ
 سچ، بنا ساڌ سنگت هر پڳت جي. ڀلي نه جيءُ سڀ ويد پڙهي،
 ڇٺ شاستر اڀياس ڪري يا ارڙهن ٻڙن واپي، وڻيس نه وينو ٽپ،
 تيرت ساڌن ڪري ٻڙ ساڌ سنگت بنا، ڇڻ مايا جي وھڻ ۾ وھي
 ويندو. سامي ٿو چوي ته:

ٿوڙي ٺٽ چئي، چيءَ اٿارهن مڪ سان،
 ٽپ، تيرت، ساڌن ڪري، غفا منجهه رهي،
 بنا ساڌ سنگت جي، وھڻ منجهه وھي،
 سامي ڪيئن لھي، ٻئي ڏيئي ٻاڻڪي.

پيارو ٻرين به ساڌ سنگت سان ملندو. ساڌ سنگت سان جوڳي
 جپ، ٽپ، ساڌن بهال ٿيندا؛ ڇو جو پنهنجو پاڻ پڇاڻبو. سامي
 پنهنجو ائيڙ بڻائيندي چوي ٿو ته مون بنا رام جي ٻيا سڀيئي سڌا،
 ڪري ڏنا ۽ سڀيئي ٿڙ ٿانگهي ڇڪس، سڀيئي بيڪ ڪري،
 جوڳي، جتي، ٻنٽ ٻڇي ٿڪس، او ٿيئي لوڪ رلي رهيس ٻڙ
 جيءَ منهنجي کي سائت نه آئي، ڪنهن به ممتا جي مڱي منهنجي
 سر ٿان ڪانه لائي. جڏهن سڄي سڌت سرن آيس، تڏهن شائني
 پاٽم ٻڙ اهڙي ساڌوءَ کي به ٻڙ ڪٽ گھر جي. ساميءَ نه سڄاڙن جو
 سوڌي سنگ ٿو ڪري، جنهنجي من ۾ محبت مچ ٻڙني ٿو ۽ جي
 سڌ سڌ سڌ سڌ کان پلڪ به ٻڙي ٿا ٿين ۽ سڀ ڪنهنڪي سڪ

ساد سنگت.

سادو ۽ جن هي ساراه ڪندي، سامي صاحب. ساد سنگت مان
جي اٽڪ فائدا ٻو ٻون لا، تن ۾ اچي پلٽيو آهي. سامي ۽ آلهه
انهيءَ لاءِ سڄو زور ساد سنگت ۽ سنگر لي ڏنو آهي. رار ملڻ جون
راهون نه اٿن اُٻار آهن، هر رستي ٻرين ملهيو پر سامي ۽ موجب
انهن سڀني ۾ ساد سنگت نروار آهي. هيڪو ان سان نجهن لائي،
سو ستم، دوست جو ديدار بنا پيد ڪري ٿو. ساد سنگت هي
ساراه ڪندي، سامي، پتم ۽ ٻائي ڄمون ۾ چڻ ٿين اهد ۽
شڪتي ٽوڪي آهي. پوساگر جي پڙ، پرم يولائو، لسو سيءَ، مايا
جو موه، ڪلپ ڪال، ٽرني جي منجهان بهندڙ دوح، ساد سنگت
ويجا ٻندي سندس. آخر ٻرئي نه ٿون اچن. ڇي؛

اٽي سب ڪلپاڻ، پرم يولائو دور ڪر
ملي بهند جنن سان، جن مائر پند ڄاڻ
پسي پنهنجو پاڻ، ٽون سامي ده سيار ٻر.

وري، آڪٽو؛

اٽي سب ڪلپاڻ، پرم يولائو دور ڪر
ملي ساد سنگت سان، سامي پاڻ سڃاڻ
اعا اودا ڄاڻ، پاڻ پرميسر جو.

پر ساد سنگت ۾ اچي ساڌڪ ڇا ڪري، ان نسبت سامي صاحب
ڪي صلاحون ڏنئون آهن. ٻرين جي سک ۽ حق حقيقت ڳالهڙي
در در ڪم ٻڌاءِ، ساد سنگت ٻروائي سڀ وڃاء، گروءَ هي ڪهاڻ
سان من انڙمڪ لاءِ ۽ ويساهين وام وٺي اهاڻي ٻولي پڙه ڇڏهن
سان الڪه ڪي لهن. ساد سنگت ۾ اچڻ بعد پنهنجو پرڪارت ٻڌ هلاء،
سڪ سان قدم وڌاء، نه ساد سنگت مان ٽومل مع ملتي ۽ من جي
ٿي. ٽون ڄا، پر ٻيا ٻڌ لکين لوڪ ساد سنگت جي سڀ

ڪڍيو وينو آهي. سندس ساهمي ۽ وقت سر وارا آهن. اڪو اڪو
 نوري ٿو ۽ ساڳي ئي چيز وائڻي ٿو. پر وٽس ويساه ڪبي. ڪوشرڌا
 سان وڃي، هٿ هاري، سندس سرن پئي، ته پل ۾ ٻرڻ بند
 ٻولي، سر تان سٽي وجهيس ۽ سٽت ڪارج سڌ ڪريس ۽ ڇو ڇو:

سادو ۽ جي سرن، لکين لوڪ ٿري ويا:

سڪي ٿيا سامي چڻي، وڃن صاف مٽي:

پر تڪ ڏسن پانهنجا، پڙا لڳا پٺي:

ڪبير، رولداس، ڏني، ساڌ ڏني سيني سڄي:

پر اهڙو سادو جن، ٻورن ٻن تي ملي ٿو ڇو ٻارس مثل گرمڪ
 کي به سادو ڪريو. اهڙو سادو جن سورو سپاهي آهي، جو هن
 مواس کي جيتي، عدل الاهي هلائي ٿو ۽ سڀ ۾ ڀرميسر پورو پسي
 ٿو. سندس ڪرپا سان گرمڪ جا پڙا پٺي لڳن ٿا، نٿو ڪوت جنم
 جو سڀيل ٿئي ٿو، ٿرون هميشه لاءِ مٽي وڃي ٿو. ڇي:

کليو بيحد باغ، انيٽ جي آڪاس ۾:

سامي گل سڀ رنگ، پڳت، ڇوڳ، وٿاڳ:

سڱل ڪري ساڳي ئي، ڪو سادو جن سڄاڪ:

ٿرسي بنا ٿاڳ، پل پل ڪيلي بيء سان.

ساد مهڄا.

ساميءَ جا سلوڪ ساد مهڄا ۽ ساد سنگت جي ساراه سان ٻن
آهن. ساميءَ کي زبان لاهي جو ساڀرس جون ساڪان ويهي ٿاڻي. ٻئي:

”لوڪي وڃائي، ڏلڙ جي ۽ جهان جا

سڀڪو مطلب پاڻهڃي، ننڍي ٿاڻائي ۽

مطلب ري ڪو مهڄڻ، سامي سمجهائي ۽

ممتا مٽائي، ٿرمل ڪري لڀ جان.

سامي صاحب، ڪن اٺن اٺڪاري، ٻوڇڻ ڇوڻ، غافل غل جا
ڏٺي، ڀڳوٺ جا ڀڳت، ٿرمل ٿرالا، ديال برڪ، سڃا سولارا وغيره
جتي وڃڻ سان ورتن ڪيو آهي. ساميءَ خوب ئي ويد پراڻ پڙهيا،
ٽپ، ٿرمل، سادڻ ڪيا، غشا مڃڻ رهي ڏلو، پر امان پاڻ هن
حو اهم ٻا وڌو ۽ ممتا مبل ڏيئي ۽ جڏهن ممتا هن سان ڇڙيو،
ڏهن سندس اود يا ڳنڍ ڇڙي. ساڀرس سڀ جي آس ڀڄائڻ ٿا،
سڄڻ سڪن کي سڏ ڪري سار لڪائڻ ٿا، سولاري مثل ڀڳوٺيءَ
سڄو ڪٽڻا. سندن ردوسن مڃا دولهه آهن. ساميءَ موجب سڄو
سادو ۽ ستگرو اهو ٿيو.

ڪڏهن ڇڏائي، سوئي سادو ستگرو

ڏيئي گهٽ، هر ڀڳت جا، اوڪڻ مٽائي ۽

انڌر ڀڳت ڇوڙي ڪري، اود يا بت لاهي ۽

سامي لڪائي، آلم بسد اٺن سان.

ٻنن سلوڪن ۾ سامي صاحب فرمائي ٿو، ڏ سارو جهان وريڪ
سان جاچي ڏلڙ، پر سادو ۽ سمان ڪوبه ڪوٺ ڏلڙ يا بڌم. هو آلم
ٿيان ڏيئي من مڃيل ڪري ٿو. هر هن، قلعي ڪر مثل، من کي،
مڪلو ڏيئي، ڪلپت ڪت لاهي ٿو. هو سوڍي سار جو ڪت

پاونا.

ويساه روحاني پانديتڙن لاء بيشڪ وڏو آهي، پر گرو يا
ايشور به دل ڏسندو ۽ دل جي پاونا تپاسيندو. سڄي ۽ دل تي
صاحب راضي. جهڙي جهڙي پاونا، اهڙو اهڙو ڦل. سامي صاحب
چوي ٿو ته:

سڀ کي ڏئي ڦل، سامي پنهنجي پاونا؛
چون ويد پراڻ ٿا، ايها ڳاله اصل؛
ڏٺائون ڪري نرمل، حاضر شيشو هٿ پر.

انهيءَ پائنا ڪري ئي پانئين پانئين تفاوت ٿيا آهن. سامي
جهڙي ۽ وارن سلوڪن پر ان پائنا جو نت هيٺين ۽ ريت ٻڌايو آهي.
پائنا ڪري پوٽ، راکس، مانڪ ديوتا؛
پائنا، پڳت، گيان، اچارڇ اوڌوت؛
پائنا، پرتا، استري، گرو، چيلو، پوٽ، ڪپوٽ؛
سامي سڀ جو سوٽ، پاڳوٺن پائنا چئي.

پائنا ئي چوراسي لک چوٿين جي پاڙ آهي. پائنا پرم پر وجهي،
پاونا پرم مان ڇڏائي. پائنا گيان، ڌيان؛ پائنا مورڪ مستزو
پائنا پايي پاڪندي؛ پائنا دان اسنان؛ مطلب ته هر حالت جي پا
پائنا آهي. سامي صاحب انڪري اسان کي صلاح ٿو ڏئي ته سڄي
پاونا سان ايشور کي ملڻ لاء ساڌ سنگت پر اچو.

آهن۔ سندن لاء من مٽرا، دل دوارڪا، ڪاٻا پر ڪاشي آهي ۽
سندن چمڪ پر چيٽن، الڪ اٻاسي وسيٿو۔ اهڙو ويساھي سامي ۽
موجب ۽

وَسَيَا تَنِي وَأَصْلُ، وَجَنِي لَتَبُو وَحَدَّثَنِي بِرِ
جَتِي تُونِ يَانِ لَاهَ كَا، لَكُو هِيَسَ هَلِ
رَوَب، رَاكُو؟ بِنِ پَاڙِي، كَلِيو غَمِي كُلِ
كَرَائِمَ جِيهَرِ كُلِ، سَوَرِ چَنَدِ جَرَاغِ جِي.

سامي صاحب پوين سلوڪن پڙهيو ته ڪي ساکياڻ جي لهر جا ساڌن
بتائي ٿو. ڇي؛ دل جي صفاي، سڪ، سمجھ، سادگي نه ڪم ٿيس.
پرائم سندو پيالو، ڪنهن ڪي به مٿس ڪونه ٿو ملي. ساڌسنگ ڪو
وبساڻ وٺي، اڀرندي بنا ڪنهن ڪي به نام ٿو ملي. بنا وويڪ، وبساڻ
بد ٻوليس ٿو ٿئي. اڃا ساڳي ساميءَ کي سڄي ٿئي. آهي؛ ڇڏهن
سڙڇو ساڌن ڪري، اڃا هوندو اڻڪار من مان مٽي، سڪ
سمجھ، ثابت رهي، ڪنهن پوين سند کي پنهنجو وڪيل بڻائي،
ٿڌهن هو ڪڙهار چور ساگر سندس دل جو دليل مٽي، کيس درس
جو سودو دستي ڪري ٿئي.

[illegible]

ويساه.

سامي صاحب جي فيلسوفيءَ ۾ روز روز ڪري ستر ۽ ايشور ۾
ويساه تي زور ڏنو ويو آهي. سري ڪرشن پڻ ارڇن کي گيتا ۾
بتائي ٿو ته انسان جي پرڪ ويساه تي آهي. سامي صاحب پڻ
ائين آڪيٽو ۽ چي ٿو:

وڏو ڄاڻ ويساه، سامي سڳنهن کون ۽
ويد پراڻ مٿي ڪري، ڪڍيو اهو راڻ ۽
انتر مک اچي ڪري، سمجهي ڪر سماڻ ۽
چڏ وڌائي راڻ، نه سهجي ملني سپرين.

چو؟ چي: ”وسي منجه ويساه، وياپڪ ساريءَ وس جو ۽
سهجي شپرين جي، ٽون سامي ڪر صلاح ۽
چڙهي جوت سروپ سان، ڪري ڇت اڇاه ۽
سائي اها راه، سنئين سا پرسن جي.“

سامي صاحب اها لرمڻ راه، اسان کي سرل پاشا ۾ سمجهائي ٿو.
چي: آتم ديس جو حاڪم بطوطو ائيني نه وشواس روپي موڙي
مرادي سائڊ ۽ چو جو جنڪي ويساه ٺاڻ، انهن کي ماڳ ملڻ مهال ٿيو
پوي. بنا ٽڪن شاه ڪونه ٻڌوسي ڪاڏهين. گر جي وچن ئي جي
ويساه رکين، نه مهرميو مرد ملاح، اعظي منجه اٽڪ جو درياه
لنگهائين ۽ انڪري چنڻا چاه ڦٽي ڪري، سڪ ويساه سان
هوت ڏي هل. سامي صاحب ويد، پراڻ، سڌ، ساڌ سڀيئي ٻڌي
اها صلاح اسان کي ڏني آهي ته سترگروءَ جنڪي وڌيا ائون ويساه ڏنو
آهي تن پرچي پري نگر جي راه لڏي آهي ۽ سر ٿان ڪل ڪل ڪڍي
سٽي آهي. اهڙا گر مک، سر ٿي پنهنجا بچر ڪپات کولي، بنا پيد
ڪر ٿا پرڪ جو پڇن ڪن ٿا. ڪين پسن ۽ پوئين جي ڪاڻ ڪانهي ۽
چو جو گر گيات سان پاڻ کي ڦرندي کان ڦيري وڃي آتم رام کي رسيا

جاڻيوار اڳيان ڪوڙ ڪسب چيو ته رهي، ته سندن ڪلياڻ سميت
 جي سچ بنا ٿيڻو ته آهي؛ جڏهن پوءِ جو ڀولو ڏجن، سنسي ۽ ڪلبي
 کي ڪتن، متڪر سرن اچن جو گيان ڏيڻو سندن هٿ ۾ ڏئي، ٻڌڻ
 وڃي ڪٿي جي ڪنڌي کي خلاص ڪن. اهڙا انسان پوءِ سرنگ ٿي
 هڪ هڪ مڙج ماڻن ٿا. اهڙا ٽوپل ٺهڪامي، دٻه ۾ نه وڌي
 آهن. کين اصلي ايتڙ گهرجي ڇاڻ آهي. هُو نهجي، ٺارائڻ سان
 ملي، سڌو ٽوپل جو ٺاڙو وڃائين ٿا ۽ ٽيهه جان نيارا رهن ٿا.

اهڙائي سميتوان سڳي آهن. اهڙا ڳورا ڳوڙها جيو، پنهنجي سڳي
 سپاڻي سان سالي رهن ٿا ۽ اندر ٻاهر آيا پسي لڙن ٿا. اهي
 ڍاڻا، رضا، ۾ راضي آهن ۽ دائر ويد ڏلي جا مهاواڪ ٻڌائين ٿا. چئڻ
 مٿس جل کان پلڪه ٻرايون نه ٿي، ٽڪن هيءُ به بيء سان ٻوڙيا
 رهيا. اهڙا سڄا ڪوچ جي آيا سڄاڻن ٿا ۽ اود يا اولهه سندن
 اولهه ڪاڏي آهي. انهنجي پست ڪنڌي سامي صاحب چوڻو

وسن ٿا ڇا پوءِ گهر جو ڏلي گهر ۾،

الهي ڏس ڪنڌي، جنهن هڪ آيا پوءِ،

سامي سڄاڻن کي ايتڙ مٿي آيو،

پنهنجو ٻرايو، خيال مٿي خاموش ٿيا.

ڪي ترشنا ۾ ترڪيا. مطلب ته نانا پرڪارن سان جيو مرڻ ۾ ترشنا
جي وه ۾ وهي وڃتا. تنهن ۾ نه پنجن چل، چور، چغل جي ڪوڙا
قصا ڪري ٻين کي ٻڌائين ٿا ۽ مانڪ جنم راتن ۾ خام خيال سان
کوئن ٿا، تڏهو چاڙهو پيشڪل آهي.

پلا: اندر گند به گند، ٻاهر وڻ اڇو اڇرو،
پير سڌائي پاڻڪي، ڪري فاضل قند،
سامي ڏسي ته سر تي، خوديء کان خاوند،
جڏي ربي بوندو رند، ٿڌي روندو رست اڪين مون.

ٻڙهيل ٻلائي، ڪيترا جڳ ۾ گهم ٿا، جي دور ٿا ڪانسواءِ ايڪتا
ڪڍيندا وڻن ۾ اهي، نيھن بنا نادان آهن، جي ويد پڙهي وادي ٿيا
آهن. پاڻ پڇاڻن ڪين ڪي، سڀ جي ڪن ڪلان. سامي صاحب چويٿو،
نه ڪرم روئي ليکي سان چوڻ ڪارو ڪونهي، چوڻ جو ڪرم جي
ڦل پوکڻ لاءِ ته اچڻو ئي بولدو. ٻائي ۽ ٻني ڪرم جا پوک پوکڻ
ٿا ۽ سر تي ڪلپ ڪني ڪنيون چوراسي ۽ جي چڪر ۾ اچن ٿا.
هن طرح جيئو جو سو ڪم آهي سو استول ٿي پڙساگر ۾ پڻو ٿو. هي
جيون ۽ جڳتر سڀني مثل آهي، جنهن جي غلام، شاه ۽ امير ٿي
ٿو ۽ جڳين نه سڀني ۾ ڪو مڃون يا ماتا ڪري يا نانا ڪامنا
رکي بيوقوف ٿي، تنهن سندس حال آهي. جڏهن اک کلي
تڏهن آرام ۾ اچي. پر اڏن کي اڪين ۾ آهي انڌري ۽ مت روئي
مشعل بنا ڏسن ٿا. ڪايا، مايا، ڪل جو ايمان ڪري، آخر ۾
روئي پئي پنهنجي پوک لطن ٿا. هو سدو پاڻڪي ڏيئي سمجهي،
اڀاڙي ۾ رهن ٿا. کين آتم رام تي اعتبار نٿو اچي ۽ پاڻڪي پئي
ڏيئي، ڪي خوار ٿين ٿا. هو مايا جي موه ۾ اڙي، مانڪ ڏيه کي
ڏولن ٿا ۽ پاڻڪي وري اڳيان جي اوت ڏين ٿا. اهڙا ڪاري احمق،
ويدانت جا واک سڻي، در در ۾ ڪن ٿا ۽ لوڪ لڳا لڳا ڇڏين.
ڪتب قبيلي جي موه ۾ ٿاسي، اها ڪراه وڻن ٿا، جتي هين جو
هت، همت، هيلو نٿو هلي. کين اها سد ڪانه ٿي پوي نه ڄاڻي

ڪي ترشنا ۾ ترڪيا. مطلب ته نانا پرڪارن سان جيو مرگه ترشنا
جي وه ۾ وهي وڃندا. تنهن ۾ به چنڊيل، چور، چغل جي ڪوڙا
قصا ڪري پڻ ڪي بدائين ٿا ۽ مانڪ جنم وٺن، خام خيال سان
ڪوهن ٿا، تنجو چاڙهو پيشڪل آهي.
پلائي اندر گند به گند، ٻاهر وڻ آڇو آڇو،
پير سڏائي پاڻڪي، ڪري فاضل قند،
سامي ڏسي نه سر تي، خودي کان خاوند،
جڏي ربي بولدورند، ٿڌي روئندو رست اکين مون.
پڙهيل پلائي، ڪيترا جڳهه ۾ گهمن ٿا، جي درڙ ٿا ڪانسواءِ ايڪتا
ڪيئدا وڻن پر آهي، نيئن پيا نادان آهن، جتي ويد پڙهي وائي ليا
آهن، پاڻ پڇاڻن ڪين ڪي، سڀ جي ڪن ڳال. سامي صاحب چويو،
نه ڪرم روئي ليکي سان چوڪارو ڪونهي، چوچو ڪرم جي
ڦل پوڳن لاءِ نه اڇوئي بولدو. ٻاٻي ۽ پني ڪرم جا پوڳه پوڳن
ٿا ۽ سر تي ڪلپ ڪئي ڪنيون چوراسي جي چڪر ۾ اچن ٿا.
هن طرح جيو جو سوکرم آهي سو استول ٿي پڙساگر ۾ پيوين ٿو. هي
جيون ۽ جڳتر سڀني مثل آهي، جنهن جي غلام، شاه ۽ امير ٿي
ٿو ۽ جئين نه سڀني ۾ ڪو مڃون يا ماتم ڪري يا نانا ڪا
رڪي پيو ٿوري گهري، تئين سندس حال آهي. جڏهن اک ڪلي
ٿڏهن آرام ۾ اچي. پر انڌن کي اکين ۾ آهي انڌري ۽ مٿ رو
مشعال بنا ڏسن ٿا. ڪايا، مايا، ڪل جو ايمان ڪري، آه
روئي پتي پنهنجي پوک لهن ٿا. هو سدو پاڻڪي ديهي سمه
آپاڏي ۾ رهن ٿا. کين آتم راه تي اعتبار نٿو اچي ۽ پاڻڪي
ڏيئي، ڪي خوار ٿين ٿا. هو مايا جي موه ۾ اڙي، مانڪ د
رولن ٿا ۽ پاڻڪي وري اڳيان جي اوت ڏين ٿا. اهڪاري
ويدانت جا واک سڻي، درد رک بکن ٿا ۽ لوڪ لڳا لڳا
ڪٽنب قبيلي جي موه ۾ ڦاسي، اها ڪراه وٺن ٿا، جتي
هت، همت، حيلو نٿو هلي. کين اها سڌ ڪانه ٿي پوي

اڳيائي

سامي صاحب کي هن جيءَ تي اچرج آهي ته هيءُ ڳيائي
پنڊت ٿي ڪري سڀ کي سمجهائي ٿو، پر پنهنجو پاڻ به پاڻ کي
وڃائي ويٺو آهي. هن وسي کان پنهنجو آڏي گهر وسري ويو
آهي. سندس حالت اهڙي آهي جهڙي ڪنهن مرگهه جي، جنهن
جي ٽاپ ۾ ڪستوري هجي، پر هو انهي ڦولها ۾ پيو ده ڏس ڦري؛
جڏهن ته ڪو ٻار پنهنجي ڀاڄي پڇ ڊڇي، ٽئين ٿي اڳيائي جيڙ
پنهنجي ٿي پيدا ڪيل من جي مايا پڇ ڊڇي ٿو. ڀلا اهو ڪيئن
نه ٿيندو؟

سامي صاحب چويٿو:

جنين اٿاري، نگاهه ساڌ سنگت ٿون،

سامي لڳي ٿن کي، خودي خواري،

جيئندي جان جڳهه، انڌا اوڀاري،

موني اڌ ڪاري، ٿيڙا ڪڍي ٽرڪ جا.

پوءِ اهي انڌا، ڪا يا ميا، ڪل ۾ اُرجهي، ڪرڻا ٻرڪ نسبت
انومان ڪن ٿا. جنهنجي اک ڦرڪه ۾ جهان اٿي ۽ ٻي ٿئي ٿو،
جتي من، بند ٿئي بهجي ۽ ڳيان، زبان خود غلطان آهن، ان لاءِ
پنهنجي من جا بدبدا اُٿارين ٿا. پر ٽڪ پرميسر نه ڏسي، پوندو
جيان پڙڪي، پڙ ساگر جي پيڙ ۾ ڪرمن روپي ٿرهي سار ٿرڻ
چاهين ٿا. اهي اڳيائي به، طرحين طرحين جا آهن. ڪي من ۾
مڪر رکي، سمجهه بنا ساڌن ڪٽا ۽ ڪي ڪڇي بيڪ گرهستي
ٿين ٿا ۽ ڪي وري اندر جا ڪروڙي، ٻاهران سر مٽائي ساڌ ٿين
ٿا ۽ ڪي غيرت منجهه غرق، نه ڪي پير فقير بوجاري ۽ مطلب
نه ڪا ٿوئي ڪونهي. هيءُ سڀ سنسار پاڻ کي ڏيئي مٽي ڦاٿو

[illegible]

مورڪ ۽ اڳيائي

سامي صاحب سنڌي منڻ جي مورڪن تي ڳوڙها ڳاڙي ٿو. کيس ڊڪ ٿو ٿئي ته جيئو امولڪ مانڪ ڏيئي ۽ ڪوڙ ڪارو ٻڌو وجهي ۽ امرب کي ٽوڪاري، وڪ پسند ٿو ڪري. گهر ۾ رات رهي، پڙ مورڪ انکي ڏهه ڏس ڦوليٿو. جئين ڪويولو، مٺ پري ڦاهي ۽ ۾ ڦاسندو آهي، ڪو هيرا لعل ڦٽا ڪري، ڪڪر ڪچ ڪٽندو آهي، جئين ڪور پٿرو پنهنجي مٺ مان ٽار ڪڍي، ان ۾ ئي محدود رهندو آهي، نئين ئي اڳيائي جيئو ڪري ٿو. هو اڪري علم جي اهنگار ۾، وڏ سان ويد پڙائي، سڀ جون ساڳون ڏيئي، چاهندا ۽ اڃا اندر ۾ رکي، آخر هيرو جنم هاري وهي ٿو. مورڪ، اوديا جو اوڙو، پنهنجو پاڻ کي ئي ڏنو آهي، اوديا ڦاس ۾ نه پاڻ ئي ڦاٿو آهي. ڀڳوان ته اسانجي اندر ۾ آهي پڙ مورڪ، انکي ٻاهر ٿو ڦولي.

سامي صاحب انڪري کيس صلاح ٿو ڏئي:
 ”مورڪ، ڇڏ گمان، ڪايا، مايا، ڪل جو،
 چڻي وٺ جاڳي ڪري، پيد بنا ڀڳوان،
 اچي هڻندءِ اوچتو، ڪال قهاري ڪان،
 سامي سڀ جهان، ماري جنهن مٽي ڪيو.“

سامي صاحب مورڪن تي، پوئين اوستا ۾ ٿورا سلوڪ لکيا آهن. سندس پوئين ويچارن موجب، مورڪ، مايا ۾ مٺ بنا مڱن ۽ مستان رهن ٿا. هو پاڻ کي پرچن ڄاڻي ٿي، جنم مرڻ جي چڪر ۾ اچن ٿا. هو پلي، ڀرم جو ڀوت خريد ڪن ٿا ۽ خوب پوڳه پوڳن ٿا، جو کين روڳه جي راه تي نئين ٿو. هو ڪال کي، ڪنڌ تي ڪان ڪشيون ڪونه ٿا ڏسن ۽ پنهنجي مٿ ۾ ئي مست آهن. ٻن قسمن جا مورڪ: هڪ واد واد ڪندڙ ۽ ٻيا وشي يعني وشين جي پوڳه ۾ لهپٽين - سچ ڪونه ٿا سڃاڻن. هو زبان سان گيان، ڏيان ۽ جپ ٿپ ڳڻين

، توڙي سڀ سڀاڻا مڙي، ڪن جتن جاري ،

سمجهي ڪو سامي جي، ڳاڙوان ٻاري ،

”سيجندڙ جي ٻاري، پتي ڏلو جهن پيءُ کي.“

ستگر سک کي صلاح ٿو ڏئي ته:

”باه اود يا آءُ ساڙي سڀ سسار کي،“

گهٽڪي اود يا جل سان، واروار بچهاءُ ،

صاف ڪري سامي جي، من جي ڄمڻ مٽاءُ ،

نڪي، ڪڍ، نه پاءُ، آڏي ايتڙ پڌر.“

شل انهن اکرن جي علم مان آڪري، انهيءَ سڃاڻ جي سور

هيٺ اود يا جو اندرو مٽائي، ڪو سچي وڌ يا ٻرائي ،

ڪپڙ منهن اڇيئي ۽ سنگر مرد ملاح سڀائي ٿئي ٿو. ٿڌهن هو صاحب
 ويساه جا وانهه ڏيئي، لڙ مون لنگهائي ٿو ۽ گرمڪ جي چنٽا چڪائي
 پلڪ ۾ سڀيئي سڌن سڌ ڪرائي، کيس سرويپ جو سڪ سونپي
 ٿو. ان وقت اوديا رڇي من-سا من منجهائون لين ٿي.

سامي صاحب چويٿو:

”اوديا گپ گتو، سو وديا لايو دڇ سان،

ڪسنگت پوڙيو ڪوه ۾، ست سنگت سان نڪتو،

دويڪ ويو من مون، ٿيو من اچتو،

سامي ائين رٿو، جيئن لوئي رڇي رنگ ۾.

اوديا جا پويان سلوڪ:

سامي صاحب پنهنجي پڇاڙي ۽ جي اڻيو ۾ اوديا ٿي پهرين
 عرصي کان اڌ جيترا سلوڪ به ڪين لکيا آهن. شايد اها اوستا
 پورن گيان، آتمڪ اڻيو جي هئي، انڪري اوديا وارو اڻيو سندس
 شروعاتي سلوڪن ۾ وڌيڪ ٿو ملي. پوين سلوڪن جو ٿاٺ پوڄ
 آهي نه جيئن لالچ جي لڏون ۽ ٿي آٿر پلايو آهي، هو واپس جي وٺ
 ۾ وٺاڙ ۽ وويڪ بنان ڳوٺا ٿا ڪاٺن، جتي نانا چوڻ جنمن ۾ مڪتي
 مار ٿا ڪاٺين. اوديا سڀ عالم جي مت کسي، انسانن کي عاجز ڪري،
 سندن آٿر ڪلايڪي آهي. ان اوديا سنڌ جو آٿر، پيرن، اميرن
 ۽ مهنتن پٽ ڪونه پاتو. انهيءَ اوديا جو اوڪڊ، سنگر ٿي سڪ کي
 ڏسيو آهي، پر ڪو وريو گرمڪ، انهن وچن تي ويساه ڪري،
 ست سنگ دواران، گر ڪرپا سان حد پري انهد ٻڌي، آدي اڻيو
 پورن پڌ پائي، پرسن دهني ٿو.

اٿي سامي پٽائي ٿو:

”اوديا جو اوڪڊ، سنگر ڏسيو سڪ کي،

سامي سر سیتل ٿيو، ميٽي دک درد.“

اهو ڪهڙو اوڪڊ آهي:

”اوديا انڌاري، مٽي نه سورج سري،

ٻولو ٺوڙيءَ کي لانگ سمجهي، ڏوروون ڏڪندو آهي، اهڙوئي حال هن اڳيالي جيءَ جو آهي. اهو اود يا جو ٻاري پوءِ، نه ڪنهنجي ٻڌي، نه سڻي، نه ڪنهنجي مٿس سان وڃي. اهو زهر آهي، جو اُمرءَ روئي جون کي زهريلو بڻائي ٿو.

پر سامي چويٿو ته ”سڀ جي گهر آهي، پر پر ڀدارت واه ڏن.“
 لفظ ڪو ڄاڻي، سڄي سمع هي سون وٺي، ڪو سڄو گرم ڪم ٿئي،
 ڪو گبان ڪلا، گرم کان سڪي. جڏهن اهڙو ولايت والي گرم ڪم ٿي
 ساڻو ڪندو ۽ جيءَ پنهنجي ڪوشش بعد گرم ڪر يا سان سمجهندو،
 ساڻس سگهه ڪري، ڪلهه ڪٽيندو ۽ چيٽا ڄاهه ڏسي جڏهن سان
 پاڻ ولنگيل آهي ان کان پاڻ کي آزاد ڪندو، تڏهن ئي سڄو سڪ
 ماڻهندو هونءَ نه پلي ويو جتن ڪري ۽

”ڪنهن کون ڪين لهي، اود يا ڪلڻ اندر جو،

ٺوڙي ٿيوت لب ڪري، دک بک سڀ سهي،

ٻاڏهه ڪري گهر بار جو، غشا منجهه وهي،

ساڙو سون ٿئي، نه سڪي ٿئي سامي چئي.“

سامي الڪري اود يا جو اٻارو، وڌ يا ڏسيو آهي. جڏهن اود يا
 ڪرم روئي ٿاڻيءَ سان ڪين ٿيندي. جيئن نه پاڻي باهه کي
 ڀڄائي ٿيندو آهي ۽ سورج جي اچڻ سان اولهه گرم ٿي ويندي آهي
 اهڙيءَ طرح سان، وڌ يا اود يا کي مٿي ڇڏيندي آهي.

”وڌ يا وڃائي، اود يا دک اندر جو،

جيئن پاڻي باهه کي، پاڻي ڀڄائي،

سورج لڪائي، سڀ ڀدارت ٻڌو.“

پر اها وڌ يا وڌ يا واري کان پراڻجي. جيڪو گرم سان پنهنجي
 ڪاڻا سوڙيندو ۽ پرنيس سان پڇي سڌ سماءُ لهي، سڀ ڏيال
 جي سون وٺندو سون. ٿو مان ٺڳهندو. جڏهن اود يا سان ٻڙي

اوديا

هن مايا پر قاسط جو ڪارڻ، سامي ۽ موجب، اوديا آهي. ان اوديا جي انڌر مان آزادي پائڻ لاءِ، سامي ستگر جي سرڻ وٺي ٿو. ان اڳيان اڏين ٿي، نهايت ئي زور سان نوڊين ڪري ٿو. ڇي:

”هيءَ ڪنهن لائي آه، اوديا ڏاڻڻ جيءَ ڪي؟“

سيوڪ چاڻي پانهنجو، ستگر تون سمجهاءُ.“

ستگر سيوڪ کي ٺهه ٻه جواب ٿو ڏئي:

”نانگ ڏسي ٿوڙيءَ ۾، پلين ٻولي پاء،“

منهن مڙهيءَ ۾ پاء، نه سیتل ٿين سامي ڇڏي.“

پوءِ هيءَ گيان چرچا هلي آهي:

گر ڀڄي ٿو: ”سامي ڪيئن اڏين، تون اوديا جي ايمان ۾؟“

سڪي ڏاڻو ڪونڪو، جنهنڪي ٽپ ڇڙهي،

زانون ڏينهن سڙي، بنا باه اندر ۾.“

ڇي: ”هيءَ هيءَ منجهه ۾رين، موريڪ ۾ن ٻي پاء ٿو،“

پوري ٻوند ڪينڪي، ٿوڙي بار ۾رين،

سنسي منجهه سامي ڇڏي، ناحق ڪوه ۾رين،

سمجهي سر ڌرين، آگيا عجيبن جي.“

سامي انڪري سيوڪ کي پٺائي ٿو، ته اوديا دن ڇڳ ۾ جدائيءَ

جو رولو وڌو آهي ۽ تر ۾ر ڪي پٺائي ٻولو ڪيو آهي. انهيءَ

اوديا جي اهڪار ۾، ڇڳ ائين ٿو پٽي ۽ نڇي،

بازيگر جي هٿ تي ٿو نڇي. اها اوديا

من ۾ پيدا ٿو ٿئي ۽ ۾ر ۾ سرون ڪا

آهي ۽ وري وڙهي ۾ من ڪي

پنهجي مک مان ٿار ڪڍي ۱

وڏائي ڏيئي، پنهنجي محبت مٺائي ڪارائي، مورڪن کي منجهائي ماري ٿي. مايا مڪر ڪري، سڀ کي دلآسي لائي، لوپ جا لڏون ڪارائي، بانڊر جيان نچائي ٿي. ڪپت ڪري، رمتا رام جو دٻرو دور ڏسي، اڻ هوندو منڊاڻ آيو ڪري ٿي ۽ رنگ اٻار وڃي، مٺ ڪسي ٿي. اها موه مڻي، ڀرم جو چار وجهي، مورڪن کي ناچوڙ جان نچائي ٿي، جي ٻرڇن يعني پياڻي ۽ جا چير پائي، سندس اشاري تي نچن ٿا. پوءِ جيئو ڳچي ۽ ٻر ڳڻتي ۽ جو ڳٽ پائي پوساگر ۾ پون ٿا. ڇي:

ڀاري پوساگر، لهر يون ماري لوپ جون؛
لوڙي بوڙي لوڪن ڪي، وجهي ڪن ڪهر؛
ڪو ٻر ٻمي لنگهي ٻار پيو، ڇڏي موه مڪر؛
ٻورن ٻرميسر، سامي ڏسي سيتل ٿيو.

سامي ۽ جي سلوڪن جي اها خوابي آهي، ته هر هڪ سلوڪ ۾ پهرين اڪ ۾ سوال ڪئي، مشڪلات ڏسي، پوئين اڌ ۾ وري انجو اثر ۽ حل ڏسي ٿو. ڇي:

ٻري ڪون ٻري، مايا مڃون جي؛
ڪنهن پاتو ڪينڪي، انت اٿان ڪري؛
ڪيس گرم گيات سان، ڪنهن گيانوان گهري؛
سامي ڏسي نري، پانهنجي اڪئين پاڻ کي.

سامي صاحب ان ڪري چوي ٿو ته هن ڏاڻو ڏيوليءَ کان، جنهن سڀ جو خزانو ڦري ڪرڻ ڪنگالي ڪيو آهي، ڪو گيانوان، ڪو ٻر ٻمي، ڪو عاشق ابدالي، ڪو ورو گرمڪ چٽي ٿو، جو سڄاڪو جاڳي، هن دن جي راند سمجهي، ڪيس سر جو سوڻو هڻي ٿو. پر اهو پيد ڪو سور هو، سنت ۽ سادو ۽ جي سابعي لهندو. باقي نه پلي وڃر وريام پست ڪارو ويٺا پاڻ پٽن. پر سنت به سعيو ٿڌهن ڪندو، جڏهن سچ جو ڪاٺڪي ٿيو، ڏٺو ڌاري، پر نيت يعني ويساه رکيو. پوءِ نه ستگر مهر ميو، ڏيا درشتي ڌاري اندر اُڃلائي،

دنيء کي دفع ڪرڻ ۽ طلسمات کي ڀڄڻ لاءِ ئي اسين جدوجهد ڪري رهيا آهيون.

هن ماما مان ڪو گرمڪ، ڪو نهڻي، ڪو سڄو عاشق، ڪو آرم رنگ رالو، ڀار پوٽو، جنهن ساڌ سنگه ڪري، سگر جي اوٽ وٺي، گرميائس سان، ڇاڳي، پنهنجي اکين ڀاڱي ڏنو آهي. اهڙو جيو، ماما روپي پڪيءَ جا پنج ئي پسر، ڪام، ڪروڙ، لوپ، موه ۽ اهڳار، ڪوهي اڃاه ۽ اڇل ٻڄي، ڪرپا جي ڪنڌي لهي ٿو. اهڙو ٻيڻي، اهڙو عاشق، گرم آسپس ۽ ٽارائڻ جي ڪرپا سان، منهن مڙهيءَ ٻائي، پنهنجي اصلوڪي گهر-اڻيءَ آڏي ڏام ۾ اچي ٿو.

هيءَ سامي جا پهريان ويچار آهن. سامي صاحب ۸۰ ۽ ۱۲۰ ورهين جي آوڙ جا ۾ جوڪي سلوڪ لکيا آهن، انهن مان پورو پوي ٿي ته پوئين عرصي ۾ هن پهريون کان بيضا سلوڪ ماما کي لکيا آهن. انهيءَ آخرين انڀور، هن ماما کي جالتان وڌيڪ ڄاڻو سڃاڻو آهي. سندس بولي پڻ گهري ۽ ڪنڀر يعني لڳي. چوي ٿو ته ماما خواب خيال جي اڻ هوندي حرڪت رچي، انڌن ڏي اچي ٿي. اها لڳيءَ جا ناه رچي، ناناون ڌاري، بعضي متر، بعضي ماءُ ٻڻي، مورڪن کي موهي، سارڌن کسي، ٿري ٿوڪ ڪري ٿي. هيءَ ناري، ڪاري، نالگئي آهي. ڇي:

ڏورون هڻي ڏنگ، ناري، ڪاري، نالگئي
 سورڪ مٺا ڪيترا، سامسي ڪري سنگ
 نيارو رهي ٽپ ڄسان، ڪو مهتي ملنگ
 جل ۾ جل ڪرنگ، ته ڏلو جنهن لڪ سان.

شيءَ مٽاري، ڏوٽي ڏاڻڻ ڏندري ۽ بري بلاءِ آهي، حد ڪله جي ڪوڙي راند رچي، موه سان چوڏهن لوڪ چبي، ڇي
 کي سڀ، مياڻي ۽ غلام ٻڌو آهي.

جوه اعل منهن ڪاري آهي جا موٽي ٻڄي، دوه ڪري

ساميءَ جو ويدانت.

مايا.

سامي سونهارو، جڳه جلدو ڏسي، ان چلڻ جي ڇاڇ ٻرڻال ڪري،
جلندڙ جڳهه تي ٿڌو چنڊو هڻي ٿو. سندس سندرو چن، ڪوٽ جنم
جو ڪٽ اٿاري، دل جي درٻڙ کي صاف ڪن ٿا.

مايا: هو اسان کي ٻڌائي ٿو ته هنن دنيا جي ڏيکاون، هن
ڪثرت کي، سڄي هستي ڪانهي. اسانجو خيال ئي، ان پيائيءَ کي
سڌ ڪري ٿو. اها اڻ هوندي بازي، اڻ هوندو درياهه آهي،
جنهن کي سامي ايشور جي مايا سڏي ٿو. هن مايا، نانا روپ رچي،
جيءَ کي ڀرڻ ۾ پلائي وڌو آهي. جئين ڪنهن کي لوڙي نانگ
مئل پاسيءَ ۽ ٻڌجاري، جئين هرڻ سورج جي روشنيءَ ۾ ڇمڪندڙ
واريءَ کي جل سمجهي، ان کي پاڻ لاءِ ٻوڙي ٻوڙي ساڙو ٿي ساه
ڏئي، اهڙو ئي حال پيل جيءَ جو آهي. هيءَ مهاڇل ٻرڻال مايا،
وڇتر روپ ڌاري، کيس بالهڻجو پاڻ مان ڪڍي، دک ۽ سنسي
جي ساگر ۾ ٽپيون هڻائي ٿي. مايا جو اثر، ڄوان، ٻڍي ۽ ٻار ئي
آهي. رواجي منش نه ٺهيو، پر، سڌ، ساڌڪ، چوڳي، جتي پٽ، پٽو ۽
ڀاڄي، پاڻ کي ڪلپت جي ڪا يا مني، ڦاسائي ٿا وهن. هوءَ ممت
۽ موه جو چار پڪيڙي، حرص منجهه هيري، پيائيءَ جي لوڙيءَ
ساڙ گهٽي، راتيون ڏينهن جيئن کي سنسي جي سونئين ساڙ ڪٽي ٿي.

اهڙا مٽ جا موڙها، پاڙ کي پٺي ڏيئي، هوءَ هوءَ ڪن ٿا.
کين انتظار ۽ بيقراري نصيب ۾ آهي. هسو پنهنجي سڙو ڪان
پلجي، ده دس پون ٿا. اها راند آهي، جا مالڪ رچائي آهي،
اهو ڪيل ۽ سندس ليلا آهي، اهو ڪوڙو ڏيک آهي، جنهن کي
سچل ۽ بيدل سائين، طلسمات ڪوٺين ٿا. انهيءَ پيائيءَ کي ٻوڙڻ،

- ۴۔ پاڻڻ پڇي ڇڏ، مٿان ڄاڻ وجهي ڄار ۾،
 آهون اسين ڇڏجا، ٿين وٽون اٿڻ،
 پاڻ ٿين سان گڏ، لڏين ڇڏين جو نالو سان . (شاه)
- ۵۔ ڇڏين ڪال مٿان، ڪندو سڏ سر ڀر ڪي،
 اک ٽڙي ڇپ اڙي، اڇي نه ڳالهائ،
 نڪا اوڙي استري، نڪا پڻ پراءِ،
 سمهاريندءِ سڄ لي، ڪٿي ڪٿ مٿان،
 لڏين من لٿان، ڇا ڪندين ڪيمو چوي .
- ۶۔ ڀري ٺهاري ڀري ڪي، هي ٻي چئن سندو ڄاڻ،
 سائين ٺوهي ساڻ، واليون ڏينهن روحل چئي .
- ۷۔ وڌ اهاڻي وائ، پاسو ڪر نه ڪاڏهين،
 لٽي منجهه لڀات، مٿان لڳئي شاه لطيف چئي .

اهڙيءَ طرح نادل، نصيب، مڱڻ، سڪو پڳڻ، لڪو پڳڻ، شاه
 عبداللطيف، عنايت، ڀٽو، سچل سرمست، شاه ڪريم، روحل سائين،
 ٻالو پڳڻ، سڀني جا ٻيٽ اسان کي سندس سلوڪن ۾ ملن ٿا. اهي
 خدا ڪري، سندس سلوڪن کان ڌار ڏيکاريا ويا آهن .

سڀاڳا آهن سنڌي، جيڪي شاه، سچل ۽ ساميءَ جهڙا استاد مليا
 ۽ ٻوٽو آهي اها ڀومي، جتي هنن جنم ورتو. هيءُ ٽهڻي ٽروپي
 آهن، جنجي شعر رويي ڌارائن ۾ ۽ اسلام، تصوف ۽ هندو فيلسوفيءَ
 جي اميرت رويي ڀاڱي ۾، سنڌين پاڻ کي ڏوٽي، پاڪ ۽ ٻوٽو
 بڻايو آهي .

جا آتما نسبت ڪي شلوڪ نه سنئون سڌو گيتا تان ورتل
هڪ به مثال هيٺ ڏجن ٿا :

”جاڳيو جاڳائي، اُٻروڪ لڪايو آتما،
چيد يو، پيد يو نه وڃي، پُون نه سڪائي،
جل نه ٻوڙي، ڌرتي نه ڏي، اڳن نه جلائي،
نڪي ڪال کائي، سامي پرڪاسي سڀ ڪي.“

”اڪي جيءُ مري، نڪي اچي گرپ ٻر،
نڪي ٻڏي جل ٻر، نڪي اڳن چري،
رهي الپ اڪاس جان، ٿوڙي روپ ڌري،
سنئن سهي ڪري، ساک ڏني سامي چئي.“

اڀياسي سامي، ساڌ سنگت جو ڪوڏ يو هو؛ انڪري سنڌ ۽ هند
جي سنئن مان واقف آهي. سندس سلوڪن ۾ اسانڪي سنڌ جي
شاعرن جا ڪيترا بيت ۽ نڪون ملن ٿيون، جنهن ڪيترن هنڌ سندن
شعر جا اکر تعظيم وچان چيل آهن ۽ ڪٿي ڪٿي انهن جي اختيار ۽
تي پنهنجي خيال کي ٽيڪ ڏني اٿس. ڪي مثال هيٺ ڏجن ٿا :

۱- ڪانڌ جنهن جي ڪڇ ٻر، سا ڪڇاڙو ڪتي،

آئي بهر عجيب جي، وندر منجهه وٺي،

تڏون چوي نتي؛ چوڻ چارو ٺاڻه ڪو.

۲- سڪ منجهائون سڪ، ٺاڻه نه بس سڪندي،
اوڳو عدايت شاه چئي، ڀورن جان م ليڪ،

اڪ منجهائون اڪ، پس ٿئي ٿئي پرين جو،
اڪ من ماري مهين ڪر، خودي چڏ خيال،

۳- من ماري مهين ڪر، خودي چڏ خيال،
پڇن ري پڳولن جي، هاڻي ڪونهي حال،
اچي وٺندءِ اوچتي، ڪنهن ساعت ڪال،

ڀورن چوچ پٽو چئي، جولالن جو لال،
جنين ٻيڙيو مال، سي پڇن ري پري ويا.

”پڻ ڪون پڳون، پاسي ٿئي ڪٻڙڪي،

کائي ڪڇي ڪري، ساڳو ڪلان آئون پٽ،

سامي سڀ ۾ سار، من جاو آلم ٿي،

وڃي نه من مٿي، جاڻي روپ سڀ ٿيندا.

هتي وري وڌو جي زال هتان ڪلون، ڪڇي ڪوما جي، ڪير

گورين جو، ساڳو وڌو جو ۽ پٽ ٺهي پڳي جو، سري ڪرشن جيئن

پر ٻيو وس ٿي ڪاڏو آهي، اهو ٺهي ٺهي ٺهي ٺهي ٺهي.

سامي صاحب ٻڌ پراجي رشن مٿي، روپڪن يا پٽن سان،

وڌاڻي جون اونجهون ٿاڻيون سوليون ٻڌاڻيون آهن. هوشاه صاحب

والڪي ٿيندي ٺهي ٿو ۽ پر شاه سائن جون ٿينديون، وڻ، سالدان

ٿيندي، ڪوٺو پڪي ۽ وغيره جون آهن. سامي صاحب اهي روپڪ

اڻيسين مان ٿو ڪڍي، ڇڏي ڪرو ۽ ڇڏي ڪرو آلم ڪيان ٿيندي روح

وڌاڻون لڳل آهن.

(۱) ٻاري ۾ پاڻي، ٿن وياڪ وڃي وس ۾

(۲) چئن ڪهاڻي ٿو ٿي، ٻوڏ هلي پاڻي

سڌ ۾ سڌي، موٽي موٽي ڪڍي (ڇاڏو ٿي اڻيسين)

(۳) ٿاڏو رهي ٿي جان (ڪم اڻيسين)

اڻي ۽ طرح:

”اڻ ٿوڏو سڌو، ڪٿي ڪري سڌ ٿيو.

جيئن مٿي ۾ سڌ ٿيو، ٿاڏو وڌو هٿو.“

جو خيال ٻي هڪ کان وڌيڪ اڻيسين ۾ آهي. سامي ۽ جوڳو ٿي اڻيسين:

”من ٻڌ وڃي ڪون، ٻري اندرين اڳوڻو.“

ساڻي ڪين اڻيسين ۽ ڪيتا ۾ ملي ٿو. شڪر آڇاڻو ٻي اهو خيال

هن طرح ظاهر ڪيو آهي:

”منو، ٻڌي، اهوڪار چٽائي ٿاڻو.“

هيءُ سڀ ڀاڱوٽ جون ڪٿائون آهن. گيتا مان ته سنوان سڏا
دوالا ڏنا اٿس. گيان جي مهما ڪندي چويون ته:

”بنا آتم گيان، ممٽ نه مٽي من جي،
توڙي سڀ ساڌن ڪري، پڙهي ويد پوان،
گيتا هر ڀڳوان، ارڃن کي ائين چيو.“

اچو ويدن تي:

”چارئي ٿا چون، هل هيٺاهين واڙي،
مٿاهيءَ ۾ مامرو، ڏاڙا ڍير ڏون،
مٿان ٽوهي سا ڪن، مڏيءَ ڏٺيءَ مامرو،
سا

آلٽي پهر اچار، ٿا ويد ڪرن وستار سان،
نانا روپ رچي ڪري، سيڪ لڪائن سار،
چيئي ۽ ڪنڇر ۾، آئي اونڪار،
ساڪي اڪٽ پيدار، ڪن ڀاڱهه پرين ڀاڱي پيو.
پر فقط گيان ۽ ڀڳتي نٿو ڳائي، يوگ جا به اشارا ڏئي ٿو. اهو يوگ
ڀاڱ پڇاڻو اٿس:

”چونڪري تاپ منجهار، ٽون سهي سڃاڻج ساه کي،
اچي گهراڻ گهٽيءَ مون، واءُ ڪيو وستار،
دامودر تنهن دم ۾، آهي اونڪار،
ويدن جو ويچار، سو سنڌيءَ ۾ سڏايو.“
ڪيترن ئي ڀڳتن جي ساکين ڏي اشارو ڪيو اٿس، جيئن ڪ:
”وڏي وڏائي، سامي جاڻ ڀڳت جي،
نيچ اوچ ٿيا ڪيترا، ڪري ڪماڻي،
ڀيد، چمار، چولاها، پيچارا، ٺاڻي،
جنهن لڏو لائي، سي سڀئي سڌريا.“
هيءُ اشارا روداس، ڪبير، دادو ۽ سڀئي ڀڳتن جي ساکين ڏي آهن.
وري:

”جه، اارهن، چار
 ٻاله، چون ٿا هڪڙي
 پگهه، ڪر پگهه جي
 نالا پرم لوار.“

سندس سلوڪن ۾ اسان کي پاڻو کٽا، سر ٻڌ پاڻو، پگهن
 جي ڪهاڻين، بونءِ درشن، ويدانت سوترن ۽ آپنڊن جا اشارا ملن ٿا.
 ڏسو ته ڪهڙي ته سهڻي نموني ۾ ٿو بيان ڪري:

”نارڊ سپ قبول، پنه پاڻي پگهن جو،
 حسن ڏاڍو مانگي، متعب سان من مول،
 لاءِ ڪيائون لڪ ۾، سوڪم ۽ اسٽول،
 نون پي وڃن جهول، پريم هندوڙي ٿن سان.“

اسان کي صلاح ٿو ڏئي ته:
 ”پريم بنا پرڪاس، ڪنهن کي ٿو ڪهه ڪي،
 اٿن چوي ٿو نامدو، ڪير ۽ روداس،
 ڪري ڏس ڪلهه ري، سامي اٿن اڀاس،
 نه چئن چڏاڪاس، پرگهت ٿيئي پاڻهين.“

جن پاڻو آهي سي سمجهندا، نه جڏهن سامي چوي ٿو:
 مڏو مڏو مولي، کان وڃائي مک سان،
 بندي گوڙي گوار جي، سامي سرمه پلي،
 اود يا ٻنڌ ڪلي، ڏسي منهن محبوب جو.

ٿڌهن سندس اشارو ڪٿي آهي. جڏهن اوڏو پگهه کي سري
 ڪرڻ پگهه جي مهما ميڪارڻ ٿهر پتو ۽ کيس پتر ڏيئي گوڙين
 ڏي بگرام موڪلي ٿو، ٿڌهن ڏسو ته گوڙيون کيس ڇا ٿيون چون:

”ولي جوڳ چلي، اوڏو آٿن رڄ ۾،
 ڪنهن کي لڳي ڪين ڪي، ٿههجي ٻالهه ملي،
 جوڙيائين سار جتن جي، اعا ڪرم ڪلي،
 جاکي ڪين ڏلي، مرمه محبوبن جي.“

فهر جنهن سان پئجي پرين ڪي. ”هو ”پنجن سان پورو آهي“ ۽
 آيا ”تيه (روزا) نٿو ٿاري.“ سچل جنهنجي جيوت جو مقصد ئي
 هو، ته شاه جي ڪني جو ليڪڻ لاهيان، سو سالڪ کي سڏ ٿو
 ڪري، ته ”آءُ، ادا، سالڪ صحتي ڪر، تون ته هن طلسمات کي ۽
 پڇ ڏوئي، ٿا ڪل پوي، دور ڪر درجات کي.“ هن جو زور
 سچو پنهنجي ذات سچاڻ ۽ عشق تي آهي. هو عشق جي ميدان
 ۾، وڏي ٺاري تي ڏونڪو هڻي چوي ٿو، ته ”ٻانهون پاء م پاڻ،
 تون هين مالڪ مالڪ جو..... الله، الله ڇو چوين، پاڻ ئي الله ڄاڻ.“
 سندس آڻ عشق اڪوڙي ويو آهي، پاڻ فرمائي ٿو: ”وسر پو روزو
 ٺاهي ياد، نماز مون کي ۽ ڪيرو مست پرين جي ناز مون کي.“ ان
 ڪري سڀني کي صلاح ٿو ڏئي ته ”اوهي ڪم ڪريجي، جس وچ
 الله آپ ٻڌجي ۽ دين ڪفر اسلام ۾ عاشق ڪڏهان نه اڀري.“
 شاه ۽ سچل جو ڪلام رائج ۽ سماع وقت چيل آهي. مستي ۽ ۾
 بتي ڪلام چوندا هئا جي منشي ۽ ڪاتب لکندا ويندا هئا. بيدل
 فقير جنهن سچل سائين ۽ جي صحبت ۾ پريم جون ڀڪون ڀيتيون،
 سو چوي ٿو:

”عشق جو يارو، درازن ۾ عجيب اسرار هو،
 مست سالڪ مه سچو، عارف الي اظهار هو،
 مرد سو منصور وانگر، عشق جو اولار هو،
 جنگ جذبي جوش مستي ۽، ۾ مثل عطار هو،
 قربدارن جي ڪنگ ۾، مڙس منصبدار هو،
 در تنهين دانا جي بيدل، ڀرت جو پينار هو.“

شاه ۽ سچل سنڌ کي قرآن شريف، مولانا رومي ۽ جي مشنوي ۽
 عربي آيتن، حديثن، منصور ۽ عطار جي گفتن کان واقف ڪيو.
 سامي صاحب هندو فيلسوفي ۽ جي اونهي اڀياس ۽ ڌيان بعد پنهنجي
 ڌيان غفا مان، وچن چوڙي چٽڪين تي گرمي ۽ ۾ لکي مڱين
 ۾ ٿي وڌا. هو اسان کي ويدن جي ساک، چٽ درشن جو سار ۽
 ۱۸ پراڻن جو نت ٻڌائي ٿو.

واٽي لوڪي سنڌيءَ ۾ سڏايان. ”سنڌوءَ جي ٻوٽو ڪنڀي تي پراچين
 رشن وٽن ۾ اڃا رها. انهيءَ سنڌوءَ جي آباد ڪيل ملڪ ۾،
 ۱۸ ۽ ۱۹ صديءَ ۾ سامي صاحب ڪوٽا ۾ ويدانت اڃا رهيو. اوائل ۾
 هندستان ۾ انهيءَ مت جي مکيه اصولن کي، بادرايڻ نالي هڪ
 مشهور وڻشيءَ، ڪتاب ”ويدانت سوٽر“ ۾ جمع ڪيو. هندستان جي
 مشهور فيلسوف، شڪر آڇاريه (۷۸۸-۸۲۰ع) ”ويدانت سولن“
 ۽ ڀڳوت ڪيٽا تي پنهنجون لائني ٽيڪائون لکي، ويدانت جي
 مت کي روشن ڪيو.

ساميءَ جي زماني ۾، سنڌ ۾ به اهو سنت ۽ شاعر هئا جن مان
 مکيه هئا، سچل سرمست، دلچسپ، نبدل، روجل ۽ ڪيسو. هنن
 کان اڳ شاه صاحب جي وقت ۾ سنڌي شعر جو مرڪز حيدرآباد
 هليو هو. هاڻي اهو مرڪز ٿري اتر سنڌ ٿيو. هن ويدانت رٿن،
 سنڌواسين اڳيان، هندو ڌرمي پسڪن جو نور ڇوڻي شعر ۾ رکيو،
 هو شاه وانگي، ڪهاڻيون ٺاهي ۽ نه انهن مان، شاه وانگي
 بعضي بعضي روحاني اشارا ڳوڻي. شاه، سڀني پنهنجن جي ڪهاڻي
 کڻي، آخر ۾ چونڊو ته:

”بيهي جان بساڻ ۾، ڪير روح ڏهساڻ“

نه لڪوڻو لڪوڻو ڏيهر ۾، اڪا ڪڇين ڪاڻ“

پنهنجن ٿيس بساڻ، سڀني ٿان سوڙ هو.“

يا مومل راڻي جي ڪهاڻيءَ ۾ درد پئي، -پني ۾ درد ٿوڪي،
 عاشق جڏهن معشوق جو ڌيان ڪندي ڪندي، معشوق روپ
 نٿي ٿو، لڏهن چوي ٿو:

”ڪيڏانهن ڪاهيان ڪر هو، جوڏمن چٽاڻو“

منجهن ڪاڪ ڪڪوڙي، منجهن لڏاڻو“

راڻو ۽ راڻو، رءِ راڻي، پوئانه ڪي.“

شاه لاءِ ”روزا ۽ نمازون، اتي ۽ اتي چڱو ڪم“ ”پڙ او ڪو ٻيو

سنڌي شعر جي ٽمور تي

ميءَ جي علميت، شاعرانو ڏيندڙ ۽ همعصر.
سنڌ جا ٽي بي بها رتن آهن. شاه، سنڌ
ياسي ٽڪر ۾ تصوف جو ڪنو ڇاڙهيو. تصوف جي مشڪل
کي هن رنگين پيرائي ۾ پيش ڪيو. لوڪ ڪٿائون جي
ڪي جي زبان تي هيون، انهن کي نظم ۾ آڻي، کين وندرائيندڙ
انهنجي دوان شاه صاحب ماڻهن کي روحاني راز سيڪاريا.
نئون بيت پائين سي آيتون آهين،
نيون من لائين پريان سنڌي پار ڏي.

سنڌ هن ڇاڙهيل ڪي جو وقت سارو پڪڙ لاهي سڀني کي
ڪل لقمو ڪارايو. سچل اسان کي سيڪاريو، ته ”اگر اپنا قدر جانون،
مپه سالار ٿر هوگا.“ سچل کي ماڻهو ڪيئن به سڏين، پر سائين فرمائي
ٿو ته ”مان چوئي آهيان سوئي آهيان، هندو مومن ناهيان مان
سري ڪرشن ارڃن کي گيتا ۾ ڀڄاڻي هر مذهب ۽ ڌرم جو نت آهي.“
ناهيان.“ اها پنهنجي ڀڄاڻي ۾ ڀڄاڻي ڪرشن کان سوال
ڪروڪيتر جي جنگ کان گهڻو پوءِ، ارڃن سري ڪرشن کان سوال
پڇيو، ته ”هي پڳونٽ، ڇاڻو ڇاهيان ٿو ته اها ڪهڙي ڇاڻ ۽
وديا آهي، جتي وديا جو انت آهي ۽ جڏهن ڪرشن، ارڃن کي
وڌيڪ ڇاڻوئي ناهي“ ٿڌهن اتر گيتا ۾ سري ڇڳ ۾وسي رهي آهيان.
ٻڌائي ٿو، ته ”مان اها ڇڏڻ ڪو پراڻي ۲۴ ڪلاڪ ٿي رکي ٿو ۽
اها شناس ۽ بوجه جڏهن ته ان کان مٿي بي ڪا به اوستا ڪانهي،
ماڻي ٿو ۽ ٿڌهن ائين سمجهه.“ اها ڇاڻ جي، اها ڇاڻ جي، اهو ويد
جا ڇاڻ ۽ ماڻ ڇوڳ آهي.“ اها ڇاڻ جي، اها ڇاڻ جي، اهو ويد
جو انت، اهو ويدانت آهي.
سامه، نماڻو، گر ڪرپا ۽ گرگر سان آڪي ٿو ته اها ”ويدن جي“

سنسار ۾ ٿيو وڃي، ليڪن جڳم رهي ٿو، ڇاڪاڻ ته اهو ايشور جو سڄو پرڪاش آهي ۽ ايشور پيار پوهر آهي.

ولي آچار به موجب، انهيءَ ايشور کي پالڻ جو وسيلو، نط ڀڳتي ئي آهي. ڀڳتيءَ ۾، گرم گيان ۽ آپاسا اچي وڃن ٿا.

مهاڀرڻو چوٽين ويچار مٿس به هيءَ ويچار مس، بيمڪال ۾ ڦهليو. مهاڀرڻو چيئن، کي به ٽڪائون يا ڪتاب نه لکيا. سندس شين روپ، کوسامي، حيو کوسامي ۽ بلديو وڌيا پوڻن ڪهڻي ٿيڪائون ڀڳومت پراڻ جي اوت ئي لکيون آهن. هن ڀڳتي مارڻ جو زور شور سان پڇار ڪيو آهي. منجهن دليلي يا فيلسوفي ڦالهيون غير ڪي آهن.

معين بيان مان برسد آهي ته ڪٿو پاد ۽ شڪر آچار به وڃار مس، ٿيهره منطقي ڇڏڻ ڇا اعلوي مثال آهن. ڪٿو پاد ها ويدانتڪ ويچار، حنڪي شڪر آچار زور وٺا، سي ٿيهر دماغ جي پيدائش آهن. هن ويچار مس موجب، وشواس ۽ ذرم کي ڪانه ڄاڻ ڪانهي. شڪر آچار به انڌن جيان، شوليءَ جي سد کي الڳ ڪار ٿو ڪري.

چئي ”پل نه سر شريون ڪٿي ڪٿي به واکيه ٿين ته اٿي ٿندي آهي يا سورج ٿو ڇمڪي، پر اسين اهڙيون ڦالهيون هونو نه مڃنداسين.“

هيءَ ييديو ۽ ٻين منطقي، پڙهيلن کي پل نه موج ٿئي پر رواجي انسان جو جبروت جي ڳجهارن سمجهڻ لاءِ جدوجهد ڪري رهيو آهي، انکي ٿڪائيندڙ ۽ ڪسجويو لڳي. ان لاءِ رمانچ ڇا ويچار آلت ٿيندڙ آهن ۽ ڀڳتيءَ ها اهي امرت روپي پشما ڪولين ٿا، هن ۾ سنان ڪئي، بدن کي بهاري، من کي موج ۽ آتما کي آند پڙ پڙيو. هن طرح ويدانت مس وڃي ڀڳتي واد ۽ ويصو پست ٿي اٿي ٿو، جي ان ڪرشنا کي ڇڏائين ٿا.

مادو آچار به صاف ئي صاف دويت وادي آهي ۽ سرگڻ اڪي وارن ويچارن وارو صفا ڪونهي. رمانچ موجب پيد، سمانتا يا هڪجهڙائيءَ ۾ آهن ۽ سمانتائي (Identity) آخري منزل آهي. پر مادو آچار به پيدن يا بيانيءَ کي، جدا هستي ڏئي ٿو. رمانچ وانگي هو جسم ۽ آتما کي ايشور جو بدن ڪري نٿو سمجهي. اهي ايشور کان علحدا آهن. مادو آچار به ۽ انجا شش جڙ تيرت ۽ وياس تيرت، جي هندستان ۾ نياءَ وديا جا هاڪارا ڄاڻو ٿي ويا آهن، تن مایاواد جو سخت ڪنڊن ڪيو آهي.

نمبرڪا ويچار هت: نمبرڪا ۱۴ صديءَ جي وچ ڌاري ٿيو. سندس ويدانت مت کي ”دويتادويت“ يا ”پيدا پيد“ سڏجي ٿو. سندس ويچار لڳ ڀڳ رمانچ آچار به سان ملن جهلن ٿا. مکيه تفاوت منجهن هيٺيان آهن:

(۱) رمانچ پيدن ۾ ۽ پيدن دوارن، سمانتا ڏسي ٿو يا سرگڻ سمانتا پاسي ٿو، نه نمبرڪا وري، سمانتا ۽ پيد جدا ڪري مڃي ٿو. جسم ۽ آتما ايشور جا گڻ آهن انهيءَ ويچار کي نمبرڪا ٿو ڪاري ٿو، ليڪن سمجهي ٿو، ته اهي ايشور جا جزا يا شڪليون آهن.

ولپ آچار به ويچار هت: - ولپ آچار به ۱۴۷۹ع ۾ ڄائو هو. هنڊجي فيلسوفي مت کي ”شد دويت“ ڪري چون ٿا. هن بادرياط رشيءَ جي برهم سوترن تي ٿيڪا لکي، جنهن ۾ ڄاڻائين ٿي، ”برهم ئي شد ستيه يا پاڪ حق آهي“؛ جنهنجو نت آهي، ست، چت، آند. مادو ۽ من (چت) انهيءَ هستيءَ جا مظاهرا آهن. حق يا ستيه، بيانيءَ ۾ هيڪڙائي آهي يا ڪثرت ۾ وحدت آهي. اها مایا آهي، جا ڀن ڀن روپ وٺي ٿي؛ ليڪن شڪر آچار به وانگي هي ڀن ڀن روپن کي آست ڪري نٿو سمجهي.

ولپ آچار به، دنيا يا ”پرپنچ“ ۽ ”سنسار“ يعني جنم مرڻ جي چڪر ۾، تفاوت ڏسي ٿو. جڏهن گيان حاصل ٿئي ٿو، تڏهن

”آء ئي اهو ٻار ٻرهر آهيان“. هيءَ ويچار رمانچ جي فيلسوفيءَ جو مول مسد آهي.

رمانچ موجب، سموري جان پيدن دواران ئي پوي ئي، شد ايڪتا يا هڪجهڙائي اسٽيوڙ آهي. سمائتا يا هڪجهڙائي بيان ڪندي پٺ، پيدن جو ذڪر ڪرڻو پوي ٿو. وحدت يا ايڪتا جو ويچار، ڪثرت يا ٻيائيءَ سان، نتو ڪري سگهجي، انڪري ٻرهر ڪي، شد يا لڄ ايڪتا جي روم ۾ ويچارڻ، عسف آهي. حق يا ستيه جي صفت ڪرڻ وقت، پيد يا ٻيائيءَ جو ذڪر ڪرڻو ئي پوي ٿو. الهيءَ جي معنيٰ آهي تہ ايترو ڪن وارو آهي ۽ نه اها، حتم ڪن ڦهلايو آهي تہ هو شد ايڪو آهي، جهنڊر ڪن کي ماءُ ئي ڪاهي. اٿرو مس جو ايڪي کي پيد يعني ٻيائيءَ جي صفت سان، ٻيائي ٿو، ان کي ”وششتادويس“ چون ٿا. مطلق حق ٽنڊل ايڪو آهي يا سمائتا ۽ هڪجهڙائي، جهنڊجي صفت ڪثرت يا گهڻائيءَ دواران ئي ٿي سگهي ٿي. مطلق حق ڪل آهي (وششتا) جو لسٽي جزن يا هڪ ٻئي تي آڌار رکندڙ حصن جو ٺهيل آهي، جهنڊي ”وشيشٽا“ چئجي ٿو ۽ نتو جو جزن کي ڪل سان ڳنڍي ٿو، الڪي ”وشيشه“ چون ٿا. رمانچ جو مطلق مختيار، ايترو ئي آهي.

حاصل مطلب، تہ شڪر آچاره جو ادويس، چٽڪ ايٿور کي نظر انداز ڪريو ڳرڇ انکان صا انڪاري نتو ٿئي ٻر رمانچ آچاره جو سرگڻ ادريس، چٽڪ سواءِ ايٿور جي، فيلسوفي مسئلا سمجهائڻ لاءِ، بي ڪنهن نہ شتيءَ کي ڳاڙهي ۾ نتو آئي.

هاڻو آچاره هتانہ ماڻو، شڪر آچاره جو شخص وروڙي آهي. هو ۱۹۱۶ع ۾ ڄائو هو ۽ ۷۹ ورهيه جيئرو رهيو. هو ”دويس“ جو زبردست حامي آهي ۽ شڪر آچاره جي ويچارن جو ڪنڊن ڪري ٿو. جي پڏن جي ”سن وان“ جي پوئلڳي ڪري، شڪر آچاره الڪي کڻي ريدانس جو ڄامو پوراو آهي. هن رمانچ جو فيلسوفي ساڻو ورتو. کي خيس لثاوه لڏن بہ ڏسڻ ۾ اچن ٿا.

انجو روپ ورتو آهي ۽ برهم اوديا ۾ اچي، جيئو جي. نام سان سڏجي ٿو. پهرين ويچار کي پرڻيمبب واد چئجي ٿو ۽ پوئين کي اواچيدواد. پر مکيه سوال، ته برهم، جو اروپ آهي سو روپ ڪيئن وٺي سگهندو، انجو خاطريءَ جهڙو جواب ڪونه ڏنو ويو آهي. ٿوري ۾ ڪٿي چئجي، ته ايشور کي شڪر آچاره جي ويچار مت ۾، برهم کان هيٺاهون درجو ڏنو ويو آهي.

هيءَ حقيقت ۽ ٻيون دليلي چترايون ۽ باريڪ بينيون، شڪر آچاره جي ويچارن کي، برابر دليل جي چوٽيءَ تي ڪٽي وڃن ٿيون، پر عام ماڻهوءَ جي اندر جي ترشنا نقيون ٻجھائين. اهو ڪم وري رامانج ڪيو آهي.

رامانج آچاره وري دليلي سنتنرنا جنهن ۾ ڪل مختيار جو احوال اچيٿو ۽ ايشور واد، ٻنهي جي وچين وه ويو آهي. هن پنهنجيءَ فيلسوفيءَ ۾ ايشور کي اهم جاءِ ڏني آهي ۽ دليل بدران پڳتيءَ تي زور ڏنو آهي. سندس ويچار موجب، حق يا برهم، جيئو جي پورئتا حاصل ڪرڻ سان، انيڙو ڪري سگهيو.

رامانج جي ڄمڻ جون ڪي وندرائيندڙ ڳالهيون چيون وڃن ٿيون: هنجو جنم ۱۸۱۷ع ۾ ٿيو ۽ موت ۱۸۳۷ع ۾ يعني ۱۲۰ ورهين جي پورن آيو ماڻيائين. يادو پر ڪاش وٽ ڪانجي ور ۾ ويدانت سکيو. ساڻس ڪنهن ڳالهه کان جهڳڙو ڪري وڃي وامن آچاره وٽ پهتو، جنهنجي مرضي ٿي ته کيس پنهنجي مت شرارنگم جي گدي ڏيان. اوچتو وامن آچاره جو مرنو ٿيو ۽ رامانج ڏٺو ته سندس ساڄي هٿ جون ٽي آڱريون بنديل هيون. هن ان مان ارٽ ڪڍيو، ته سندس ٽي اڇائون رهجي ويئون آهن. هڪڙي هئي، ته باد رايڻ رشيءَ جي برهم سوترن جي صحيح ٽيڪا لکي وڃي. چوٿا ته رامانج ڇڏهن پنهنجي گروهه جي اڇا مطابق، برهم سوترن تي ٽئين سر ٽيڪا شروع ڪئي، تڏهن کيس ايشور درشن ڏيئي چيو ته،

اسين ان کان انڪاري آهيون، پر جي انهي معنيٰ آهي مالا، تہ
پوءِ اسين منجھ لاءِ تيار آهيون.

اهڙيءَ طرح ڪيڏيئي واد واد جون ڳالهيون آهن، جن ۾ من
پند ٿيا آهن، مثلاً اود يا، اڏياس، مالا، وگيان واد، طاهري جاڻ
جي ڏاند، وغيره.

وامانج ويچار هئا: شڪر آچار به جي من ۾ پر هم کي ابڙي
تہ اهميت ڏئي ويئي آهي، جو پر هم کانسواءِ هي ڪنهن به ڳالهه
جو ويچار ئي نه ڪري سگهجي. شڪر آچار به جو پر هم ۽ نرنڊلي
جو پورن ويچار من، جنهن ۾ هڪ وهڪري يا خيالي هيڪڙائي ۽
کانسواءِ ٻيو ڪجهه به ڪونهي، ڇاڪاڻ ته ساڳيا آهن. جيئن شير جي
غار ۾ جهڪو ويندو آهي سو کڻي ڪاڇي ويندو آهي، اهڙيءَ
طرح پر هم جي ويچار ۾ سڀ شيون گم ٿي وڃن. پر هم کان سواءِ باقي
سڀ طاهري ٽپڪ يا مالا آهي، قدرتي سج آهي، سج جو ڪو
ٻيو آهي، پر سورو سج نه آهي. شڪر آچار به موجب خود ايشور
يا پڳوان به، پر هم جو اوجي پر اوجو مظاهرو آهي. ايشور ان ڪري
ٻڌ مظاهري جي خيال کان اهڙو اسم آهي، جهڙي ڏليا. اڌويست
ويندائست موجب، ايشور کي ڪا جدا هستي ڪانهي. الهو واري
ڏليا جي ويچار کان اهو سم آهي، جو جو اهو اوجي پر اوجو ۽
شاندار مظاهرو آهي، عهديتو الهو ئي سگهيو. جيتوڻيڪ اسان کي
اڪر ٻڪر حوالا ملن ٿا جنهن مان نتيجو ڪڍي سگهجي ٿو تہ
شري شڪر آچار به ايشور کي مڃي ٿو، تنهن هوندي به اعوصاف
ظاهر آهي تہ سندس پورن اڌويست به، ايشور کي ڪا خاص جاءِ
ڪانهي.

شڪر آچار به جي ويچار وارن ويندائست لاءِ ايشور هڪ منجهان پندڙ
معاملو آهي. ڪن جي ويچار موجب، ايشور مالا ۾ فقط پر هم جو
پر ٿو آهي ۽ ٻيو وري اود يا به، پر هم جو عڪس آهي. ٻيا وري
ان ويچار جا آهن، تہ پر هم ڇاڪاڻ ته مالا ۾ بالڪل پر ٿيڪت ڪري،

ٻوڙائڻ جو ماهر استاد هئو. هنن د ليل د واران هن د هرايو ته وحدت ئي ست آهي ۽ كثرت فقط هڪ ڏيک آهي.

منڊن مضر جا همشريڪ همخيال وري ڪيترائي فيلسوف ٿيا، جنجا نالا آهن: واپسپتي، سريشور، پدم پاد، پرڪاش آتما، سروگنا آتما، چت سڪ، شري هرش، مڌوسودن، سر سوتي ۽ چندر ڪير تي. انويت ويدانت جو مت ٻين ڪيترن پڻ ڦهلايو آهي، جنمان مکيه آهن: ود يا رنگ، سدانند، گنگادريندڙ وغيره. هنن فيلسوفن وري پنهنجون ٽيڪائون لکيون جي منطقي ويچار ۽ موشگافي يا مڇي مان ڪنڊن ڳولڻ جا سهڻا نمونا آهن. شڪر آچاريه ۽ هنن جي وچ ۾ خيالي تفاوت ڏيکارڻ لاءِ هيٺيان به مثال ڏجن ٿا.

(۱) شري هرش ۽ چت سڪ جو مول ويچار هيءُ آهي ته دماغي عقل بخود ذات چيزن جي ڄاڻ، سندن نسبتن مان ئي معلوم ڪري ٿو، جنهن طريقي ۾ رد ۽ اختلاف سپاويڪ آهن. جڳتر ٺڪي ست آهي، نه است ۽ نه پنهنجن جو ميلاپ. انجي پوري وصف ٻڌائي ٿي سگهجي. انڪري مٿيا آهي. هيءُ نقص ۽ مٽيا پڻ خود دماغ ۾ آهي. انجي ڄاڻ ڄاڻندڙ ۽ جيڪي ڄاڻو وڃي ٿو، ان پيائيءَ سان شروع ٿئي ٿي، جو خيال خود است آهي، جو جو فاعل ۽ مفعول، گياتا ۽ گيه، پيد ۽ اپيد نه آهن. حق يا آتم، شد چيتا آهي. جيتري قدر اود يا ڪي ود يا مٿي سگهي ٿي ۽ گيان روپي پرڪاش اڳيان جي اونڌاهيءَ کي اجاري سگهي ٿو اوڙي آخر ئي سمجهجي، ته اسين شد چيتا کي اوڏو پيا آهيون.

(۲) گهڻيءَ فيلسوف جن شري شڪر وارو طريقو ورتو سي سندس مول مطلب نه پائي، سنيه واد يا پورن خال واري مت کي لوڻ لڳاءِ ڇي اهو ته ٿيو صفا نابريءَ مثل. انڪي ناستڪ واد يا سچ واد به ڪوئجي. چي جي سنيه معنيٰ ٿئي ۽ چي حالت، ته

انسان جي آتما جيھنڪي ويدانتس جو آتما ٿو سڏي ۽ برهم يا برماٿما جي وچ ۾ ڪهڙو سبب آهي؟ شڪر آچار ۾ موجب جيو برهم جو لکي جزو آهي ۽ نه برهم کي وري جزو ۾ ورهائي سگهجي ٿو ۽ نه وري او برهم کان ڪو الڳ ٿي آهي. برهم ”ايڪرايو ادويعم“. يعني برهم هڪ آهي ۽ نه ٻه ۽ لکي کي حيو برهم جو دليل روپ آهي، ڇو ته برهم دليل کان آڇو آهي. هن خيال موجب حيو آتما ۽ برماٿما ۾ ڪو به تفاوت نه آهي.

جس ۽ برهم هڪ آهن پر حدن يا اپاذين جي ڪري حيو پاڻ کي محدود سمجهي ٿو. من، بران، آبو وغيره اپاذيون جيڪي جڳڙي وينديون آهن. وڌيا يا معرفت دواران پاڻ کي پنهنجي حدن يا اپاذين مان ڪڍي تڏهن جو آزاد يا مڪمل ٿيندو. پوءِ ئي لاهند ۾ لامڪاني ٿي، پاڻ کي ٻورن برهم سمجهندو. اها وڌيا ئي موڪش آهي.

هيءُ ادويتس ويدانتس مف جو بادرانڪ رشيءَ سان شروع ٿيو ۽ شڪر آچار ۾ سان چوت جڙهيو، ان کي وري مدن آچار ۾ منطقي الساه سان ڪيو.

مدن آچار ۾ ويچار هئا. مدن آچار ۾ چوٿو نه اوديا ذاتي يا طبعي آهي ۽ انجو بساد ۽ پيدائش، انساني اهم ڳالهه آهي، جنهن کي ”جيو“ کي بڻائي ٿو. جيو ۽ برهم هڪ ئي آهن، فقط دلبوي ٽپڪو موجب، ڌار ڌار پاسن ٿا ۽ هيءُ ڦيرو اوديا ڪري آهي ۽ اوديا وري ان ڦيري ڪري آهي. هيءُ عسدار ۽ ڪر آهي ۽ ٻج اڳ ۾ هو يا وڻ واريءَ ٻروئيءَ مثل آهي. ٻج وڻ جي بيدائش آهي ۽ وڻ ٻج جي.

ڪشم ۾ جي ٻار وحدت ۾ آهي پر وحدت ڪشم نه آهي. چندرما جا، چنڊڙ ڀاڱي ۽ جي چولن ۾ گهڻائي ٻاڇا پاسن ٿا، پر چندرما، هنن ٻاڇن جي باوجود، فقط هڪ آهي. مدن مصر دليل

د وڙاڼو جو ماهر استاد هو. هنن د ليل د واران هن د هرايو ته وحدت ئي ست آهي ۽ كثره فقط هڪ ڏيک آهي.

مندن مضر جا همشريڪ همخيال وري ڪيترائي فيلسوف ٿيا، جنجا نالا آهن: واپسپتي، سريشور، پدم پاد، پرڪاش آتما، سروگنا تما، چت سڪ، شري هرش، مڌوسودن، سر سوتي ۽ چندر ڪير تي. انويت ويدانت جو مت ٻين ڪيترن پڻ ڦهلايو آهي، جنمان مکيه آهن: ود يا رنگ، سدانند، گنگاڌر يدر ۽ وغيره. هنن فيلسوفن وري پنهنجون ٽيڪائون لکيون جي منطقي ويچار ۽ موشگافي يا مڇي مان ڪندن ڳولڻ جا سهڻا نمونا آهن. شڪر آچاريه ۽ هنن جي وچ ۾ خيالي تفاوت ڏيکارڻ لاءِ هيٺيان به مثال ڏجن ٿا.

(۱) شري هرش ۽ چت سڪ جو مول ويچار هيءُ آهي ته دماغي عقل بخود ذات چيزن جي ڄاڻ، سندن نسبتن مان ئي معلوم ڪري ٿو، جنهن طريقي پر رد ۽ اختلاف سپاويڪ آهن. جڳتر نڪي ست آهي، نه است ۽ نه پنهنجن جو ميلاپ. انجي پوري وصف ٻڌائي ٿي سگهجي. انڪري مٿيا آهي. هيءُ نقص ۽ مٽياڻو خود دماغ ۾ آهي. انجي ڄاڻ ڄاڻندڙ ۽ جيڪي ڄاڻو وڃي ٿو، ان پيائيءَ سان شروع ٿئي ٿي، جو خيال خود است آهي، ڇو جو فاعل ۽ مفعول، گياڻا ۽ گيه، پيد ۽ اپيد نه آهن. حق يا آتم، شڌ چيستا آهي. جيتري قدر اود يا ڪي ود يا مٿي سگهي ٿي ۽ گيان روپي پرڪاش اڳيان جي اونڌاهيءَ کي اجاري سگهي ٿو اوڙي آهر ئي سمجهجي، نه اسين شڌ چيستا کي اوڏو پيا آهيون.

(۲) گهڻيءَ فيلسوف جن شري شڪر وارو طريقو ورتو سي سندس مول مطلب نه پائي، سبب واد يا پورن خال واري مت کي لوڻ لڳا، ڇي اهو ته ٿيو صفا نابرويءَ مثل. انڪي ناستڪ واد يا سڀ ڪونهي. ڇي جي سبب معنوي ٿئي ۽ جي حالت، نه

السان جي آتما جنهنڪي ويدانت ۾ جو آتما گو سڏي ۽ برهم يا برما آتما هي وچسر ڪهڙو سبب آهي؟ شڪر آچار ۾ موجب چيو برهم جو لکي جزو آهي ۽ نه برهم کي وري جزو ۾ درهائي سگهجي ٿو ۽ نه وري او برهم کان ڪو الڳ ٿي آهي. برهم ”اڪرام ابو ادو بتم“. يعني برهم هڪ آهي ۽ نه ٻه؛ لکي ڪي جو برهم جو بدليل روپ آهي، ڇو نه برهم بدليل کان آيو آهي. هن خيال موجب جو آتما ۽ برما آتما ۾ ڪو به تفاوت نه آهي.

۳۳ ۽ برهم هڪ آهن پر حدن يا اپاذين جي ڪري جو پاڻ کي محدود سمجهي ٿو. من، براڻ، آبو وغيره اپاذيون جيڪي جڳڙي وينديون آهن. وديا يا معرفت دوان پاڻ کي پنهنجي حدن يا اپاذين مان ڪڍي لڏهن جي آزاد يا مڪمل ٿيندو. پوءِ ئي لاهند ۾ لامڪاني ٿي، پاڻ کي ٻرين برهم سمجهندو. اها وديا ئي موڪش آهي.

هيءُ ادويت ويدانت مٿ جو باديائين شيءِ سان شروع ٿيو ۽ شڪر آچار ۾ سان چومت جڙهيو. ان کي وري مدن آچار ۾ منطقي الساه سان ڪيو.

مدن آچار ۾ ويچار هئا. مدن آچار ۾ چويو ته اود يا ذاتي يا طبعي آهي ۽ اوتو بساد ۽ پيدائش، انساني اهم ٿو ۽ آهي، حولي ”جيو“ کي بنائي ٿو. جيو ۽ برهم هڪ ئي آهن، فقط دلي ٿيڪو موجب، ڏار ڏار پاسن ٿا ۽ هيءُ ٿيرو اود يا ڪري آهي ۽ اود يا وري ان ٿيرو ڪري آهي. هيءُ عيبدار ڪري آهي ۽ ٻج اڳ ۾ هو يا وڻ واريءَ ٿيرو ۽ مٿل آهي. ٻج وڻ جي پيدائش آهي ۽ وڻ ٻج جي.

ڪرست جي بار وحدت ۾ آهي پر وحدت ڪرست نه آهي. چنڊرما جا، چاندڙ پاڻيءَ جي چولن ۾ گهٽي ٻاجا پاسن ٿا، پر چنڊرما، هنن ٻاچن جي باوجود، فقط هڪ آهي. مدن مصر دلي

نه ڏينداسين، نيسين ڪوبه رايو ظاهر ڪري نه سگهيو ۽ نه ڪا
ڄاڻ يا گيان پر پوندو. اسان اڻپورن انسانن پر جو قدرتي من جو
لاڙو، ڄاڻ حاصل ڪرڻ ڏانهن ٿئي ٿو، اهو ذاتي لاڙو، خود
اڌياس ۽ اود يا آهي.

مايا مت جو نت هيءُ آهي ۽ نه هيءُ دنيا، پاڇن جي ٺهيل
آهي، هڪ لپائيندڙ ڏيکاريو آهي. اسانکي انجي ڄاڻ ٻين ڳالهين ۽
چيزن جي نسبت ۽ وصف بيان ڪرڻ سان ملي ٿي. اسانکي ان
ڪري، محدود نسبتن جي معيار پر رهڻو پوي ٿو. منطقي ڍنگ
جي پاشا ۽ اظهار، نسبت ظاهر ڪرڻ جا وسيلو آهن. برهم يا حق
دليل اندر محدود نه ٿي سگهندو، پر جڏهن ته اسين پنهنجي هستيءَ
جي قانون مطابق ٿي، ٻاهرين دنيا جي ڏيکاريو ۽ پاڇن جي حدن
اندر آهيون، ان ڪري مايا، اڌياس ۽ اود يا، ڇٽڪ اسان جي
جيوت جو قدرتي سڃاڻ ۽ جزو آهن.

شنڪر آچاريه، حق جا نسبتي درجا، جي گڏوڌ پاد خود سڀڪار يا
سي قبولي ٿو. انهن جو سار هيءُ آهي ۽ نه مطلق سچ يا حق جي
پيٽ پر، هيءُ ٻاهرين دنيا جنهن جو اسين حواسن دواران اڻپو
ڪريون ٿا، سا است آهي، پر حواسن دواران پرايل گيان جي
معياري، هيءُ دنيا ۽ انجا ڏيکاريو سڃاڻ ۽ ست آهن.

مطلق هستي يا پورن برهم کي تجربي دواران ڄاڻڻ اسينو ظاهر
ڪندي، شنڪر آچاريه ورور ڪري اها ڳالهه دهرائي ٿو ته ان
پورن برهم کي فقط علم دواران حاصل ڪرڻ ناممڪن آهي. ڪرم
۽ اپاسنا فقط مذهبي وسيلو آهن. ظاهر آهي ته شري شنڪر آچاريه
هتي وديا جي معنيٰ الهامي ڄاڻ يا سنڌڪي ٿو ڪولي.

برهم جي ڄاڻ فقط ٻڌيءَ ۽ اڻپو دواران ٿي پوندي. الياو يا عين
ليقين يا خود پروڙ پنهنجي محسوسيات ڪري ٿئي ٿي ۽ نه ويد
۽ اختيارِي ٻڌڻ يا سمجهڻ مان.

پروڪٽا ڌيان (گبان). ٻاهرين مظاهرن جي ڄاڻ ٿيڻ ڳالهين
 تي مدار رکي ٿي: ڳيالا، گج، گبان. جنهن صورت ۾ حق يا سچ
 انهن لستين ۽ نڪتلتن کان نٿا رو آهي، انڪري دنوي ڏيکاءُ ۽
 انهن جي ڄاڻ، واستو ۽ آسٽ آهي ۽ اود يا ڪري ٿي سٺ پاس
 ٿا. اهي اسان کي واستو روپ کان پري ڪڍي وڃن ٿا.

مٿن ڳالهين مان پڙسڻ آهي تہ آتم حواسن جي ڄاڻ کان مٿي
 آهي، ڇو جو آتما خود ساڳي آهي. حواسن جي ڄاڻ واري جز،
 زمان ۽ مڪان جي ٻڌڻن هيٺ آهي، پر جيئن تہ زمان ۽ مڪان
 جي هستي خود ظاهري ڏيکاون جي سمجهه ۽ سرتيءَ تي مدار
 رکي ٿي، جنهنجو ساڳي يا ڏسندڙ خود آتما آهي، انڪري انهيءَ
 ۾ نہ ذرو بہ شڪ نہ رهيو، تہ آتما ظاهري ڏيکاون واري ڄاڻ کان
 مٿي آهي. سٺ يا ذات کي، انڪري حواسن دواران نہ ڄاڻي سگهو.
 انکي ”ڄاڻڻ“ جي ڪوشش ڪرڻ سان، اسين انکي بيءَ ڪنهن
 ڳالھ سان ٻنڌي، لست ڏيکاري سمجهڻ چاهيون ٿا. مثلاً جڏهن
 جتون ٿا تہ الف، بي وانگي آهي، يا ب آهي، تڏهن درحقيقت
 الف کي، بي جي وصفن ۽ حدن اندر ڄاڻڻ چاهيون ٿا جو خود
 الف نہ آهي. برهم يا آتم کي بيءَ ڳالھ سان نسبت ڏيڻ يا ٻنڌڻ
 ۽ انجي وصفن دواران ڄاڻڻ، خود شڪر آچار به موجب، سٺ
 سڀنڌي آسٽ روپ يا اڌياس آهي. اڌياس چئجي ٿو سٺ کي
 آسٽ جون وصفون ڏيڻ. اڌياس جي اصلي معنيٰ آهي تہ ڪنهن
 نہ شيءِ جو اهو ڏيکاو جو درحقيقت اها نہ آهي. اوڙي جڏهن
 نانگ پاسي ٿي، تڏهن انکي اڌياس چئجي ٿو.

سڀ دنوي شين ۽ مظاهرن باهم گبان، جو اسين راتين ۽ بيصلن
 دواران ظاهر ڪريون ٿا ۽ جنهن ۾ ڪنهن فائل يا ڪرڻا باهم ڪا
 نسبت ڇيل آهي يا انجي وصف بيان ڪيل آهي، سو خود
 مها اڌياس آهي، فاعل ۽ مفعول جي موليٰ ڄاڻي جو هڪ مثال آهي.
 پر اهو بہ سچ آهي تہ جيئن ڪرڻا کي ڪرم يعني فاعل کي مفعول

1
آهن؛ جئن سڀن اوستا جو آزمودو، سڀني جي دنيا لاءِ سچ آهي
انهن جي حقيقت نسبتي آهي، ليڪن مطلق يا پورن آتما، انهن
نسبت جي بندن کان آجي آهي.

گڏوڏ پاد جو انڪري مکيه ويچار آهي، ته دنيا فقط پاڻن جو ڏيکاءُ
آهي ۽ حق يا سچ جو ڪ دنيا کان نرالو آهي، سو پيدا نٿو ٿئي.

شنڪر آچاريه ويچار مت: شنڪر آچاريه گڏوڏ پاد جي
ششن جو به شش هو. هنجي ويچار مت ۾ ويدانتي ويچار، شالدار
چوٽيءَ تي رسيا آهن. فيلسوفيءَ جي سڀني مکيه مسئلن تي چٽي
روشني وڌي آيس؛ انڪري اها فيلسوفي بنا وستار جي لکڻ
ڪري، اڌوري رهجي ويندي. سندس وڌيڪ مکيه متن جو
اختصار هيٺ ڏجي ٿو:-

شري شنڪر آچاريه سوال اٿاري ٿو ته ائين آهي يا نه، ته اسان
جي انيٽر ۾ ڪجهه مڙيوئي آهي جو جسماني سربر کان علحدو آهي
۽ بنيادي آهي ۽ جي ائين آهي، ته ان ”حق“ يا ”آتم“ جي
هستيءَ کان انڪاري ٿي نه سگهيو. ائين چوڻ، ته ”آءُ نه آهيان“،
سو خود ”آءُ“ يا آتم کي ثابت ڪري ٿو. آتم يا حق کان ڪوبه
انڪاري ٿي نٿو سگهي؛ ڇو جو انجو انڪار اها ڳالهه ثابت ڪري
ٿو، ته سندس هستي آهي، جنهنجو انڪار ڪيو وڃي ٿو. ان جو
انڪار ٿي، خود سندس اثبات آهي.

شنڪر آچاريه وڌيڪ دليل ڏوڙائي ٿو، ته آتم کي ”ترڪ“
يا ويچار دواران جا طوطا مهال آهي. دليل خود ”ان آتم“ جو جزو
آهي. ”آتما“ انڪري ري دليل ٺهرايو آهي.

حق يا آتم جي هستي ثابت ڪري، شنڪر آچاريه ”حق“ ۽
ٻاهرين دنيا جي وچ ۾ سنڌو بڻائي ٿو. ڇي حق جنهن صورت ۾
ٻاهرين دنيا جي نسبتن ۽ لاڳاپن جي بندن کان آجو آهي؛ انڪري
اهو برهم يا مطلق سچ آهي.

اهي ٻڌا آسڻ آهن. جوابن ذريعي ائين ڪيل دنيا، ان ڪري
هڪ ”ڏيک“ آهي ۽ اهو ڪنهن نستي سبب نه، اهڙي ئي
حقيقت آهي، جيئن ڪو سڀو اصليت آهي. انهيءَ جو سچ يا
حقيقت، فقط حوالو واري دنيا تي ئي مدار رکي ٿو، يعني جن
حالتن يا واپس مندر واري دنيا ۾، ان جو آزمودو ڪيو ويو آهي.
انسان ”خود“ تي حقيقت آهي جو ائين ڪري ٿو.

گئوڊ پاد بيهجي ڇڏڻ ۾ اهڙو نه چتر آهي، هو سڀن جي
پنڌن تي نه آسڻ لاءِ ڪرڻ جي ڪوشش ٿو ڪري. هُو
سمجهي ٿو ته ڪنهن ٻالو جي آخرين سچ يا حقيقت لاءِ، ان
جي ڪارڻ ڏي وڃڻ سان، اڳين حالتن جي ئي انتها ڪوچ ڪرڻي
پوندي. ڪارڻ جي محدود دليلن، کيس انهيءَ نتيجي تي آندو،
ته ”پيدائش“ ۽ ”ولاش“ خود، هڪڙا ڏيک آهن ۽ حقيقت نه
آهي. سچ يا حق نه پيدا ٿو ٿئي ۽ نه اتي ناستي آهي. سندس
ڪمال، جنهنڪي اسين شين جو آخرين ڪارڻ، پيدائش، ناستي وغيره
چئون ٿا، سي نه آهن ٿي ڪونه. مطابق حق، فقط ”عست“ آهي
۽ الڪي ڪارڻن جي دواران نه سمجهائي سگهيو.

گئوڊ پاد وڌيڪ دليل ڏئي ٿو ته آزهودي جي دنيا ۾، جدا
جدا شين وچ ۾ ”نست“ سندن ذاتي ڪرڻ آهي؛ انڪري جدا
اسين ”نست“ يا لعل جو ويچار ڪريون ٿا ۽ سندن اڪان
چاچيون ٿا، تڏهن انهن لاڳاپن کان جيڪي مٿي آهي، يا جنهن
نست لاڳاپو آهي، انجي هستيءَ کان انڪاري ٿي ٿا سگهون،
حق يا سچ کان انڪاري ٿيڻ سان، اسان کي ٻيون شيون، جهڙي
هستي نسبت آهي ۽ مٿس مدار رکي ٿي، انهن کان به انڪاري
ٿيڻو پوندو.

انهن سندن جي سندن تي، گئوڊ پاد اها محبت ڏيئي ٿو، ته
آلماڻي فقط حق آهي. انڪري سموري مخلوق، انساني بدن
۽ سڀ تحرڪون، ڪنهن محدود معنيٰ اندر ٿي، جائز ۽ اڪدم

گئود پاد ويچار هفت : گئود پاد، ادويت ويدانت جي با ترتيب
 شيڪاريندڙن جو سرومڻي آهي. ادويت ويدانت جا مکيه مسئلا،
 جهڙوڪ: حق جا درجا، برهم ۽ آتما جي سمائتا، ماياول، ائيڙو جي
 لاء گيان ٿي هڪ واحد وسيلو آهي، برهم، سبب وغيره جي بندن
 کان آڇو آهي، پورن سن يا نفى ۽ خيال ۾ اٿل کان ٻاهر ٿي آهي وغيره.
 اهي سڀ هنجي سکيا جا مول ويچار آهن. انساني چيستن ۽ آزمودي
 جي چند چار ڪندي، گئود پاد دليل ۽ وڙائي توڻي خواب ۾ انساني
 آزمودي جون حالتون جاڳرت جي آزمودي کان اڻڙ نه آهن. خواب
 جي دنيا ۾ جن حالتن ۽ وايؤ منڊل ۾ اهي آزمودا ٿين ٿا، سي اهڙا
 سڃا آهن، جهڙا جاڳرت ۾ هن دنيا جا. مثال طور، خواب ۾ پاڻي خوابي
 جيوڙ جي ترشنا بجهائي ٿو جيئن جاڳرت اوستا ۾، اُجايل جي اُج
 پاڻي ٿو لاهي. خواب جي آزمودي کي ڪوڙو سڏڻ، ڇا لاء جو
 حقيقت واري دنيا ۾ خواب جو پاڻي سڄي پڇي اُج ٿو لاهي،
 سو ٿيو نسبت ۽ حالتون نظر انداز ڪرڻ. هرڪو ائيڙو، حالتن جي
 نسبت ۾ ڏسڻ گهرجي، ڇو جو هر هڪ آزمودي جي دنيا نرالي
 آهي ۽ انڪري ڪنهن آزمودي کي سندس وايؤ منڊل ۽ حوالي
 مان ڪٽي نئين دنيا ۾ ٺهڪائڻ ٺهڪائڻ، سچ جي ڳولا نه ٿيندي.
 هن دليلمازي ۽ سان گئود پاد ڏيکاري ٿو، ته شيون جيڪي
 اسين خواب ۾ ڏسون ٿا، سي اهڙيون ست آهن، جهڙيون جاڳرت
 اوستا ۾، هن دنيا ۾ پسون ٿا. حواس ذريعي ائيڙو واري دنيا،
 هن طرح جي اوستا تي آندي ويئي آهي.

هيءَ اسانجو ڌيان، شين جي ذاتي سپاوڙي ڇڪائي ٿو. ڇي
 ڪابه شيءِ پنهنجو ذاتي ڪٺا اهو آهي، نه اها پاڻ ۾ پورڻ هجي،
 جا پنهنجي قدرت موافق هجي، جا عارضي نه آهي، جا پنهنجي
 هستي نٿي وڃائي. سندس لاء حقيقت يا اصليت (Reality)
 جي، اهائي ڪوئي آهي. هن ڪوئي تي گئود پاد چوي ٿو،
 ته سڀئي جسماني شيون آست آهن ۽ خود زمان، ڪان ۽ نسبتون

ٺڪاڪارن جون شاخون ڦٽيون. بادرايڻ رشيءَ جي سولن ۾
چار اڌ ٻاءُ آهن. پهرين اڌ ٻاءُ ۾ ”برهمڙاد“ باب ۾، ويدن جي
جدا جدا بيانن ۾ هڪڙي معنيٰ ۽ مول معنيٰ ڏيکارڻ جي ڪوشش
ڪئي ويئي آهي. ٻئي اڌ ٻاءُ ۾ دنيا جو ايشور ئي ڪهڙو آڌار
آهي ۽ جنو ۽ برهم نسبت ڪي تفصيل بتايل آهن. ٽئين اڌ ٻاءُ ۾
برهم وڌيا بتايل آهي ۽ چوٿين ۾ برهم وڌيا جو عملي مھتر
ڏيکاريل آهي.

هنن سولن جو مکيه خيال شينين ڳالهين ۾ سمايل آهي.
(۱) ويد انا دي آهي.

(۲) آسم سچ، دتلن دوانن يا حواسن جي آزمودن مان نه
حاصل ٿيندو.

(۳) گيان جا ٻه واهڻ آهن:— سرتي ۽ سمرتي. سرتي ۾ اڀيند
اچي وڃن ٿا ۽ سمرتي، پاڳوس ڳٽا، مھاپارم ۽ منو مھراج جي
قانونن کي سڏين ٿا.

(۴) برش ۽ برڪرتي ڪي جدا جدا حيثيتون نه آهن، پر هڪ
ئي حق جا ٻه روپ ۽ مظاهرا آهن.
(۵) برهم حق آهي.

(۶) دنيا ٻار برهم جي اڃا جو مظاهرو آهي.

(۷) دنيا ۾ بياني ۽ فرق جو ڪارڻ ڪرم ئي آهي.

(۸) انساني جيوت لاءِ اوچي ۽ اڇي حاصلات ايشور درشن آهي.

بادرايڻ آچاريه جا سوتر جنکي برهم سوتر ڪري ٿو سڏجي
ٿين جو وستار ۽ شرح گئوباد نالي هڪ ودوان ڪئي ۽ جنهنکي
ويدانت فيلسوفي جو پهريون ٽيڪاڪار يا شرح ڪينڊڙ چون ٿا.
ويدانت فيلسوفي سمجهڻ ۽ خاص ڪري شڪر آچاريه جي
ادويت معنيٰ کي گهڻ ڪرڻ لاءِ ضروري آهي، نه گئوباد، جو
شڪر آچاريه جي گروه ڪوونڊ آچاريه جو نه ڪرو هو، انھا فيلسوفي
ويچار سمجهون ۽ ڇو جو، انهن ويچارن کي ڪماليت ئي وري نه
شڪر آچاريه وسايو.

هن درشن جو اوائلي پاڻو وجهندڙ جڙمڻي هو ۽ ساڳيا، ان جو
ڪي ٽيڪاڪار. ڪمارل پٽ ۽ پريڪار پٽ وري پنهنجون لاڏاڻي
ڪائون، ساڳيا پٽ ٽي اهڙي ڍنگ سان لکيون جو انهن مان
صليت جي خوشبوءِ پيئي اچي ۽ اهي آزاد ۽ علحدا شاستر پيا لڳن.
پنهنجي الهيءَ مٿ جو زوردار ڪنڊن ڪيو آهي جو بڻائي ٿو ته دنيا
قط ڪلپنائڻ ۽ پاڇن جو ڏيکاءُ آهي ۽ منجهس ڪا به حقيقت ڪانهي.
پورو مانسا جي فيلسوفن لاءِ ٿلهي ليکي ائين چوڻ صحيح ٿيندو
هو ان ويچار جا آهن ته جنهن صورت ۾ سموري ”چار“ جو
بنياد، انيو ئي ٻڌل آهي، ان ڪري حقيقي دنيا آزمودي مان
جي اڀري ٿي. هو ان ڪري دليل کان مٿي جا اندر جي ٻوجه
هي جا ڪه ٻوڱ وغيره دواران حاصل ٿئي ٿي، انکان بظ انڪاري
پڻ ٿا ۽ ائين سمجهن ٿا ته دنيا جو، من سان، جنهن دواران ان جي
ٻوجه پوي ٿي، ڪوبه تعلق نه آهي.

پورو مانسا ان ڪري، خاص ڪري نر ايشورواڊي شاستر
هي ۽ اگرچ ان ۾، ويدن ۾ بيان ڪيل ديوتائن جي هستي ثابت
ڪرڻ جي ڪوشش ڪيل آهي، ويدن جي اختيار جي مڃيندي به
ڪمارل پٽ انهيءَ رايي جو نه آهي ته ويد ڪي ايشوري الهام
آهن. الهيءَ هوندي به ڪمارل پٽ ۽ پريڪار پٽ، انهيءَ
مقيد جي جا آهن ته آتما کي بدن جي ٻڌڻن کان آڇو ڪرڻ ممڪن
آهي. انهيءَ لاءِ سندن ڏس آهي، ته نشڪام ٿي ڪرم ڪريو ۽
ٿل جي ڪا به اڇا نه ڪريو. پريڪار پٽ ان ڪري ڪرم کي
ها پرڏان بڻائي ٿو ۽ ڳيان، ان پرڏاڻا کي پهچڻ جو وسيلو ٺهرائي
ٿو. ڪمارل پٽ ڪرم ۽ ڳيان ٻنهي کي همساڙ ڪري ڳيان جي
هميت ڏيکارڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

اٽرومانسا: بادرباط رشيءَ جا سوتر اٽرومانسا درشن جو بنياد
آهن، جتان وري شنگر آچاريه، ياسڪر، يادو پرڪاش، رامانج،
ڪيشو، نيلاڪنت، مادو، بالاديو ولف، وڳيان بڪشو جهڙن

هندستان ۾ ويدانت.

ويدانت فيلسوفيء جا ٻه ڀاڱا آهن. ”اثر مانسا“ ۽ ”پورو مانسا“. مانسا لفظ شروعات ۾ ويدن جي ترجمانيءَ معنيٰ ۾ وپياري کان ڪتب آندو ويندو هو جنهنجي پوءِ معنيٰ ڦري ٿي ”ٻولڻ وپياري“. ان بعد انجو مطلب وڃي بنوسم يا حق جي ذات ثابت ڪار ٿيڪا يا چنڊ ڄاڻ. انهيءَ لحاظ کان اثر مانسا ۽ پورو مانسا، انهيءَ معنيٰ سان ٺهڪي ٿا اچن.

ويدن جو پهريون ڀاڱو، ”منتر“ ۽ ”رهمڻا“ گڏي، ڪرم ڪانڊ جي حصي ۾ اچن ٿا، هن ۾ انسان جا فرض بيان ڪيل آهن. ٻوڙون ڀاڱو جنهن کي ”اُپنيسڊ“ ڪوٺجي ٿو، انکي ”نڀان ڪانڊ“ سڏين ٿا. هن ۾ وري سچ يا حق نسبت ڄاڻ ڀريل آهي. ويدانت لفظ جي معنيٰ آهي، ويدن جو اُتسءَ يعني ويدن جي ٻوڙن ڀاڱي ۾ بٽايل مسئلن ۽ وپياري. اهو ويدن جو ٻوڙون ڀاڱو اُپنيسڊ آهن. اثر مانسا ۾ تهن ڪري اُپنيسڊن جي فيلسوفيءَ جو تس ٿو اچي وڃي. رشي جنمئي پورو مانسا ۾، جنهنکي ڪرم مانسا سڏجي ٿو، فرضن جي فيلسوفي بڻائي آهي ۽ رشي بادرايڻ، وري اثر مانسا ۾ اُپنيسڊن جي ڪوڊ ۽ آتمڪ وپياري جو ورن ڪيو آهي. اثر مانسا ۽ پورو مانسا گڏي، ان ڪري فيلسوفيءَ جو وچور وار تفصيل ڏين ٿا.

پورو مانسا: پورو مانسا جو مول مقصد آهي ”ڌرم“ يعني اخلاقي فرضن جي لباس ڪرڻ. جيتوڻيڪ هن ۾ ”ڌرم“ جي چنڊ ڄاڻ ڪيل آهي ۽ ڪرم ڪانڊ جو پاسو يا ترتيب ڏيکاريل آهي ته انهيءَ ورنن ڪندي، ٻوڙن فيلسوفن ڪمارل پٽ ۽ برڪار پٽ فيلسوفي وپياري اهڙي ته هوشياريءَ سان ڳڻيا آهن جو اها حق يا سچ جي تشييدي چنڊ ڄاڻ بڻبي لڳي.

چاپي ۾ ”مانسا“ جي پدران پڙهو ”مانسا“

وري اهو پنهنجو فرض سمجهندو هو ته کائنات سندس طبيعت
نسبت ڀڄي، پنهنجي خوش خلقي ڏيکاري. مهمانن سان گهڻو
ڪري رواجي ڳالهين تي گفتگو ٿيندي هئي پر سڀ ڳالهيون ڄڻي،
پڇاڙيءَ جو شڪار جي ڳالهه ٻولهي ٿيندي هئي ۽ اها مهمان جي
عزت سمجهي ويندي هئي، ته کيس شڪار جي ٽينڊ ڏجي.
ڪچهري پوري ٿيڻ تي مير صاحب مهمان کي فراس جي آخر
تائين ڇڏيندو هو ۽ ڏاڍي قرب سان موڪلائيندو هو.

اهڙو هو سامي ۽ جو زمانو ۽ سندس وقت جا ماڻهو. سندس
سلوڪن ۾ اسانکي انهن ڳالهين جي ڪا به خبر نٿي پوي. شاه جي
شعر ۾ ٿري ماڻهن جي جيوت، وڻجارن جا سفر، پنڌ پيڇرا، لڪ،
جبل، ڏنگيون، درياھ، ڪينجهڙ جي ڍنڍ ۽ ڪاڪ ۽ ملير،
امرڪوت ۽ پنيور ۽ چار ۽ سومرا ۽ گرنار ۽ پيڄل ۽ سپر سخي، مطلب
ته سموري شعر ۾ سنڌ جي حالتن جو ذڪر ملي ٿو. سامي صاحب
اندر جي کوچ ڪئي آهي. سندس شعر ۾ سندس وقت جي حالتن
جو ڪوبه ذڪر ڪونهي. ڀل ته ماڻهو امرتسر يا هردوار ۾ وينو
هجي يا قنڌار ۽ ڪابل ۾ ڏيرو هجيس پر جي آتما ۽ آتما سان
تعلق رکندڙ ڳالهيون ڪندو، ته اهي ائين ئي بيان ڪندو جيئن سامي ۽
ڪيون آهن. هن سبب سندس وقت جي حالتن جو ذڪر مختصر
طور ڏنو ويو آهي.

ڪيل اهوئي جا نندرسٽيءَ نسبت سوال پڇيندا هئا ۽ اهڙي گڏجاڻي
 امنڙ جي هڪ مکيه ماڻهوءَ سان نه، پر جنهن ستن سان گيندي هئي،
 جنهن ۾ ڪافي وقت لڳندو هو. بس، پوءِ نه سڀني جي وڃڻ مهل
 کي گهوڙي تي چاڙهي امير وٽ وٺي ايندا هئا. امير جي درٻار
 وٽ پهچڻ شرط، پنجاهه سپاهي گهوڙي جو وڪيب جهلندا نه مهل
 عزت سان ٻٽ تي ٻس رکي. ٻيڙ وڪڻ شرط سڀيئي چوٽا ”بسر الله“
 ڪي امير پوءِ درٻار جي در تي هوندا هئا، جن مان هڪ مهل
 جو هٿ وٺي کيس اندر نيندو هو. مهل ڪي پنهنجو ٻوٽ يا جتي
 در جي ٻنهي وٽ لاهڻي پوندي هئي. اندر هڪ وڏو هال هوندو
 هو، جنهن ۾ سواءِ هڪ چار پائيءَ جي بيو ڪوڊ ڦرلڇڙ نه هوندو هو.
 هال ۾ سهڻا ايراني فراس وڇايل هوندا هئا. چار پائيءَ تي مڇل
 ۽ اڻس جا طول ۽ وهڻا هوندا هئا، جن تي سهڻي ۽ پوشاڪ ۾ مير
 صاحب ٽيڪ ڏبو آرام سان ويٺو هوندو هو. مهل جي اچڻ تي
 مير صاحب سان پاڪر پائي ملندو هو ۽ ساڳيا سوال ”ادا خوش آن،
 جڳو پلو، ٿاڙو ٿڪڙو، خوش، ڏاڍو خوش، بار پچار نه خوش ٿي“
 وغيره پڇيا ويندا هئا. نه فقط مير صاحب، پر سندس وڃڻو
 چمڪي نه مکيه ماڻهو هوندا هئا، انهن سڀني سان مهل ڪي اهيءَ
 لهوئي ملڻو پوندو هو. انگريزي سبلانين، ميرن ۽ بلوچي سردارن
 جي ٿولھ جو ذڪر ڪندي چيو آهي ته، ”سندن پاڪون مان
 کين خاص مزو نه ايندو هو. درٻاري پنهنجي ساريءَ مٿو ڪيل
 پوشاڪ ۾ ايندا هئا. مير صاحب جي هر هڪ گڏي ۽ اک جي
 اشاري جي پوئاري ٿيندي هئي. سندس جي ڇوٽو جي اولڏو
 ٿي پوي نه ڏهر جڻا اهو لاري سڌو ڪندا هئا. سندس گڏو
 ۾ ڪو لٽ ساوڻو وجهڻو هجي نه ڪڪ کان وڌيڪ اهو چوٽا ۽
 ۽ سندس بدن جي هر هڪ عضوي جي چرٻڙ تي ”بسر الله“ جو
 ٽهڪو ٻو پوندو. مهل جي گڏو ۾ ڪٿي ڪا ٻلڪ چپ ٿي،
 نه مير صاحب ڏاڍي تيار سان وري پڇندو ته ”خوش“. جيڪڏهن
 مهل چوڌاري نظر ورائيندي ڪنهن امير ڏي ٺهاريڻو هوندو

هو. وچ ايشيا جي واپار لاءِ، جيتري شڪارپور کي اهميت هئي،
اهڙي ئي ڪنهن به شهر کي نه هئي. شڪارپوري صراغن جو ڏاڍو زور
هو. سنڌو نديءَ کان ڪشمپين سمند تائين سندن ڌرتي لپتيءَ جو
اثر هو. شڪارپور هن ڌرتي لپتيءَ جو مرڪز هو. قنڌار کان قافلا
بسمبر ۽ جنوريءَ ڌاري ايندا هئا ۽ مارچ ڌاري نڪري ويندا
هئا. مارچ کانپوءِ بيباڻن جي گرمي ۽ سخت آب هوا سبب اچ وڃ
ڪانه ٿيندي هئي.

وقت جا ماپ، ٽوين، ڪاسن، ۽ خراڻن ۾ ٿيندا هئا. زمين جي
ماپي لاءِ وري گھڻن ۽ جريبن واري جدول هئي. ڪمپنيءَ جي
رپتي کي، ڪلدار ڪوٺيندا هئا.

سنڌ جي ماڻهن جي خوش خلقي ۽ مهمان نوازي مشهور هيون.
سادا سودا، صاف ۽ نيڪ سنڌي، جڏهن هڪ ٻئي کي گڏ ٻا هئا،
تڏهن پاڪر پائي، کاڌي ساڄي ڪلهي سان لڳائي، وري کائي
طرف ڪٽي، اهڙيءَ اڪير سان ملندا هئا، جو چٽڪ سالن جا وڇريل
مليا آهن. ملڻ وقت ڪئين نه سوال پڇيندا هئا. ڇي ”ادل خوش
آن، چڱو پلو، تازو ٽڪڙو، خوش، بالڪل خوش. ٻار ٻچا نه خوش
ٿيئي، ٽالپون مينهون، ڍور ڍڳا - سڀ خوش آهيون.“ وغيره وغيره.
سندن خوش خلقيءَ جي ساراهه سيني سيلانين ڪئي آهي. ٽالپرن
۽ ميرن جي درٻار جو ڏاڍو سهڻو بيان ڏنو اٿس. جڏهن ڪو ملاقي
ايندو هو ته حاڪم جي پاران قلعي کان ڪجهه پنڌ تي، سندس ٻارون
چاليهه يا پنجاهه پيادا ۽ گهوڙا سوار کيس وٺڻ ويندا هئا، جن کي
”پيش خدمت“ چوندا هئا. انهن جا مکيه ماڻهو ميرن جا دوست
يا خاص خادم هوندا هئا. جهڙي قسم جو ماڻهو هوندو هو، اهڙي
قسم جا ”پيش خدمت“ موڪليا ويندا هئا. مهمان جڏهن هنن
کي ڏسڻ ايندو هو، ته سڀيئي گهوڙا ڊوڙائي يا ڊڪون پائي،
وڃي کيس گڏ ٻا هئا. پوءِ نه قرب سان چڪي، کيس گهوڙي تان
لاهيوندا هئا ۽ کيس ورائي ويندا هئا. مکيه مکيه ماڻهو کانئس هتي ذڪر

رونگرنگي ڪپڙو، جنهنڪي ”زير“ چوندا هئا. انگريزي
 ست جو مشين تي نڪتل ڏاڍو وڏي انداز ۾ ايندو هو، جنهن مان
 وري سٺو ڪپڙو ٺهندو هو. رواجي سادو سوئي ڪپڙو، يا نه
 مارواڙ مان ايندو هو يا اتي جي آڏاڻن کي سنڌ ۾ ٺاهيندا هئا.
 غريب غريبو اهو ڪپڙو پائيندو هو. شاهوڪار، انگريزي مليل پٺ
 واريون پائيندا هئا. سوئي ۽ ريشمي، ڏاڳي مان ٺهيل نئي جون لونگيون
 سڀ کي پسند هيون. بالي (مارواڙ)، جيسلمير، بهاولپور ۽ پنجاب
 سان واپار کي ڪا خاص اهميت ڪانه هئي. خراسان، جنهن ۾ قندار
 ۽ هرات وغيره جو طرف اچي ويو، اتان وري دوتون ۽ رنگ
 ايندا هئا. ساڪ جنهنڊا گهڻي ٺهون هئا، سا پڻ خراسان مان
 ايندي هئي، جهڙوڪ نئي، دريائي، ڪوڪئي، چلو وغيره. ڪجهه
 ڇو هڪ سهڻو قسم، جنهن مان پٺ پٺو هو ۽ جنهنڪي ”نرما“
 چوندا هئا، سو پڻ خراسان مان ايندو هو. ايران جي طرف کان
 امشاپور جي کاڻين مان هڪ قسم جو پٺ، جنهنڪي ”پروڙ يا فبروڙي“
 چوندا هئا، ان کي گسائي، لسو ڪري، ان سان ٻارڻ سينگاريندا
 هئا. غريب چاهي شاهوڪار اهو پسند ڪندا هئا. . . .

سنڌ جو روانگي واپار ٿورو هرو ڇانورو، گيهه، آفيم، لڻ،
 جهڙو، سڪل مڇي وغيره جي ديلٽا جي بندرن ۽ ڪراچيءَ کان
 ٻاهر ويندا هئا. خراسان کان جيڪي شيون اينديون هيون، انهن
 جي بدلي کن لڻ، ڪجهه سادو ڪپڙو، ساڪ مان ٺهيل شيون،
 لوڻ، شورو وغيره موڪليندا هئا. سنڌ جو روانگي واپار اُتر ڏي
 گهڻي قدر قندار طرف هو، جنهن لاءِ شڪارپور جو شهر ۽ سندس
 هوشيار ۽ جست هيدو واپاري جوابدار هئا. ڪراچيءَ مان پڻ هندن
 جي سرچوشي ڪري روانگي ٿيندي هئي. لاڙ مان شيون اُن
 ئي لڏائي، راکا پاڙي ڪري، پنهنجن يا ٽيهن ڏينهن جي اڪليف
 گاڏر مسافريءَ بعد، قافلا شڪارپور پهچندا هئا، جان وري جاڳو
 رستا لتاڙي، وڃي خراسان پهچندا هئا. شڪارپور شهر خراسان لاءِ در

حڪومت هلائڻ لاءِ اميرن هيٺان نائيب هئا، جنکي ڪاردار ڪوٺيندا هئا. هنن جي هيٺان ٻيا نائيب هئا، جنکي منشي چوندا هئا، جي گهڻو ڪري هندو هوندا هئا. هنن تي اهو ڪم هو ته جتي ملڪ جا ٽڪر مقاطعي تي نه ڏنا ويا آهن، انهنجو حساب ڪتاب برابر رکن. شهر ۾ پوليس جو انداز گهٽ هو. اٽڪل ڏهه يا ٻارهن پوليس وارا هوندا هئا. چوري پڪڙڻ جو نمونو به عجيب هو. چوريءَ جي حالت ۾ پيرو ڪيون ويندو هو ۽ جنهن ڳوٺ يا پاڙي ۾ پيرا اچي پورا ٿيندا هئا، چوريءَ جي جوابداري ان ٽڪري تي هئي. سڄي لٽي کان ٿورو پوءِ سڀني شهرن جا دروازا بند ڪيا ويندا هئا. انڪري رات جو مسافري گهڻو ڪري ڪانه ٿيندي هئي. هر هڪ شهر مٿان ڪوٺوال هوندو هو، جنهنجي حوالي پوليس هئي. هو پنهنجي ننڍي ڪچهري ڪندو هو، جتي نئين نئين گناهين لاءِ، اتي چوڻي سزا ڏيندو ويندو هو. انصاف جو سرشتو ڪاردارن جي هٿ ۾ هو. سندن قاعدو، قانون ۽ سزائون قرآن شريف جي بتايل اصول موافق هيون. سمجهاڻي مٿي يا قاضي ڏيندا هئا. هيٺين عملدارن جي ڏنل سزائن تي حاڪم جي درٻار ۾ اپيل ٿي سگهندي هئي.

واپار بنسبت مٿي چئي آيا آهيون، ته اهو سڄو هندن جي هٿ ۾ هو. هتي مختصر طور سنڌ ۾ آمدني ۽ روانگيءَ جون مکيه شيون ڏجن ٿيون، جي ڏيکارينديون، ته هندو ڪيتري قدر چٽاڪشي ڪندا هئا.

گجرات ۽ مارواڙ مان ڪپهه، ٿلهو ڪپڙو، سلڪ جو ڪپڙو ايندا هئا ۽ بهاولپور ۽ ملتان مان سلڪ جون شيون ۽ اتر اولهه مان سلڪ، رنگ، دوائون، سڪو ميوو، گهوڙا وغيره ۽ ڪڇ مان عاج، گجرات ۽ ملبار جي ڪنارن مان ڪاٺ. بمبئيءَ جي طرف کان وري انگريزي شيون، جهڙوڪ مڇمل، پشمي ڪپڙا، پٻار جو سامان، مصالحا ۽ ڌاتو وغيره. ڪپڙن ۾ هئا، چيٽون، ڪڙڪو ۽ سونڀ

تي ٻيٺ لڳ ڀڳ ساڳيو محصول هو. هن کانسواءِ، شهر جو آڪٽرءِ
 محصول هو. محصول بستگي، ياروڌائي جي وٽس سارو ٿيندي هئي.
 خريد فروخت تي وري هڪ ئي ڊل هئي، جنهن کي ٽرازو چوندا
 هئا. ٽرازو معيشت جا ٽرازيءَ سان تعلق رکي. شراب يا ٻين نشي
 عي شن وڪڻڻ لاءِ، لبس هوندو هو. دڪاندارن ۽ هنرمندن کي
 ٻيٺ (Capitation Tax) سر بستگي ڏيڻي پوندي هئي. ماڻهي
 پنهنجي پيدائش جو ٽيون حصو، سرڪار ۾ ببار بندو هو ۽ هر هڪ
 پٽ پالڻو پٽ، ڪا مٿو ڪيل رقم، ادا ڪندو هو. به ڏيڻون ڪڏهن
 پنهنجو ڪو اڪرار عدالت ۾ ڪڍي وينديون هيون، تڏهن سرڪار
 واري رقم جو چوڻون حصو، سرڪار کي ڏيڻو پوندو هو. هندو هن
 ڪري خانيگي طرح، امانت کي پسند ڪندا هئا. ڪڏهن ڪنهن
 ڏر ۾ ناراضو هوندو هو ته اها وري ان فيصلي تي سرڪاري
 اپيل ۾ ويندي هئي. هنن ڳالهين هوندي ر، ائين چئي سگهجي ٿو، ته
 ان وقت جي حالتن پٽاندو، مشرق ۾ ڪنهن نه هئڻ کان بهتر ڊلن
 جو سرشتو ڪونه هو. واپار تي ڊلن جي چٽي گهڻي هوندي هئي.
 المي، جي وقت جا شاه، هندو واپارين کي همٿائين ها ۽ ڊلن جو
 بوجھ گهٽ ڪن ها، ته ماڻڪ وڌيڪ سائو ۽ پاڳڙو پڙهي ها. هنن
 لڪيئن هوندي پٽ شڪار، پور جا شاهوڪار، خرچ ڪائي بعد
 اٽڪل ويهه سيڪڙو نشو وڪندا هئا. هندو، اڪري هنن لڪيئن
 ۽ چئين دولدي ر، ماڻڪ کي جهٽيا پيا هئا ۽ پنهنجي شاهوڪاري
 ڪوشش ڪري لڪائيندا هئا.

(Farms) زمينن کان ڊلون اڳاڙڻ جي تڪليف کان چٽو لاءِ
 زمينون مثاطعي تي ڏنيون وينديون هيون ۽ انهن مثاطعدارن کي
 سردار ڪوٺيندا هئا. سردار وري هارين کان ڪم وٺندا هئا ۽ انهن
 کي پيڙهندا هئا. غريب و عيس کي ڪوبه داد ڏيڻ وارو ڪونه هو
 جو جو، حاڪم جنهن کي سردار کان مٿو رقم وٺڻي هئي، سو سندس ئي
 پاسو ڪندو هو.

هيون. انعامي زمينن ۽ جاگيرون ۾ تفاوت هيءَ هو، ته جاگيرون ڪنهن خاص فرض يا شيوائن ادا ڪرڻ لاءِ ڏنيون وينديون هيون پر انعامي زمينن سا اهڙو ڪوبه شرط لاڳو نه هو. فقط انعامي زميندار وقت بوقت درٻار ۾ اچي، پنهنجون سيندون پيش ڪندا هئا، جي تپاسي، وري انهن کي موٽايون وينديون هيون. هيءَ پشت به پشت ان گهراڻي کي ڏنيون وينديون هيون. هنن کانسواءِ، ٻيون هر قسم جون ڍلون، اميرن ۽ نالچرن جي ملڪيت سمجهيون وينديون هيون، جن ۾ پيو ڪوبه دخل نه ڏيندو هو.

زمينن تي ڏيل بستگيءَ جو سرشتو زمينداري هو. جيڪو زمين آباد ڪرڻ چاهي، تنهن کي حاڪم کان زمين نسبت ”پتو“ وٺڻو پوندو هو، جو هڪ قسم جي گرمٽ يا اقرار نامو هو. هن موجب ڪن شرطن تي ڪنهن خاص مدي لاءِ زمين آباد ڪرڻ جو حق ان ماڻهوءَ کي عطا ڪيو ويندو هو. سرڪاري حصو، گهڻو ڀاڱو جنس ۾ ئي ورتو ويندو هو. اهي زمينون، جي نديءَ جي ڀر واريون هيون ۽ جنگي آباديءَ لاءِ، پاڻي، بنا ڪنهن ڪٽراڳ جي هڪدم ميسر ٿي سگهندو هو. انهن کان پيدائش جو ۱/۵ حصو، جيڪي نديءَ کان ڪجهه پري هيون ۽ جنگي پاڻي واهن يا چرخين دواران ملندو هو، انهن کان پيدائش جو ٽيون حصو، ۽ زمينون جي صفا غير آباد جهنگل هيون، انهن کان پيدائش جو پنجون حصو ورتو ويندو هو. هن کانسواءِ ٻيون به ڪي ڍلون يا چوڻگيون هيون. نار تي محصول، جنهنجي ڪٽ هئي، ته نار هلائڻ لاءِ هڪ ڍڳو ٿو ڪم اچي يا به، يا هٿ سان ٿو ڪاهيو وڃي. ان کانسواءِ هارين کي به ڪجهه ڏيڻو پوندو هو، وغيره.

باغ، ڪچور جا وڻ وغيره، انهن تي به ڪجهه ورتو ويندو هو. حڪومت کي، ٻي ڪمائي وڻج واپار مان ٿيندي هئي. شين جي آمدليءَ ۽ روانگيءَ تي به محصول هو. ڪراچي بندر تان جڏهن شيون اندر اينديون هيون، تڏهن انهن تي محصول پوندو هو. اهو اٽڪل مال جي قيمت جو ۶ سيڪڙو هوندو هو. مال جي روانگيءَ

سندھ ۾ حڪومت جو سرشتو

سنڌي حڪومت جو سرشتو، ملٽري خودمختياريءَ وارو هو، جنهن جو بنياد جاگيرداري سرشتو هو. اهو هن سرشتي جا مک هو ۽ زمين جا مالڪ هو. هر هڪ بلوچي سردار کي انهيءَ شرط تي جاگير مليل هئي، ته ضرورت وقت هو وفاداري ڏيکاري، اچي حاڪم جو ٻانهن بيلي ٿي بهيندو ۽ ڪو مٿس انداز ماڻهن جو، جهڳو هي ميدان ۾ آڻيندو. هن طرح ملڪ جو ڳچ حصو وراهل هو ۽ نواب ۽ سردار ههڙي حڪومت کي برقرار رکڻ ۾ چاهه وٺندا هئا. نواب ۽ سردار پنهنجي ماڻهن ۽ قوم مٿان ضابطو رکندا هئا ۽ پنهنجي ماڻهن کي پاليندا ۽ کائيندا هئا. قوم سندن تابع هوندي هئي. پاڻ، موقعي ٻڌائيندو، درٻار ۾ وڃي حاڪم سان سڏ ۾ سڏ ملائيندا هئا. حاڪم پنهنجيءَ ۾ ٿي پورا هئا ۽ سردارن ۽ نوابن هي خاص رکندا هئا. واپار ۽ ڏنڌو هندن جي ئي مهيت ۽ چٽاڪيءَ سبب هلندو هو.

سولجر جو بگهار، اٽڪل ۳ آنا (3d) روزو ۽ گهوڙو پٿور جو بطور. هنن کي الحاج وغيره سستي اگهه ٿي ملندو هو. سنڌ جي لشڪر جو تعداد اٽڪل ۵۰ هزار هو. حاڪم هي اردليءَ ۾، گهڻائي سولجر هوندا هئا جنکي ٿڌ ٺاڻي بدوان، ٺهيل اٽڪل کاڌو ملندو هو. جدا جدا قومن ۾، وقت به وقت جهيڙا پيا ٿيندا هئا، جي امانت دؤاران تبصلي ڪيا ويندا هئا ۽ ضرورت جي حالت ۾، اميرن کي سڏيندا هئا، جنجو فيصلو آخريين سمجهيو ويندو هو. هن طرح اندرونون انتظام چڪو هلندو هو.

هن کانسواءِ حاڪم زمينون انعام طور ٻڌ ڏيندا هئا. جهڳو ماڻهو حڪومت سان مصيبت وقت وفاداري ڏيکاري، ٻانهن بيلي تي بهيندا هئا، انهن کي اهي زمينون انعام طور ڏنيون وينديون.

هيون. انعامي زمينن ۽ جاگيرون ۾ تفاوت هجي ۽ هو، نه جاگيرون
ڪنهن خاص فرض يا شيوائن ادا ڪرڻ لاءِ ڏنيون وينديون هيون
پر انعامي زمينن سا اهڙو ڪوبه شرط لاهڻ نه هو. فقط انعامي زميندار
وقت به وقت دربار ۾ اچي، پنهنجون سندون پيش ڪندا هئا، جي
پاسي، وري انهن کي موٽايون وينديون هيون. هي ۽ پشت به پشت
ان گهراڻي کي ڏنيون وينديون هيون. هنن کانسواءِ، ٻيون هر قسم
جيون ڏيون، اميرن ۽ ناليورن جي مالڪيت سمجهيون وينديون
هيون، جن ۾، ٻيو ڪوبه دخل نه ڏيندو هو.

زمينن تي ڍل بستگي ۽ جو سرشتو زمينداري هو. جيڪو زمين
آباد ڪرڻ چاهي، تنهن کي حاڪم کان زمين نسبت ”پتو“ وٺڻو
پوندو هو، جو هڪ قسم جي گهرت يا اقرار نامو هو. هن موجب
ڪن شرطن تي ڪنهن خاص مدي لاءِ، زمين آباد ڪرڻ جو حق
ان ماڻهوءَ کي عطا ڪيو ويندو هو. سرڪاري حصو، گهڻو ڀاڱو جس
پر تي ورتو ويندو هو. اهي زمينون، جي نديءَ جي ڀر واريون هيون
۽ جنگي آباديءَ لاءِ، پاڻي، بنا ڪنهن ڪتراڻ جي هڪدم ميسر ٿي
سگهندو هو. انهن کان پيدائش جو ٽي حصو، جيڪي نديءَ کان
ڪجهه پري هيون ۽ جنگي پاڻي واهن يا چرخين دواران ملندو هو،
انهن کان پيدائش جو ٽيون حصو ۽ زمينون جي صفا غير آباد جهنگل
هيون، انهن کان پيدائش جو پنجون حصو ورتو ويندو هو. هن کانسواءِ ٻيون
به ڪي ڏيون يا چونگيون هيون. ٺار تي محصول ۽ جنهنجي ڪٽ
هئي، نه ٺار علائق لاءِ هڪ ڊڳو نوڪر اچي يا به، يا هٿ سان ٿو
ڪاهيو وڃي. ان کانسواءِ هارين کي ٻن ڪجهه ڏيڻو پوندو هو، وغيره.

باغ، ڪچور جا وڻ وغيره، انهن تي ٻن ڪجهه ورتو ويندو هو.
حڪومت کي، ٻي ڪمائي وڻج واپار مان ٿيندي هئي. شين جي
آبدليءَ ۽ روانگيءَ تي ٻن محصول هو. ڪراچي بندر تان جڏهن
شين اندر اينديون هيون، تڏهن انهن تي محصول پوندو هو.
اهو اڪل مال جي قيمت جو، ۶ سيڪڙو هوندو هو. مال جي روانگيءَ

سندھ ۾ حڪومت جو سرشتو

سنڌي حڪومت جو سرشتو، ملٽري خودمختاريءَ وارو هو، جنهن جو بنياد جاگيرداري سرشتو هو. اسر عي سرستي حاڪم هوا ۽ زمين جا مالڪ هوا. هر هڪ بلوچي سردار کي انهيءَ شرط تي جاگير مليل هئي، ته ضرورت وقت هوفاداري ڏيکاري، اچي حاڪم جو ٻانهن بيلي ٿي بيهندو ۽ ڪو مقرر انداز ماڻهن جو، جنگ عي ميدان ۾ آڻيندو. هن طرح مالڪ جو ڳچ حصو وراهيل هو ۽ نواب ۽ سردار هڙي حڪومت کي برقرار رکڻ ۾ چاهه وٺندا هوا. نواب ۽ سردار پنهنجي ماڻهن ۽ قسوم مٿان ضابطو رکندا هوا ۽ پنهنجي ماڻهن کي پاليندا ۽ کائيندا هوا. قوم سندن تابع هوندي هئي. پاڻ، موقعي پٽائون، درٻار ۾ وڃي حاڪم سان سڏ ۾ سڏ ملائيندا هوا. حاڪم پنهنجيءَ ۾ ئي پورا هوا ۽ سردارن ۽ نوابن عي خاص رکندا هوا. واپار ۽ ڏنڌو هندن جي ئي مهيت ۽ چٽاڪشيءَ سبب هلندو هو.

سولجر جو بگهار، اٽڪل ۳ آنا (3d) روز هو ۽ ٿورو پٿر جو بطور. هنن کي انساج وغيره سستي اگهه ٿي ملندو هو. سنڌ عي لڪر جو تعداد اٽڪل ۵۰ هزار هو. حاڪم عي ارڏائيءَ ۾، ٿيڻي سولجر هوندا هوا جنکي ٿڌ ناڻي بدولن، ٺهيل اُڪيل کاڌو ملندو هو. جدا جدا قومن ۾، وقت نه وقت جهيڙا پيا ٿيندا هوا، جي امانت دواران فيصل ڪبا ويندا هوا ۽ ضرورت جي حالت ۾، اميرن کي سڏيندا هوا، جنجو فيصلو آخر ٻن سمجهيو ويندو هو. هن طرح اندرونون انتظام چڱو هلندو هو.

هنن کانسواءِ حاڪم زمينون العام طور ٻڌ ڏيندا هوا. جيڪي ماڻهو حڪومت سان مصيبت وقت وفاداري ڏيکاري، ٻانهن بيلي ٿي بيهندا هئا، انهن کي اهي زمينون العام طور ڏنيون وينديون

امي زمينن ۽ جاگيون ۾ تفاوت هيءُ هو، ته جاگيون
 ۾ فرض يا شيواڻن ادا ڪرڻ لاءِ ڏنيون وينديون هيون
 مينن سا اهڙو ڪوبه شرط لاڳو نه هو، فقط انعامي زميندار
 ۽ دربار ۾ اچي، پنهنجون سندن پيش ڪندا هئا، جي
 ي انهن کي موٽايون وينديون هيون. هيءُ پشت به پشت
 ڪي ڏنيون وينديون هيون. هنن کانسواءِ، ٻيون هر قسم
 ۾، اميرن ۽ ناليورن جي ملڪيت سمجهيون وينديون
 ۾، ٻيو ڪوبه دخل نه ڏيندو هو.

تي ڏيل بستگيءَ جو سرشتو زمينداري هو. جيڪو زمين
 چاهي، تنهن کي حاڪم کان زمين نسبت ”پٽو“ وٺڻو
 ، جو هڪ قسم جي گرمي يا اقرار نامو هو. هن موجب
 تي ڪنهن خاص مدي لاءِ، زمين آباد ڪرڻ جو حق
 کي عطا ڪيو ويندو هو. سرڪاري حصو، گهڻو ڀاڱو جنس
 ويندو هو. اهي زمينون، جي نديءَ جي ڀر واريون هيون
 ٻاڏيءَ لاءِ، پاڻي، بنا ڪنهن ڪٽراڳ جي هڪدم ميسر ٿي
 و. انهن کان پيدائش جو ۱۰ حصو، جيڪي نديءَ کان
 ٻ هيون ۽ جنهن پاڻي واهن يا چرخين دواران ملندو هو،
 پيدائش جو ٽيون حصو، ۽ زمينون جي صفا غير آباد جهنگل
 کان پيدائش جو پنجون حصو ورتو ويندو هو. هن کانسواءِ ٻيون
 چونگيون هيون. ٿار تي محصول ۽ جنهنجي ڪٽ
 لاءِ هڪ ڍڳو ٿو ڪم اچي يا به، يا هٿ سان ٿو
 انسواءِ هارين کي ٻڌ ڪجهه ڏيڻو پوندو هو، وغيره.

۽ وغيره، انهن تي ٻڌ ڪجهه ورتو ويندو هو.
 ئي وڻج واپار مان ٿيندي هئي. شين جي
 ٻڌ محصول هو. ڪراچي بندر تان جڏهن
 ۾، تڏهن انهن تي محصول پوندو هو.
 ۾، سيڪڙو هوندو هو. مال جي روانگيءَ

سندھ ۾ حڪومت جو سرشتو

سنڌي حڪومت جو سرشتو، مٿي جي خودمختياريءَ وارو هو، جنهن جو بنياد جاگيرداري سرشتو هو. امير هن سرشتي جا مکيه هئا ۽ زمين جا مالڪ هئا. هر هڪ بلوچي سردار کي انهيءَ شرط تي جاگير مليل هئي، ته ضرورت وقت هو وڌاري ڏيکاري، اچي حاڪم جو ٻانهن بيلي کي بيهندو ۽ ڪو مقرر انداز ماڻهن جو، جنگ جي ميدان ۾ آڻيندو. هن طرح مالڪ جو ڳچ حصو ورتايل هو ۽ نواب ۽ سردار هڙي حڪومت کي برقرار رکڻ ۾ خاص وڌندا هئا. نواب ۽ سردار پنهنجي ماڻهن ۽ عسور مٿان ضابطو رکندا هئا ۽ پنهنجي ماڻهن کي پاليندا ۽ کائيندا هئا. قوم سندن تابع هوندي هئي. بار، موقعي پٽائون، دربار ۾ وڃي حاڪم سان سڌ ۾ سڏ ملائيندا هئا. حاڪم پنهنجيءَ ۾ ئي پورا هئا ۽ سردارن ۽ نوابن جي خاص رکندا هئا. واپار ۽ ڏنڊو هندن جي ئي متعلق ۽ چاڪشيءَ سبب هلندو هو.

سولجر جو بگهار، اٽڪل ۳ آڻا (3d) روزو هو ۽ ٽهري سوار جو ٻيڙو. هنن کي اناج وغيره سستي اڻهه ٿي ملندو هو. سنڌ جي لشڪر جو تعداد اٽڪل ۵۰ هزار هو. حاڪم جي اراديءَ ۾، گهڻي سولجر هوندا هئا جيڪي ٿڌ ٺاڻي بدوان، اهيل اڪيل کائڻ ملندو هو. جدا جدا قومن ۾، وقت ۾ وقت جهڙا ٻيا ٿيندا هئا، جي امانت دوانن فيصل ڪيا ويندا هئا ۽ ضرورت جي حالت ۾، اميرن کي سڏيندا هئا، جيتوڻيڪ فيصلو آخر ۾ سنهڙو ويندو هو. هن طرح اندروني انتظام چڱو هلندو هو.

هن کانسواءِ حاڪم زمينون انعام طور پڻ ڏيندا هئا. جيڪي ماڻهو حڪومت سان متعلق وقت وڌاري ڏيکاري، ٻانهن بيلي ۽ سوندا هئا، انهن کي اهي زمينون انعام طور ڏنيون وينديون

مان ڪي ميرون جا داد لا ۽ حال محرم هوا ۽ ميرون جو پنهنجي گهر جي پاتين کان به منجهن وڌيڪ وشواس هو. هنن مان ڪي آڻر يڪن نواسي هوا، جنڪي شيدائي ڪري سڏيندا هوا.

سنڌ جي رهاڪن جي خوش خلقي ۽ مهمان نوازي مشهور هيون. پنک ۽ گانگي جو رواج هو. تماڪو جو واهيو هو. حقو هر لاڏ لو هو. واپيو ۽ ديوان پنهنجي دڪان يا اوطاق تي حقو چڪيندا هوا جنهن جو نر ڏگهو اڪل ۱۲ فوٽ لمبو هوندو هو. ٻاوپي ته هن ڪم لاءِ خورزين کڻندا هوا، جنهن ۾ حقي چڪڻ جون شيون به کڻندا هوا.

بعشي ڪي ڏينهن هندو هو ۽ جيڪي رعيت جا ماڻهو، هندو
 چاهي مسلمان، هن ۾ ڀاڳ وٺندا هئا، انهنجو ڏنڌو ڌاري، سڀ
 ڇڏ. ڪن هن ڪم لاءِ پاڻي به نه ملندي هئي.

حڪم شڪار ڪرڻ کي ايتري اهميت ڏيندا هئا جو
 جيڪڏهن ڪو ٻڙ ٻي ايلڇي يا مهمان، حڪومت جي ڳالهين
 تي سائن خيالن جي ڏي وٺ ڪرڻ ايندو هو، تڏهن اها ڪشڪر
 پوري ڪري، ڪن ٽينڊ ڏيندا هئا، ته اسان سان شڪار ٿي هاو.
 پوشاڪ به خيال کان، هندن ۽ مسلمانن جي پوشاڪ گهڻو
 ڪري ساڳي هوندي هئي. سرڪاري نوڪريءَ ۾ نه ٻئي پٽڪو
 ٻهريندا هئا ۽ ڏاڙهي رکائيندا هئا. ڊگهو ٻريءَ سان ٻهراڻ ۽ شلوار،
 ڌڙيءَ جي ٽوپي، رنگبرنگي يا ڊگهو مڇراڻو ٽوس، عام پوشاڪ هئي.
 وائيا ۽ ڊڪاندار، ڌولي، الڪو ۽ بوجي نه ٻهريندا هئا.

ڪاڏو نه پنهين جو گهڻو ڪري ساڳيو هوندو هو. هندو گوشت
 ٻڻ کائيندا هئا، ٻڪر ۽ گهٽي جو. مسلمان سونڀر جو گوشت نه
 ڦوڻائيندا هئا. ڄڻ هندن لاءِ ڪانءِ جو گوشت حرام آهي ٿين مسلمان
 لاءِ سونڀر جو. هندو ڪانءِ کي مالا سمجهي ٿو ۽ مسلمان سونڀر کي
 هڪ غليظ جانور.

ٻولي سڀ سنڌي ڳالهائيندا هئا. سرڪاري لکپڙهه پارسيءَ
 ۾ ڪئي ويندي هئي. سنڌي ٻولي هندو خدا آبادي لپيءَ ۾ لکندا
 هئا. بلوچ ٻيجهڙي آبپاشا ۾ ڳالهائيندا هئا جڏهنچي مشاهف لکڻ پڻ
 انگلن جي پستوءَ سان ئي لکي.

سنڌ ۾ ٻانهپ جو ڪي ڪندڙ رواج هو. ڏنڌيوار جا رهاڪو،
 ٽنڊيءَ ٺهيءَ ۾ آندا ويندا هئا ۽ امڙن ۽ زميندارن ۾ وڪرو ڪيا
 ويندا هئا. هنن ٻانهن سان سنڌ ۾ چاهي ٽين مشرقي صوبن ۾
 ڪانه سختي ڪانه ڪئي ويندي هئي. اهي گهر جا پاڻي ڪري
 ليکيا ويندا هئا ۽ ان ڪتنب سان ايڏو ٽينهن ٿي ويندو هون جو
 ٻيهر آرادگيءَ کان هن ٻانهپ کي وڌيڪ پسند ڪندا هئا. جنهن

رقم بتائيندا هئا ۽ وري پتي ماڻهوءَ کي اها رقم ٻڌاڻي ڏيڻ جي زور سان ٻڌائيندا هئا. هن طرح چوگرد بيٺل ماڻهن ۾ جوش وغيره نه ٿيندو هو ۽ هي ٿنڌو مات ميٺ ۾ هلندو هو.

مسلمان، گهڻو ڪري زميندار، هاري ۽ ڪمي ڪاسبي هئا. بلوچ، خاص ڪري وڙهڻ جي فن ۾ ڀر ۽ بهادر هئا. سندن بهادريءَ جي ساءُ سڀني سيلانين ڪئي آهي. ترار هلائڻ ته ڪو ڪانئن سگهي. ميالڻيءَ جي جنگ وقت، سرچارلس نيپيئر چوي ٿو، ته ”بهادر بلوچي پنهنجا نمڇا ۽ بندوقون ڇوڙي، ندي جي ڪنڌي ڏي آڻي بيا ڀر هو بهادر بانڪا، اسانجي بندوقن ۽ پالن اڳيان ست نه جهلي سگهيا.“ هو سٺا نشان انداز هئا. کوسا اصل سائينڪا ڳوٺاڻا هئا پر پوءِ انهن مان ڪي ڦري، اوڀر سنڌ جي طرف ڪڇ نگر ڏي، ڦورو لوڻو ٿيا. جتن جو وهندو اٿن سان هو ۽ هن ڪمائيءَ جا نور سنڀالڻ ۾، سندن جهڙو ڀيو ڪونه هو. سعيد اوچ گهراڻو هو جن جي مڃتا سڄي سنڌ جي مسلمانن ۾ ڪئي. غريب کان امير تائين، سڀئي کين مڃيندا هئا ۽ کين مقرر ڪيل رقم پياريندا هئا. مهاڻا يا ماڇي، بس جا جاننا هئا جن جو گذران نديءَ جي ٻيڙين تي هوندو هو.

مسلمانن، خاص ڪري زميندارن، ۽ ميرن ۽ حاڪمن ۾ شڪار جو ڏاڍو شوق هوندو هو. حاڪم، پنهنجو چڱو وقت ۽ ڌيان، شڪار ڏي ڏيندا هئا. شڪار گاهه وڏي حفاظت سان رکيا ويندا هئا. بلوچي ۽ کوسا سردار ٻڌ هن ڳالهه ۾ خاص چاهه وٺندا هئا. حاڪم جڏهن شڪار تي نڪرندو هو ته اوسي پاسي جا هندو ۽ مسلمان رهواسي، ٽولين ۾ شڪار واري جڳهه جي اوڙهي ۾ ڊهل وڃائي جانور کي ڏيڄاري، ٻاهر ڪڍندا هئا. کين هٿن ۾ لٺيون هونديون هيون. ڪتن جا ڪٽڪ ساڻن هوندا هئا. پوءِ ته ڏنل جانور، سامهون ڇڏڻ جي ڪوشش ڪندو هو ۽ اتان وري حاڪم پنهنجي ساٿين سان، کيس بندوق يا ترار سان ماريندو هو. هيءُ شڪار بعضي

سندھ جا رهاڪو، سندن ڏنڌا ڀوشاڪ ۽ ٻيون عادتون.

سندھ جا رهاڪو ٻن مکيه فرقن ۾ ورهائي سگهجن ٿا. هندو ۽ مسلمان. هندن ۾ مکيه ٻه ذاتيون آهن، ٻڙيا ۽ ڀاڻيا. ٿورا براهمن پڻ رهندا هئا. مسلمانن جون گهڻي ذاتون هيون ۽ حب، کوسا، ڏاڍو ڀٽا، سما، سومرا، حاجي، بلوچي، پير سعيد، مڙيا يا مياڻي افغان وغيره.

هندو گهڻي ڀاڱي واپاري قوم هئي. دڪانداري ۽ صرافي سندن مکيه ڏنڌو هئا. هو سندھ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ پکڙيل هئا ۽ پنهنجا دڪان کولي وٺيا هئا. سندن دڪان، بٿال، ڪڙڇي ۽ سبدي جا هئا. شڪارپور ۽ ڪراچي ۾ چڱي انداز ۾ رهندا هئا. شڪارپور ۾ سندن صرافي مشهور هئي. هو پنهنجي سبدي ۽ سڃاڻي ڪري مشهور هئا ۽ سندن هندي ٿنڌ ٺاڻي مثل هئي. وقت جا حاڪم، ٻڙ ڪن وڏي عزت ۽ مان ڏيندا هئا. سندن هنديءَ جو قدر هر ماڻه ۾ هو. حاڪم ٻڙ ضرور وقت ۽ ڪاٺن اوڏر ڪندا هئا.

صرافيءَ جي ڏنڌي ۽ ٻي وڻج واپار سان، گهڻي دفعا، ڪن ڳچ وقت، پنهنجي شهر يا ڳوٺ کان ٻاهر رھڻو ٿيندو هو. هن عرصي ۾ سندن زالون ۽ ٻار سلامت هوندا هئا. هندو پنهنجي شاهوڪاري لکائيندا رهندا هئا جو جو ڪن اهو اڏيهو رهندو هو ته متان حاڪم جي طرفان متاثرين وقت نه پوي. هندو پنهنجي سبدي، سڃاڻي ۽ ڏنڌي ڌاريءَ جي عادت ڪري حاڪمن وقت روٽو عملدار هئا ۽ ٻئي پيٽر جون ڳالهيون ۽ معاملو خاص سندن حوالي هئا.

هن کانسواءِ دلاليءَ جو ڪم پڻ ڪندا هئا. دلال هو نمونو ٿي ڏينهن ۾ اورو هو. ٻن طرفن جي وچ ۾ ٻي، متان ڪو ڪڙڇي ٽڪر يا پنهنجي بوجھ جو ٽڪر وڃي اندران آڻڻ کي زور ڏئي

هنن کانسواء ٿندا هئا جي بلوچي سردارن، زميندارن، سعيدن
جن جاگيرون هيون ۽ انهن تي نالو پڻ انهن سردارن جو پوندو هو.
هن ڪري ڏسڻ ۾ ايندو ته سنڌ جي گهڻو ڪري سڀني مکيه
شهرن جي چوڌاري مٽيءَ جي اوچي ڀت هوندي هئي جا هنن
کي قلعي جو روپ ڏيندي هئي. اها اٽڪل ۲۰ فوٽ کن اوچي
هوندي هئي. وچ ۾ اوچو منارو هوندو هو جتان ماڻهو قلعي کان
ٻاهر جو نظارو ڏسي سگهندا هئا.

جڏهن ۽ ڌنار پنهنجا ڌڻ انهن قلعن جي هيٺان ٻڌندا هئا ۽
پنهنجا جهوپڙا پڻ اُتي اُڏيندا هئا. ڳوٺن ۾ ڪتن جا ڪڪ هوندا
هئا جي پوليس جي غير حاضريءَ ۾ چڱو پهرو ڏيندا هئا. ڳوٺن
۾ يا ته جهوپڙيون يا هڪ چٽي وارا مٽيءَ جا گهر هوندا هئا. شهرن
۾ دوچٽيءَ وارا گهر ڏسڻ ۾ ايندا هئا. هڪ مکيه ڳالهه جا سڀني
شهرن ۾ ڏسڻ ۾ ايندي هئي، سا هئي، ته هڪ مکيه لمبي گهٽي بازار
طور ڪتب ايندي هئي، جنهن جي چٽ، ڌڻ ۽ ڪاٺ يا ٻانسن
جي لڪڙن مان ٺهيل، پنهنجن طرفن جي دڪانن جي مٿان هوندي
هئي. گهڻيون سوڙهيون ۽ گنديون، جن ۾ چيٽا ۽ لڏ پيل، رستي
تي مڙي سان ڪٽا ويٺل — اهڙو نمونو هوندو هو، جو لڏ وارو اُٺ
پڻ سولائيءَ سان به لنگهي سگهي. گهرن ۾ وري پوري روشني ۽
هوا به نه هوندي هئي. ماڻهو رات جو کوٺن تي سمهندا هئا. اسين
جيڪي هاڻوڪن سڌريل نمونن تي هريل آهيون تن کي ان وقت
جو ... حالت ... ڪهه اهڙو ڏيندو لڳندو ...

ڪن طرف سڀني خوراساني گهوڙي تي مورو مسلمان اوجها
ڪٽڙا بهري، ڏکڻي اطلس جي ٿولي ۽ سولھري ساڪ هو بوجھ
ڪٽي، ماڻھن مان رستو ڪندو هو ۽ سنڌي سبھي کيس رستي
ڪرڻ ۾ مدد ڪندا هئا. هن طرف وري افغان پنھنجن ڏکڻ
وارن سان، جي سندس ڪلهي ٿاڻن ۾ لڙ ڪندا هئا ڏسڻ ۾
ايندو هو، سندس اکين ۾ شور ۽ محڪمنا هئا ۽ سندس ڳاڙها ڳل
جا بلو هوائن تي ٻليل، گرمي ۽ ٻه ڪندا هئا. پيشين جا سعيد، سھڻا
هرائي، ٿنڌار جا واپاري، ڏکڻ بهراڻن ۽ ڪوٽن سان، ولنگروئي
بتڪا بهريل ڏسڻ ۾ ايندا هئا. ڏکڻا پٺاڻ، وڏين ٿرارين سان،
سوخسي سان ايندا ويندا هئا. انهن جي وچ ۾ سنڌي مسلمان ۽
مورو واپسو، نماز ۽ ٽوڙ جي مورچن، پيا اڄ وڃ ڪندا هئا. واپسو
ڍور ڪري اهڙو ويس ۽ لباس بهريندو هو جڏهن ڪري سندس
شاهوڪاريءَ جو ڪنھنڪي بتو نه پوي. اندر کائي پل نه لکن ڇو
خاوند هجي پر ٻاهران ڏيکاري ڪين ڏيندو، ڇو ڇو ڏاڻا ڏر هوندو
هوس نه شاه کي سندس شاهوڪاريءَ جي ڪل پھتي نه چيئن ۽
ڏلن ۾ ٻيو ڏهندو.

شڪار ٻور جي آسودگيءَ جو شھيدو هڪ چوڻيءَ مان ٺھائي
سگھي ٿو، جا اسانجي ٺھيءَ وارا ماڻهو ٺنڊي هوندي عام جام
ٺڌا هئا. شڪار ٻور شهر جي قلعي کي آڻي دروازا هوندا هئا، چمڪا
ٺالا هوا لکي ڏر، هزاري ڏر، هاڻي ڏر، خانموري ڏر، واهڳڻو ڏر،
ٺوشورو ڏر، ڪرن ڏر، سوڍرو. اهي هنڌ ۽ ٺالا اڃا به مشهور آهن ۽
قلعي جي دٻار ڪٽي ڪٽي اڃا نه ڏسڻ ۾ ايندي آهي:

چوڻي مشهور آهي ته—

لکيءَ لک ايسا — هزاريءَ عيان،

هاڻيءَ جي همه سان — خانموريءَ ڪنان،

سوڍي ڏر سائو ٿو — ٺوشورو ٺڪون،

ڪرن ڏر ڪوڙو ٺيو — واهڳڻو وري سو.

شڪار ٻور جو اڄ انڪوي ساميءَ جي سمي ۾ اعلان هو.

هنن کانسواء ٿندا هئا جي بلوچي سردارن، زميندارن، سعيدن
چون جاگيرون هيون ۽ انهن تي نالو پڻ انهن سردارن جو پوندو هو.
هن ڪري ڏسڻ ۾ ايندو ته سنڌ جي گهڻو ڪري سيني مکيه
شهرن جي چوڌاري مٽيءَ جي اوچي ڀت هوندي هئي جا هنن
کي قلعي جو روپ ڏيندي هئي. اها اٽڪل ۲۰ فوٽ کن اوچي
هوندي هئي. وچ ۾ اوچو منارو هوندو هو جتان ماڻهو قلعي کان
ٻاهر جو نظارو ڏسي سگهندا هئا.

جڏهن ۽ ڌنار پنهنجا ڌڻ انهن قلعي جي هيٺان ٻڌندا هئا ۽
پنهنجا جهوپڙا پڻ اُتي اڏيندا هئا. ڳوٺن ۾ ڪتن جا ڪٽڪ هوندا
هئا جي پوليس جي غير حاضريءَ ۾ چڱو پهرو ڏيندا هئا. ڳوٺن
۾ يا ته جهوپڙيون يا هڪ چٽي وارا مٽيءَ جا گهر هوندا هئا. شهرن
۾ دوچٽيءَ وارا گهر ڏسڻ ۾ ايندا هئا. هڪ مکيه ڳالهه جا سيني
شهرن ۾ ڏسڻ ۾ ايندي هئي، سا هئي، ته هڪ مکيه لنگي گهڻي بازار
طور ڪتب ايندي هئي، جنهن جي چٽ، ڌڻن ۽ ڪاٺ يا بانس
جي لڪڙن مان ٺهيل، پنهنجن طرفن جي دڪانن جي مٿان هوندي
هئي. گهڻيون سوڙهيون ۽ گنديون، جن ۾ چيٽا ۽ لڏ پيل، رستي
تي مزي سان ڪتا وينل — اهڙو نموارو هوندو هو، جو لڏ وارو اُٺ
پڻ سولائيءَ سان به لنگهي سگهي. گهرن ۾ وري پوري روشني ۽
هوا به نه هوندي هئي. ماڻهو رات جو ڪوٺن تي سمهندا هئا. اسين
جيڪي هاڻوڪن سڌريل نمونن تي هريل آهيون تن کي انوقت
چون حالتون ڪراهن ڏيندڙ لڳندون.

ڪو طرف سهڻي خوراساني گهوڙي تي مغرور مسلمان اوجها
 ڪپڙا پهرِي، ڏکهي اطلس جي ٽوپي ۽ سونهري ساڪو هو بوجھ
 ڪٽي، ماڻهن مان رستو ڪندو هو ۽ سنڌي سپاهي کيس رستي
 ڪرڻ ۾ مدد ڪندا هئا. هن طرف وري افغان پنهنجن ڏکهن
 وارن سان، جي سندس ڪلهي ٽائين ٻيا لڙڪندا هئا ڏسڻ ۾
 ايندو هو. سندس اکين ۾ شور ۽ مڙڪڻا هئا ۽ سندس ڳاڙها ڳل
 ڇاٽو هوائن تي ٻلل، گرمي ۽ ٻهڪندا هئا. پيسين جا سعبو، سهڻا
 هرائي، ڦٽار ۽ واپاري، ڏکهن پھراڻن ۽ ڪوٽن سان، رنگبري
 پٽڪا پهريل ڏسڻ ۾ ايندا هئا. ڏکها پٺاڻ، وڏين ٿرارين سان،
 سوکسيءَ سان ايندا ويندا هئا. انهن جي وچ ۾ سنڌي مسلمان ۽
 غريمڙو واطو، لٽا ۽ لٽڻ جي مورچي، پيا لڄ وڃ ڪندا هئا. واطو
 زور ڪري اهڙو ويس ۽ لباس پهريندو هو جنهن ڪري سندس
 شاهوڪاريءَ جو ڪنهن کي پتو نه پوي. اندر کائي پل نه لکن ۽
 حاوڻ هجي پر ٻاهران ڏيکاري ڪن ڏيندو، ۽ ڇو ڇو ڏاڻا ڏر هونڊو
 هوس نه شاه کي سندس شاهوڪاريءَ جي ڪل بچي نه ڇڏين ۽
 ڏان ۾ پيو ڏهندو.

شڪارپور جي آسودگيءَ جو تڏمبو هڪ چوڻيءَ مان لڳائي
 سگهجي ٿو، جا اسانجي ٺهيءَ وارا ماڻهو ننڍي هونديءَ ۾ عام جام
 ٻڌندا هئا. شڪارپور شهر جي قلعي کي آمد دروازا هوندا هئا، جنھن
 ٽالا هوا لکي ڏر، هزاري ڏر، هاڻي ڏر، خانبوري ڏر، واهڳڻو ڏر،
 نوشهرو ڏر، ڪرن ڏر، سويڊر، ٺهي هنڌ ۽ ٽالا اڃا به مشهور آهن ۽
 قلعي جي ديوار ڪٽي ڪٽي اڃا به ڏسڻ ۾ ايندي آهي:

چوڻي مشهور آهي ته تڏمبو

لکيءَ لک ايسا — هزاريءَ هيٺان،
 هاڻيءَ جي همڪ سان — خانبوريءَ ڪنڊان،
 سوڍي ڏر سائو ٿيو — نوشهرو ٽڪڙون،
 ڪرن ڏر ڪوڙو، ٿيو — واهڳڻو وري پيو.

شڪارپور جو اڄ انڪري ساميءَ جي سمي ۾ اعلیٰ هو.

جو نالو سڄي هند ۽ سنڌ جي چوڌاري ملڪن ۾ پکڙيل هو. سيوهڻ ۾ راجد فقير ۽ ٻيندو جهوپيا هئا. هنن مان گڏ ڪچرون ۽ وڻشائون بڻ جهوپيون هيون. هيءُ سيوستان ضلعي جو مکيه شهر هو. گرمي ۽ گند کان مشهور هو.

لاڙ ڪاڻو سيوهڻ کان پري هڪ ڪشادو شهر هو، جنهن جي آدمشماري اٽڪل ۵ هزار هئي. سنڌ جي ٻين ٽڪرن مان لاڙ ڪاڻي جو ضلعو بڻ هو، جنهنجو مکيه شهر لاڙ ڪاڻو هو. لاڙ ڪاڻي جو اڻڄ ڪنهن وقت ٻين ٻين هو.

خيرپور اڀر سنڌ جي گاديءَ جو هنڌ هو. ۱۶ ميلن جي مفاصلي تي ڏيئيءَ جو ڪوٽ هو.

روھڙي سنڌوءَ جي مٿان سٺو شهر هو. ڪنهن وقت هيءُ وڏو شهر هو ۽ واپار ڪري مشهور هو. ستن سائڻ ۽ ٻين فقيرن کان هي اسٿان مشهور هو. زندهه پير نسبت اها روايت ان وقت بڻ مشهور هئي ته پلوه موٽو وقت پنهنجو پنج ڏانڊس نه ڪندو آهي.

روھڙيءَ جي سامهون بکر جو قلعو ۽ اولهه جي ڪپ تي سکر جو مشهور شهر هو. سکر ۽ روھڙي بلڪل رستيڪ اسٿان هئا. سکر، روھڙي ۽ بکر مسلمانن لاءِ پوٽر اسٿان ليکيا ويندا هئا.

شڪارپور سڄي سنڌ لاءِ وڏو واپار جو هنڌ هو. ان جي آدمشماري حيدرآباد جيڏي هئي. اٽڪل ۳۵ هزار ماڻهو اتي رهندا هئا. واپار جي لحاظ کان انجي بلڪل گهڻي اهميت هئي. سندس صراف سموري وچ ايشيا ۽ ٻين ملڪن تي پنهنجو اثر وجهندا هئا. قنڌار ڏانهن هتان سڌو رستو ويندو هو. سندس چوڌاري هڪ ديوار هوندي هئي، ڇا گود ۾ اٽڪل ۳ ميل ٿيندي. هزار آدميل ٻڏهي هئي، جتي سينٽرل ايشيا ۽ اوڀر ۽ اولهه هندستان جا واپاري ايندا هئا. چئنين جي ڌاري هزار زور وٺندي هئي. گهٽ ۽ اُٿندڙ دڙ ۾ ڪم ٿيندو هو. هزار ڏسڻ وٺان هئي.

نٿو هو ڪنهن وقت سنڌ جي ٿاڌي ۽ چو هنڌ هو ۽ واپار ۽ آڏاڻن جي حد ڪري مشهور هو. سو د آهستي آهستي زبون ٿي ويو. ڪنهن وقت تي هزار آڏاڻا اتي هلندا هئا ۽ آدم ٻڍ اسي هزار هو جو پوءِ گهٽجي وئي. انھن هزار ٿيو. سنڌوندي پنهنجي مڙج ۾ ٿي ۽ اُنجي آسپاس وارن ٽڪرن ۾ ٻوڙ ٻوڙان لڳائيندي هئي، جنهن ڪري گهرن جي ٻڙهه ۽ نساد سرن يا ٻي ڪنهن شئيءَ جا دواڻا هئا. نٿو ٽپڻو وقت سنڌ جو شخص ڪاھ هو ۽ مغلن جي زماني ۾ چمڪي شهباشه ياران عملدار ايندا هئا، سي اتي رهندا هئا.

ديپتا ۾ وڪر ٺالي، هٿامريءَ جي مڻهن وٽ هڪ بندر هو، جهڙو آدم هڪ هزار هو. هن جي اهميت اڃا هئي جو ڪجهه وقت سال ۾ اتان مال سڌو سنڌونديءَ رستي وڃي سگهندو هو.

حيدرآباد ڪلهوڙن جو ٺهرايل، وقت جو شخص ٿاھ هو. ان جي چؤڌاري هڪ اوچو ۽ پکڙيل قلعو هو ۽ ٽڪريءَ جي اٿاهين تي ڊگهي جبل کن ٿي بازار هئي. سامونڊي ڦيرن ۽ سندس مرڪزي اسٽارن، حيدرآباد کي اهميت ٿي ڏني. قلعي قلعي جي ڀتين هسان ٿي وئي ۽ ٻريان وڏي سنڌو درياهه هو. جهوني ٿيرون ڪوت واري هنڌ تي علام شاه ڪلهوڙي هئي ۽ شهر ٻڌو. قلعي ۾ اچر ۽ انهن جا ڪٽنب رهندا هئا. حيدرآباد جو قلعو ايشيا جي جنگي دن موجب هڪ زبردست قلعو هو، جنهن کي ٿوڙي اندر وڃڻ محال هو.

حيدرآباد جي اوڀر ڏي مريو جو شهر هو، جو ٽالپر ٺهراڻي جو مضبوط هنڌ هو. ٻولي ٻولي طرف اتر ڪوت جو شهر هو، جتي اڪبر بادشاهه جو جنم ٿيو هو. ماڻهو سمجهندا هئا ته ڪلهوڙن ۽ ٽالپرن جي ڪنهن ڪيل ملڪيت، سون وغيره اتي ئي آهي.

سوهڻ جي مشهور شهر کي ٻڍ هڪ ڪهنو قلعو هو. سوهڻ جي قلعي کي فوجي اهميت هئي. سنڌونديءَ دواران مسوري ڪوٽ لاءِ سوهڻ کان رستو هو. زاهد مسلمانن لاءِ هي هڪ زيارت جو شهر هو، جو دو مست قلندر جي هم ٿر بعد آهي. لعل شهباز

سند جا ان وقت به ڀاڱا هئا - لاڙ ۽ سروي سرور يعني اڀر سندھ
سيوهڻ کان بهاولپور جي سرحد تائين ٿي لڳو ۽ لاڙ، وري سيوهڻ
کان سنڌو نديءَ جي ڏيڻا سوڌو، سمنڊ تائين، هر هڪ ٽڪر کي
پنهنجي گادي هوندي هئي ۽ هر هڪ ٽڪر وري ضلعن ۾ ورهايل
هو. حيدرآباد ۽ خيرپور بن ٽڪرن جون گاديون هيون.

سند جا مکيه شهر ان وقت هئا - ڪراچي، ڪروڪولا، ٺٽو،
وڪر، حيدرآباد، ميرپور، امرڪوٽ، سيوهڻ، لاڙڪاڻو، خيرپور،
سکر، روھڙي ۽ شڪارپور ۽ ٿندا.

ڏيڻا جي ويجهو هئا - ڪراچي ۽ ٺٽو.

ڪراچيءَ جو بيان ان وقت جي سيلانين موجب دل ڇڪيندڙ
ڪونهي. جن چيئن ماڙيالا جي تاريخي مضمون ۾ ڪراچي مومل
جو بيان پڙهيو هوندو، انهن کي عجب لڳندو ته ڪراچيءَ ۾ فقط
۸ هزار آدم هو. شهر گندو هو، سندس اهميت اها هئي، جو سند
جو اهوئي بندر هو. لشڪر جي اتي ڇاوڻي هئي. سند ۾ بمبئي
۽ گجرات جون سڀ شيون اتي اينديون هيون. ڪراچيءَ جو واپار
ڪڇ، ڪاٺياواڙ، بمبئي ملبار ڪناري، زئيڻيار ۽ بندر عباس
سان هو. هاڻوڪي ڪراچي ڄاڻن جي راي موجب ڪروڪولا جو
ٽڪر هو، جو ڪڪرالا ضلعي ۾ هو. هتان مئسڊونيا جو شهنشاھ
نارسيس (Nearchus) پنهنجو درياھي لشڪر وٺي مڪران ۽ ايران
ويو هو.

ڪراچي ۽ ٺٽي جي وچ ۾ ستر ميلن جو مفاصلو هو، جن مان ۴۰
ميلن تي نه ڀاڱي ۽ جو نالو به نه هو. واپاري هيءَ رستو گهڻو ڪتب
نه آڻيندا هئا. خشڪ موسم ۾ اهو رستو ڪم ايندو هو ۽ اُن گاديون
اتان هلنديون هيون. سڪيءَ جي رستي شڪارپور، بهڳڻ تائين
۲۵-۲۰ ڏينهن لڳندا هئا. ڪراچيءَ کان حيدرآباد تائين سڪيءَ
رستي ۱۰۰ ميلن جو مفاصلو هو.

سنڌ - انڊي آرٽڪل ۽ سياسي اوسٽا

ساميءَ جي وقت جو سنڌ جو احوال ان وقت جي پرڏيهي سيلانين جهڙوڪ پوسٽن (Postans) وغيره جي لکيل ڪتابن مان پوي ٿو. اسين ڪنهن ڪويءَ جي ڪوٺا جو اڀياس ڪريون ان سان گڏ ضروري آهي ته وقت جي حالتن جو احساس هجي ۽ ڇو جو ان وقت جي ماڻهن جي رهڻي ڪهڻي، عادتون ۽ نمونا، حڪومت ۽ تهذيب خود شاعر جي حالتن ۽ انهنجو سندس من تي اثر، شعر ۾ ڪتب آندل تشبيهون ۽ بي جاڳ، تنهنجي چٽي روشني وجهن ٿيون. اهڙين حالتن هبت شاعر جو من ڪٿي ٿي ويو، ڪيئن انهن حالتن کيس ٺاهيو ۽ پنهنجي شعر دؤارن انهن حالتن تي ڪهڙو اثر وڌائين، اهي ڳالهون بعضي بعضي شعر مان ظاهر ٿينديون آهن. شاه جي شعر مان وڻجارن جا سامونڊي سُر، سڄي حاڪمن جي سڃاڻ، ٿر جي ماڻهن جون ريتون رسمون ۽ حالتون، سندس سُر ۽ بيتون اهڙيون ڳالهون ظاهر ٿين ٿيون.

اسين جيڪي ٿارو سنڌ ڇڏي آيا آهيون، سي سمجهون ٿا ته ساميءَ جي وقت ۾ پڻ سنڌ ائين هوندي. شڪارپوري ساميءَ جو جنم مقام شڪارپور ڄاڻي اهي ئي حالتون تصور ڪندا، جي سندن وقت ۾ هيون ۽ پڻ ائين نه هو.

سامي صاحب، جئين مٿي ڄاڻايو ويو آهي ته عيسوي سنه ۱۷۳۰ع ۾ ڄائو هو ۽ سنه ۱۸۵۰ع ۾ هتي ۽ انساني ڄامو ڇڏيائين. هتي ۽ اهو سمو هو جنهن ۾ ڪلهوڙن ۽ ٽالپرن جو سنڌ تي راج هو. سنه ۱۷۳۶ع ۾ نور محمد ڪلهوڙو حاڪم ٿيو. سنه ۱۷۴۰ع ۾ نادرشاه سنڌ تي ڪاه ڪئي ۽ ٽه سال پوءِ يعني سنه ۱۸۵۰ع ۾ سنڌ انڌان جي تابع ٿي ۽ سنه ۱۷۸۶ع ۾ ٽالپرن ڪلهوڙن تي سويي پائي ۽ وري سنه ۱۸۴۳ع ۾ سنڌ الگريون جي هٿ هيٺ آئي.

ٿيو. جنهن ٺڪاڻي جو ڏس مليو هو اتي ڀڄا ڪئي. استان جي
 مهمت چيو ته اهو سادو ڪي ڏينهن هت اچي رهيو هو، پر پوءِ
 وري لاڙڪاڻي هليو ويو، سلوڪ ساڻ هٿس. ٻڌڻ ۾ آيو آهي ته
 جنهن استان تي هو وڃي رهيو تنهنڪي ڪجهه وقت ٿيو ته باهه لڳي
 هئي. خبر ناهي ته اهي سلوڪ ڪيئن ٿيا. انهيءَ ڳالهه ۾ ڪجهه
 سنسو آهي. مٿان سڙي نه ويا هجن. اهو حال ٻڌي ٻئي ڄڻا
 شڪارپور آياسين. لاڙڪاڻي وڃڻ جي ڪانه ڪئي. شڪارپور ۾
 ڀائي گهنشامداس ڀائي ڪاشيداس کي ايترو سو چيو هو ته ڪيترو
 به خرچ ٿي وڃي پرواهه ناهي، هڪ ڀيرو اهي سلوڪ هت ڪري
 پوئي ٿي ڇاڙهائجن. ڀائي گهنشامداس امرتسر ڏانهن هليو ويو.
 سلوڪن بابت سو ٺراس ٿيو. سندس چوڻ هو ته اهي چٽڪيون
 اٽڪل ۵ سير کن تور ۾ هيون. ڪجهه ورهيه ٿيندا ته ڀائي گنگارام
 روھڙيءَ واري لاڙڪاڻي هرمنڊر مان چوڏهاڻ سؤ کن سلوڪ هت
 ڪري ڇڏيا. اهي شايد انهن مان هجن جيڪي هو سادو امرتسر
 مان کڻي ويو هو. خبر ناهي اها ڳالهه ڪيتري قدر سچي آهي.
 شڪارپور مان وڃي ڀائي گهنشامداس ٻن سالن کن کانپوءِ امرتسر
 ۾ سنبهت ۱۹۳۹ ۾ اٽڪل ۷۲ ورهين جي عمر ۾ دنيا ڇڏي. کيس
 به پٽ هئا. هڪ جيرانمداس جنهنجو پٽ چيتارام، انجمن ٺڪاڻي
 نه هو. ٻيو ٻال ڪمند جنهنجو پٽ بدري داس هاڻي بمبئي ۾ آهي.
 مان هڪ ڀيرو چيتارام سان امرتسر ۾ مليو هوس. وٽس پوئين وڪيل
 هيون. گهريون مانس پر نه ڏنائين. ڀائٽجي ٿو ته ڀائي چٽراءِ جي
 ٻاڻي ڪجهه پي به وڃيل آهي. پورو پتو ڪونه ٿو پوي. هڪ
 پوئي مونکي ان جي گهران هت لڳي جا سندن جي آهي. ڀائي
 چيتارام جا پٽ هيٺ ڪراچيءَ ۾ دلائيءَ جو ڪم ڪندا آهن جي
 گهنشامداس جا پوٽا آهن.“

ڪرايو. ڀائي گهڻشامداس چوي ٿو ته جڏهن اسين اندر سرور ڪٽڻ
 ڪار وٺاسين، تڏهن سڀني کي اور شد جي ڏني ٻڌڻ پري آڻي.
 ڀائي چئنراءَ جي چالاقي بعد پٽس گهڻشامداس جيڪي سلوڪن
 جون چٽڪيون مٿ ۾ پل هيون، سي هڪ ساڙو ڪي ڏٺون ته
 وڃي ٻوليءَ تي چاڙهي ۽ پنن جي دستن ڪار ٻڌ هڪ سب
 ڏانهن شڪار پور ۾ چڻي لکي ڏانهن. ڪجهه وقت نه هن ساڙو
 چو ڪو نه پتو ڪو نه پيو. سنه ۱۹۳۶، عيسوي سنه ۱۷۷۹ ۾ ڀائي
 گهڻشامداس ڪنهن ڪم سانگي شڪار پور آيو ۽ انهيءَ ساڙو جي
 ڳولا ڪرڻ لڳو. ڀائي نارائنداس جو چوڻ آهي ته سندس عمر
 انهيءَ وقت ۱۷ ورهيه کن هئي. اهو احوال ڀائي نارائنداس جي
 اکرن ۾ ڏي ٿو:

”مان ڀائي گهڻشامداس سان جهڙي عمر انهيءَ وقت اٽڪل
 ۷۰ ورهيه کن هئي تڏهي ڀائي ڪاشداس، ڀائي گرداس صاحب
 جي گديءَ واري وقت وٺاسين. نانو ڪاشداس ڀائي گهڻشامداس
 کي ڏسي ڪري ڏاڍو خوش ٿيو ۽ جنهن ساڙو امرتسر مان
 چٽڪيون آنديون هيون، تنهنجي لاءِ گهڻشامداس پڇا ڪيس ۽ پر
 پتو ڪنهن پوي؟ پوءِ جنهن شاهوڪار ڏي پنن لاءِ چڻي لکي
 هٿائين اٿان وهين مان سنه جو نالو هلي ڪڍيائين ۽ تڏهن ڀائي
 ڪاشداس پڇا پڇا ڪري هنکي پتو ڏنو ته اهو ساڙو سيوڀدر
 جي ڀرسان ضروريءَ جي ٽڪالي ۾ رهندو هو. اهو ٻڌي ڪري
 اوڏاهين تلاش ڪرڻ هليو. ٽڪالي وارو سنه تمام رڌ اوستا جو
 هو، سو پنهنجي ڀرپور جي پٽ گهڻشامداس کي ڏسي ڏاڍو ڀرڻ
 ٿيو ۽ سندس چڱيءَ طرح آڌر ڀاءُ ڪيائين. کانئس انهيءَ ساڙو
 بابت جڏهن پڇا ٿي ته هن وراڻي ڏني ته بيشڪ اهو ساڙو جيڪو
 امرتسر کان لوهان وٽان اهي سلوڪ ڪٽي آيو هو سو ڪڇ ڏينهن
 هٿ اچي رهيو هو، پر هتان وري ڳڙهي ڀاسين ڏانهن روانو ٿي
 ويو. ڀائي گهڻشامداس مونکي ساڻ وٺي ڳڙهي ڀاسين ڏانهن روانو

ڏانهن استريءَ سميت روانو ٿيو. موٽندي، اچي امرتسر رهيو.
هيءُ اڪيهه سؤ سلوڪ سامي صاحب جا شروعاتي سلوڪ آهن، جي هن سنڌ ۾ ڇپيا. اهي ئي گهڻو ڪري سنڌ نواسين کي ورثي ۾ مليا آهن.

امرتسر ۾ رهي هن وڌيڪ سلوڪ لکيا ۽ اهي ٻڍ پنن جي ڇٽڪين تي لکي مٿ ۾ وجهندو ويندو هو. هتي هن جي هڪ اوڌ وٽ مهاڻا سان ڏيک ٿي، جنهنجو مٿس ڏاڍو پيار ٿي ويو. پاڻي نارائنداس جو چوڻ آهي ته جڏهن ڇٽڪراءُ ۸۰ ورهين جو ٿيو، تڏهن خيال ٿيس ته ڀڄاڙيءَ جا ڏينهن وڃي شڪارپور ڪاٿيان. انوقت تائين کيس اولاد ڪونه هو. سندس استري ٻڍ برڌ اوستا جي هئي. جڏهن مهاڻا سان شڪارپور وڃڻ جي ڳالهه ڪيائين، تڏهن مهاڻا چيس ته اوهان کي اولاد ٿيندو. آخر اتي رهي پيو. سنبت ۱۸۶۷، عيسوي سنه ۱۸۱۰ ۾ هڪ پٽ ڄايس، جنهنجو نالو گهنشامداس رکيائين. گهنشامداس اهي سلوڪن چون ڇٽڪيون سانڍيندو ويندو هو. امرتسر ۾ ڇٽڪراءُ سک گرن جي ٻاڻيءَ مان پليءَ پٽ واقف ٿيو. سندس پوين سلوڪن ۾ ان وائيءَ جو اثر ظاهر آهي. گهنشامداس پنهنجي پيءُ کي چونڌو هو ته اهي سلوڪ ڪنهن کان لڪرائي باقاعدي ڪتاب ٺهرائجي پر هو چونڌو هوس ته پاڻهن ڪو سنڌ جو ساڌو اهي سلوڪ وٺي وڃي پوئي ٺاهيندو.

ڇٽڪراءُ صاحب جو چالاڻو سنبت ۱۹۰۷، عيسوي سنه ۱۸۵۰ ۾ ٿيو. ان وقت سندس عمر ۱۲۰ ورهيه هئي. گهنشامداس ان وقت ۴۰ ورهين جو هو.

چالاڻي وقت ساڌو سنت جي هن جا ساٿي هئا، تن چيو ته پاڻي مهاڻا هئا، تنهنڪري اسين سندس ڪريا ڪرم ساڌن وانگر ڪنداسين، پر شڪارپوري پنڃاڻ اها ڳالهه نه ڄڻي، آخر ڪريا ڪرم لوڪ ريتيءَ موجب پاڻ

ٻڙهيل، ويدائمن ۽ ڪاويءَ جو چڱو ڄاڻو هو. چئن راءِ سندس سنگ
۾ اهي علم منجهانئس ٻڙايا. گرمکي اکر نه هونءَ ئي ڄاڻندو هو.

ٺاڏي جي ويڙهاو کان چئن راءِ، ڀائي گنگارام ٽنڊي ملائي وارن
وقت گماشتي جو ڪم ڪندو هو ۽ ڏيري غازي خان ۾ شاهن جي
ٻاران، ٻئي، ٽين سال، سال اڌ لاءِ ويندو هو. ڪم ڪار لاهي
وهيون آئي شاهن جي اڳيون رکندي هو ۽ هو جهڪي نه خوشيءَ
سان کيس ڏيندا هئا، ان ئي شڪر ڪري پنهنجي ۽ پنهنجي
ڪٽنب جي ادريوڙا ڪندو هو. گهڻو وقت مينگهراج جي سنگ
۾ گذاريندو هو. نارائنداس سراڳي، جنهن جو ٽڪاڻو شڪارپور ۾
هوندو هو، سو سندس سڀ سنگي هو. سڀ سنگ ۾ هن نه لفظ
ويدائمن جو اڀياس ڪيو ۽ گبنا، پاڳوس، بوڳه سوترن ۽ اڀشدن
جي امر وادائيءَ مان پڪون پيتيون، ٻوڙ سڌ جي سنتن ۽ صوفن
جهڙوڪ. شاه صاحب، سچل سرمست، روحل فطرس، ڀائي آسر،
نصف، نصف، مڱڻ، ٻئي، بادل ۽ بالي وغيره جي باطن مان
پڻ وائڻ ٿيو. انهن جا ٻيٽ سندس سلوڪن ۾ اسانکي ملن ٿا جي
ڌار ڪري ڏيکاريا ويا آهن جن جو حوالو ”سنڌي شعر جي
ٽيموري“ واري باب ۾ ڏنو ويو آهي. سلوڪن جي ٻولي پڻ
ڏيکارِي ٿي ته جيتوڻيڪ سندس هندي ۽ سنسڪرت اڀياس
ٿيل آهي ته نه مٿس ان وقت جي ماڻهن سنڌ جي ٻائيءَ جو چڱو
الڙپو آهي.

اتڪل ٽن سال ساندھ پنهنجي گروءَ مينگهراج جي سنگ ۾
وڌيا ۽ ٽيڙيو ۽ اڀياس ڪيائين. چاليهن ورهين جي ڄمار ۾ وڙاڻ
وڙتي ٺاڙي سُرڪ جهڙو لڳو جي ٻن جي چٽڪين ٿي لکي مت
۾ وڃيندو ويو. انهي جو تعداد ۲۱ سؤ کن آهي. اهي گرمکي اکرن
۾ سڳ وڌي ۽ ٽيڙيو گرمکي اکرن ۾ پوئي ۽ ٿي چڙهي ويا.

ٽين سُرڪ ۾ پشوراءِ پنهنجي گروءَ کي عزت ڏيڻ لاءِ شاعرانو
سڀيءَ ۽ سڀيءَ ۽ مينگهراج جا ٿاڻا آهي. انهيءَ کانپوءِ ٻن

لڪندي ساڳيون مٿيون. تاريخون ڏهرايون آهن ۽ سامي صاحب جي عمر هڪ سؤ اٺ سال ٺهرائي آهي.

منهنجي خيال موجب هنن سڀني ودوائن ديوان ڪوڙمئل چندن مل جي اختياريءَ تي مٿيون تاريخون ڏنيون آهن.

شري مولچند گياني ڪوئٽيا وارو جنهن ساميءَ جا ۲۱ سؤ سلوڪ ٻن ڀاڱن ۾ ڇپايا تنهن سامي صاحب جو جيون چريتر ڀائي نارائنداس شڪارپوري صراف جي اختياريءَ تي ڏنو آهي، جو ساڻس گڏ ڪوئٽيا ۾ رهندو هو. ڀائي نارائنداس شڪارپوري ڀائي چئنراءَ جي برادريءَ مان هو جنهنجو ڀائي چئنراءَ جي پٽ گهنشامداس سان گهرو رستو هو. هن جيڪو احوال کيس ڏنو هو سو سڀ ڀائي گهنشامداس کيس ٻڌايو هو، اڪري اهو احوال مونکي وڌيڪ معتبر ۽ وسهڻ جوڳو لڳي ٿو.

هن جو چوڻ آهي ته ”ڀائي چئنراءَ ڏناراماڻي لنڊن شڪارپوريءَ جو جنم اٽڪل سنبت ۱۷۸۷ ڌاري ٿيو هو..... سندس چالاڻو ۱۲۰ ورهين جي ڄمار ۾ اٽڪل سنبت ۱۹۰۷ ۾ ٿيو جڏهن گهنشامداس اٽڪل ۴۰ ورهين کن جو هو.“

سندس گهر ٺنڊي بازار ۾ جڳل پياري ٿان جي سامهون هو جو ڀائي گهنشامداس آخر نڪال ڪري ڇڏيو، ڇو جو سندس رهڻ گهڻو ڪري امرتسر ۾ ٿيندو هو. ٺنڊي وهيءَ کان وٺي چئنراءَ جي ڄمڻ جو لاڙو ڌرم ۽ سادسنگت ڏي هوندو هو. پٽس پڇومل آسودو ۽ ڌن وارو واپاري هو. چئنراءَ دنيا جي سڪن هوندي به پنهنجو سمورو ڌيان وڌيا جي اڀياس ڪرڻ ۽ سادسنگت جي رس چڪڻ کي ڏنو. خوش نصيبان هنکي ڀائي مينگهراج، جنهنکي سامي مينگهراج به چوندا هئا، تنهنجو سنگ ٿيو. سامي مينگهراج برهمڻ، اصل بهاولپور جي علائقي ۾ احمدپور شهر جو ويٺل هو ۽ شڪارپور ۾ اچي هاڻي در وٽ هيمنداس برهمڻ جي مڙهيءَ ۾ رهيو. کيس ماڻهو منگت رام جي نالي سان پڻ سڏيندا هئا. هو سنسڪرت

جملہ حي تاريخ :- پروفيسر چنمل پرسرا، ڪوڙومل
ي ساهتيه منڊل پاران جيايل ڪتاب، ”سامي“ جا چونڊ
ڪ ” ۾ سامي ۽ ٻيو ٻيون ڇريتر لکندي، هنر جي تاريخ واري
ي هيٺ لکيو ته ” سندس جنم جي تاريخ نسبت نه ڪجهه
د ٻيو پانڌجي، پر ممڪن آهي ته هو سنه ۱۸۰۰ (۱۷۴۳ع) ۾
پدا ٿيو ۽ سنه ۱۹۰۷ (۱۸۵۰ع) ۾ گذر ڪري ويو. سندس
عمر ڪير کان نه وڌي چئي.“

ديوان ڪوڙومل چندنمل ڪلاڻي ان نسبت هينهن طرح ٿولي:
”ڪي ماڻهو چرلڻا نه هجي (پاڻي ڪٽراء) عمر ۶۵ ورهه هئي. پراڻا
ٻالهه وسيل ڇڙي نه آهي. ڳڻڻ ماڻهن جو چوڻ آهي ته ڇڏهن هن
سرپر ڇڏيو ڏهن هجي ڏاڍي وڏا اوستا هئي. سندس
ڄاڻاڻي ڪي ۳۵ کن ورهه ٿيندا. سندس پٽ گهڻامداس جهنگي
مئي نه ٿي ورهه ٿيا سو ۳۵ کن ورهه جو هو ۽ چوندا ته اهو
پٽ ۷۰-۸۰ ورهه جي ڄمار ۾ ڄائو هوس ۽ تنهنڪري پاڻ هجي
لو ته پاڻي ڪٽراء جي عمر ۱۰۰ ورهه کان مٿي هئي. ڏسجي ٿو
ته سنه ۱۸۰۰ ڌاري هندو جنم ٿيو ۽ هندو ڄاڻو سنه ۱۹۰۷
ڌاري ٿيو.“

”سند جي ادبي تاريخ“ ۾ (پرنس ڪومس کان اڳ) جو
ڪتاب سند مسلم ادبي سوسائٽي ۽ حيدرآباد وارن سال ۱۹۳۱ع
جو نون ڪتاب ڪري ڇپايو آهي، مسٽر محمد صديق ميهڙو چوڻو ته
”سامي صاحب ۱۷۴۳ع ۾ ڄائو هو، ڇڏهن ڪلهوڙن جي حڪومت
سند ۾ هئي. هو ٽالپرن جي صاحبيءَ وارو سمورو عرصو حيات ۾
ڏک سوتن سالن جي عمر ۾ ۱۸۵۰ع ۾ ڄاڻو ڪيائين.“

انگريزي ڪتاب ”سانگ آف دي سپرٽ“ جو ڪو سڀ
انگريزي ڪولا ۾ شاعري. ايل. شهاڻي ۽ لکيو آهي ۽ ڇپو
مياڳ سند جي پرنس ڊيلسرف ۽ ڪرشن پگٽ، ساڌو واسو
لکيو آهي، ان پروفيسر فيرواليءَ سامي صاحب جي جيون

سامي صاحب جو جيون چريتر

يورپ ۾ ۽ سو به خاص ڪري هندستان ۾ ساڌن ۽ سنتن جون جيون ڪهاڻيون گهڻو ڪري غيب جي ٻردي ۾ رهيون آهن. اسان سندن ڪهاڻين ۽ موج ۽ مستي ۽ ۾ چيل ڪلام يا شعر کي سندن ٻاهرين حياتي ۽ کان وڌيڪ اهميت ڏئي آهي.

سند جي سنتن ۽ فقيرن سان بڻ مٿيان ويچار برابر لڳي اچن ٿا. شاه صاحب جي عمر نسبت بڻ انومان ڪڍيا وڃن ٿا. سندس صحيح جنم جي تاريخ نٿي ملي. سندس وفات جي تاريخ ۽ سال هڪ عربي لکيت مان ڪڍيائون جا تحفة الڪرام ۾ لڳل آهي. اهڙي ۽ حالت ۾ ودوانن شاه صاحب جي مريدن ۽ فقيرن کان جدا جدا خبرون ۽ ڳالهائون گڏ ڪري سوانح عمري ڇپائي ظاهر ڪئي آهي. سندس ڪلام بڻ منشين لکيو، ڇو جو اهو سمورو مستي ۽ جي حالت ۾ چيو ويو. چونڊڙ مستي ۽ ۾ نه ٻڌندڙ سندس مريد ۽ فقير بڻ مستي ۽ ۾.

سچل سرمست جي به جنم جي تاريخ جو پتو ڪونهي، گريچ سندس جنم جي سال ڇو آهي. سندس ديهانت جي تاريخ ۽ سال معلوم آهن. سندس مستي ۽ وارو ڪلام مشهور آهي. شاه جا نشان پٽ تي نه سچل جون يادگيريون درازن تي تازيون آهن.

سامي صاحب جي حالت ٽرالي آهي. هنجانه ڪي مريد ٿيا نه فقير ڇڏيائين. نه شاه وانگر پٽ وسايائين، نه سچل وانگي درازن کي سرسبز ڪيائين. سندس ڏيرو ۽ آستانو ساڌ سنگت ۽ گروچي ۽ جي ڇرن جي رڃ هو! سندس حياتي ۽ جو اُنڪري ڀروسي جهڙو احوال ملو جان تان وڌيڪ مشڪل بڻجي پوي.

جيڪو ڀروسي جو احوال مليو آهي سو هيٺ ڏجي ٿو.

سامي صاحب، جنهنجو اصلوڪو نالو پاڻي چنڀرام ٻڌومل ڏتارائي هو سو ذات جو لڊ هو ۽ شڪارپور سنڌ ۾ ڄائو هو. سندس جنم جي تاريخ نسبت جدا جدا احوال آيل آهن.

پر منڊ کان چيل آهي، 'تو منجه ٿيندو آهي رام' ويساسن ۽ ساڀرن واکو ڪري چو آهي سڀ ڪنهن ديس ۾ (The Kingdom of God is within you) — (ايشور جي راڄڌاني تو ۾ آهي) ٻاهر نه آهي، سو وگيائي پنهنجي حساب ۽ پنهنجن تجربن سان ثابت ڪري ڏيکاريندا.

ديوان ڏيارام گدومل، پروفيسر جمل پوسرام، پروفيسر ڪلباڻ آڏواڻي، ۽ پروفيسر لاڳراڻي جي سهڻائي ڪابو ۽ مون لاءِ سامي جي شلوڪن جي اپٽاڙ ڪرڻ اجائي ٿيندي ۽ سارڙي يا اڙڪ ڪرڻ بي معنيٰ ٿيندو. منهنجي ڪوشش هنن چند صحن ۾ هيءُ ئي رهي آهي ته اسانجا سنڌي ڀائر ۽ ڀينرون ساميءَ جو پورو قدر ڪن ۽ سڃاڻن ته هو هڪ مهاڳرتي دڙ جو پويون سنت — شاعر هو، ۽ آورو ڪوش ڪن ته پنهنجي وگيان ۽ اوزارن ۽ سکيا ۽ جوڙجڪ جي زماني کان اڳ هڪ سنڌي ساڀرن ۽ ويساسيءَ صرف گوروءَ جي گهٽ ڪرڻ ۽ ويدانت جي اڀياس سان ڪيئن آتم گيان پائو ۽ آهيءَ جو رس سنڌي لوڪن کي ڇڪايو.

.

۲۵ مئي ۱۹۵۵ع

لالسنگھ اجواڻي

ستگرو ڀرسان ٿي ڪرپا ڪري ٿڏهن اهو درشن ٿئي ۽ جنم جنم جو نٿل ڪوت ٿري. ✓

اسانجي هوندي هوندي وڳيانين حيرت جهڙيون ڪوجنائون ڪيون آهن، پر سڀ کان حيرت جهڙي ڪوجنا اها آهي ته سرشتي ۽ ٻر خالي هڪ ئي وستو آهي ۽ ٻيو ته جڙ ۽ چيٽن ٻر راندريون فرق ڪونهي، فقط آڪار جو ڀرم آهي. اڳي وڳيائي چوندا هئا ته سرشتي ٺهيل آهي ڪن نئون جي، ڪن جزون جي، اڳي سون ۽ مٽي جي نٿو يا جزي کي علاحدو سمجهندا هئا. پر هيٺ وڳيانين ڪسي سڏ آهي ته بٿر ٻر، ڪوئلي ٻر، سون ٻر ۽ ڪاٺ ٻر... ڪوبه فرق ڪونهي. ”چيٽي ۽ ڪچر ٻر سم ڏسن ڀڳوان.“ اندرين ته جي لفظ ڪري سڀ چيزون هڪ آهن، هڪ ئي شيءِ جو روپ يا هڪ ئي جوت جو پرڪاش آهن. اها انوکي وستو هڪ ناٺڪا وانگيان پيئي نٿي؛ جڏهن ناچ جو قدم هن پاسي ٿئي ته سون جو اظهار ٿئي، هن پاسي ٿئي ته ڪاٺ ڏسڻ ۾ اچي..... ڪي وڏا وڳيائي ٻچڻ لڳا آهن ته سنسار جون چيزون ڪنهن حسابدان جي مغز مان نڪتل آهن ڇا، يا ڪنهن ناچوءَ جو ناچ آهن ڇا؟ سامي کان پڇن ته هو هنڪي ٻڌائي ته هي اڻ هوندي بازي آهي باز ڀڳر جي. انهيءَ ڳالهه ۾ وڳيائي سامي کي جيڪر ها ڪن، پر جڏهن سامي وري چوين ته اهو باز ڀڳر ڪر ٿو مون کان پري نه آهي، هنجو ٺڪاڻو اسان ۾ ئي آهي، اسانکي ڀرم آهي ته هو اسان کان دور آهي، ته جيڪر اها ڳالهه ڪڍاڇت نه قبولين. سندن ڪوجنائون انهيءَ حد تائين نه پهتيون آهن. پر وڏو ڀرم ته جڙ هڪ چيٽن ٻيو هاڻي لهي ويو آهي. آئنسٽائن جي جدول جڙ-چيٽن پيدا جو خالو ڪري ڇڏيو، ۽ ساڳئي وقت ائٽمڪ ٻر گولي جو ٻاڙو جهڙي سڄي آدم ذات کي هراس ۾ وجهي ڇڏيو آهي. ڪو وقت ايندو جو وڳيائي تجربو ڪري ثابت ڪري ڏيکاريندا ته اهو جڙ-چيٽن سڀ آتما ۾ ئي آهي، آتما جو ئي ڪرشمو آهي، ۽ جيڪي پارٽي سسڪوئي

۾ ٿا سرگردان ٿيون سو اسانجي ٿي اندر ۾ آهي ٿيڻ وقت ۾م آندڻ
جا پاڻي ٿينداسين ۽ ڏٺي ۽ ڏوڻ، ڪلپت ۽ ڪلپنا، سڙڻ ۽ ڪامڻ،
کان دھت ٿي ٺوڪڻن ۾ ٻيهر ڏسنداسين، ٻيهر پسنداسين، ٻيهر
۾ ٺوڪڻ ٿينداسين:

سامي ڳڙ ۾ ڳڙ، ٿيڻ ۾ گھر اڳھ ٿي،
من بد وائيءَ کون، ٻيڙي ٺول اڳوڇر
ٻيڙان ٻيڙو سڀ ۾، سدائين سڀ،
اڇڙو بد اڇر، ڪسروءَ لڪاڻو گھاس سان.

ساميءَ جي نور ۾ ٻيو ڳڙ جي ۾ آهي ٻي شاهن جي شاهه جي
آهي، جيئن وٽ ڪا ڪمي نه هجي، ڪا جاعا نه هجي. ويد ڪ
رشن وانگر سامي کي آتم ڳان ڏوران اها ٻڙور ٻيڙي جا اڇ جي
وڳائين کي هزارين ٺڳرن ۽ ڇوڳ ٻڃائڻ ڪاٺوءَ ۾ مشڪل ٻيڙي
آهي: هيءَ ساري سرشتي اڇ ٺوڏي ٻاڙي آهي، ٻاڙيگر ڪو ٻيو
آهي، اودا ڪري آسمان کي سڀ سمجهي ڏکي ٿي رهيا آهيون،
ٻي جنهن وقت سڱروءَ جي مٿر سان اودا دور ٿي من جا وڪار
ڪڍي آهي ۽ ٻاڙيگر، انهيءَ نت ڌاري سان ٻيڙي وڳوسين ۽ سندس
ڏورن ڪيوسين نه ٻوڏ جيو آتما ٻيڙي ٻيڙي ٿي ويندي، سڄ
جو ٺوڙو سڄ ۾ ٻيڙي ويندو، ٻاڙيءَ جو ڦٽو مٿاڻ ۾ ٿي
ويندو، ۽ نه رهندو مان نه ٺوڻ، فقط هو، ٻيڙي، ايڪو ٻيڙي، سڀني
۾ آسمان کي سڀ سمجهي وڃون ٿا ۽ اک ٻيڙي ٿي نه سمجهون ٿا
ٻيڙي هو، ٿيڻ هن وڏي سڀني ۾ ٻيڙي وڃون ٿا ۽ مايا جي
ڦندي ۾ ڦاسي ڏک ٿا ٻيڙي ۽ ڇوڳن جي چڪر ۾ ٿا ٻيڙي.
مانگ ڊيڙي آلمه آهي جنهن ۾ آتم ڳان ٻاڙي سڳون ٿا، ٻيڙي
ڪتابن ٻيڙي ۽ وات سان چوڻ سان اهو ڳان ٺوڙو آهي، هتي نه
سر جي ست ڏيڙي آهي، وڏا ساڌن ڪرڻ آهن، ٻوڳ وڙاڳ، ۽
ٻيڙي جي وات هڻي آهي، اندر ٻيڙي کي وس ڪرڻو آهي، من جي
ڇيڙي دور ڪرڻي آهي، ٻيڙي ٻيڙي ٺيڙو آهي. ٻوڏ ۾ جڏهن

۽ ڪهاڻين، انھاس ۽ چالو تشبيھن ۽ استعارن سان پڙھندڙ جو من
 موھين ٿا، ڪافي وقت ڪي ٿورا اشارا ڪي ٿوريون تشبيھون آھن—
 ٺوڙي ۽ ٺانگ، ڪمڊل گل، اٺل پکي، سڀني منجهه راجا، دسوان
 دوار، موھن جي مرلي، ڇڪور ۽ ڇنڊ، سهاڳڻ ۽ گھوٽ، ستگرو،
 ۽ سرڪي..... پر انھن وسيلي هڪ ڊاڪٽر ڪوٺا رڇي سگھيو
 آھي جا هزارن شلوڪن ٺاھڻ وڃي ٿي پھچي. سامي جا شلوڪ نه
 منتر آھن نه ڇھاڙ، نه شروتي نه سهرلي، سامي ۽ جي شلوڪن ۾ نه
 آھي واد نه وواد، نه شڪاڻون نه سڌڪاپ، نه واعدو نه ويٺ.
 سامي ۽ جي شلوڪن ۾ اسانجي زماني جو به رس ڪونهي، نه وڳيان
 آھي نه بحث، نه ڪلا نه ڪلون. پر سنڌي جيتا وٽ هي شلوڪ
 باڪل قبول آھن ۽ پنڊتن وٽ به پسند آھن. انهيءَ مان ظاهر آھي
 تہ هي شلوڪ هڪ اوچ ڪوٺيءَ جي شاعر جي رچنا آھن. ✓

*

*

*

*

✓
 سامي جي شلوڪن جو روپ باڪل سادو آھي، پر اندر مٽيا
 اٿن. سامي جا شبد سولا پر مٽر آھن. سامي جيتا جو شاعر آھي پر
 ودوانن ۽ اميرن کي فھمائش ٿو ٿئي ۽ سندن ڪن مھت ٿو ڪري.
 سنڌي شاعر اڪثري اوچي ڳات ٿا هلن پر ساميءَ لاءِ ”غريبي گُزار
 اتني موچاري مينگھو چوي“. سامي جي غريبي ۽ ٺوڙت، حلير ۽ مرمر
 انهيءَ ڪري نہ آھن جو هو بيڪس آھي يا بيدل، بيوس يا
 دلگير، دکايل آھي يا نياز، بلڪ انهيءَ ڪري جو لوڪشاهي
 جي زماني کان گھڻو اڳي هو سڄي لوڪشاهي جو ڦاٽل هو. سامي
 دنيا جا ٻاھريان ٿھ چيري اندرين راز کي پڙوري انيٽو ڪيو تہ
 برھم بنان ٻيو ڪجهه نہ آھي، هي جڳت مٽيا آھي، مايا جي ڀرم
 ڪري ٿي ”مان ۽ تون“ جو پيد اسانکي ستائي رھيو آھي ۽ ٻئي
 جي ٻڌڻن ۾ ڇڪڙ جي اسين ڏکي ٿي رھيا آھيون. جنھن وقت
 انيو ٿيوسين تہ اسانجو روپ، اسانجو اصل، نہ ٻڌندڙيون آھن نہ جسم،
 نہ دماغ نہ دل، پر ڪجهه ٻيو آھي، ۽ جنھن لاءِ اسين ٻاھرين وستن

ساميءَ جي شلوڪن جي ٻولي ۽ بيهڪ نرالي آهي. ڪيترن
 سگهڙن، خاص ڪري پينشن ۽ ڀڳتن، سنڌي ٻوليءَ ۾ شلوڪ رچيا
 آهن، جن ۾ ويدانت ۽ تصوف جا مسئلا آيل آهن ۽ ڪي بيت ۽
 شلوڪ ته بنهه ساميءَ جي شلوڪن جهڙا پيا لڳن. مايا ۽ مڻيا،
 ست ۽ آسٽ، جڳت ۽ اوديا، جيءَ ۽ برهم، آتما ۽ پرماٽما، من ۽ ٻڌي...
 اهي شبد ائين ٿا ڦٽڪڻ ۾ اچن، ڇڻڪ ڪو بال آهي جو ڪوبه
 بازگر اڇلائي ۽ جهٽي سگهي ٿو. ليڪن ڪوبه سمجهو ماڻهو ڄاڻي
 ويندو ته هي پيا شلوڪ هٿرادو آهن، نقل آهن، ملمعي جا آهن. ✓
 سامي ۽ ملتن جي وچ ۾ هونءَ نه زمين آسمان جو فرق آهي — سامي
 ۾ لوڙت آهي ۽ ٻار مارڻ، ملتن ۾ آهي خودي ۽ ويڙه جو مادو...
 پر ٻن ڳالهين ۾ هڪجهڙا آهن. هڪ ته ملتن پويون هو پنهنجي دؤر
 جو ته سامي به پويون آهي سنت-ڪوي: سامي کانپوءِ پير زمانو شروع
 ٿي ويو. پير نه وائي پهي جي شاندار آهي، جتهڪي انگريزيءَ ۾
 ”گرنڊ سٿايل“ چيو اٿس. پيا ڪوي ڪجهه به ڪن پر انهيءَ
 شان يا بلندي واري سٿايل ئي نٿا رسن. ملتن جا لفظ صفون ٻڌي
 مارچ ڪري رهيا آهن، ساميءَ جا شبد به ڇڻڪ قواعد ڪري رهيا
 آهن؛ هڪ هڪ کي پنهنجو شان آهي، سڀني کي گڏي پنهنجو پڪو
 آهي. شاهه جا بيت آيتون آهن، الهام آهن، ساميءَ جي شلوڪن
 جي اها دعويٰ ٿي نٿي سگهي ڇاڪاڻ ساميءَ ۾ نه آهن سورما،
 نه سورميون، نه نرڪ، نه سرڳ، نه هوءَ دليا، نه هي دنيا، اٿس فقط
 اندر ۾ جهاتي. ساميءَ جي شلوڪن ۾، سچل جي بيتن ۽ ڪافين
 جي مستي نه آهي، ڪشش نه آهي، بيخودي نه آهي، پر سچل ۾
 جي لهر آهي ته ساميءَ ۾ وري نهر آهي. شاهه ۾ لهر به آهي ته
 نهر به آهي. ساميءَ جي ڪوٽا ۾ شاعرن جي رنگين مزاجي جي
 جهاڪ نه ڪانهي. جنهن وقت خيال ٿو ڪجي ته سامي رهاڪو هو
 سنڌ جي انهيءَ زماني جي شوقين شهر (شڪارپور) جو ۽ هر هر
 ايندڙ ويندڙ هو انهيءَ زماني جي مشهور ڪپڙي جي منڊيءَ ۽
 سڪن جي تخت گاه (امر نسر) جو نه نرس ٿو لڳي نه ڪهڙي نه

ڪڍڻ مل انهن شلوڪن جو سار ڏيندي سنڌي نثر کي فصاحت ۽
 بلاغت جي چوٽيءَ تي رسايو. نجس صاحب، شري واڙو مل مولچند،
 سامي مان چونڊ ڪندي ٽڪر ٽڪر جو اردو ۽ شلوڪن جي
 وشب وار ترتيب ڪئي. هڪ پرڀيءَ (شري شانتني شاهائي) ساميءَ
 جي شلوڪن کي انگريزي ڄامو پهرايو پر اهو ڀستڪ مون اڃا پڙهيو
 نه آهي. هڪ پروفيسر (ڪلياڻ آڏواڻي) مهٽس ڪري سامي تي
 جدا ڀستڪ وڃيو جنهن جي پڙهڻ سان ساميءَ لاءِ اڪبر ٿي ڄاڳي
 ۽ ساميءَ جي شلوڪن لاءِ آساده. هينئر وري هڪ سنڌيءَ جي
 آسناد بيدار مٿس ساهتبه پرڀيءَ ساميءَ جي هم لکرواسي، سامي جي
 شلوڪن جو اولهو اڀياس ڪري ٿو ۽ ان جدا ڪبا آهن، سڀئي
 ڄاڻا ۽ دستخط ڀرتي، هڪ شد ڄاڻو پڌرو ڪيو آهي، جنهن ۾ سو
 نه نه ديوان ڪوڙ ٻيل جي ڇاپي کان ۱۴۰۰ شلوڪ وڌيڪ درج ٿيل
 آهن. پروفيسر يوجراج هولچند ناگراڻي نه رڳو مهٽس ڪري ساميءَ
 جا سڀ شلوڪ هٿ ڪيا آهن پر اهو نه ڏيکاريو آهي ته ڪهڙا ڪهڙا
 شلوڪ سامي صاحب چوانيءَ جي چوش ۾ لکيا ۽ ڪهڙا ٻريءَ جي زماني
 ۾ جڏهن هندو اڀڙ ٻڪو هو ۽ ڀورو. ساڳئي وشب تي شلوڪ الف هٿ
 ڏيکاريل آهن ۽ ٻيا ٻ جي سري هٿ نه پڙهندڙ ڄاڻين ته چوانيءَ
 جي الف شلوڪن ۽ ٻيريءَ جي ٻ شلوڪن ۾ هڙيئي ڪي منزلون
 طيءَ ٿيل آهن. پروفيسر ناگراڻي نه رڳو معنيٰ ۽ سمجهائي ڏني آهي
 ۽ شلوڪن جو صحيح اچار پڌرو ڪيو آهي پر هڪ عالماڻي ڀومڪا
 لکي سنڌيءَ ۾ پهريون ڀيرو ويدانت ۽ يوگ جو دستار عام فهم
 بوليءَ ۾ ڪيو آهي، جنهنجي پڙهڻ سان ڪوبه سنڌي سمجهي
 سگهندو نه ڀارتيه سنسڪرتي ڄا ٿيندي آهي ۽ ڀارتيه ويچار ۽
 ويساه ڄا ٿي ٻڌل آهن. پروفيسر ناگراڻي ناد يا سرست شد يوگ
 بابت جيڪي لکيو آهي، تنهن مان سندس اڀياس جي سد بشارت
 ٿي پوي. باقي سڀئي صاحب جي وات وٺي ساميءَ جي وقت
 سنڌ ڇا هئي تنهن تي جو پروفيسر صاحب دوهرا داستان لکيا آهن تن
 مان شلوڪن جا پڙهندڙ ڪيترو لاپه پرائيندا سوچي نثر سگهجي.

چونڪ ڪردى ذات مرشد را قبول،
هم خدا در ذاتش آمد هم رسول.

۴

تو بهي جان جملہ عالمی،
هر دو عالم خود توئی بنگر دمی.
در حقیقت خود توئی أم الكتاب،
خود ز خود آیات خود را باز یاب.
صورت نقش الاهی خود توئی،
عارف اشیا کماهی خود توئی.
آنچه مطلوب جهان شد در جهان،
هم توئی و باز جو از خود نشان.
هم ملک هم نه فاک بشناختی،
گر بکنه خویشتن ره یافتی.

*

*

*

*

جيئن شيڪسپيئر کي پنهنجن رچيل ناٽڪن جي پرواه به ڪانه هئي، تيئن سامي به پنهنجن شلوڪن بابت بلڪل بيپرواه هو. هنن سڃاڻين جي وقت ۾ مشهوري جو مرض ڪونه هو. پر قدرت کي منظور نه هو ته سامي جا شلوڪ جنهن مت ۾ پيل هئا، تنهن مت جي ڀڃڻ سان هوا ۽ مٽي سان هڪ ٿي وڃن، يا ٽٽل ڀڳل ٽڪن ۾ جنتا جي چئن مان اُچارڻ ۾ اچن. قدرت ساميءَ جي شلوڪن سان وڏوئي وڙ ڪيو آهي. هڪ ٻئي پٺيان برڪ سنڌي ودوانن انهن شلوڪن کي گڏ ڪيو آهي، تائيو آهي، دل سان هنداڻو آهي. نئين دؤر جي چئن اُن مان سڄن سارن اُن، ساميءَ جي شلوڪن تي اُور نچايو، مغز ڪپايو ۽ داد ڏنو. ديوان ڪوڙ ٽيمل جو نالو سنڌي ساهتيه ۾ پيو نه ته انهيءَ ڪري سدائين ياد هوندو جو هن صاحب جاکوڙو ڪري اُن هزارن کان مٿي شلوڪ هٿ ڪيا، چند چار ڪٿي ۽ معنيٰ ۽ سمجهاڻي سميت ڇپايا. ديوان ڏيارام

۷
(۹) چاه مٽي چٽنا گئي، منوا ئي پرواه،
جن کي ڪچرو نه چاهئي، سوئي شاهنشاھ.

(۱۰) جا کوجت برهما ٿڪي، سرئر مٽي ديوا،
کهي ڪبير سن ساڌوا، ڪر ستگور سوا.

(۱۱) گور بن مالا ڦير تي، گور بن ديتي دان،
گور بن دان حرام هي، جائي پونچر ويد بران.

(۱۲) نه تن وش کي بيلري، گورو اهرت کي کان،
سيس دئي جو گورو ملي، تو پي سسنا جان.

(۱۲) سڀني ۾ تو هي راج ملو هي، حاڪم ڪم ڏهاڻي،
جاڪ پڙا جب لاو نه لشڪر، پلاڪ کلي سد پائي.

(۱۳) دک سک ايڪ سمان ڪر، هرش شوڪ نهين وياپ،
نرويري نه، ڪامتا، اوڀجي چوه نه تاب.

(۱۴) من دانا من لالچي، من راجا من رنگ،
جو به من گورو سي ملي، نو گورو ملين نشدڪ.

(۱۵) من گورک من گوبندا، من هي اوگهڙ سوئي،
جو من راڪي جتن سي، آپ هي ڪرنا هوئي.

(۱۶) من مريد سنسار هي، گورو مريد ڪوئي ساڌ،
جو مالي گورو بچن ڪو، ٺاڪا مت اگاڌ.

(۱۷) جيتي لهر سمندر کي، نيتي من کي دوڙ،
سهجي هيرا نيچجي، جو من آري نور.

(۱۸) من هي ڪو پڙوڌئي، من هي ڪو اُڀديس،
جو به من بس آوئي، نو ششيم هوئي سڀ ديس.

(۱۹) من موٽا من پاتلا، من پالي من لائي،

من کي جيسي اوڀجي، تيسي هي هو جاء.

(۲۰) من کي بهتي رنگ هين، چن چن بدلي سوء،
ايڪ رنگ مين جو رهي، ٺاسا برلا ڪوء.

سامي جا شاوڪ نه ظاهر ظهور ڪير جي شلوڪن ۽ نائين محل
جي شلوڪن جي رادريءَ مان آهن ۽ سنڌ هند وچ ۾ هڪ پل
آهن، جنهنجي وسيلي شڪارپور جي مڙهيءَ مان نرانگهه پائي
امرٽسر جي سولي دربار ۾ پهچي سگهجي ٿو ۽ ڪير جي
ڪاشي ۽ گنگا مان لاهي ۾ سکر جي سڌو ۽ ساڌن جي آستان
تي رٿن ٿو ڪري سگهجي. اڀاسيءَ کي سامي جي شلوڪن جو
هي رس وٺو آهي ۽ سامي جيڪي اودها، وديا، ستگرو، اڳياڻي،
من جي ڦرڻ، پنج وڪار..... وغيره باپت بوليو آهي سو جيءَ
سان ڇڙو آهي نه هن کي ڪي نه پهرين پهرين ٿلي، ميران، سور،
ڪير... مان پاڻ کي تربيت ڪري يا نه گهٽ ۾ گهٽ ڪي ٿورا
سندن بپت ۽ شاوڪ اڃا به ڪري، مثلاً:-

- (۱) چار اناوه ٿو پڙهي، ڪٽ پڙه ڪو يا مول،
سرف سڌ چنهني نان، جنون پنڇي چندول.
- (۲) ايڪ پروسا ايڪ بل، ايڪ آس وشواس،
سوانتي سلسل ڪورو چون هن، چائوڪ ٿلسيداس.
- (۳) ڪار ڪروڙ مد لوپ ڪي، جن لک من مين کان،
ٿلي پنڊت مورڪو، دولو ايڪ سمان.
- (۴) ٿلي يا سسار مين، پانچ رتن هن سار،
ساڌ سنگت ستگور سون، ديا دين ايڪار.
- (۵) ڪال ٻلي سب جگ ڪانپو، بوهماڊڪ مٺي روئي،
سو اڏم ڪي ڪون گتي هي، اورو پري پوسوئي.
- (۶) جن ڪي پيا پرديس هين، لک لک پيچين پالي،
ميران ڪي پيا خري بس هين، نا ڪهن آئي نا ڪهن جالي.
- (۷) مرڪ ٿرشا چيون جگ وچنا هي، ديڪ هردي بچار،
ڪي نازڪ پچ سڌ نام لڪ، جالي هوٽ اڏار.
- (۸) جيئي جل تي بدبلا، اچي بستي ليم،
جگ وچنا ٿي وڃي، ڪو نازڪ سن ميم.

جي ساميءَ تي نظر چڙهيس ها ته شايد چوي ها ته ڪنبي جو پرساد هي چوڪر جنتا ۾ وراهيندو. هي هئا هند جي جاڳڙي جا ئي سنڌي مربي سنت - شاعر، ڪوي - اولياءَ. جن کي انهن مان رس ۽ لاپ وٺڻو آهي تنکي اول اڀياس ڪرڻ گهرجي انهيءَ جنبش جو جنهن هنن کي ڪڍي نروار ڪيو.

سنڌ جي سرتاج شاعر شاهه ۾ سنڌ جو جوهر اوتيل آهي، ۽ سندس لطيف ۽ مڌر ٻاڻي، مانو، سنڌ جي مٽي ۽ آب، آڪاش ۽ ڌرتي جو نچ سڙوڻ آهي. شاهه جي نه ۾ آهي هند جو گيان ۽ يوگ، ڀڳتي ۽ وٽراڳ، ته مٿين بناوت آهي تصوف جي. سندس بيت ڪبير ۽ ميران، تلسيداس ۽ سورداس جي دؤر جي پيدائش آهن، نه رڳو آڪار ۽ روپ ۾، بلڪه ٻوليءَ جي لحاظ کان ۽ اندرين رمز ۽ باهري ڪهاڻين جي نسبت ۾ به. پاڻ باسيو اٿس:

ملا سنانن، مون چڙ لڳي جان ۾.

سچل سرمست کي نه لپيل لڳائي سگهجي نه ٿو. جنهن ڪامل چيو ته، ”نه مين آب، نه مين آب، نه مين ابر، نه آفتاب“ جو سدائين مڱهن هو انهيءَ سونهن جي درسيه ۾ جا نمودار ٿي مريءَ واري گهنگهري پائيندڙ سانوري ڪرشن ۾ ۽ انهيءَ يوسف ۾ جو مصر جي بازار ۾ ملهه وڪامڻ آيو، جنهن مجذوب دين دنيا جا لاڳاپا لاهي ڇڏيا ۽ منتر اُچارڻو:

”ڪيڙو مست ٻرين، جي ڪٽي ناز مونکي،

وسريو روزو، ناهي ياد نماز مونکي“

تنهن لاءِ حد مقرر ڪرڻ واجب نه آهي، پر اڀياس ۽ پارکو وڌيڪ فيض پائيندا جي ياد رکندا ته سچل به تلسي، ميران، سور، ڪبير، ٽڪارام ۽ نازڪ، جي سنگت مان آهي، ساڳئي ساگر جي اُچ آهي، ساڳي جنبش، ساڳي جولان جي پيچ ۾ آيل آهي:

”صدقي سچل مان ستگر تان، جنهن جانب جوش جڳايو،

گور ۽ گوبند صورت ساڳي، راهه انهيءَ ۾ رهندن.“

ساڳي ريت، جڏهن ڀارت ۾ مسلمانن جون ڪاهون وديشي روپ
 ڇڏي سنبون ۽ مسلمان اهڙائي ڀارتي لسي ويا جهڙوڪ هندو، ۽
 ويدن ۽ اُپسندن، گيتا ۽ سمورين جي جڳم مڻيا اڪو ارهم
 دولبو ناستي جي سکيا سان اسلام جي وحدانيت ۽ ارادري جو
 جوڙ ميڙ ٿي ويو تڏهن هڪ زبردست مها ساگر ڀلڻهي ٻڌو، هڪ
 اهڙي جنس جو ڏڏڪو آيو جنهن جنتا هي جنون ۾ ڦيرو آندو،
 هڪ اهڙي واڻي ٻڌڻ ۾ آئي جا سندسار جي ساهتم ۾ ٻڌندڙو مت
 نتي رکي، انهيءَ مها ساگر جي اُچ ٻهرين ٻهرين ٻهرين ٻارڻ سست
 ڪيتر جي شلوڪن ۾ نظر آئي جنهن تاهت اڃا جتي نٿو سگهجي نه
 هندو هو يا مسلمان (نالو مسلمان جو ٻو مک ۾ ٿانءِ رار ڇو)، ۽ ٻيو
 نمودار ٿي چوڻاريءَ هي نهن ٿن سائن ۾:

جنتا ڪسي به ڪٽينگي ٻيڙ،

تلسي، ميران، مسور، ڪيمر.

انهن ۾ سمن تلسداس ٻوڙون هو ڇاڪاڻ هن سمن سورهن
 سؤ اسي (۱۶۲۳ع) ۾ ڇالائو ڪيو يعني ڪيمر کان سوا سؤ سال
 ٻوڙ انهيءَ مها ساگر جون ڇوليون ڄما ۽ ٽنگا لنگهي بدعتا ٽائين
 وڃي ٻيٽون حلي ڳرن جي واڻي پرگهت ٿي ۽ ڀاڀين کي لارڻ لاءِ
 گرانت صاحب جو پرڪاش ٿيو. دکن ۾، شيرواجي جي سمي سمن ٽڪارام
 ڄما ايڏنگ جنتا جي ڀياس ٻيٽهائڻ لاءِ ٻڌيا. اسانجي سنڌڙيءَ
 ٽائين رست ۾ هن ساگر کي البت وقت لڳو، جيئن ٻوڙو ٻوڙو ٻوڙو
 دؤر کي انگلنڊ ٽائين ٻيٽ ۾ به سؤ سال لڳي ويا. انهيءَ
 سنڌ - ڪوي يا سنڌ - شاعر دؤر جي عرصي ۾ ارڙهين صديءَ
 ۾ هڪ ٻئي ٻنيان پرگهت ٿيا سنڌڙيءَ ڄا ٿي سردار، سنڌيت
 جو ساه، ۽ شان، سنڌ هند جا ساڳي ۽ سڳند - شاه، سچل ۽ سامي،
 ملتن ڇوڪر هو جڏهن سڪسپٽر ڇالائو ڪيو، سامي به ڇوڪر هو
 جڏهن شاه صاحب وفات ڪئي. سچل کي نه شاه ٻارڻي ڇت
 ٻاراڻو نه جو ڪڍو مون ڄاڙهو آهي، نهن جو ڀڪڻ عي لاهيندو.

جوڙ آهي، ۽ نه ڪنهن خاص مرد يا عورت جي من جي گهڙ آهي. هومر يا فردوسي، شيڪسپيئر يا تلسيداس، ناگور يا شاهه پنهجي زماني جا اڪيلا شاعر يا يگانه ساهتيه ڪار نه هئا پر گهڻن ڏين جي وچ ۾ هڪ ڏيائي هئا، وقت جي تقاضا جي سڦلنا هئا، جنم جي دٻيل خواهشن ۽ امنگن جو اظهار هئا، انهن مهاڪوين جي نه ڪي رست جي جنڪي چاهندا آهي سي پهرين اهو ڄاچين ته ڪهڙي دؤر جا ڄاڻي هئا، ڪهڙي جنم جا فرد هئا، ڪهڙي مهاساگر جي چولين جا اُچ هئا. اسانجي سنڌي ساهتيه جي ٻارمين ۽ ٻارڪن هن ڏس ۾ خير ڪو قدم کنيو آهي. گهڻو ڪري سڀني ليکڪن، خوردبينيءَ سان ساهتيه ڪارن کي ڄاچيو آهي ۽ دؤربينيءَ کان به، ڪم نه ورتو آهي. هڪ انگريز، سورلي، دؤربيني کڻي شاهه کي ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي پر ڇاڪاڻ ته ساهتيه جي کيس ڄاڻ نه هئي، هن واپاري ۽ اقتصادي انگن اکرن ۽ اڃاڻي اُٻاڙ سان الهيءَ خال کي ڀرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

انگريزي ساهتيه جي اڀياس ڪندڙن کي نه شيڪسپيئر نه ملتن مان مزو ايندو جيستين دؤربينيءَ سان انهيءَ مهاساگر جي چولين کي نه ڄاچيندا جو مهاساگر يورپ ۾ چوڏهين صديءَ ۾ پلٽجي پيو ۽ جنهنجي لهرن کي انگلنڊ تائين پهچڻ ۾ ڀريا ٻه سؤ سال لڳي ويا. انهيءَ مهاساگر يا مهاجنش يا مهاگردش کي انگريزيءَ ۾ رينسانس جو نالو ڏنو اٿن يعني نئون دؤر يا نئين ڄاڳرتي. انهيءَ دؤر يا ڄاڳرتي جا پرست نانءُ اٿليءَ ۾ ٿيا چوڏهين صديءَ ۾ — ڊانٽي، پيٽرارڪ ۽ بوڪيشيو — نه سورهينءَ سترهين صديءَ ۾ ٿيا انگلنڊ ۾ — شيڪسپيئر ۽ بيڪن، مارلو ۽ ڪڊ، سپينسر ۽ سڊني، گرین ۽ نش، بومانٽ ۽ فليچر، بين جانسن ۽ ڊن —، ٽاجو ملٽن جي بلند شاعريءَ سان وڃي انهيءَ دؤر جو خاتمو ٿيو. اهو دؤر سؤ سال هليو، پندرهن سؤ ست کان سورهن سؤ ست يا اٺهٽ تائين، پر انهيءَ دؤر جي ڪري ئي انگلنڊ جو ساهتيه امر آهي.

هن آڪو نه جي مان بوقت بند ڪري وهان ها نه جرمن وڙهائي گوري
 ڏيڻ ۾ اهو قدم کڻڻ هاڻ وقت جو گھنڊ وڃي چڪو هو.

اهو نه ٿيو وڳيائين جو سوال، پر چون ٿا ته جن اڻڌاري ڀرڻن ڪال
 ٿي سوڀ پالي ۽ مڙيو کي مات ڪيو، جي ڪرم جي ڇڪر مان
 ٺڪري ٿوڙا پڌ کي ٻهٽي ويا، سي به وقت جي ٺاڻا کان مڊڪر
 نه هئا. ائين ڪيئن ٿيو جو جنهن وقت انسان ذات جي سرورمڻي،
 سڌارو، شپ چئن، سڀ ٻولي، شپ جيون جو ناد وڃايو ۽ اعبسا
 جي وات پتائي، تنهن ساڳئي وقت جيئين جي مها ٽرنڊڪر مهاوار
 اغوئي شد سڻايو، ۽ هوڻهو اعڙي ۽ راس، جو ماڻهو پڇن ٿا ته ڪرو
 جيلي جو حساب نه هو؟ مهاڻا گانڌي ۽ چمڪي ويهن صديءَ
 ۾ ڇهو سو سؤ ورهيه اڳي شيلي جيئو نه ڇريو ڪري ورتائون.
 جڏهن ليڪ سم آيو، انڌهن مهاڻا ٽالستاء، مهاڻا گانڌي ۽ مهاڻا
 شوٽر ۽ ٻين ساڳيا شد آبا ساڳو رستو بتايو، پر وقت جي
 ٺاڻا انگول هٿ ڪري آهي پاس ٿيا، شيلي ٿڌجي ويو. وقت
 جي ٺاڻا ڪري شري ڪرڻ جو ٻارو متر ۽ شمس ارهن مهاڻا
 جي جنگ کٽڻ کانپوءِ دهائين فورڊن جي ست نه هلي سگهيو ۽
 پنهنجون مائٽياڻون ڪسائي اچي روئي پئي ويٺو. وقت جي ٺاڻا
 ڪري هو انگلند چار سؤ سال اڳي، ڇڪروڙي راج جو پاڳي ٿيو،
 سواج مهاڻاڙي ٽڙين ۾ سوين پاڻي کانپوءِ اوزارن هوندي، واپار
 هوندي، سپاه هوندي، اچي اڇرو ٽنگ ٿيو آهي جو حيران ٿيو
 آهي ته ڪيستانن هلي چلي سگهندس. وقت يا ڪال جو ڏهند
 وڃي چڪو آهي ۽ انگلند آمريڪا جو محتاج آهي ته آسٽريليا جو
 نه دعاگر آهي، اها آمريڪا جا انگلند مان ٽڪيل لوڪن وسائي،
 اها آسٽريليا جا انگلند مان حمر ٽپ مليل ٽوهارين ۽ بدڪار عورتن
 لاءِ جبل خانو هڻي.

ساهتي نريهن کي جان آهي ته ساهتي وقت جي جنسن جي
 پيدائش آهي، جيوت جو عڪس آهي، ۽ جنتا جي جذبات جو

۵-هاڳو.

وقت يا ڪال جي تقاضا ٻريل ۽ اُن ٿر آهي. مهاڪال جي گهٽ
و آواز ٻڌندي ئي سڀني ساهوارن ۾ سياحت ٿو ٻوي؛ راءِ ۽ رنڪ،
بو ۽ دئيٽ، ڀٽ ۽ ٻاون انهيءَ ڪوهه نڌا جي سڌ تي ڊوڙي
وڃي اونداهي غفا ۾ الوپ ٿين ٿا. اهو نه ٿيو مريو ڪال. پر
ڇوڻي ڪال يعني گذرندڙ سمير جون گهڙيون به هڪمان حڪم آهن؛
جڏهن گهٽ وڃائين، تڏهن هڪ دؤر مان ٿري ٻيو ٿئي. انسان
پلي بانور ڪري نه مون هي ڪيو، مان نه هجان ها نه هيئن باڪل
نه ٿئي ها؛ پر وقت کلي کلي کيس فهمائش پيو ٿي ته اي جيتاڙا!
جا ٿو پنهنجي ايجاد سمجهي سا منهنجي جنبش هئي، جنهن انقلاب
ٿي ٿون ڪڍي رهيو آهين سو منهنجو ڌڌ ڪو هو، جنهن رچنا جو
ٿون رچيندڙ ٿو ڪو نائين سا منهنجي ئي ڪيڏ آهي. جي ٿون پاڻ
کي منهنجي جنبش ۽ گردش، منهنجي چڪر ۽ دؤر، منهنجي ڪل
۽ ڪوڊ جو هٿيو بطول نه باسين ها ته ڇت ٻئي تي ٻوي ها؛
نقصان وري به ٿيندو ٿئي ها؛ منهنجو ڪاريه اوس سڌ ٿئي ها؛
ڇاڪاڻ سمير ئي چڪو هو. وڳيائين کي بخوري سڌ آهي ته سڀ
ڪلون ۽ اوزار، ڪوجنائون ۽ ايجادون، سڀنا ۽ مشاهدا وقت جي
پرياو ڪري آهن؛ جي هڪ وڳيائي نه ڄاڻو، نه ڪيو يا نه ٻاڙو
نه ٻيو ٺڪ ڇاڻندو ۽ ڪيندو ۽ پائيندو. جنهن وقت مارڪوني وائرليس
ڪڍي، تنهن وقت پارٽيه ڊاڪٽر بوس به ساڳي گهڙت گهڙي رکي
هئي، فقط ٻڌرائي نه ڪئي هئائين. جي ڊارون ۱۸۵۹ع ۾ وڪاش
ٿي پستڪ نه لکي ها ته وڌ ٻوڏ ۱۸۶۰ع ۾ واليس يا هڪسلي اهڙي
چرچا ڪري ها. مها وڳيائي آئنيستڻ جنهن جڙ ۽ چيٽن جو پيد ڪند
نئين دؤر جو آغاز ڪيو ۽ ائٽمڪ ٻر جو پاڻو وڌو، تنهن مرڻ
اڳر خار کاڌا نه مون جو انهيءَ ٻر جي ڳالهه چوري، پر ساڳي

سرگواسي سيٺ ناراڻيداس راءِ اڪشنداس ٿلا

د پڻاٺ: ۱۹۳۹

جنر: ۱۸۷۷

ڪيڙي پيٽ ڌربان، سامي ساڌ سنگت ڪسي،
هيڙا، مائڪ، -ولي، ڪنڇن ٿال ڀرڻان،
پٽ، پٽيڙو، پاڻيون، ٿوڻا ڀرڻ ڌربان،
ٻولي صدفي سر ڪرڻان، ٿانسي ٻيڻي ٿوڻر ڀلي سان.

ڪمڇيندڙ ڄمار ۾ ڪاليج جو، جنهن سان وقت نه وقت وڌائڻ
نسبت ٻي خيالن جي ڏي وٺ ڪئي اٿس. هن صاحب چڱي ڪارائتي
وڌائڻ نسبت ڄاڻ ڏانهن ٻي مهينو ڏيان ڇڪايو آهي ۽ اها
ميسر ڪري ڏني آهي.

سيتڪ به مالند سگهي مل ٻڌهتي عملي شد پاڻن سان ٻڻ مهينجي
هڪ اترائي ڪري پاڻي ڏٺو ڇو ڀاڳي ٻڻو آهي.

ڪتاب جي ڇپائيءَ جو سمورو خرچ سر ڳواسي سبت نارائنداس للي
جي سهارو پترن سبت (۱) گرڌار ڀڳواس (۲) حمدا داس (۳) دوار ڪا داس
(۴) راه ڇند (۵) ڊاڪٽر ڀڳواس داس (۶) لڪمڇند (۷) بر سر ڀڳواس
ٿي هوار ڪيو آهي ۽ ٻڌهتي ڏرمانا ٻڻا جي اٽڪ هئي ڪتاب
ڇپائي سنڌيءَ ڄاڻيءَ جي شيوا ڪئي آهي. سر ڳواسي سبت صاحب
جو ٻڌهتي جوت ۾ ساڌ سگه ڏي گهڻو لاڙو هو ۽ اهو رام رس
سڌو ولندا هئا. سندس پترن ٻڻ ان ڪري ساميءَ جي سلوڪن
ڇپائڻ ۾ خاص دلچسپي ورتي آهي. مهينجي من جي اها پاڻا
هئي، ته سندن ٻڻا ۽ مهينجي محبت ڪا دائما صورت وٺي،
اڻڪري هڪ ترست ڪڙو ڪيو ٻيو وڃي جنهن نسبت قاعدې جا
قدم ڪڍي رهيا آهن. ترست جو مکيه مقصد ۽ مراد ٿيندي ته سڌ
جي ستن ۽ ساڌن جي پاڻي ڇپائي لوڪن اڳيان رکي. ساميءَ جي
سلوڪن جا اڃا ئي ٻيا به ڀاڱا لکڻا آهن. انهن کانسواءِ ٺاڪه بوسه،
روحل ٿيڻ، دلست ۽ ٻين جو ڪلام ٻڻ ڇپائڻو آهي.

ڏٺيءَ درويھتي اٿس ”سڀاڻا سائين ٻڻ ۽ ٻڌي ڏي نه جنهن
پاڻا سان هيءَ ڪم شروع ڪيو ويو آهي، اهو انهيءَ ئي پاڻ سان
هلندو هلي ۽ ان دوران هند ۽ سنڌ جي سندن جي شيوا ٿئي.“
مونکي اميد آهي ته سنڌي ڄاڻي انجي ٻڻرائي ڪري، هيءَ
ڪار به آئيندي لاءِ ٻڻ سولارو ڪندي.

بمبئي،

۱ جون ۱۹۵۵ء.

بي. ايڇ. ناگراڻي

سرگواسي سيٺ ناراڻنداس راڌاڪشنداس ٿلا

د يھانت : ۱۹۳۹

جنم : ۱۸۷۷

ڪهڙي ڀيٽ ڌريان، سامي ساڌ سنگت ڪي،
هيرا، ماڻڪ، موٽي، ڪنڇن ٿال پريان،
پت، پٽيهه، پاڙيون، نوشا ڏير ڌريان،
ٽوڻي صدقي سر ڪريان، ٿاڻي ٻڇي نه پريم رتي سان.

ڪشيدڻ ڇڏي ڪاليج جو، جنهن سان وقت به وقت وڌائڻ
 نسبت ٻي خيالن جي ڏي وٺ ڪئي اٿم. هن صاحب چڱي ڪارائتي
 ويدانه نسبت جان ڏانهن بي مهينو ڌيان ڇڪايو آهي ۽ اها
 ميسر ڪري ڏني آهي.

سٺ برآمد سگهي مل پهنجي عملي شد پاڻن سان ٻڌ مهينجي
 همت افزائي ڪري پاڻي ڏنواد جو پاڻي ٺاهي آهي.

ڪتاب جي ڇپائيءَ جو سهو وڃي سر ڳوڻي سيمڪ نارائنداس لڻي
 جي سهار پٿرن سيمڪ (۱) گردار ڀڏاس (۲) جمناداس (۳) دوارڪاداس
 (۴) راجچند (۵) ڊاڪٽر پڳوانداس (۶) لڪمچند (۷) ٻرسم، پاڻ
 ئي هموار ڪيو آهي ۽ پهنجي ڌرمالها پتا جي لست هيءُ ڪتاب
 ڇپائي سنڌيءَ ڄاڻيءَ جي شيوا ڪئي آهي. سر ڳوڻي سيمڪ صاحب
 جو پهنجي جيوت ۾ ساڌ سگه ڏي گهڻو لاڙو هو ۽ اهو رام دس
 سدو ولد هئا. سندس پٿرن ٻڌ ان ڪري ساميءَ جي سلوڪن
 ڇپائڻ ۾ خاص دلچسپي ورتي آهي. مهينجي من جي اها پاڻا
 هئي، ته سندن پٿا ۽ مهينجي محنت ڪا ڏالها صورت وٺي،
 اڪري هڪ ٿرست کڙو ڪو ٻيو وڃي جنهن نسبت قاعدی جا
 قدم ڪڍي رهيا آهن. ٿرست جو مکيه مقصد ۽ مراد ٿيندي ته سنڌ
 جي ستن ۽ ساڌن جي پاڻي ڇپائي لوڪن اڳيان رکي. ساميءَ جي
 سلوڪن جا اڃا ئي ٻه ڀاڱا اڪرڻا آهن. انهن کانسواءِ ٺاڙڪ ٻوڙ،
 روح نشر، دلچسپ ۽ ٻين جو ڪلام ٻڌ ڇپائڻو آهي.

ڏٺيءَ درويشي اٿم ته ”سباڄا سائين ٻل ۽ ٻڌي ڏي نه جنهن
 پاڻا سان هيءُ ڪم شروع ڪيو ويو آهي، اهو انهيءَ ئي پاڻ سان
 هلندو هلي ۽ ان دواران هند ۽ سنڌ جي سڌين جي شيوا ٿئي.“
 مونکي اميد آهي ته سنڌي ڄاڻي انهي پٿرائي ڪري، هيءُ
 ڪار به آئيندي لاءِ ٻڌ سولارو ڪندي.

بمبئي،

بي. ايڇ. ناگراڻي

۱۵ جون ۱۹۵۵ع

ڏنا جو ڪٿي پاڻ وٽ رکيم. عيسوي سال اولهه سؤ پنجاهه جي شروع ۾، جڏهن پاڪستان سرڪار، ٽيون دفعو مونکي جلاوطن ڪري، سنڌ جي وٽن ڇڏڻ لاءِ مجبور ڪيو، تڏهن هندستان ۾ اهو دٻو ڪٿي آيس. پروفيسر قيرواڻي ان وقت ڌاري، هن فاني دنيا مان لاڏاڻو ڪري ويو هو، سيٺ ماڌو داس مينڊو بنگلور ۽ ڀائي پرماتند هرڊوار ۾ هئا. ڇت چاهيو ته اهو ساميءَ جي سلوڪن وارو اميرت سر نئين ڍنگ ۾ لوڪن اڳيان رکجي. جي اها امانت مون وٽ نه هجي ها، ته هواد مونکي اهڙو ويچار ئي نه اچي ها. ڪن سڃڻ، جهڙوڪ شري ڌرم داس بجلڻي ۽ سيٺ پرسرام پارومل سان جڏهن صلاح ڪيم، تڏهن انهن کي پڻ اها ڳالهه وڻي ۽ هر طرح مونکي همٿايون. ڊي ڪولڻ سان مونکي معلوم ٿيو ته چائيل سلوڪ، جي ڪتابن جي صورت ۾ هئا، انهن مان هڪڙو ڪتاب هوئي ڪونه. خود سلوڪ به فقط چائيل هئا ۽ سندن اچارن وغيره ئي اڃا ڌيان نه ڏنو ويو هو ۽ نه وري معنيٰ وغيره جو ڪم ڪو هٿ ۾ کڻيل هو. گرمي ڇاپي جي اڪيچار چوڪن، سلوڪن جي جدا جدا ڇاپن ۾ مختلف پڙهين، مونکي مجبور ڪيو، ته نئين سر اهو ڪم هٿ ۾ کڻان. جيتوڻيڪ مان مٿين ذڪر ڪيل صاحبن جي مضمونن جي چونڊ سان شاملراءِ هوس، پر سندن چالٽ ۽ جنهن نموني ۾ اهي سلوڪ ڏنا ويا هئا، تنهن سان نه. هر هڪ سلوڪ ان ڪري نئين سر ڪٿي، جدا جدا ڇاپن ۾ اهو پيئي، انجي پڙهڻي پنهنجي چوڻيءَ ٻڌيءَ آخر درست ڪئي اٿم ۽ ڪوشش ڪئي اٿم ته صحيح ڇاپو عام جي اڳيان رکان.

مونکي هن ڪم ۾ ٻن قسمن جي مدد ملي آهي. هڪڙي ڪتابن جي، ٻي پئسن جي. سامي صاحب جي سلوڪن جا سنڌيءَ ۽ گرميءَ ۾ جدا جدا ڇاپا، مونکي شڪارپور جي مشهور ڪتابيءَ، سر ڳواسي پوڪرداس ٿانورداس جي سپائر پتر شري پوجراج صاحب ميسر ڪري ڏنا آهن، جنهن لاءِ مان هن صاحب جو تهڊل شڪر گذار آهيان. آءٌ ٿورائتو آهيان پروفيسر ڊاڪٽر واگهه، فلاسافي پروفيسر

ٻه اکر

اُڀرند جو واکيه آهي ته هزار سال هڪ ٺنگ ئي رهي،
جيڪڏهن ڪو ٽهسوي. ويهي ٽهسا ڪري، ته به اها ان ڏيانيءَ
جي ڌيان يوڪ برار هرگز نه ٿيندي، جو ڏياني، ان عرصي جو
نقط سورهون حصو، ڌيان ۾ صرف ڪري ٿو. ٻل نه پنڊس هزار سال
ويٺو شاستر ايباس ڪري، پر اهو ايباس ڌيان بنا، کيس گبان ۽
گيان واريءَ وسٽوءَ جي ٻوجهه نه ڏيندو.

اهو ڌيان ڪهڙو هئڻ گهرجي، ڪيئن ڪجي، من جو مهل
ڪيئن اُٿري، ڪهڙي چشمي ۾ سنان ڪرڻ سان ڇيو پوار ٿئي
ٿو، ڪهڙي ڇڪي جي چشڪي سان ٻچر ڪمات کڻ ٿا ۽ لاسي
انساني بچس پوي، اهڙو اميرت سرڳرڻ ۽ لوڪن کي بتائڻ لاءِ ٽن ڏرمست
ڄمون، ڪجهه سال اڳي، شڪار پور جي شهر ۾، ٻه ڪيو ۽ فيصلو
ڪيو ته ساميءَ جا سلوڪ مڪمل روپ ۾ ٿي، اهو ڪم ڏيندا.
اهي صاحب هوا، ڀائي پرمائند صاحب يوڪ پندار وارو، سيم
ماڌوداس ميندو ۽ سرڳواسي پروفيسر شيوارام ڦيرواڻي، جنهنجي
علميت ۽ وسيع دماغي جان جهڙا صاحب، سنڌ ۾ ڪي ٿورا ٿيا آهن.

هر هشتي هو پرمائند يوڪ پندار ۾ ملندا هوا ۽ سامي صاحب جي
سلوڪن جو گرميءَ ۾ ڇاپو جو لاهرو ۾ ڇيو هو ۽ جنهن ۳۵ سؤ
سلوڪ هئا، اهو کڻي، چٽڪيون ڪٽي، مضمونن آهر هڻندا هئا،
ٿان جو ملڪ جي ورهاڱي اچي منهن ڪڍيو. ٽڪڙي لڌ پلاڻ ٿي،
پروفيسر ڦيرواڻي ٻڌ هندستان ويو ۽ سندن گرمي چٽيل چٽڪيون
سندس گهر ۾ ئي رهجي ويئون. سڀ پيل ۽ برڪ ڪم ڪندڙ
سنڌ ڇڏي ويا هئا. مان ان وقت شڪار پور ۾ هوس. پروفيسر
ڦيرواڻيءَ ان ڪري مون کي لکيو، ته ڪنهن به دستور سان
جا چٽيل سلوڪ هڪ ڪر. مون اهي هڪ ڏيئي ۾ بند ٿيل

پڻوٽري

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۹۲	من ۽ آتما جي پڇاڻ	الف	بہ اکر
۹۷	پڳتي يوک	۱۶-۱	مهاڳ
۱۰۳	سهاڳڻ		سامي صاحب جو جيون چريتر ۱
۱۰۷	سامي ۽ جوڳ		سند انجي آرٽڪل ۽ سياسي
۱۳۷	ستگر مهما ۽ ڪرپا	۸	اوستا
۱۴۱	سامي ۽ جي سنڌي ۽ ڪوٽا		سند ۾ حڪومت جو سرشتو ۱۸
۱۴۸	سامي ۽ جي ٻولي ۽ عبارت	۲۶	هندستان ۾ ويدانت
۱۵۲	سامي ۽ جي سلوڪن جي رچنا	۴۱	سنڌي شعر جي ٽهوزي
۱۵۶	سامي ۽ جي سلوڪن جا ڇاپا	۴۹	سامي ۽ جو ويدانت - مایا
	سامي ۽ جا سلوڪ	۵۳	اوديا
۱	مایا (الف)	۵۷	مورڪ ۽ اڳيائي
۱۳	مایا (ب)	۵۹	اڳيائي
۳۷	اوديا (الف)	۶۳	ويساه
۵۶	اوديا (ب)	۶۵	ڀاونا
۶۵	مورڪ (الف)	۶۶	سات مهما
۸۸	مورڪ (ب)	۶۸	سات سنگت
۱۰۵	اڳيائي (الف)	۷۲	سات سنگ
۱۳۴	اڳيائي (ب)	۷۴	گرمڪ
۱۷۷	ويساسي (الف)	۷۸	ايشور مهما
۱۹۰	ويساسي (ب)	۸۱	پڳتي
۲۰۱	ڀاونا (الف)	۸۴	راهون رام ملڻ جون
۲۰۴-۲۰۲	ڀاونا (ب)	۸۷	گيان يوک
		۸۹	وٽراڳ

سامي ۽ جا سلوڪ

مهاڳڻ، مختلف پڙهڻين ۽ معنيٰ سميت.

ڀاڱو پهريون

مهتم

بي. ايڇ. ڊاگراڻي

پروفيسر سنڌي

رشي ڊيارام ۽ سيڪ هاسارام نيشنل ڪاليج

۽

سيڪ وسامل آسومل سائنس ڪاليج،

باندرا، بمبئي-۲۰.

[ڪاپيون ۱۰۰۰]

سال ۱۹۵۵ع

[ڇاپو پهريون]

قيمت

ڪچو جلد ۰-۸-۴ روپيا

ڀڪو جلد ۰-۵-۰ روپيا

ڇپائيندڙ جا سڀ حق ۽ واسطا قائم

